

รายงานการวิจัย

โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
โดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้
และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

คณะผู้วิจัย

ผศ.ดร.สินธุ์ สโรบล

หัวหน้าชุดโครงการ

1. นายสุชาครีย์ ศรีรัตน์	หัวหน้าโครงการวิจัย
2. นางสาวชฎาภา สุขกาย	ทีมวิจัย
3. นายพงศ์ศักดิ์ ปั่นแก้ว	ทีมวิจัย
4. นางทองทิพย์ จันทาพูน	ทีมวิจัย
5. นายทอน เยี่ยมประเสริฐ	ทีมวิจัย
6. นางสาวพรพิมล จับใจนาย	ทีมวิจัย
7. กลุ่มยุววิจัยโรงเรียนจันจว้าวิทยา	ทีมวิจัย

ที่ปรึกษา

ผศ. ดร. บุษบา สิทธิการ

อาจารย์ประจำสาขาการจัดการการท่องเที่ยว สำนักวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

(รายงานนี้ยังไม่สมบูรณ์ ไม่สามารถนำไปอ้างอิงได้)

สารบัญ

หน้า

สารบัญ.....	
สารบัญตาราง.....	
สารบัญภาพประกอบ.....	
บทที่	
1. บทนำ	
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์.....	2
1.3 ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
1.4 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง.....	5
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
2. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 แนวคิดการท่องเที่ยว.....	7
2.1.1 แนวคิดด้านการท่องเที่ยว.....	7
2.1.1.1 แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน.....	13
2.2 แนวคิดวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	18
2.2.1 ความหมายของวัฒนธรรมและวัฒนธรรมชุมชน.....	18
2.2.2 การจัดแบ่งประเภทวัฒนธรรม.....	21
2.2.3 แนวคิดการใช้วัฒนธรรมเป็นฐานการพัฒนา.....	23
2.2.4 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	25
2.2.5 ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	26
2.2.6 จุดดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	28
2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	29
2.3.1 ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	29
2.3.2 ฐานคิดของการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	30
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	39
2.3 กรอบความคิดการวิจัย.....	51
3. วิธีดำเนินการวิจัย	
3.1 ระยะที่ 1 การเตรียมโครงการ (2 เดือน/ ตุลาคม-พฤศจิกายน 2554).....	53
3.2 ระยะที่ 2 การรวบรวมข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม	
(6 เดือน/ ธันวาคม 2554 – พฤษภาคม 2555).....	53
3.3 ระยะที่ 3 การทดลองปฏิบัติการ (8 เดือน/ มิถุนายน 2555- มกราคม 2556).....	54
3.4 ระยะที่ 4 การประเมินผล (2 เดือน/ กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2556).....	54

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

4. บริบทชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง	
4.1 สภาพทั่วไปของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และ ตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย.....	55
4.1.1 เทศบาลตำบลจันจว้า (ตำบลจันจวันและจันจว้าใต้).....	55
4.1.2 เทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก.....	58
4.2 ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเวียงหนองล่อง เขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ ตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย.....	59
4.3 โครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองของชุมชน ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง.....	85
5. ผลการวิจัย	
5.1 สถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องก่อนเริ่มปฏิบัติการ กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น.....	88
5.1.1 สถานการณ์และทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง....	88
5.1.2 เวทีพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่นด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	90
5.2 ผลการศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย.....	108
5.2.1 เขตตำบลจันจว้าใต้.....	109
5.2.2 เขตตำบลจันจว้า.....	117
5.2.3 เขตตำบลท่าข้าวเปลือก.....	120
5.3 รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยว ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก.....	123
5.3.1 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงรุกในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง.....	130
5.3.2 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงตั้งรับในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง.....	134

สารบัญดาราง

ตาราง	หน้า
1 แสดงการคาดการณ์จำนวนนักท่องเที่ยวปี ค.ศ.2020.....	10
2 แสดงผลการศึกษากิจการที่ดีในแต่ละมิติในกรณีศึกษาชุมชน 7 แห่ง.....	33
3 แสดงผลการศึกษากิจการวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวที่ดี (Good Practice) ในชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ สปป.ลาว.....	48
4 แสดงการจัดสรรรายได้ในแต่ละรอบของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวบ้านนา สปป.ลาว..	50
5 แสดงจำนวนประชากรในเขตเทศบาลตำบลจันทวี.....	57
6 แสดงจำนวนประชากรในพื้นที่เทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก.....	58
7 แสดงแหล่งโบราณคดีประเภทคูเมือง คันดิน ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มและ พื้นที่ใกล้เคียงในเขตอำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ฐานข้อมูลเดิมจาก สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ (ปี พ.ศ.2546).....	77
8 แสดงแหล่งโบราณคดีประเภทคูเมือง คันดิน ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม จากการสำรวจโดย รณิดา ปิงเมือง และคณะ (2548).....	78
9 แสดงรายชื่อนักท่องเที่ยวจากเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.....	92
10 แสดงรายชื่อนักเข้าร่วมเวทีวิจัยรวบรวมบริบททางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม	94
11 แสดงวิถีชีวิต “คนเมืองหนอง” ตำบลจันทวีได้.....	105
12 แสดงวิถีชีวิต “คนเมืองหนอง” ตำบลจันทวี.....	106
13 แสดงวิถีชีวิต “คนเมืองหนอง” ตำบลท่าข้าวเปลือก.....	107
14 แสดงทรัพยากรการท่องเที่ยวในเขตตำบลจันทวีและตำบลจันทวีได้.....	110
15 แสดงทรัพยากรการท่องเที่ยวในเขตตำบลท่าข้าวเปลือก.....	120
16 แสดงชุดการแสดงของกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ล้านนา.....	121
17 แสดงรายชื่อนักเข้าร่วมเวทีทบทวนข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำ เวียงหนองหล่มครั้งที่ 1	123
18 แสดงรายชื่อนักเข้าร่วมเวทีทบทวนข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำ เวียงหนองหล่มครั้งที่ 2	125
19 แสดงรายชื่อนักเข้าร่วมเวทีทบทวนข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำ เวียงหนองหล่มครั้งที่ 3	126
20 แสดงรายชื่อนักเข้าร่วมวิเคราะห์ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม.....	127
21 แสดงรายชื่อนักศึกษาวิชาวิถีชีวิตคนเมืองหนองและเรียนรู้ ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม.....	132

สารบัญภาพประกอบ

แผนภาพ	หน้า
1 แสดงรูปแบบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนตามแผนปฏิบัติการ 21 หรือ Agenda 21.....	18
2 แสดงโครงสร้างการจัดแบ่งประเภทวัฒนธรรมตามแนวคิดของณรงค์ เส็งประชา.....	22
3 แสดงกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน ของอภิชัย พันธเสน.....	25
4 แสดงอัตลักษณ์ชุมชน.....	33
5 แสดงองค์ประกอบที่เป็นฐานคิดสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	38
6 แสดงรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนจังหวัดเชียงราย.....	43
7 แสดงรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนนครชุมน์.....	44
8 แสดงรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนของเชียงราย ที่ควรจะเป็น.....	45
9 แสดงกรอบความคิดการวิจัย.....	52
10 แสดงประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง.....	98

รูปภาพ	หน้า
1 แสดงเส้นทางและทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลจันจว้าและตำบลจันจว้าใต้.....	109
2 แสดงบริเวณด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานพื้นถิ่นเวียงหนองล่อง.....	110
3 แสดงหุ่นจำลองมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในพิพิธภัณฑสถานพื้นถิ่นเวียงหนองล่อง.....	111
4 พื้นที่จัดแสดงยุคประวัติศาสตร์โยนกนครในพิพิธภัณฑสถานพื้นถิ่นเวียงหนองล่อง.....	111
5 แสดงพื้นที่จัดแสดงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นในพิพิธภัณฑสถานพื้นถิ่นเวียงหนองล่อง.....	112
6 แสดงพื้นที่ชมวิถีทัศน์ สืบค้นข้อมูล และนิทรรศการชาวยอง.....	112
7 แสดงลักษณะมูยา.....	113
8 แสดงพระธาตุดอยกู่แก้ว.....	114
9 แสดงเส้นทางและทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลท่าข้าวเปลือก.....	120
10 แสดงประมวลผลงานกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ล้านนาตำบลท่าข้าวเปลือก.....	131
11 แสดงการใช้พิพิธภัณฑสถานพื้นถิ่นเวียงหนองล่องเป็นแหล่งข้อมูลด้านวิถีชีวิตและข้อมูลพื้นฐาน ของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง.....	133
12 แสดงการใช้เส้นทางเดินเท้าสำหรับจัดกิจกรรมเรียนรู้วิถีชีวิตและความหลากหลาย ทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง.....	133
13 แสดงความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง.....	133

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

“เวียงหนองล่อง” เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่รอยต่อระหว่าง 2 อำเภอ ครอบคลุมตำบลโยนกอำเภอยางสัก และตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย มีเนื้อที่รวมกว่า 20,000 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มและมีหนองน้ำขนาดใหญ่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่รับน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยแม่หะ แม่ลาภ แม่ลัว และแม่จัน ซึ่งเป็นลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำกกและโขง และมีบทบาทสำคัญในการเป็นแหล่งเก็บกักน้ำและเป็นที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ โดยพบความหลากหลายทางชีวภาพที่ประกอบด้วย ชนิดพืชอย่างน้อย 214 ชนิด ปลาอย่างน้อย 23 ชนิด นกอย่างน้อย 78 ชนิด สัตว์อื่น ๆ อีกจำนวนมากรวมทั้งเป็นแหล่งเลี้ยงควายแบบฝูงหรือปางควายที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดเชียงราย (ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2552) และยังพบอีกว่าพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติหรือการประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำโลก (Ramsar site) และเป็นพื้นที่ 1 ใน 9 แห่งสำหรับการอนุรักษ์นกอพยพและใช้เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของนกอพยพอย่างยั่งยืนในเส้นทางการบินเอเชียตะวันออก – ออสเตรเลีย ตามของมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2553

“เวียงหนองล่อง” ได้รับการกล่าวถึงในกระแสการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดเชียงรายอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่คำร้องของผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายที่เดินทางเข้ามาตรวจเยี่ยมพื้นที่และปลูกต้นไม้บริเวณวัดป่าหมากหน่อเมื่อปี พ.ศ. 2552 หลังจากนั้นมีการเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ chiangraifocus.com (ผู้จัดการออนไลน์, ประกาศเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2554) ซึ่งมีสาระสำคัญกล่าวถึง “เตรียมพัฒนาเวียงหนองล่อง พื้นที่ด้านนอกเมืองล่องจากเหตุแผ่นดินไหวใหญ่บนรอยเลื่อนแม่จัน เมื่อ 1,500 ปีก่อน พร้อมดันขึ้นชั้นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และวัฒนธรรม โดยเทศบาลตำบลจันจว้ากำหนดนโยบายเข้าไปปรับปรุงในหลายด้าน เช่น พัฒนาแหล่งน้ำ ปรับภูมิทัศน์ พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตและวัฒนธรรม การจัดทำพิพิธภัณฑ์โบราณวัตถุ ฯลฯ โดยเฉพาะด้านานของเวียงหนองล่อง และประวัติศาสตร์ความเป็นเมืองเก่าแก่ที่ลุ่มสลายลงจนกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งเกี่ยวข้องทั้งด้านานและหลักธรณีวิทยาเรื่องแผ่นดินไหวครั้งใหญ่อันเกิดจากรอยเลื่อนแม่จันด้วย ซึ่งขณะนี้ได้มีการจัดทำแผนและรอการสนับสนุนด้านงบประมาณโดยร่วมกับจังหวัดต่อไป” จากนโยบายดังกล่าว กองช่างเทศบาลตำบลจันจว้าได้จัดทำโครงการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องขึ้นโดยมีจุดประสงค์หลักคือเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และกำหนดพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และจัดโครงการประกวดแนวคิดออกแบบภูมิทัศน์พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยผู้ที่ชนะการประกวดได้เสนอแนวคิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย 5 แหล่ง ได้แก่ แหล่งที่ 1 (Zone 1) บริเวณหนองมโนราห์ (สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ) ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านป่าสักหลวง หมู่ที่ 1 ตำบลจันจว้าใต้ ให้เป็นศูนย์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเทศบาลตำบลจันจว้าและเวียงหนองล่องซึ่งในบริเวณนี้ได้มีการจัดสร้างบ้านพักไว้สำหรับรองรับนักท่องเที่ยวไว้จำนวน 10 หลัง รับนักท่องเที่ยวได้ครั้งละ 20 – 30 คน แหล่งที่ 2 (Zone 2) บริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตชุมชนบ้านป่าสักหลวง ตำบลจันจว้าใต้ จัดให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศวิทยา เนื่องจากมีลักษณะเป็น

พื้นที่ชุ่มน้ำบริเวณกว้างที่มีความหลากหลายทางชีวภาพตามข้อมูลการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายที่พบว่ามีชนิดพันธุ์พืช 286 ชนิด ชนิดพันธุ์ปลา 22 ชนิด ชนิดพันธุ์นก 96 ชนิด ซึ่งมีทั้งนกประจำถิ่นและนกอพยพเป็นจำนวนมาก แหล่งที่ 3 (Zone 3) บริเวณปางควายบ้านป่าสักหลวง ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เขตชุมชนบ้านป่าสักหลวง เป็นบริเวณที่ประชาชนกลุ่มผู้เลี้ยงควายได้สร้างเพิงพักและคอกควายไว้รวมกัน ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับควายได้เป็นอย่างดี ความต้องการในการพัฒนาคือ ให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ การดำรงชีวิตของควาย และวิถีการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มผู้เลี้ยงควายที่เรียกว่า ปางควาย และเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศวิทยาแหล่งที่ 4 (Zone 4) บริเวณปางควายบ้านต้นยาง ตั้งอยู่บริเวณบ้านต้นยาง หมู่ที่ 7 ตำบลจันจว้า เป็นบริเวณที่ประชาชนกลุ่มผู้เลี้ยงควายได้สร้างเพิงพักและคอกควายไว้รวมกัน ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับควายได้เป็นอย่างดี แหล่งที่ 5 (Zone 5) บริเวณวัดป่าหมากหน่อ (วัดพระศพล) ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เขตชุมชนบ้านห้วยน้ำราก หมู่ที่ 4 ตำบลจันจว้า มีสภาพเป็นพื้นที่คล้ายเกาะกลางหนองน้ำ ประชาชนในท้องถิ่นจึงเชื่อว่า พื้นที่แห่งนี้เป็นเกาะแม่ม้าย ตามพงศาวดารโยนก นอกจากนี้ในบริเวณวัดป่าหมากหน่อยังมีการจัดแสดงโบราณวัตถุที่พบในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง และพบนกทั้งนกประจำถิ่นและนกอพยพเป็นจำนวนมาก ความต้องการในการพัฒนาจึงมุ่งให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเป็นแหล่งศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศวิทยา

นอกจากการขับเคลื่อนของหน่วยงานภาครัฐโดยเฉพาะเทศบาลตำบลจันจว้าดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว ในด้านเอกชนก็ได้มีความพยายามริเริ่มจัดการท่องเที่ยวขึ้นด้วยเช่นกัน ดังกรณีการจัดสร้างรีสอร์ตขนาดเล็กในชุมชนบ้านก๊วกพร้าว รวมถึงมีผู้ประกอบการเอกชนเข้ามาผลักดันให้ชุมชนบ้านห้วยน้ำราก ตำบลจันจว้า จัดการท่องเที่ยวตุนกและให้บริการที่พักแบบโฮมสเตย์ ซึ่งทีมวิจัยได้สรุปบทเรียนร่วมกับกลุ่มตัวแทนที่เข้าร่วมการดำเนินการดังกล่าวพบว่า การจัดการท่องเที่ยวได้มีความพยายามเตรียมโฮมสเตย์รองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติที่สนใจเข้ามาท่องเที่ยวเรียนรู้ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง โดยเฉพาะการตุนกในช่วงปี พ.ศ. 2553 มีกลุ่มแม่บ้านที่เข้ามาเป็นสมาชิกจัดการท่องเที่ยวในครั้งนี้ซึ่งต่างคาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะช่วยเพิ่มรายได้ให้กลุ่มจัดการท่องเที่ยว แต่จากการจัดการท่องเที่ยวผู้แทนประชาชนที่เข้าร่วมกลับมีความเห็นว่า การดำเนินการในครั้งนี้มีผู้ประกอบการเอกชนเป็นผู้ตัดสินใจทำให้การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นไม่ต่อเนื่องจากปัจจัยหลายประการ ที่สำคัญคือความเปราะบางทางสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่เสื่อมโทรมปริมาณของนกลดลง จึงไม่สามารถดึงดูดและสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องได้ ทำให้การท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องหยุดชะงักลง

ปรากฏการณ์ด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีฐานทุนที่เอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว แต่จากการจัดเวทีพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อท้องถิ่นกลับพบว่าประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีความเห็นว่า พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วตั้งแต่ช่วงหลังปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา โดยพบว่าพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีสภาพเสื่อมโทรมลงอย่างต่อเนื่องเนื่องจากในช่วงฤดูแล้งขาดแคลนน้ำจนดินแตกระแหงซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ยืนยันว่าไม่เคยเกิดเหตุการณ์เช่นนี้มาก่อน ความแห้งแล้งส่งผลให้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง สิ่งมีชีวิตหลายชนิดถูกคุกคาม โดยเฉพาะต้นอ้นถูกเผาทำลายเพื่อหาของป่า ต้นอ้อองพร้าวถูกขุดนำมาจำหน่ายจนหมด สัตว์น้ำถูกจับเป็นจำนวนมากด้วยการใช้ไฟฟ้าช็อต

ซึ่งส่งผลให้นักเหยี่ยวทุ่งต่างดำขาที่เคยพบเป็นจำนวนมากลดจำนวนลงตามไปด้วย นอกจากสถานการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชีวภาพแล้วยังพบอีกว่าฐานทุนของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มที่ไม่ค่อยได้รับการกล่าวถึงมากนักคือ แหล่งโบราณคดีที่พบโบราณวัตถุจำนวนมาก มีแหล่งโบราณสถานที่สำนักโบราณคดีเชียงใหม่ที่ 8 ค้นพบอีกกว่า 77 แห่ง อีกทั้งยังพบว่ามีพงศาวดารที่กล่าวถึงการก่อตั้งอาณาจักรโยนกนครในพื้นที่บริเวณนี้ที่สรุปสาระสำคัญได้ว่า “...ในราว พ.ศ. 430 สิงหนวัติกุมารโอรสองค์ที่สองของพระเจ้าเทวกาล แห่งนครไทยเทศ หรือ เมืองราชคฤห์ ได้พาพรรคพวกพลเมืองอพยพข้ามแม่น้ำสาระพู (แม่น้ำคงคา หรือ สาละวิน) ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เดินทางมาตามน้ำขรนที (แม่น้ำโขง) ได้ 4 เดือน ก็ถึงบริเวณที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ดินนัก อยู่ห่างจากแม่น้ำขรนทีประมาณ ห้าพันวา (ซึ่งเดิมเป็นแคว้นเมืองสุวรรณโคมคำมาก่อน) จึงได้ก่อตั้งเมืองขึ้นมีชื่อว่าเมืองโยนกนครนาคพันธุ ต่อมาได้รวบรวมเมืองต่าง ๆ เป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองและมีความมั่นคงจนเมื่อพระพุทธศาสนากาลล่วงได้ 1003 พรรษา พระองค์มหาไชยชนะราช เสวยราชย์ได้ 1 ปี อยู่มาวันหนึ่งเป็นวันเสาร์ เดือน 7 แรม 7 ค่ำ มีราษฎรพวกหนึ่งไปหาปลาในแม่น้ำกุกนที (คาดว่าแม่น้ำกก) ได้ปลาไหลเผือกตัวหนึ่งใหญ่เท่าลำตาล ยาว 7 วา ก็พากันทุบตีให้ตาย แล้วผูกเชือกลากมาตามลำห้วย แล้วนำมาถวายพระเจ้านครโยนกมหาไชยชนะ พระองค์ได้ดำรัสสั่งให้แลเนื้อแจกกันกินทั่วทั้งเมือง ครั้นล่วงเวลารাত্রีกาลค้ำวันนั้นได้เกิดเหตุแผ่นดินถล่มทรุดลุ่มจมลงกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ พระเจ้าแผ่นดินและขัตติยวงศาสนาอมายุทธ ราษฎรบรรดาที่อยู่ในครั้นนั้นก็ถึงกาลกิริยาไปตามยถากรรม เหลือเพียงเรือนของแม่ยายหลังเดียว ที่ไม่ได้กินปลาไหลเผือกเพราะเผ่าชราแล้ว ไม่มีลูกหลาน ไม่มีใครเอามาให้กิน...” หลังจากนั้นเมืองโยนกนครก็กลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ และกลายเป็นที่รกร้างว่างเปล่ามานาน เรื่องราวดังกล่าวได้กลายเป็นเรื่องเล่าปรัมปราเรื่องเกาะแม่ยายกับปลาไหลเผือกและเป็นความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเวียงหนองหล่มมาจนทุกวันนี้

ทว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจถึงคุณค่าที่แท้จริงว่าพงศาวดารรวมทั้งโบราณสถานทั้ง คู คันดิน กู่เก่า และวัดร้างที่พบเหล่านั้น มีความสำคัญอย่างไรต่อประวัติศาสตร์ล้านนา มีความสำคัญอย่างไรต่อชุมชนสังคม และต่อตนเอง อีกทั้งยังปรากฏว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมามีได้เกิดการทำลายคู คูดิน จากโครงการพัฒนาทั้งการสร้างถนน และคลองชลประทาน และมีบุคคลภายนอกเข้ามาขุดหาโบราณวัตถุออกไปจำหน่ายเป็นจำนวนมาก แม้ว่าโรงเรียนจันจว้าวิทยาคมจะได้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองหล่มเพื่อรวบรวมโบราณวัตถุและจัดแสดงเรื่องราววิถีชีวิตในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 แต่ก็ยังไม่สามารถจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและสร้างความตระหนักให้ประชาชนส่วนใหญ่เข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถานและโบราณวัตถุในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มได้

นอกจากนี้ยังพบอีกว่าประชาชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานกว่า 200 ปี และมีประเด็นสำคัญที่น่าสนใจคือหลังจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานแล้วประชาชนส่วนใหญ่ได้พัฒนาองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มขึ้นและเรียกตนเองว่าเป็น “คนเมืองหนอง” ความรู้ดังกล่าวได้รับการสืบทอดกันมาผ่านวิถีชีวิตจากรุ่นสู่รุ่นซึ่งเป็นเรื่ององค์ความรู้เฉพาะถิ่นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ปัญหาวิจัย

อย่างไรก็ตามการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มยังคงต้องดำเนินต่อไปโดยเฉพาะโครงการของเทศบาลตำบลจันจว้างดังที่กล่าวถึงข้างต้น รวมทั้งเทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือกที่ตระหนักว่าการท่องเที่ยวเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้จากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานรองรับการเปิดท่าเรือเชียงแสนที่มี

เส้นทางผ่านตำบลท่าข้าวเปลือก นอกจากนี้แผนพัฒนาจังหวัดเชียงรายปี พ.ศ. 2557 -2559 ยังกล่าวถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง รวมถึงการพัฒนาพื้นที่ ใกล้เคียงรองรับการท่องเที่ยวจากการเปิดประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 รวมถึงการพัฒนาพื้นที่ เกาะดอนชาวฝั่งตรงข้ามสามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและสถานบันเทิง ครบวงจร ล้วนมีส่วนที่จะผลักดันให้พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้รับความสนใจจากผู้ประกอบการธุรกิจ ท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยวในอนาคต

ทีมวิจัยจึงมีความเห็นร่วมกันว่าจำเป็นต้องร่วมกับหน่วยงานในท้องถิ่นเพื่อกำหนดแนวทางการท่องเที่ยวและเตรียมความพร้อมให้กับประชาชนรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบล จันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก โดยมุ่งให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงและความ เปรียบบางทางสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง การท่องเที่ยวควรมีส่วนช่วยในการรักษาและ พัฒนาคุณภาพหลากหลายทางชีวภาพ รวมถึงการสร้างสร้างความเข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของ แหล่งโบราณคดี และควรเริ่มต้นด้วยการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมของประชาชนซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว ในชุมชนอีกทั้งควรให้ความสำคัญกับการใช้การท่องเที่ยวให้เป็นเครื่องมือในการปรับฐานคิดสำคัญ ร่วมกัน 2 ประการ คืออุดมการณ์หวนคืนถิ่นสืบสานวัฒนธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วยการใช้การ ท่องเที่ยวช่วยสร้างจิตสำนึกและความตระหนักถึงและหวงแหนพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องซึ่งจะนำไปสู่ การรักษาและใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องและแหล่งโบราณคดีอย่างชาญฉลาด และ อุดมการณ์ในการบริหารจัดการ การท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้ประชาชนผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรการ ท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจกำหนดแนวทาง รับประโยชน์ และดูแลรักษาฐานทรัพยากรและ ระวังป้องกันผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์จากการท่องเที่ยวร่วมกันตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบ ยั่งยืน

ดังนั้น การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำ เวียงหนองล่องฯ ในครั้งนี้จึงเกิดขึ้นโดยทีมวิจัยมาจากการรวมกลุ่มกันของผู้แทนประชาชนในชุมชน ผู้ประกอบการ กลุ่มเกษตรและกลุ่มอาชีพต่างๆ ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง รวมทั้งนักศึกษาและ นักวิชาการจากภายนอกทั้งนี้เพื่อใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกัน ว่าแนวทางการจัดการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเพื่อให้การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำ เวียงหนองล่องเป็นเครื่องมือในการศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมี ประสิทธิภาพใหม่ๆเพิ่มขึ้น ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วม ของท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ แหล่ง โบราณคดีและวิถีชีวิต รวมถึงวัฒนธรรมของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีคำถามวิจัยประกอบด้วย

1) บริบททางวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นอย่างไร และมีทรัพยากรใดบ้างที่เอื้อต่อการ จัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

2) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการใช้วัฒนธรรมเป็นฐานสำหรับการจัดการ ท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายเป็นอย่างไร

3) จะมีแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตตำบลจันจว้า ตำบล จันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายให้เป็นเครื่องมือการสร้างควม

ตระหนักในคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างยาวนาน

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษาบริบททางวัฒนธรรมและรวบรวมข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

1.2.2 เพื่อศึกษารูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน

1.2.3 เพื่อหาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายให้เป็นเครื่องมือการสร้างคุณค่าในคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างยาวนาน

1.3 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.3.1 มิติเชิงวิจัย

- 1) ได้องค์ความรู้เรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง
- 2) ได้องค์ความรู้เรื่องบริบททางวัฒนธรรมและ ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

1.3.2 มิติเชิงพัฒนา

- 1) ได้เครื่องมือการสร้างคุณค่าในคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ต.จันจว้า ต.จันจว้าใต้ และต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน จ.เชียงราย
- 2) ได้แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

1.4 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

- 1.4.1 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาลตำบลจันจว้าและเทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก
- 1.4.2 ผู้นำและผู้บริหารท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกเทศบาล
- 1.4.3 กลุ่มอาชีพผู้ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ประกอบด้วยกลุ่มปางควายบ้านห้วยน้ำราก กลุ่มปางควายบ้านตันยาง กลุ่มปางควายบ้านป่าสักหลวง กลุ่มผู้จับสัตว์น้ำและหาของป่าในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง
- 1.4.4 กลุ่มอาชีพจำหน่ายสินค้าในชุมชน
- 1.4.5 กลุ่มองค์กรชุมชน ประกอบด้วย กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน เป็นต้น
- 1.4.6 องค์กรเอกชน/องค์กรพัฒนา/องค์กรอิสระในชุมชน
- 1.4.7 สถานศึกษาในชุมชน ได้แก่ โรงเรียนจันจว้าวิทยาคม เป็นต้น

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.5.1 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) หมายถึง เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมหรือชมงานประเพณีต่างๆที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นจัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมีประสบการณ์ใหม่ๆเพิ่มขึ้น ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน อันได้แก่การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เพื่อชม โบราณสถาน โบราณวัตถุ การท่องเที่ยวชมงานประเพณีและศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยวชมวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในชนบท การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม เป็นต้น

1.5.2 การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การผลิตชุมชนมาเป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน

1.5.3 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism Management) หมายถึง การท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนพื้นฐานแนวคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินการ ตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

1.5.4 พื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland) หมายถึง พื้นที่ที่เป็นแนวเปลี่ยนผ่านระหว่างระบบนิเวศสองประเภทคือระบบนิเวศบกและระบบนิเวศน้ำ โดยมีลักษณะเป็นแหล่งน้ำที่พบดินและพืชอัมมน้ำในบริเวณนั้น ทั้งนี้อาจจะมีน้ำท่วมขังตลอดเวลาหรือเป็นฤดูกาล แต่ที่สำคัญคือแหล่งน้ำนั้นเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์หรือเป็นแหล่งสะสมความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งจัดว่าเป็นหัวใจสำคัญของการเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ

บทที่ 2

ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในครั้งนี้เป็นกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกันของทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่น ต่อกรณีแนวทางการจัดการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเพื่อให้การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเป็นเครื่องมือในการได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ แหล่งโบราณคดีและวิถีชีวิต รวมถึงวัฒนธรรมของชุมชนอย่างยั่งยืนซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดสำคัญ 2 ประการคือฐานคิดการหวงคืนกลับสู่ธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น และฐานคิดการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมีแนวคิดที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1 แนวคิดการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

2.2 แนวคิดวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.3 แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.1 แนวคิดการท่องเที่ยว

2.1.1 แนวคิดด้านการท่องเที่ยว

1) ความหมายของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นปรากฏการณ์เดินทางไปในพื้นที่ห่างไกลจากสังคมเมืองของกษัตริย์และขุนนางในราชสำนักมาเป็นเวลาช้านาน ซึ่งถือเป็นเป็นการท่องเที่ยวในยุคเก่า (เพชรศรี นนท์ศิริ, 2550) ต่อมาในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 การท่องเที่ยวยุคใหม่จึงเกิดขึ้น โดยเป็นการเดินทางพักผ่อนหย่อนใจของชนชั้นกลาง และขยายกว้างขึ้นตามความก้าวหน้าของการคมนาคม (เพชรศรี นนท์ศิริ, 2550 และ บุญยสฤษฎ์ อเนกสุข, 2549) ต่อมาองค์การสหประชาชาติ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552) ได้กำหนดความหมายของการท่องเที่ยว ไว้ว่า การท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง กิจกรรมที่มีเงื่อนไข 3 ประการคือ

1.1) เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังสถานที่อื่นเป็นการชั่วคราว

1.2) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ และ

1.3) เป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตามที่มีไว้เพื่อการประกอบอาชีพหรือหา

รายได้

สำหรับความหมายของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านก็ไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวโดยสรุปได้ว่า การท่องเที่ยว เป็นการเดินทาง ที่มีไว้เพื่อการประกอบอาชีพและไปอยู่เป็นประจำ แต่มีวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ เพื่อการพักผ่อนในวันหยุด เพื่อวัฒนธรรมและศาสนา เพื่อการศึกษาเพื่อการกีฬาและบันเทิง เพื่อการศึกษาประวัติศาสตร์และความสนใจพิเศษ เพื่องานอดิเรก เพื่อเยี่ยมเยียนญาติมิตร เพื่อเข้าร่วมประชุมหรือสัมมนา เป็นต้น (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552, วิไลลักษณ์ รัตนเพียรธัมมะและคณะ, 2550)

สรุปในความหมายของคณะทมิวจัยฯ ได้ว่า การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางเพื่อไปยังสถานที่ต่าง ๆ โดยมีได้มีเป้าประสงค์ในการทำงาน หรือ อยู่ประจำ เป็นการพักผ่อนในยามว่าง ศึกษาเรียนรู้ ประชุมสัมมนา เยี่ยมเยือนญาติมิตร ตลอดจนการทำงานอดิเรกต่าง ๆ เช่น การปั่นจักรยาน ถ่ายภาพ และ เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นต้น

2) ทรัพยากรการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมการให้บริการที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวต่างจากอุตสาหกรรมด้านอื่น ๆ ตรงที่ผู้บริโภคหรือนักท่องเที่ยวต้องเดินทางไปใช้บริการหรือสัมผัสกับกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว ณ สถานที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว นั้น ทำให้ทรัพยากรที่นำมาใช้ในการผลิตสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยว นั้น คือทรัพยากรที่อยู่ในพื้นที่ที่นำมาพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นสินค้าหลักทางการท่องเที่ยว ที่จะขายหรือสร้างแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยว ซึ่งรวมถึง แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมและศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะเด่นเป็นที่น่าสนใจ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552) ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภทดังนี้

2.1) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ หมายถึง สภาพภูมิประเทศ รวมทั้งอากาศ และทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น น้ำตก ภูเขา ทะเล ป่าไม้ ชายหาด เกาะแก่ง สัตว์ป่า เป็นต้น

2.2) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนสถาน หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติ โบราณคดี และศาสนาที่แสดงถึงอารยธรรมของท้องถิ่น มีผลดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวไปเยือน เช่น เมืองโบราณ พระราชวัง ปราสาท หิน สุสาน หอไตร พิพิธภัณฑ์ อนุสาวรีย์ อุทยานประวัติศาสตร์ อนุสรณ์สถาน สมรภูมิ บ้านบุคคลสำคัญ วัด โบสถ์ วิหาร เทวรูป รูปปั้น พระพุทธรูป จิตรกรรม ฝาผนัง เป็นต้น

2.3) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี หมายถึง ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ และถ่ายทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เช่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพบ้านเรือน ภาษา การแต่งกาย การละเล่น ดนตรี กีฬา ศิลปะ ประเพณี งานเทศกาล พิธีกรรม ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

2.4) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทมนุษย์สร้างขึ้น หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการสร้างกิจกรรมใหม่หรือปรับปรุงดัดแปลงให้สถานที่มีความหลากหลายในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ สวนสัตว์ ศูนย์วิจัยเกษตร สวนส้ม สวนกล้วยไม้ สวนสนุก สถานที่ชมทิวทัศน์ สถานที่บันเทิง สถานที่ซื้อสินค้า สถานที่เล่นกีฬา พิพิธภัณฑ์สถานของเอกชน เป็นต้น

3) องค์ประกอบการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวนอกจากจะเป็นอุตสาหกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างจากอุตสาหกรรมอื่น ๆ แล้ว ยังมีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งคืออุตสาหกรรมที่ไร้ตัวตน (เทิดชาย ช่วยบำรุง .2552) กล่าวคือ การท่องเที่ยวเป็นการรวมตัวของอุตสาหกรรมอื่น ๆ อย่างน้อย 5 องค์ประกอบ ดังนี้

3.1) ที่พัก (Accommodation) หมายถึง สถานที่ที่จัดไว้เพื่อให้คนเดินทางหรือนักท่องเที่ยวได้เข้าพัก พร้อมการบริการอาหารและเครื่องดื่ม ซึ่งปัจจุบันธุรกิจที่พักได้พัฒนาเรื่อยมา โดยมีรูปแบบการจัดบริการต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับลูกค้าอย่างสูงสุด มีการบริหารงานใน

ระบบเครือข่ายทั้งในรูปแบบของเครือข่ายท้องถิ่นและเครือข่ายระหว่างประเทศมากขึ้น ทั้งนี้การพัฒนาธุรกิจที่พัฒนารูปแบบต่าง ๆ ยังเป็นแรงผลักดันให้มีการแข่งขันกันสูงขึ้น ทั้งในระบบมาตรฐานการบริการที่สูงขึ้น และการดูแลรักษาสถานที่แวดล้อมควบคู่กับการบริหารจัดการที่เอื้อประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยว ระบบเศรษฐกิจของประเทศชาติ และมีความยั่งยืนของการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

3.2) การคมนาคม (Accessibility) เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญเนื่องจากมีบทบาทในการเคลื่อนย้ายนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งการคมนาคมในปัจจุบันได้ถูกพัฒนาให้สามารถตอบสนองการเดินทางท่องเที่ยวได้หลายรูปแบบเช่น ธุรกิจการบิน การเดินเรือ และการคมนาคมขนส่งทางรถยนต์ รถโดยสาร รถไฟ รถไฟฟ้า เป็นต้น

3.3) สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) หมายถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวได้ เช่น สิ่งดึงดูดใจประเภทแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ ทะเล ภูเขา น้ำตก เกาะ แม่น้ำ หาดทราย ฯลฯ สิ่งดึงดูดใจประเภทวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง งานแห่เทียนพรรษา เป็นต้น ซึ่งสิ่งดึงดูดใจนี้หมายถึง สิ่งที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงหรือมีความโดดเด่นและเป็นที่สนใจกว่าแหล่งอื่น ๆ เช่น ทะเลหมอก ทะเลแหวก บ่อน้ำพุร้อน เป็นต้น

3.4) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อให้เอื้อประโยชน์และอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ แผนที่ อินเทอร์เน็ต ศูนย์ให้บริการข้อมูลทางการท่องเที่ยว เป็นต้น

3.5) กิจกรรมต่าง ๆ ด้านการท่องเที่ยว (Activity) หมายถึง ผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่ถูกสร้างขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและดึงดูดให้เกิดการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวเท่านั้น โดยรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ จะแตกต่างกันตามประเภทของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น การเดินป่า การนั่งช้าง การดูนก ฯลฯ กิจกรรมการท่องเที่ยวทางทะเล เช่น การดำน้ำ การตกปลา เป็นต้น

นอกจากนี้องค์ประกอบทั้ง 5 ด้านที่กล่าวมาข้างต้น องค์การการค้าโลก, Collier & Harraway และ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (อ้างใน ธงชัย ภูวนาถวิจิตร, 2553) ยังได้กล่าวถึงองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวอีกประการหนึ่งคือ

3.6) การบริการจัดการเสริมในแหล่งท่องเที่ยว (Ancillary service) เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เอื้อให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ ประกอบด้วยการบริหารจัดการและการปฏิบัติการ ซึ่งหมายรวมถึงเรื่องตลาด ระบบข้อมูลข่าวสาร การประสานงาน การส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยว นโยบายการท่องเที่ยว การวางแผนอำนวยความสะดวกเพื่อจัดการการท่องเที่ยวและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว

4) ความสำคัญของการท่องเที่ยว

ปัจจุบันนี้หลายประเทศในทุกภูมิภาคทั่วโลก ได้ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า การท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ทั้งนี้จากรายงานขององค์การการท่องเที่ยวโลก (World Travel and Tourism Council) ที่ได้ประเมินมูลค่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ณ สิ้นปี ค.ศ. 2004 พบว่ามีมูลค่าโดยรวมสูงถึง 727.9 พันล้านเหรียญสหรัฐ หรือคิดเป็นร้อยละ 10.4 ของผลิตภัณฑ์มวลรวม(GDP)ในระดับโลก อีกทั้งยังก่อให้เกิดการจ้างงานกว่า 124 ล้านตำแหน่ง (HwanSuk Chris Choi and Ercan Sirskaya, 2006, Nae Wen Kuo and Pei-Hun Chen, 2009)

องค์การการท่องเที่ยวโลก (UNWTO) ยังได้คาดการณ์ต่อไปอีกว่า ในปี ค.ศ. 2020 จะมีนักท่องเที่ยวทั่วโลกเพิ่มขึ้นถึง 1,500 ล้านคน ซึ่งในจำนวนนี้จะเป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางภายในภูมิภาค (Intra-region) จำนวน 1,200 ล้านคน และจะเป็นนักท่องเที่ยวระยะไกล (Long haul) จำนวน 378 ล้านคน โดยมีรายละเอียดดังแสดงในตาราง

ตารางที่ 1 แสดงการคาดการณ์จำนวนนักท่องเที่ยวปี ค.ศ.2020

ภูมิภาค	จำนวนนักท่องเที่ยว (ล้านคน)	ส่วนแบ่ง (%)	อัตราการเพิ่ม (%)
แอฟริกา	77	5.0	5.5
อเมริกา	282	18.1	3.8
เอเชียและแปซิฟิก	397	25.4	6.5
ยุโรป	717	45.9	3.1
ตะวันออกกลาง	69	4.4	6.7
เอเชียใต้	19	1.2	6.2
รวมทั่วโลก	1,561	100	4.1

ที่มา: World Tourism Organization (UNWTO) (วลัยพร ธีวตระกูลไพบูลย์, 2551)

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่าในปี ค.ศ. 2020 ภูมิภาคที่จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวมากที่สุด 3 อันดับแรกของโลกคือ ยุโรป (717 ล้านคน) เอเชียและแปซิฟิก (397 ล้านคน) และอเมริกา (282 ล้านคน) ตามลำดับ ในขณะที่อัตราการเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวทั่วโลกอยู่ที่ 4.1 % ต่อปี เมื่อพิจารณาตามภูมิภาคก็จะพบว่าภูมิภาคที่มีอัตราการเพิ่มของนักท่องเที่ยว 3 อันดับแรก ได้แก่ ตะวันออกกลาง (6.7 %) เอเชียแปซิฟิก (6.5 %) และเอเชียใต้ (6.2%) ซึ่งแนวโน้มดังกล่าวนี้ได้สอดคล้องกันกับที่ Ian Yeoman (2008) ที่กล่าวว่า ตั้งแต่ปีค.ศ. 2005 ไปจนถึงปี ค.ศ.2030 การท่องเที่ยวจะมีอัตราการเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 3.4 และการท่องเที่ยวจะกลายเป็นเครื่องมือการพัฒนา โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นแรงงานขาดทักษะอาชีพที่ต้องใช้ความสามารถเฉพาะด้าน แต่ในประเทศมีจุดเด่นในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี ซึ่งเมื่อนักท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวก็จะกลายเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เกิดกลุ่มอาชีพและการจ้างงานในการผลิตสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว (Anan Wattanakuljarus and Ian Coxheard,2008)

สำหรับประเทศไทยนั้น ถือได้ว่าเป็นเป้าหมาย หรือแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจเป็นอย่างมาก อันเนื่องมาจากศักยภาพที่โดดเด่น และรากฐานจากทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย สามารถท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี (สุวารี ศรีบุญ และคณะ,2548) รวมทั้งยังเป็นศูนย์กลางในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะการเดินทางที่สะดวกสบาย เชื่อมโยงได้หลายประเทศในภูมิภาคนี้ การท่องเที่ยวจึงเป็นอุตสาหกรรม ขนาดใหญ่ และเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญส่วนหนึ่งของประเทศ (สินธุ์ สโรบล,2546) ประกอบกับในช่วงระยะเวลากว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยได้มุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ทั้งในด้านการส่งเสริมคุณภาพและมาตรฐานในการบริการเพิ่มความหลากหลายของรูปแบบการให้บริการและ การท่องเที่ยว รวมถึงการยกระดับความสามารถในการแข่งขันของการบริการ และการท่องเที่ยว ส่งผลให้ ประเทศไทยมีภาพลักษณ์ของการท่องเที่ยวที่คุ้มค่าที่สุดอีกประเทศหนึ่งในโลก (เทิดชาย ช่วยบำรุง,2551) ส่งผลให้สามารถนำเงินตราเข้าประเทศมากเป็นอันดับสองรองจากการส่งออกชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์และผลิตภัณฑ์คอมพิวเตอร์ อีกทั้งยังมีอัตรา

การขยายตัวสูงที่สุดของภูมิภาคนี้ (Anan Wattanakuljarus and Ian Coxheard, 2008 และ เทิตชาย ช่วยบำรุง, 2551)

จากการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในประเทศไทยอย่างจริงจังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ณชพงศ จันจุฬา (2549) ได้สรุปภาพรวมความสำคัญของการท่องเที่ยวที่มีต่อประเทศไทยไว้ 7 ประการ ได้แก่

(1) การท่องเที่ยวช่วยสร้างงาน สร้างอาชีพ และการกระจายรายได้ไปยังธุรกิจต่าง ๆ เช่น โรงแรม ภัตตาคาร ร้านอาหาร บริษัทนำเที่ยว ฯลฯ รวมทั้งธุรกิจชุมชน เช่น กลุ่มอาชีพงานหัตถกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น

(2) การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการกระตุ้นการผลิต หรือที่เรียกว่า Multiplier Effect ทั้งนี้เพราะเมื่อมีการใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจครั้งหนึ่ง ก็จะก่อให้เกิดการใช้จ่ายต่อ ๆ ไปอีกหลายรอบ เช่น หากมีการใช้จ่ายเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง ก็จะก่อให้เกิดรายได้กับคนกลุ่มหนึ่ง เมื่อบุคคลดังกล่าวมีรายได้นั้นไปใช้จ่าย ก็จะเป็นรายได้ให้กับคนกลุ่มอื่น ๆ ต่อไปเรื่อย ๆ

(3) การท่องเที่ยวไม่มีขีดจำกัดในการผลิตและการจำหน่าย เนื่องจากการท่องเที่ยวมิได้พึ่งพาดินฟ้าอากาศเต็มที่ ดังเช่นการเกษตร เพราะผลผลิตที่นำเสนอต่อนักท่องเที่ยว ได้แก่ ความงดงามทางธรรมชาติ ความเจริญทางวัฒนธรรมของชาติ เป็นต้น

(4) การท่องเที่ยวทำให้ใคร่มีโอกาสมพบปะหรือทำกิจกรรมร่วมกัน จึงมีส่วนช่วยเสริมสร้างสัมพันธไมตรีความเข้าใจอันดีต่อกันในสังคม เป็นการลดช่องว่างทางสังคมได้เป็นอย่างดี

(5) การท่องเที่ยวช่วยขจัดปัญหาความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบท ลดปัญหาการย้ายถิ่นฐานเข้ามาหางานทำหรือเสี่ยงโชคในเมืองของคนชนบท

(6) การท่องเที่ยวช่วยฟื้นฟูอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของชาติ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา เป็นต้น

(7) การท่องเที่ยวช่วยส่งเสริมสุขภาพพลานามัยรวมทั้งสุขภาพจิต การที่ได้มีโอกาสเดินทางพักผ่อนตามความพึงพอใจ ย่อมทำให้เกิดความเบิกบานเกิดความสุขใจ จะช่วยบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยเคร่งเครียดจากการทำงาน

แต่ทว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวทั่วโลกที่ผ่านมาเป็นการท่องเที่ยวแบบเน้นกลุ่มใหญ่ หรือที่เรียกว่าการท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism) ที่มุ่งตอบสนองทางด้านอุปสงค์ หรือความต้องการให้มีปริมาณนักท่องเที่ยวจำนวนมาก โดยละเลยอุปทาน หรือทรัพยากรและองค์ประกอบทางท่องเที่ยว เป็นผลให้การท่องเที่ยวกลายเป็นตัวเร่งให้เกิดการแย่งชิงกันใช้ทรัพยากรที่ถูกใช้อยู่เป็นประจำอยู่แล้วให้มีอัตราการใช้เพิ่มมากขึ้น เช่น ที่ดิน น้ำดื่ม อาหาร พลังงาน ถนน ทางเดิน เป็นต้น (Teresa C.H. Tao and Geoffrey Wall, 2009) นำไปสู่ผลกระทบทางลบอย่างใหญ่หลวงต่อสภาพสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในสถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ดังที่ PGX Management Committee (2000) (อ้างใน บุญยสฤกษ์ อเนกสุข, 2549) ได้กล่าวถึงผลกระทบทางลบจากการท่องเที่ยวแบบมวลชน โดยมีสาระสำคัญดังนี้

“ในประเทศโลกที่สามช่วงต้นทศวรรษที่ 1970 ส่วนใหญ่ล้วนยอมรับเอาการท่องเที่ยวเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้การไม่มีงานทำผนวกกับการเป็นหนี้สินของประชาชนในประเทศที่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้รัฐบาลในประเทศโลกที่สามเล็งเห็นว่าการท่องเที่ยวเป็นแหล่งสำคัญในการรักษาดุลการชำระเงินระหว่างประเทศได้อีกทั้งยังเป็นแหล่งสำคัญของการลงทุน อันจะส่งผลต่อการมีงานทำของประชาชนอย่างรวดเร็ว เมื่อผนวกกับการสนับสนุนขององค์การ

สหประชาชาติ กองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลกที่วางยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวด้วยการลงทุนจากต่างประเทศเพื่อพัฒนาสาธารณูปโภค โรงแรม และรีสอร์ทแล้ว ย่อมส่งผลให้มีโครงการลงทุนทั้งทวีภาคีและพหุภาคีจากต่างประเทศเพื่อการดังกล่าวเป็นจำนวนมาก.....การวางนโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดการเปิดรับการเข้ามาแสวงหาและช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวอย่างไม่ลดละ...และทำให้ในที่สุดเกิดการใช้จ่ายต้นทุนเหล่านี้ซึ่งมีมาแต่เดิมและก่อให้เกิดหนี้ทางการเงินขึ้นแทน...ผลกระทบทางลบที่สำคัญของการท่องเที่ยวอันมีต่อประเทศและประชาชนในโลกที่สามซึ่งกำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน อาจเห็นได้จากการจัดการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การหยุดยั้งความสัมพันธ์ทางสังคม การบ่อนทำลายวัฒนธรรม กระทั่งการถាយเทของเสียสู่สิ่งแวดล้อม”

คำกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับผลการวิจัยอีกหลายชิ้นที่ทำการศึกษาในเวลาต่อมาที่พบว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีวิสัยทัศน์มุ่งหวังรายได้เป็นหลัก ซึ่งปราศจากการวางแผนและการจัดการที่ดี รวมทั้งขาดการให้ความสำคัญกับมิติทางสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ได้ก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมายทั้งในการกระจายความเท่าเทียมกันของรายได้ ตลอดจนความเสื่อมโทรมของแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ชายหาดบางแสน เกาะช้าง เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นการละเลยการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์อย่างแท้จริง และมีได้ประเมิณผลกระทบที่จะตามมา (ณชพงศ จันจุฬา, 2549) นอกจากนี้ยังพบว่า การท่องเที่ยวได้ทำให้ค่าครองชีพของประชาชนในท้องถิ่น เช่นค่าอาหาร ค่าเดินทาง ปรับตัวเพิ่มสูงขึ้น (ประพันธ์พงษ์ ชินพงษ์, 2551) รวมทั้งยังมีชุมชน บางแห่งที่ได้พยายาม ปรับปรุงแต่งวัฒนธรรมของตนเองตามความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวจนเสียความเป็นตัวตนที่แท้จริง รวมทั้งมีการแย่งชิงเพื่อใช้ทรัพยากร และปลดปล่อยของเสียโดยขาดระบบการจัดการที่เหมาะสม ทำให้เกิดมลพิษและสิ่งปฏิกูลในระบบนิเวศเพิ่มมากขึ้นจนสูญเสียความสมดุลและเสื่อมโทรมไปในที่สุด (Terisa C.H. Tao and Geoffrey wall, 2009, สีนธุ์ สโรบล, 2546 และ เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552)

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเสมือนดาบสองคมที่ด้านหนึ่งสามารถใช้เป็นเครื่องมือการพัฒนาได้เป็นอย่างดี หากแต่ถ้าขาดการวางแผนอย่างรอบคอบ ระเบิดระดังที่จะใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือการพัฒนาในแหล่งท่องเที่ยวใด ๆ แล้ว ผลกระทบทางลบอย่างใหญ่หลวงจะตามมา

ดังนั้นทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวนับจากนี้ไป จึงต้องเป็นการท่องเที่ยวที่มีการวางแผนการจัดที่ดี มุ่งสู่การเป็นการท่องเที่ยวแบบเน้นอุปทาน (Supply-Based Tourism) กล่าวคือ เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งให้ความสำคัญกับการดูแลฐานทรัพยากร และใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็ง แล้วมีผลพลอยได้คือรายได้เสริมจากกิจกรรมการท่องเที่ยว (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552) โดยนัยนี้ ชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยว จึงต้องเข้ามามีบทบาทในการจัดการท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งในด้านการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ การให้ความรู้และการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งการจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวนี้ได้มีความจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนฐานคิดสำคัญ สองประการ ได้แก่ ฐานคิดเชิงอุดมการณ์ โดยให้ความสำคัญกับการหวนกลับคืนสู่ธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น กับการรักษาความสมดุลระหว่างมูลค่าและคุณค่าทางการท่องเที่ยว และฐานคิดเชิงการบริหารจัดการ ที่คนในท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเองกับการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในภูมิภาคอย่างทั่วถึง (บุญยสฤษฎ์ เอนกสุข, 2549) และหากสามารถขับเคลื่อนกระบวนการนี้ได้สำเร็จก็จะทำให้ประเทศไทยสามารถรองรับรูปแบบการท่องเที่ยวที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต ที่มีแนวโน้มทิศทางการเปลี่ยนแปลงเป็นการท่องเที่ยวที่

นักท่องเที่ยวคุณภาพจะเพิ่มมากขึ้น โดยเป็นการเดินทางท่องเที่ยวเน้นการเรียนรู้ สัมผัสกับชุมชน และชื่นชมความรื่นรมย์ของแหล่งท่องเที่ยว อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระแสของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้นเอง (ณชพงศ จันจุฬา, 2549 และ วลัยพร ธีวตระกูลไพบูลย์, 2551)

2.1.2 แนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

ในขณะที่การท่องเที่ยวแบบมวลชนที่ได้ผูกติดอยู่กับแนวคิดการพัฒนากระแสหลักอยู่นั้น ในอีกด้านหนึ่งได้เกิดแนวคิดใหม่ อันเป็นทางเลือกในการพัฒนาจากการประชุมขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งจัดขึ้นในปี ค.ศ. 1987 ณ เมืองบรันท์แลนด์ (Brundtland) ประเทศนอร์เวย์ ที่ได้เรียกร้องให้การพัฒนาพิจารณาถึงความสำคัญกับความยั่งยืนในทุกด้าน หรือดุลยภาพ ระหว่างการเติบโตได้ในระยะยาวทางเศรษฐกิจ ภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับได้ทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิถีการพัฒนาที่มุ่งตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ริดลอนความสามารถในการตอบสนองต่อความต้องการของคนรุ่นหลังด้วย (HwanSuk Chris Choi and Ercan Sirskaya, 2006) แนวคิดดังกล่าวนี้ ได้กลายเป็นนิยามปฏิบัติการเรื่อง การพัฒนาที่ยั่งยืนในลำดับต่อมาและได้เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการพัฒนาในทุกด้าน รวมถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวด้วย โดยได้มีการจัดประชุมนานาชาติด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแบบยั่งยืนขึ้นในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1990 ณ เมือง แวนคูเวอร์ ประเทศแคนาดา หรือที่เรียกกันว่า GLOBE'90 Conference การประชุมในครั้งนี้ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่จะเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) โดยเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งให้เกิดความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การท่องเที่ยวนั้นเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องระยะยาว สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและ ผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน ในขณะเดียวกันก็สามารถปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังไว้ได้ด้วย(GLOBE'90,1990) การท่องเที่ยวนี้จึงมีความหมายรวมถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศให้คงอยู่จนถึงอนาคตด้วย

1) ประมวลความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

ความหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในด้านการบริหารจัดการนั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยให้เป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนไว้ว่า เป็นการบริหารจัดการด้านทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคมและสุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอันมีคุณค่าอย่างรอบคอบและชาญฉลาดสามารถรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมได้ในระยะยาวนานที่สุด เกิดปัญหาผลกระทบน้อยที่สุด ขณะเดียวกันคุณภาพของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจะต้องดีขึ้น แม้ว่ามีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นก็ตาม (ศรชัย ไทรชมภู และคณะ.2548)

ในขณะที่มุมมองของ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา(2548) ที่กล่าวว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึงการท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่และกลุ่มเล็กที่มีการจัดการอย่างดีเยี่ยมเพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากร การท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้มีผลกำไรอย่างเป็นธรรม ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมอเพียงพอแต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดหรือไม่มีเลยอย่างยั่งยืน

สำหรับความหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนกับการสร้างความสมดุลของการพัฒนานั้น เป็นการกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ และการพัฒนาการท่องเที่ยว รวมทั้งปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสุนทรียภาพแก่สมาชิกของสังคมอย่างเสมอภาคกันทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยใช้ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องอย่างชาญฉลาด ซึ่งจะต้องตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติที่จะรองรับได้ และตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี ให้สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นไว้ให้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป (สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, 2550)

ดังนั้นจึงสรุปความหมายของ การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ว่า เป็นความสัมพันธ์กันของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม นำไปสู่ความสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่ดำรงไว้ซึ่งโครงสร้าง ความสัมพันธ์ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรือตัวตนที่แท้จริงของชุมชน ด้วยการปรับวิธีการจัดการให้เข้ากับยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก โดยมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมวัฒนธรรม น้อยที่สุด

2) เป้าหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2550) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งเป็นสิ่งที่การพัฒนาการท่องเที่ยวในทุก ๆ ด้านต้องให้ความสำคัญ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน ใน 3 ส่วนดังต่อไปนี้

2.1) ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม สถานการณ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนับได้ว่าอยู่ในขั้นวิกฤติอันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ โดยปราศจากการจัดการที่ดีพอ จึงส่งผลให้ทรัพยากรเกิดความเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงต้องร่วมมือกันอย่างเต็มที่รวมถึงการท่องเที่ยวที่จะต้องมีการวางแผนและการจัดการที่ดีพอที่จะไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ อีกทั้งควรเร่งช่วยกันอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพทางธรรมชาติให้คงเดิมไว้ให้มากที่สุด

2.2) ความยั่งยืนของสังคมและวัฒนธรรม สังคมและวัฒนธรรมไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ได้รับผลกระทบจากกระแสวัฒนธรรมตะวันตกจนน่าเป็นห่วงว่าเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมไทยจะเลือนหายไปในที่สุด จึงเกิดความพยายามที่จะฟื้นฟู อนุรักษ์ และสืบสานให้คงอยู่ต่อไป จึงถือว่าเป็นเป้าหมายอีกด้านหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งสู่ความยั่งยืนต้องคำนึงถึง

2.3) ความยั่งยืนของเศรษฐกิจ เมื่อมีการจัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สภาพสังคม และวัฒนธรรม สภาพของการพัฒนาทางเศรษฐกิจจะเกิดการพัฒนาขึ้นไปด้วย ถึงแม้ว่าจะไม่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่รวดเร็ว หรือก้าวกระโดด แต่ก็สามารถเกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจแบบค่อยเป็นค่อยไป ส่งผลต่อการพัฒนาอย่างมั่นคงและยั่งยืนมากกว่าการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปแบบอื่น ๆ

จากเป้าหมาย 3 ส่วนสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต้องคำนึงถึง จึงทำให้ลักษณะของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น มีข้อสังเกตที่สำคัญ 3 ประการคือ

ก) เป็นการท่องเที่ยวที่ คำนึงถึงคุณภาพ ได้แก่คุณภาพในการดำรงชีวิตของประชาชนในชุมชน คุณภาพของประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว และคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม

ข) เป็นการท่องเที่ยวที่ คำนึงถึงความต่อเนื่อง ในการจัดการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวสม่ำเสมอ และความต่อเนื่องในการนำทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชนมาใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนาน

ค) เป็นการท่องเที่ยวที่ คำนึงถึงความสมดุล ระหว่างอุปสงค์ (Demand) หรือความต้องการของนักท่องเที่ยวและประชาชนในชุมชน กับอุปทาน (Supply) หรือทรัพยากรการท่องเที่ยว และศักยภาพของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยว

3) หลักการพัฒนาสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

การพัฒนาจะต้องเปลี่ยนไปสู่สิ่งที่ดีขึ้น ไม่ใช่เปลี่ยนเพียงได้ชื่อว่า เปลี่ยน พัฒนาจึงไม่ใช่การเปลี่ยนไปจากเดิม แต่ต้องวางอยู่บนฐานของ ตัวตน ด้วยเหตุนี้ การท่องเที่ยวจึงต้องผ่านกระบวนการจัดการและพัฒนาองค์ประกอบทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง โดยหน่วยงานสนับสนุนอุตสาหกรรม การท่องเที่ยวต้องใช้องค์ความรู้จากศาสตร์ต่าง ๆ ในเชิงบูรณาการ ทั้งด้านกฎหมาย เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การตลาด การเกษตร การจัดการ จิตวิทยา ภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการต่าง ๆ ต้องมีทั้งเชิงรุก และเชิงรับ โดยกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวบนฐานของทรัพยากรที่มีอยู่และเกิดผลกระทบด้านลบต่อสังคม วิถีชีวิต และสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ซึ่งเป็นหนทางสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552) โดยมีแนวทางและหลักเกณฑ์ดังนี้

3.1) สมาชิกของชุมชนจะต้องควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ด้านการท่องเที่ยวของชุมชน กำหนดแหล่งทรัพยากรที่จะต้องได้รับการทำนุบำรุงส่งเสริม รวมทั้งการร่วมกำหนดเป้าหมายและกลยุทธ์ในการพัฒนาและบริหารจัดการ นอกจากนี้สมาชิกของชุมชนจะต้องเข้าร่วมในการดำเนินการตามแนวทางและกลยุทธ์ที่ได้กำหนดขึ้น รวมทั้งการเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานด้านบริการการสาธารณูปโภคและการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

3.2) การวางแผนระยะยาวเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ประกอบการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นหลักประกันว่าพื้นที่นั้น ๆ จะไม่เสียหายจากการดำเนินกิจกรรมใด ๆ เพียงเพื่อประโยชน์ระยะสั้นและละทิ้งไปเมื่อนักท่องเที่ยวและนักธุรกิจหมดความสนใจและย้ายไปที่อื่น การวางแผนระยะยาวจะช่วยส่งเสริมให้มีการใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ในเชิงรุกเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของพื้นที่และช่วยสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของท้องถิ่น

3.3) กลยุทธ์และแผนด้านการท่องเที่ยวจะต้องได้รับการเชื่อมโยงเข้ากับแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับต่างๆ และ นวัตกรรมด้านการท่องเที่ยวที่พัฒนาขึ้นจากความร่วมมือของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่

3.4) ความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างผู้กำหนดนโยบายและผู้ปฏิบัติในระดับต่าง ๆ ตลอดจนหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องมีความจำเป็นมาก โดยเฉพาะนโยบายด้านการท่องเที่ยวและนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้ให้บริการด้านต่าง ๆ ทั้งการขนส่ง ที่จอดรถ ความสามารถในการรองรับด้านน้ำดื่ม น้ำใช้ ความสามารถในการกำจัดของเสีย จะต้องได้รับการพิจารณาพร้อมกับแผนการท่องเที่ยวและการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

3.5) การวางแผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยวจะต้องปรับเปลี่ยนจากแนวคิดเดิมที่เน้นการเติบโตของอุตสาหกรรมมาเป็นให้ความสำคัญกับโอกาสในการจ้างงานที่มีคุณภาพ พัฒนารายได้ รวมทั้งคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น การจัดหางานที่ดีและเหมาะสมกับคนในพื้นที่ควรเป็นส่วนหนึ่งของภาพรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ และหนึ่งในกระบวนการจ้างงานที่มี

คุณภาพนั้น คือการให้โอกาสคนในท้องถิ่นเข้าร่วมบริหารจัดการ โครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยว เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ร้านค้า ฯลฯ นอกจากนี้ การให้การศึกษา การฝึกอบรมกับคนในท้องถิ่น และการให้โอกาสในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนในการประกอบธุรกิจ เป็นส่วนสำคัญของนโยบายการพัฒนาประเภทนี้ด้วย

3.6) การกระจายประโยชน์จากการท่องเที่ยวควรเป็นไปอย่างกว้างขวางในแต่ ละพื้นที่ มีการพัฒนาการท่องเที่ยว ความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ตลอดจนการมี ส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการวางแผน การพัฒนาและการดำเนินงานบริหารทรัพยากรด้านการ ท่องเที่ยว ตลอดจนการบริการด้านต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความมั่นใจว่ามีการกระจายผลประโยชน์อย่าง เท่าเทียมกันระหว่างสมาชิกชุมชน นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการต่าง ๆ

3.7) การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะต้องให้ความเสมอภาคระหว่างคนรุ่นต่าง ๆ การกระจายต้นทุนและผลประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องเกิดขึ้นทั้งในคนรุ่นปัจจุบันและ อนาคต เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมกับคนรุ่นต่อไป ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจะต้อง หลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรที่ไม่สามารถนำกลับมาสู่สภาพเดิมได้

3.8) การประสานความร่วมมือระหว่างแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจ ท่องเที่ยวเป็นสิ่งจำเป็นเนื่องจากแต่ละธุรกิจหรือการดำเนินงานด้านหนึ่งด้านใด ย่อมมีผลกระทบต่อการ ประกอบการหรือคุณภาพการทำงานของธุรกิจด้านอื่น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3.9) การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนา การศึกษาและหลักสูตรอบรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมความรู้ความเข้าใจให้กับสาธารณชน ตลอดจนส่งเสริม ความสามารถทางธุรกิจ การประกอบอาชีพและความเชี่ยวชาญในสาขาอาชีพต่าง ๆ

3.10) การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน รวมถึงการส่งเสริมกิจกรรมและการ ดำเนินการที่จะช่วยส่งเสริมลักษณะเด่นของสภาพภูมิทัศน์และพื้นที่ในบริเวณนั้น ความเป็นเอกลักษณ์ ของชุมชน และโอกาสในการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ กิจกรรมต่าง ๆ ควรมุ่งให้เกิดประสบการณ์ที่มี คุณภาพ อันนำไปสู่ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวขณะที่ยังยึดมั่นในหลักการอื่น ๆ ของการท่องเที่ยวที่ ยั่งยืน

3.11) การทำการตลาดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ควรให้ความสำคัญในเรื่อง คุณภาพของประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวจะได้รับ โดยมีจิตสำนึกรับผิดชอบและสะท้อนจริยธรรมของ การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว

3.12) ความกลมกลืนเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องสร้างให้เกิดขึ้นระหว่าง นักท่องเที่ยวสถานที่และชุมชน องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ การสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากผู้มีส่วนได้เสีย ในพื้นที่และความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรมและมนุษย์ ตลอดจนการ ตระหนักถึงความสำคัญของการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาล ชุมชนท้องถิ่นและอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ตลอดจนองค์กรไม่แสวงหากำไรที่ดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

3.13) มีความจำเป็นที่จะต้องประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาด้าน การท่องเที่ยว ความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ จะต้องได้รับการพิจารณาโดยครอบคลุมทั้ง ข้อจำกัด และการพัฒนาด้านกายภาพ ธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม จะต้องมีความสอดคล้องกับ ข้อจำกัดของท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม แผนและการดำเนินงานใด ๆ ควรได้รับการประเมินผลอย่าง สม่าเสมอและมีการปรับปรุงแก้ไขตามความเหมาะสม

3.14) ขนาดและประเภทของสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว จะต้องสะท้อนให้เห็นข้อจำกัดและขีดความสามารถในการรองรับของทรัพยากรในพื้นที่ โดยเน้นการส่งเสริมให้จัดสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการที่มีผลกระทบน้อย

3.15) กระบวนการบริหารจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวจะต้องช่วยดำรงรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ทั้งนี้โดยใช้หลักเกณฑ์และมาตรฐานสากล

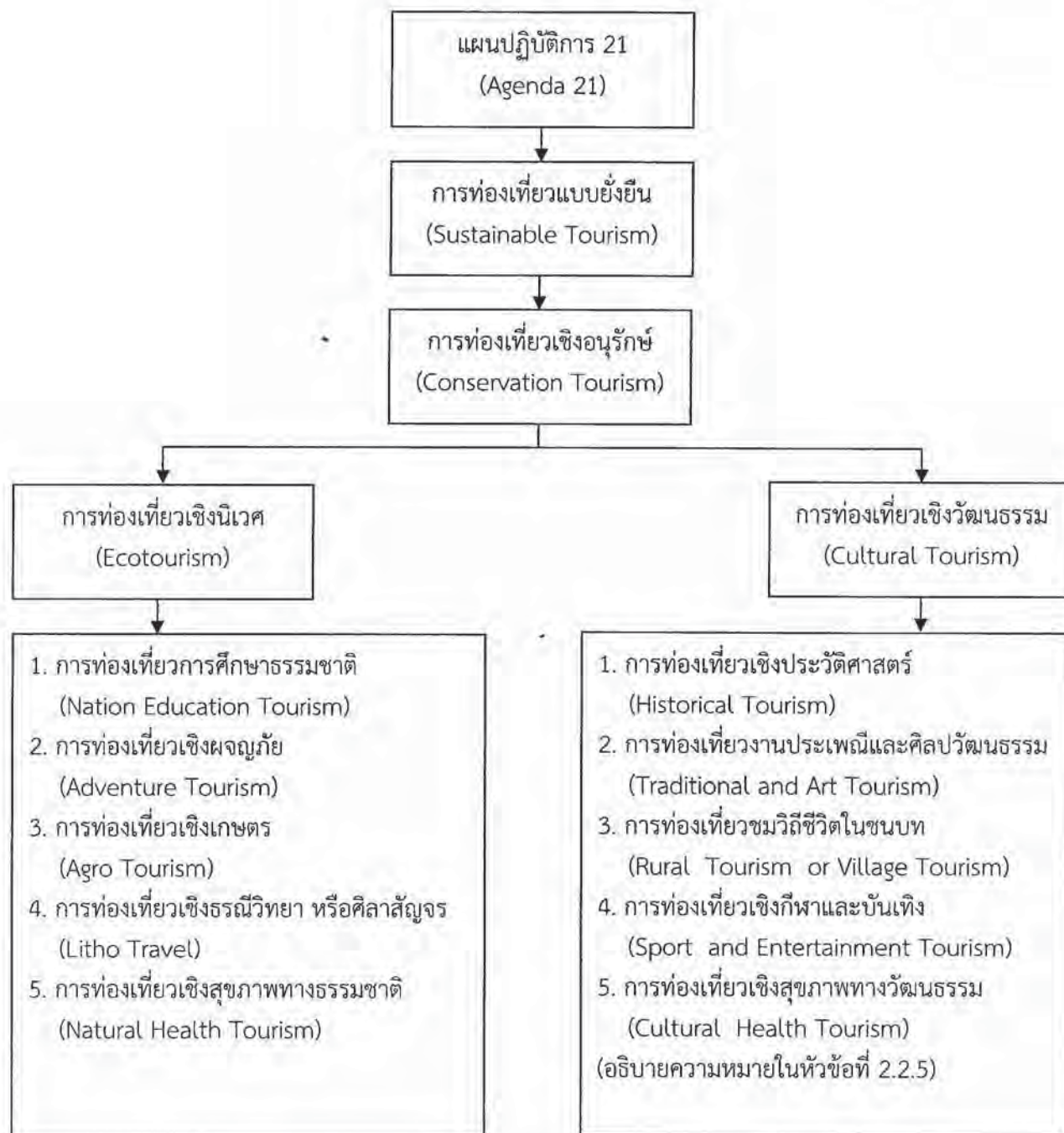
3.16) จะต้องมีการพัฒนาแนวทางหรือหลักเกณฑ์สำหรับการดำเนินการด้านการท่องเที่ยว รวมถึงการประเมินผลกระทบ นอกจากนี้ต้องมีการสร้างประมวลจรรยาบรรณในการปฏิบัติสำหรับการท่องเที่ยวทุกระดับ ทั้งในระดับชาติ ภูมิภาคและท้องถิ่น รวมทั้งพัฒนาดัชนีชี้วัดและขีดจำกัดสำหรับใช้ชี้วัดผลกระทบและความสำเร็จของโครงการท่องเที่ยว กลยุทธ์สำหรับปกป้องและติดตามตรวจสอบเป็นสิ่งจำเป็น หากชุมชนต้องการปกป้องรักษาทรัพยากรซึ่งเป็นฐานสำคัญของสินค้าทางการท่องเที่ยวของพวกเขา

4) รูปแบบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) เป็นหนึ่งในห้าของเอกสารสำคัญของ Rio Summit โดยมีผู้นำจากทั่วโลก 179 ประเทศร่วมลงนามรับรอง ซึ่งแผนปฏิบัติการ 21 นี้เป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนด้วยการกำหนดนโยบายของภาครัฐบาล เอกชน และสำหรับเป็นทางเลือกของบุคคล ในศตวรรษที่ 21 ทำให้การท่องเที่ยวต้องปรับตัวสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน และจากการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนี้นำไปสู่การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่อีก 2 รูปแบบ ได้แก่

รูปแบบที่ 1 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศเพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน อันได้แก่การท่องเที่ยวเชิงการศึกษาธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวธรรมชาติวิทยา การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางธรรมชาติ เป็นต้น

รูปแบบที่ 2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมหรือชมงานประเพณีต่างๆที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นจัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมีประสบการณ์ใหม่ๆเพิ่มขึ้น ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน อันได้แก่การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวงานประเพณีและศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม เป็นต้น

แผนภาพที่ 1 แสดงรูปแบบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนตามแผนปฏิบัติการ 21 หรือ Agenda 21

2.2 แนวคิดวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2.2.1 ความหมายของวัฒนธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

สุดชีวิน นันทวัน ณ ออยุธยา (2551) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรมคือสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมกลืนก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่คณะผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้อยู่ในหมู่ของพวกตน” สุดชีวิน นันทวัน ณ ออยุธยา ยังได้

อธิบายเพิ่มเติมว่า วัฒนธรรมคือลักษณะที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงามของหมู่คณะ เป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคมเป็นแบบแผนที่สมาชิกในสังคมเดียวกันยึดถือปฏิบัติสืบต่อมา สามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน เป็นผลรวมของการสั่งสมสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาช่วยให้สังคมนั้น ๆ อยู่รอดและเจริญงอกงาม และวัฒนธรรมจะดำรงอยู่ยาวนานเพียงใด ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของความคิด ซึ่งขึ้นอยู่กับความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ การสร้างสรรค์ คือการต่อสู้ดิ้นรนค้นหาแนวทางใหม่ ๆ โดยไม่สูญเสียรูปแบบดั้งเดิมของตนและสืบทอด การถ่ายทอดการเรียนรู้ (Education) ของสมาชิกดังนั้นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ชนจึงเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและกาลเวลา

ประเวศ วะสี (2542 อ้างในจรีน ศิริ, 2549) ได้อธิบายความหมายให้ชัดเจนเพิ่มขึ้นอีกว่า “วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ วิถีชีวิตรวมหมดทุกอย่าง รวมทั้งความเชื่อที่มีผลใหญ่หลวงมากต่อกลุ่มคน เป็นเรื่องของคุณค่า การปฏิบัติต่าง ๆ การกิน การอยู่ อาชีพ ภาษา สุนทรียภาพ การรักษาตัว ทั้งหมดในวิถีชีวิต คือวัฒนธรรม”

ในขณะที่แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550 - 2559 (กระทรวงวัฒนธรรม, 2552) ได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมหมายถึง แบบแผนของการประพฤติ ปฏิบัติของผู้คนในสังคมที่ได้รับการสั่งสมจากรุ่นต่อรุ่นซึ่งแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความคิดสติปัญญา รวมทั้งคุณธรรม ซึ่งสัญลักษณ์ที่แสดงออกอาจอยู่ในรูปแบบที่จับต้องได้ (เช่น ภาษา การแต่งกาย เทคโนโลยี ศิลปะ กิริยาท่าทาง) และรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ (เช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม) อย่างไรก็ตามสัญลักษณ์ที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสิ่งที่จับต้องได้มักมีความหมายหรือระบบคุณค่าอยู่เบื้องหลัง

ในการนี้จรีน ศิริ (อ้างแล้ว) ได้สรุปว่า วัฒนธรรมหมายถึง สิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการใช้สอยให้เกิดคุณค่าทางด้านร่างกายและคุณค่าทางด้านจิตใจอันส่งผลให้มีการดำรงรักษาไว้ มีการสืบทอดและสร้างขึ้นใหม่ เป็นวัฏจักรที่เป็นพลวัตร เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์

ดังนั้นสรุปได้ว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตของคนปฏิบัติ สืบทอดกัน รวมถึงการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์และแสดงถึงความเจริญงอกงามของหมู่คณะ เป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนที่สมาชิกในสังคมเดียวกันยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งภายใต้สิ่งแวดล้อมนั้น ซึ่งมีลักษณะเป็นพลวัตรหรือเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลาอีกด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นพลวัตรหรือเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงสังคมจึงมักมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน ต่อกรณีจากการที่ประเทศไทยได้นำระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมาใช้เป็นเครื่องการพัฒนาประเทศภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เริ่มใช้ฉบับที่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาซึ่งได้ยึดแนวทางการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ตามกรอบทฤษฎีภาวะความทันสมัย หรือสังคมอุตสาหกรรมตามแบบของชาติตะวันตกและส่งผลให้ประเทศไทยต้องพึ่งพาทั้งความรู้และเทคโนโลยีจากชาติตะวันตกแทบทั้งสิ้น แม้ผลการพัฒนาจะทำให้ประเทศมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว มีการขยายตัวของชุมชนให้เป็นสังคมเมืองและกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่เน้นการผลิตเพื่อการค้า (สุปิยา ทาปทา, 2550 และ พิสมัย รัตนโรจน์สกุล, 2545) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนทั่วทั้งประเทศ นับตั้งแต่เริ่มใช้แผนพัฒนาฯ ภาครัฐได้บทเรียนว่าการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย แม้จะทำให้เศรษฐกิจของประเทศจะขยายตัวในอัตราสูง แต่ต้องแลกด้วย

ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ การผลิตในภาคอุตสาหกรรมยังต้องพึ่งพาอาศัยเทคโนโลยีและทุนจากต่างประเทศ(กระทรวงวัฒนธรรม, อ้างแล้ว) อีกทั้งยังเบียดขับให้ชุมชนในชนบทกลายเป็นหน่วยเล็กๆ ที่ดำรงอยู่ในฐานะผู้ผลิตส่วนเกิน ในรูปแบบของผลผลิตทางการเกษตรซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในภาคอุตสาหกรรม จึงเกิดการดึงเอามูลค่าส่วนเกินหรือผลผลิตทางการเกษตรเหล่านั้นออกจากชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสร้างความเจริญให้แก่ระบบเศรษฐกิจนอกชุมชนทำให้ชุมชนอยู่ในฐานะเสียเปรียบ (พิสมัย รัตนโรจน์สกุล, อ้างแล้ว) การคุกคามของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมต่อชุมชนส่งผลให้เกิดแนวโน้มการสลายตัวของชุมชนอันเนื่องจากระบบเศรษฐกิจของชุมชนอ่อนล้าลง และไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ แต่ทว่ายังปรากฏว่าวัฒนธรรมของชุมชนยังคงเข้มแข็งอยู่ (สุเปีย ทาปทา, อ้างแล้ว) ซึ่งในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 และ 7 ได้มีแนวคิดการพึ่งตนเองและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งรวมทั้งในภาคการเกษตรได้มีการปรับฐานการผลิต โดยมีส่วนแบ่งของแนวคิดเกษตรยั่งยืนในสัดส่วนร้อยละ 25 และในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ต่อเนื่องจนถึง ฉบับที่ 9 และ 10 ได้มุ่งที่คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเพื่อสร้างความสุขให้กับคนในสังคม โดยมุ่งไปที่การกอบกู้ชุมชนสังคมให้มีความเป็นกลุ่ม มีมิติของการช่วยเหลือแบ่งปันเอื้ออาทร ซึ่งจะนำไปสู่การต่อสู้กับสังคมที่กำลังอยู่ในวิกฤติของความทันสมัย (กระทรวงวัฒนธรรม, อ้างแล้ว)

ด้วยเหตุนี้นอกจากการทำความเข้าใจในความหมายของวัฒนธรรมแล้ว ยังต้องเข้าใจด้วยว่าวัฒนธรรมมีบ่อเกิดมาจากการรวมตัวของปัจเจกชนเป็นกลุ่มคน หรือ ชุมชน ซึ่งพิสมัย รัตนโรจน์สกุล (อ้างแล้ว) ได้กล่าวอีกว่าในทางสังคมวิทยานั้น คำว่าชุมชน มีความหมายมากกว่าการรวมตัวกันของปัจเจกบุคคล หากเมื่อปัจเจกบุคคลมารวมตัวกันแล้วนั้นจะต้องมีการสร้างระบบความสัมพันธ์ อันได้แก่การสร้างกฎ กติกา เงื่อนไข ซึ่งถือเป็นบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน รวมถึงการจัดสรรอำนาจและเอกสิทธิ์ในการเข้าถึงทรัพยากรของคนในชุมชนซึ่งจะมีความแตกต่างกันออกไป การรวมตัวกันของปัจเจกบุคคลนั้นจึงเรียกว่าเป็นชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งชุมชนก็คือองค์กรทางสังคม ที่มีหน้าที่ตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน และต้องสามารถร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำรงอยู่ร่วมกันได้ด้วยการเกิดขึ้นของชุมชนจึงต้องอยู่ภายใต้การจัดระเบียบทางสังคมอันเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชน และชุมชนนั้นจะต้องช่วยให้สมาชิกในชุมชนบรรลุเป้าหมายของการอยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวกัน อาทิ ความเป็นสมาชิกในชุมชนทำให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน สร้างความมั่นคงปลอดภัยในเรื่องของอาหารในการดำรงชีพ ได้รับสวัสดิการที่จำเป็นในชีวิต ได้รับการดูแลยามเจ็บไข้ เป็นต้น ทั้งนี้การทำให้สมาชิกซึ่งรวมตัวกันอยู่ในชุมชนบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้นั้น จำเป็นต้องมีการสร้างพื้นฐานหรือกติกาของการอยู่ร่วมกันภายในชุมชนซึ่งทางสังคมวิทยาเรียกว่าการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อให้เกิดการยอมรับของคนในชุมชนร่วมกันและปฏิบัติต่อกันมาจนกลายเป็นบรรทัดฐานทางสังคม คุณค่า หรือที่เรียกกันว่า วัฒนธรรม ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของระบบอุดมการณ์ที่ดำรงอยู่ในชุมชนนั้น ๆ นั่นเอง

สุเปีย ทาปทา (อ้างแล้ว) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมชุมชนว่าเป็นแนวคิดพื้นฐานทางความเชื่อ ความสัมพันธ์ในชุมชน และภูมิปัญญา หรือที่รวมเรียกว่า “วัฒนธรรม” ของตนเอง สำคัญของแนวคิดนี้มีประเด็น 3 ประการ คือ

ประการแรก วัฒนธรรมชุมชนมีพื้นฐานที่ต้องเข้าใจว่าสังคมไทยประกอบขึ้นจากชุมชนของชาวบ้าน ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว ซึ่งเน้นความสำคัญแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืนกันในชุมชน ความเป็นญาติมิตร ความมีน้ำใจ และความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งแตกต่างจากวัฒนธรรมทุนนิยมที่เน้นความเป็นปัจเจกชน ตัวใครตัวมัน แข่งขัน และเอารัดเอาเปรียบ

ประการที่สอง วัฒนธรรมชุมชนเป็นรากฐานที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นแรงผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นมาเอง มีประวัติยาวนาน ดังนั้นถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก

ประการที่สาม วัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่ประชาชนปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านานจนกลายเป็นเรื่องของจิตใต้สำนึก คือลืมไปว่าทำอย่างนั้นเพราะอะไร การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์จะช่วยให้รู้พื้นค้นหาได้ว่า การปฏิบัติและพิธีกรรมมีมาอย่างไร ทำให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตัวเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน และซาบซึ้งในประวัติการต่อสู้ร่วมกันตลอดมา

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าวัฒนธรรมชุมชน เป็นอุดมการณ์ร่วมของปัจเจกบุคคลซึ่งมารวมตัวกันเป็นชุมชนสะท้อนออกมาในรูปแบบของความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ และวิถีปฏิบัติตาม กฎ กติกา เงื่อนไข หรือบรรทัดฐานจากการจัดระเบียบในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนซึ่งเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติสืบทอดกันมานับตั้งแต่การก่อตัวเป็นชุมชน วัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความเข้มแข็งของชุมชนได้เป็นอย่างดี ทว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความคิด ความเชื่อ และสิ่งที่ชุมชนแต่ละแห่งปฏิบัติสืบทอดกันมานาน จนบางครั้งก็ได้ละเลยที่จะเข้าใจถึงแก่นแกนของความหมายในสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดมานั้น คุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนจึงถูกกลดทอนลงได้ง่าย จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์ความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างการรับรู้และสืบสานวัฒนธรรมชุมชนให้ดำรงอยู่เป็นอุดมการณ์ร่วมที่จะยึดโยงความเป็นชุมชนไว้จนถึงรุ่นลูกหลาน

2.2.2 การจัดแบ่งประเภทของวัฒนธรรม

ณรงค์ เสียงประชา (2539 อ้างในจริณ ศิริ, 2549) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดและเครื่องกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมและขณะเดียวกันวัฒนธรรมยังกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชนและต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติมาก ดังนั้นการจัดจำแนกเพื่อทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญเพื่อให้สามารถทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมและนำมาใช้ประโยชน์ดังกล่าวมาข้างต้นได้โดยสะดวก ซึ่งสามารถจัดแบ่งประเภทของวัฒนธรรมได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

(1) วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Cultural) ได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ซึ่งมนุษย์ได้คิดสร้างขึ้น เป็นต้นมาว่าสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน อาคารบ้านเรือน รถยนต์ ปากกา นาฬิกา ฯลฯ

(2) วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non Material Cultural) ได้แก่ แบบแผนในการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ภาษา ศิลธรรม วิธีการกระทำ ฯลฯ

แต่อย่างไรก็ตามนักสังคมวิทยาบางท่านได้เสนอว่าวัฒนธรรมสามารถจัดแบ่งอีกนัยหนึ่งได้ว่ามี 3 ประเภท ประกอบด้วย วัฒนธรรมทางแนวคิด (Ideas-Thinking) วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน (Norms-Doing) และวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material-Having) ณรงค์ เสียงประชา จึงได้อธิบายเพิ่มเติมได้ว่า

(1) วัฒนธรรมทางแนวคิด (Ideas-Thinking) หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความคิดเห็น ความเชื่อหรือความรู้สึกนึกคิด ซึ่งอาจถูกหรือผิดก็ได้ เช่น ความเชื่อว่าคนตายแล้วเกิด การทำบุญ ทำบาป การเชื่อถือโชคกลาง ฯลฯ

(2) วัฒนธรรมทางบรรทัดฐาน (Norms-Doing) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนหรือประเพณีที่บุคคลในสังคมยึดถือ หรือกฎหมายที่ใช้ปฏิบัติร่วมกัน ประกอบด้วย

ก. วิถีชาวบ้าน (Folk Ways) คือ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคมควรจะปฏิบัติ เช่น การบวชของลูกชายเมื่อมีอายุครบ 20 ปี เพื่อทดแทนคุณบิดา มารดา การต้อนรับแขก เมื่อ

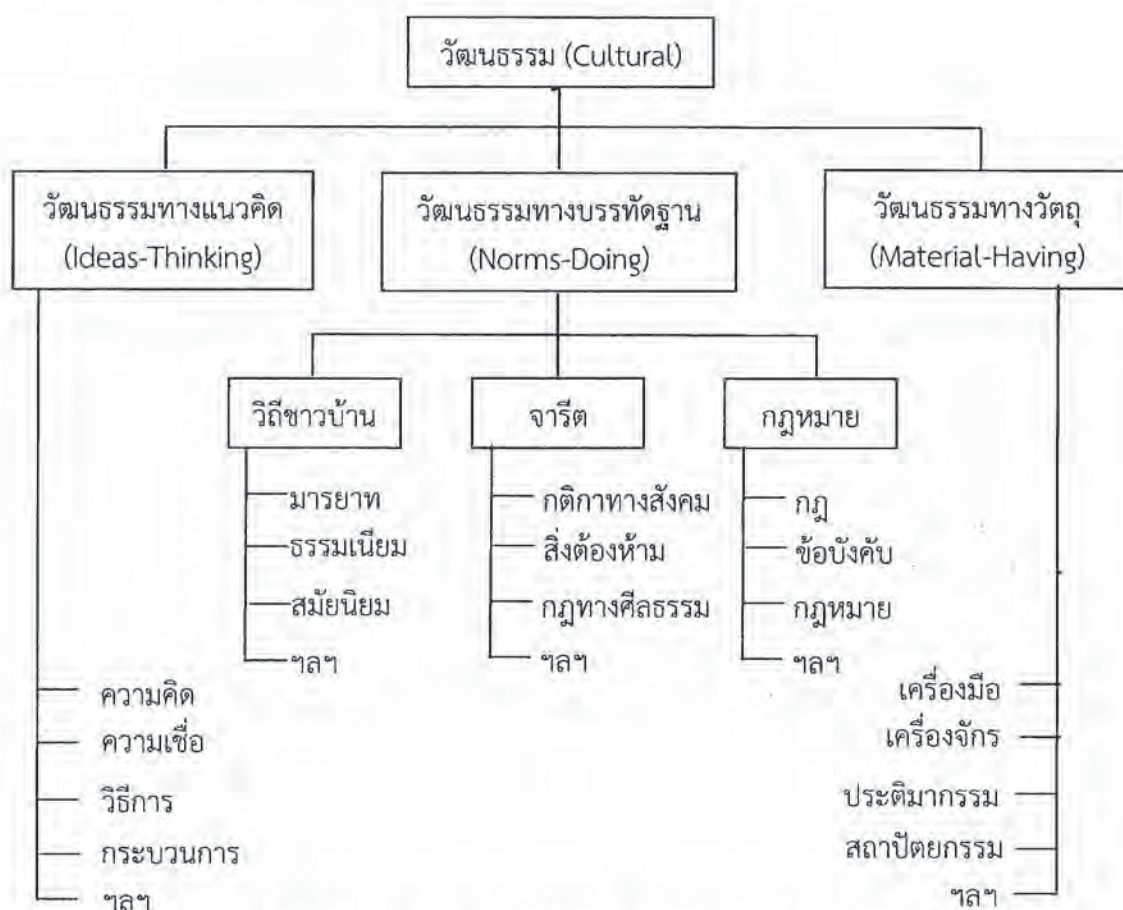
ใครมาเยี่ยมถึงเรือนชานควรต้อนรับ ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามอาจได้รับการตีดนินทา ลักษณะที่เรียกว่า ธรรมเนียมประเพณี คือ วิถีชาวบ้านนั่นเอง เช่น ธรรมเนียมการต้อนรับแขก ธรรมเนียมการเยี่ยมผู้ป่วย

ข. จารีต (Mores) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่บุคคลในสังคมจะต้องปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนถือเป็นการกระทำผิดทางศีลธรรม สังคมอาจรังเกียจและอาจถูกตัดออกจากสังคม ตัวอย่างของจารีต เป็นต้นว่า การเลี้ยงดูพ่อแม่ตอบแทนเมื่อถ่านแก๊สและเราอยู่ในภาวะที่จะรับผิดชอบได้อื่นๆ ข้อห้ามทางศาสนา (Taboos) จัดเป็นจารีต ตัวอย่างของข้อห้ามทางศาสนา เช่น ห้ามค้าอาวุธ ห้ามค้ายาพิษ ยาเสพติด ห้ามค้ามนุษย์ ฯลฯ

ค. กฎหมาย (Laws) ได้แก่ ระเบียบแบบแผนที่ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนจะถูกลงโทษตามตัวบทกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ เช่น การหยุดรถเมื่อมีสัญญาณไฟแดงตามกฎหมายจราจร

(3) และวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material-Having) ได้แก่ วัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในสังคม เช่น เสื้อผ้า อาหาร ยา ที่อยู่อาศัย เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 2 แสดงโครงสร้างการจัดแบ่งประเภทวัฒนธรรมตามแนวคิดของณรงค์ เสียงประชา

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดแบ่งประเภทของวัฒนธรรมนั้นได้มีนักวิชาการ สถาบันทางด้านวิชาการ รวมทั้งกระทรวงวัฒนธรรมเองได้เสนอประเภทของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป แต่ในภาพรวมสามารถสรุปสาระสำคัญได้ว่า วัฒนธรรมแม้จะใช้เกณฑ์ใดจัดแบ่งประเภทแต่ก็ยังสามารถอธิบายได้ว่า

วัฒนธรรมมี 2 ลักษณะ คือวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุจับต้องหรือสัมผัสได้ (tangible culture) เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ อาคารบ้านเรือน ฯลฯ กับวัฒนธรรมที่ไม่ได้เป็นวัตถุจับต้องหรือสัมผัสไม่ได้ (intangible culture) เช่น ความคิด ความเชื่อ กติกา ธรรมเนียมประเพณี ฯลฯ ซึ่งไม่สามารถแบ่งออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด เช่นวัฒนธรรมทางวัตถุที่เกี่ยวกับ ไซดักปลาในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่จักสานโดยใช้ไม้ไผ่ซึ่งเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่จับต้องได้ แต่ได้แฝงไว้ด้วยวัฒนธรรมความเชื่อที่จับต้องไม่ได้เกี่ยวกับ โลกของไซ โดยการนับตาของไซ โดยเริ่มจากการนับจากตาที่อยู่ปลาย/ก้นไซที่อยู่สุดท้ายว่า “ตาปู ตาปลา ตาเปล่า” ถ้าสานถึงตาปูยังไม่ดี ต้องสานให้ถึงตาปลา และนับโลกได้ตรงตาปลา ก็จะหยุดและเม้มปากไซ ถ้าสานตรงกับตาเปลาก็จะสานต่อจนนับโลกได้ตาปลา ซึ่งเป็นความเชื่อที่สั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน เป็นต้น (วิไลนา ภูมา, 2547)

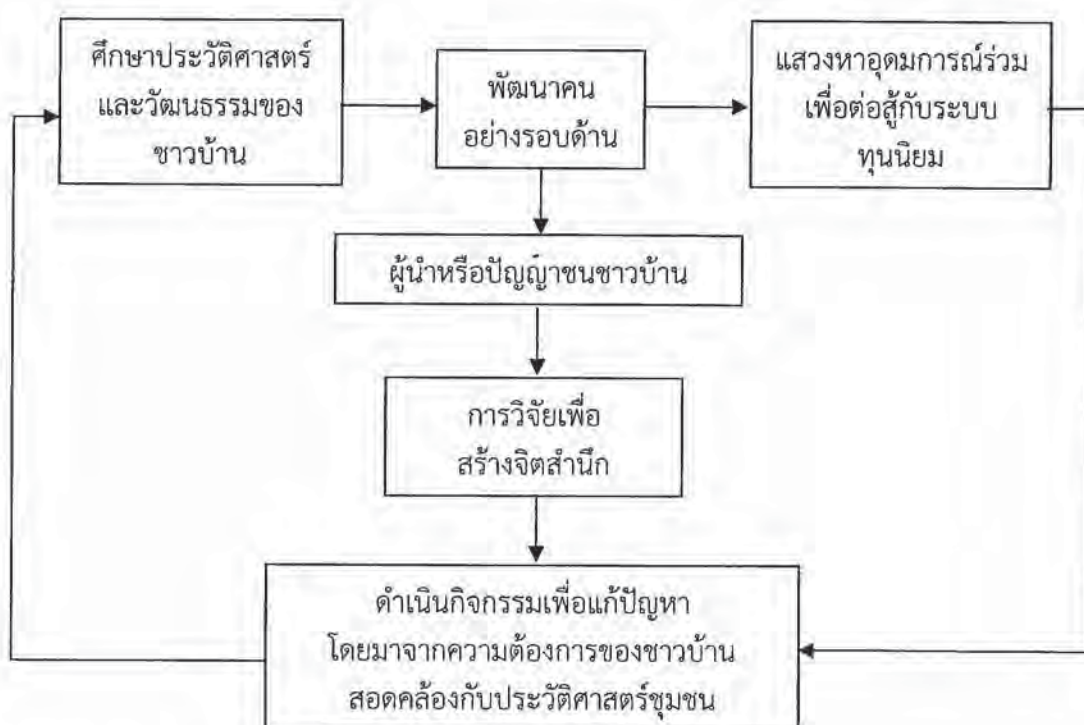
2.2.3 แนวคิดการใช้วัฒนธรรมเป็นฐานการพัฒนา

จากการก่อตัวขึ้นของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในช่วงทศวรรษ 2520 ซึ่งได้เริ่มขยายตัวในหมู่นักคิด นักวิชาการ จนเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษ 2540 แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนได้รับการขานรับอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะใน 3 กลุ่มแนวคิดได้แก่ กลุ่มนักคิดแนวพุทธ ซึ่งมีนักคิดบุคคลสำคัญคือ ประเวศ วะสี ที่ได้ขยายแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและเสนอให้ปรับปรุงวัฒนธรรมชุมชนโดยเพิ่มธรรมะของศาสนาพุทธ เป็นชุมชนนิยมที่มีคุณธรรมและจริยธรรม (สุปียา ทาปทา, อ้างแล้ว) แนวคิดต่อมาเป็น กลุ่มแนวคิดธุรกิจ/เศรษฐกิจชุมชน มีบุคคลสำคัญในกลุ่มนี้คือ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ ที่นำเสนอว่า วัฒนธรรมชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีทางเศรษฐกิจหรือการทำมาหากินเพื่อเลี้ยงตัวเอง แต่ก็ควรผลิตเพื่อขายด้วย เป็นวัฒนธรรมแบบ “หนึ่งครัวเรือนสองวิถีการผลิต” ซึ่งชุมชนควรพร้อมที่จะเข้าแข่งขันผลิตเพื่อขายในระบบทุนนิยมด้วย ทั้งนี้เพื่อให้สามารถดำรงอยู่และขยายตัวได้ อย่างไรก็ตามการดำรงอยู่ของชุมชนต้องอาศัยปัจจัยการผลิตที่เรียกว่าทุนทางกายภาพที่มาจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งวัตถุดิบในการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคให้กับคนในชุมชน สำหรับด้านแรงงานนั้นต้องอาศัยแรงงานในครัวเรือนสำหรับการผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีการอาศัยแรงงานในชุมชนในรูปของการแลกเปลี่ยนแรงงานกันระหว่างคนในชุมชนเดียวกัน การดำรงอยู่แบบพึ่งพากันเองภายในชุมชน จึงทำให้ชุมชนต้องสร้างผลผลิตที่หลากหลายตามความต้องการบริโภคของคนในชุมชนและทำการแลกเปลี่ยนกันเองภายในชุมชนเป็นสำคัญ การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนหรือการแลกเปลี่ยนโดยผ่านกลไกการตลาดมีมามากันด้วยความใกล้เคียงกันของผลผลิตและอุปสรรคของการคมนาคม จึงทำให้การสะสมทุนภายในชุมชนเป็นไปเพื่อการดำรงชีพ ได้แก่ การสะสมอาหาร (โดยเฉพาะข้าว, ทีวีจียา) การสะสมแรงงาน (ทำให้ต้องมีลูกหลายคน, ทีวีจียา) การสะสมปัจจัยการผลิตต่าง ๆ และปัจจัยเพื่อการดำเนินชีวิตตามปกติ มากกว่าสะสมเพื่อแลกเปลี่ยนหรือทุนเงินตรา ทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นระบบอุดมการณ์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับการดำรงอยู่ของชุมชนและสมาชิกในชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้คือ 1) อุดมการณ์แห่งวิถีการผลิตเพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีพ นั่นคือการผลิตแบบพอมีพอกิน (โดยแรงงานในครัวเรือนและใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุนปัจจัยการผลิตที่สำคัญ, ทีวีจียา) 2) อุดมการณ์ของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติที่แสดงออกมาในรูปของบรรทัดฐาน ความเชื่อ และความคิดที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี นับถือธรรมชาติซึ่งเป็นอุปนิสัยอันแนบแน่นของคนในอดีตเพื่อที่จะรักษาแหล่งอาหารและปัจจัยการผลิตตามธรรมชาติเอาไว้ใช้สืบทอดไปสู่ลูกหลาน 3) อุดมการณ์แห่งการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคนภายในชุมชนแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สะท้อนออกมาในระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยในชุมชน และความเชื่อในการนับถือ

ผู้บรรพบุรุษร่วมกัน อีกทั้งยังรวมถึงการจัดสรรการใช้ทรัพยากรโดยผ่านความเป็นสมาชิกในชุมชน มีความไว้วางใจกัน ร่วมมือกันในการแก้ปัญหาของชุมชน จึงทำให้สายใยแห่งความสัมพันธ์ของคนในชุมชนพัฒนาขึ้นเป็นสิ่งที่ถูกเรียกว่า “ทุนทางสังคม” ที่สร้างให้ชุมชนอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง (สุปียา ทาปทา, อ่างแล้ว และ พิสมัย รัตนโรจน์สกุล, อ่างแล้ว) สำหรับกลุ่มแนวคิดสุดท้ายคือ กลุ่มแนวคิดความขัดแย้ง เป็นแนวคิดที่สำคัญที่ได้แย้งกับแนวคิดทุนนิยม โดยมีพื้นฐานแนวคิดจากสำนักมาร์กซิสม์ (Marism) ซึ่งเสนอว่าสังคมไทยไม่มีความชอบธรรมเพราะชนชั้นเจ้าที่ดินและนายทุนผูกขาดเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ขณะที่ชนชั้นชาวนาและกรรมกรไม่มปัจจัยการผลิต ถูกขูดรีด จะต้องล้มล้างเจ้าที่ดินและนายทุน โดยการต่อสู้ระหว่างชนชั้น แล้วสถาปนาระบบสังคมนิยมอันเป็นอุดมการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่ได้ถูกล้มเลิกไปเพราะไม่สอดคล้องกับสภาพโครงสร้างทางการเมืองและวัฒนธรรมไทย กล่าวคือ เศรษฐกิจไทยยังเป็นเศรษฐกิจของผู้ผลิตเล็กอิสระ ยังมีปัจจัยการผลิตอยู่ในมือ ชาวนายังคงเป็นเจ้าของที่ดิน จึงได้มีแนวคิดความขัดแย้งสายกลางของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองเกิดขึ้นมุ่งวิพากษ์ระบบทุนและรัฐเผด็จการตามแนวคิดของมาร์กซิสม์ นักคิดบุคคลสำคัญของกลุ่มแนวคิดนี้คือ จักรทิพย์ นาถสุภา ที่ได้ค้นพบสาระสำคัญจากงานวิจัยหลายเรื่องว่า สถาบันชุมชนยังคงดำรงอยู่ ยังคงเป็นสถาบันหลักในสังคมไทยปัจจุบัน และสถาบันนี้มีโครงสร้างและกลไกภายในเป็นระบบหนึ่งของตนเองโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นด้านที่ถูกคุกคามมากที่สุดจากระบบทุนนิยม อย่างไรก็ตามปัจจุบันแนวคิดสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองได้หลอมรวมเข้ากับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนและความพยายามที่จะยกระดับวัฒนธรรมชุมชนเป็นวัฒนธรรมแห่งชาติ (สุปียา ทาปทา, อ่างแล้ว)

จากที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังของชุมชนโดยเฉพาะในด้านการพัฒนาเปรียบได้ว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นทุนทางสังคมและเป็นชุมทรัพย์ของชุมชนที่สามารถแปรผลให้เป็นได้พลัง คุณค่ารวมถึงเป็นทรัพย์สินและเงินทองได้ ขึ้นอยู่กับวิถีคิดและการปฏิบัติของชุมชนแต่ละชุมชน ซึ่งอภิชัย พันธเสน (2539 อ่างในจริณ ศิริ, อ่างแล้ว) ได้เสนอแนวคิดการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมชุมชนไว้ว่า เนื้อหาของการพัฒนาชุมชนนั้นก็คือ พัฒนาสติปัญญาและขีดความสามารถของคนในชุมชนให้สามารถเผชิญกับปัญหาและแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เอง ดังนั้น ก่อนที่จะพัฒนาคน จึงจำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่า คนในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั้นได้รับผลกระทบอะไรบ้าง ซึ่งอาจจะต้องย้อนกลับไปศึกษาถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นตัวสำคัญที่จะกำหนดพฤติกรรมและขีดความสามารถของคนในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะสิ่งที่ชุมชนมีอยู่แล้ว คือประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน ผู้นำทางปัญญาชนของชุมชนหรือปัญญาชนชาวบ้านทั้งหมดนี้มีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว แต่ในบางครั้งปัญญาชนในหมู่บ้านขาดการเชื่อมโยงข้อมูลบางด้านเข้าด้วยกันเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน และในการทำงานด้านวิเคราะห์เพื่อยกระดับจิตสำนึก สิ่งที่ปัญญาชนจากภายนอกจะต้องทำให้ได้คือ เข้าใจวิถีคิดของชาวบ้านหรือซึมซาบอุดมการณ์ของชาวบ้านเข้าสู่ระบบคิด ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถสื่อความหมายเชื่อมโยงความคิดของปัญญาชนชาวบ้านกับปัญญาชนจากภายนอกเข้าหากัน ในลักษณะดังกล่าวการเข้าใจถึงวัฒนธรรมของชุมชนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งโดยเริ่มต้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวบ้าน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจสภาพของชุมชน ตลอดจนจนพฤติกรรมวิธีการคิดและวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อเป้าหมายการพัฒนาคนในชุมชนให้มีสมรรถนะพอที่จะต่อสู้แก้ไขปัญหอันเกิดจากการแพร่ขยายตัวของลัทธิทุนนิยมได้ ทั้งนี้ตั้งอยู่บนรากฐานความคิดที่ว่า วัฒนธรรมเดิมของชุมชนเป็นวัฒนธรรมเดิมที่ขัดแย้งและไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่ถูกครอบงำโดยระบบทุนนิยม ดังนั้นการจะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ต้องพัฒนาคนจากศักยภาพเดิมที่ชุมชนมีอยู่ คือ วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนให้สามารถตั้งรับรวมทั้งอาจมีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนบางประการ เพื่อก่อให้เกิด

การปรับตัวของชุมชน โดยสามารถอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยมได้ โดยที่ระบบดังกล่าวไม่สามารถทำอันตรายต่อชุมชนในลักษณะที่ก่อให้เกิดสภาพของการล่มสลายได้ ทั้งนี้ในกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาของชาวบ้านนั้นย่อมทำให้พบผู้นำตามธรรมชาติหรือปัญญาชนชาวบ้านด้วยพร้อมกัน ผู้นำหรือปัญญาชนชาวบ้านเหล่านี้จะมีส่วนสำคัญในการวิเคราะห์เพื่อสร้างจิตสำนึก เพื่อดำเนินกิจกรรมในการแก้ปัญหาที่มาจากความต้องการของชาวบ้าน และสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ของชุมชน อันเป็นหนทางหนึ่งของการต่อสู้กับระบบทุนนิยม และอยู่ร่วมกับทุนนิยมได้ โดยไม่ก่อให้เกิดอันตราย ซึ่งอาจจะต้องนำไปสู่การปรับตัวหรือผลัดซ้ำทางวัฒนธรรม โดยจะต้องกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวบ้านให้มีความเข้าใจลึกซึ้งมากขึ้น รวมทั้งการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีขึ้นตลอดเวลาที่ผ่านมาในลักษณะของแผนภาพดังนี้

แผนภาพที่ 3 แสดงกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนของอภิชัย พันธเสน

2.2.4 แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากคุณลักษณะของวัฒนธรรมที่เปรียบเสมือนฐานทุนของชุมชนที่สามารถแปรรูปเป็นธุรกิจได้อีกทั้งยังเป็นสินค้าที่ไม่มีวันหมดตราบใดที่ชุมชนยังคงดำรงอยู่ ด้วยเหตุนี้แนวความคิดการใช้วัฒนธรรมมาเป็นฐานในการจัดการท่องเที่ยวจึงเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางซึ่งนับได้ว่าเป็นการลงทุนที่น้อยที่สุดเพราะเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในชุมชนเพียงแต่จะต้องมีผู้รับผิดชอบดำเนินการบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยเป็นการนำทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่มาจัดระบบเพื่อนำเสนอแก่นักท่องเที่ยวเท่านั้นเอง (จริน ศิริ, อ้างแล้ว)

สำหรับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นมีการนิยามความหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกันเช่น

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งที่แสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ประสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงออกถึงความเจริญรุ่งเรืองที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย ผู้ท่องเที่ยวจะได้รับทราบประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านสิ่งเหล่านี้ แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ประกอบด้วย งานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดง ศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชนเผ่า เป็นต้น ตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในประเทศไทยในประเทศไทย ได้แก่ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก งานแสดงช้างจังหวัดสุรินทร์ งานร่มบ่อสร้าง ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น (สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2549)

สำหรับความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากนักวิชาการในด้านนี้ ได้แก่ McIntosh and Goeldner กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่มนุษย์สามารถศึกษาถึงวิถีชีวิตและความนึกคิดซึ่งกันและกัน, Pigram กล่าวว่า เป็นการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะการท่องเที่ยวที่เน้นวัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ที่สะท้อนความเป็นไทยที่แท้จริงเพื่อให้มาเยือนได้สัมผัส สิ่งจูงใจสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมก็คือ ความลึกซึ้งในความแตกต่างของวิถีชีวิต และการได้แลกเปลี่ยนความรู้และความคิดซึ่งกันและกัน, World Tourism Organization ได้ให้ความหมายของการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นการเคลื่อนไหวของผู้คนที่เกิดขึ้นจากปัจจัยกระตุ้นทางวัฒนธรรม เช่น การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา การท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมศิลปวัฒนธรรม ประเพณี เทศกาล การเข้าเยี่ยมชมอนุสรณ์สถาน การเดินทางเพื่อศึกษาขนบธรรมเนียมความเชื่อที่สืบทอดกันมาของชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนความเชื่อทางศาสนา (สุดชีวัน นันทวัน ฌอญญา, อ้างแล้ว)

ณัฐกานต์ เพ็งทาพันธ์ (2554) ได้ศึกษาความหมายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากการนิยามของนักวิชาการด้านนี้หลายท่าน เช่น ตุ่ม ชุมสาย, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, พลอยศรี โปราณานนท์, Greenwood และ Reisinger สรุปใจความสำคัญได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่ได้ทั้งความรู้ในด้านต่าง ๆ ของวัฒนธรรมและยังได้ความสนุกสนานเพลิดเพลินและความผ่อนคลายไปในระหว่างการท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวประเภทนี้ยังจะช่วยสร้างความประทับใจและซึมซับความงดงามด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นให้แก่นักท่องเที่ยวที่พบเห็น แล้วก่อให้เกิดการร่วมมือร่วมใจอนุรักษ์ บำรุงรักษาวัฒนธรรมประเพณี และสภาพแวดล้อมให้อยู่คู่กับแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

จากที่กล่าวมาสรุปความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นใช้ประโยชน์จากเรื่องราวการดำรงชีวิตของกลุ่มคนภายใต้สิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความเชื่อ มุมมอง ความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีตที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน การท่องเที่ยวในรูปแบบนี้เน้นการสร้างประสบการณ์เพลิดเพลินจากศิลปะในทุกแขนง รวมทั้งการได้เรียนรู้เรื่องราวและแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ความเชื่อซึ่งกันและกัน

2.2.5 ประเภทของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อ้างแล้ว) ได้จัดทำคู่มือมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและกล่าวถึงประเภทของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า แหล่งท่องเที่ยว

ทางวัฒนธรรมมีความแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวประเภทอื่น ๆ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นมรดกแห่งสังคม มีทั้งส่วนที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น ศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณี รูปแบบการดำรงชีวิต การแต่งกาย เครื่องมือเครื่องใช้ อาหารการกิน งานเทศกาล ประเพณี เป็นต้น นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ และภูมิปัญญาทั้งหมดที่ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอด และเจริญสืบต่อไป และเป็นอยู่มาจนถึงปัจจุบัน และสามารถเจริญงอกงามต่อไป สำหรับประเภทของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

1) แหล่งความเป็นอยู่และชีวิต

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทนี้ ผู้มาเยี่ยมชมสามารถสังเกตความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนนั้น โดยตนเองมิได้เข้าไปมีส่วนร่วม เช่น ชุมชนชนเผ่า ศูนย์วัฒนธรรม คุณค่าต่อส่วนรวมอยู่ที่การรักษาความหลากหลายของเชื้อชาติ คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่การได้รับความรู้ วิสัยทัศน์ ความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ และภูมิปัญญาของชนเผ่า ตัวอย่างเช่น บ้านกะเหรี่ยงทิโพจี จังหวัดตาก บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

2) แหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมประเพณี และหัตถกรรมพื้นเมือง

แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมประเภทนี้ ผู้เยี่ยมชมสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี และซื้อสินค้าของที่ระลึกจากผู้ประกอบหัตถกรรม คุณค่าต่อส่วนรวมอยู่ที่การรักษาคุณค่าความหลากหลายทางวัฒนธรรม คุณค่าต่อผู้เยี่ยมชมอยู่ที่ความพอใจจากการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี และการได้ซื้อสิ่งของที่ระลึกที่พอใจ ตัวอย่างเช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น รูปแบบการท่องเที่ยวประเภทนี้ จึงเป็นการเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี ซึ่งหมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรีย์ศิลป์ เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่าง ๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรมโดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ ญัฐกานต์ เฟื่องพาพันธ์ (อ้างแล้ว) ได้กล่าวถึงประเภทของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (แผนภาพที่ 1) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

1) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism)

เป็นการท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว โดยได้รับความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

2) การท่องเที่ยวงานวัฒนธรรมและประเพณี (Cultural and Traditional Tourism)

เป็นการท่องเที่ยวเพื่อชมงานศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น ๆ จัดขึ้น ได้รับความเพลิดเพลินตื่นตาตื่นใจในสุนทรีย์ศิลป์ เพื่อศึกษาความเชื่อ การยอมรับนับถือ การเคารพพิธีกรรมต่าง ๆ และได้รับความรู้ มีความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรมโดยประชาคมในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการจัดการท่องเที่ยว

3) การท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตชนบท (Rural Tourism/Village Tourism)

เป็นการท่องเที่ยวในหมู่บ้านชนบทที่มีลักษณะวิถีชีวิต และผลงานสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์พิเศษโดดเด่น เพื่อให้ได้รับความเพลิดเพลิน ได้ความรู้ ตูผลงานสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาพื้นบ้านอีกทั้งมีความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

4) การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (Sport Tourism)

เป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาหรือแข่งขันกีฬา โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบของการจัดรายการกีฬابนเส้นทางที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมกีฬา ได้สนุกสนานเพลิดเพลินกับการออกกำลังกายหรือเล่นกีฬาหรือแข่งขันกีฬาในขณะเดียวกันก็ได้ไปเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวตามเส้นทางการจัดรายการกีฬา ทำให้ได้รับความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

5) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Health Tourism)

เป็นการท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพหรือฟื้นฟูสุขภาพทางวัฒนธรรม เช่น การนวดตัว การนวดฝ่าเท้า การอบสมุนไพร การประคบสมุนไพร การฝึกกายบริหาร การฝึกสมาธิ เป็นต้น เพื่อเสริมสร้างสุขภาพและคุณภาพชีวิตของนักท่องเที่ยวบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

2.2.6 จุดดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การที่แหล่งท่องเที่ยวมีจุดดึงดูดความสนใจหรือมีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างความประทับใจและความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว เช่น มีความโดดเด่นและมีเอกลักษณ์ของวิถีชีวิตและภูมิปัญญา มีความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม และจากการที่วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมของมนุษย์ที่สั่งสมมาแต่อดีตและมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น ความสามารถในการสืบทอดทางวัฒนธรรม ความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม ความผูกพันต่อท้องถิ่น และความเข้มแข็งในการรักษาวัฒนธรรม จึงมีความสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมให้คงอยู่ ซึ่งเป็นจุดเสริมศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญ อีกทั้งศักยภาพในทางกายภาพและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย และความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยือนในแหล่งท่องเที่ยวด้วย สำหรับองค์ประกอบด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญแบ่งเป็น 2 ด้าน (สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549) ได้แก่

1) คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ประกอบด้วย ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีที่สืบทอดได้ ความเป็นเอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิตภูมิปัญญา และองค์ความรู้ รวมถึงความต่อเนื่องของการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี ความงดงามทางศิลปวัฒนธรรม ความสามารถในการสืบทอดภูมิปัญญาและองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง มีความผูกพันต่อท้องถิ่น และสะท้อนถึงความเข้มแข็งในการรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

2) ศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ ความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัยด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว และความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น

The European Center for Traditional and Religious Culture/ECTARC (สุดชีวิน นันทวัน ฌอญุทยา, อ้างแล้ว) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้แก่

- โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ
- สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง รวมถึงซากผังเมืองในอดีต
- ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ประเพณี และเทศกาลต่าง ๆ
- ความน่าสนใจทางดนตรี
- การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่าง ๆ
- ภาษาและวรรณกรรม
- ประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา
- วัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมย่อย

2.3 แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism)

แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT หรือ Host management) เป็นแนวคิดของการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) (Weaver, 2001 อ้างในอุมาพร มณีแนม และ พูนทรัพย์ ศรีชู, 2552) ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความคาดหวังว่าจะนำไปสู่การบรรลุผลสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งให้ความสำคัญกับดุลยภาพ และเน้นการจัดการอุปทานหรือฐานทรัพยากรการท่องเที่ยว(Host management) เพื่อลดผลกระทบทางลบจากการท่องเที่ยวตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน และมีหัวใจสำคัญที่สุดคือการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเป็นความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และมีชุมชนเป็นผู้ดำเนินการจัดการอย่างมีส่วนร่วม ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งในด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวิถีการผลิตของชุมชนมาใช้เป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นนั้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม รวมทั้งมีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพมีการบำรุงรักษาอย่างดีที่สุด เพื่อให้สามารถใช้อย่างยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน (สินธุ์สโรบล,2546)

2.3.1 ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากเอกสารทั้งในและต่างประเทศนั้นไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งยกตัวอย่างพอสังเขปได้ดังนี้

The Responsible, Ecological, Social Tours Project หรือ REST (1997) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า หมายถึง การท่องเที่ยวที่คนในชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของ และดำเนินการจัดการเพื่อให้การท่องเที่ยวนั้นเกิดประโยชน์ต่อชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมในด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญในการจัดการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเข้าใจถึงวิถีท้องถิ่นอย่างแท้จริง (Peter Richards.2009) สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) ว่าเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะเป็นชุมชน พื้นฐานที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวของพื้นที่ การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนช่วยในการกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่นด้วยการสร้างงาน และกระจายรายได้ ขณะเดียวกันก็ช่วยในการอนุรักษ์วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตน (สายรุ่ง ดินโคกสูง.2549) นอกจากนี้ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้นิยามเชิงปฏิบัติการในงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิต ของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานตั้งแต่ การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน โดยเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลาน และเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

สรุปได้ว่า ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่เจ้าบ้าน (Hosts) คือประชาชนในชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดทิศทางนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนด้านต่าง ๆ ทั้งทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชน มากำหนดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะที่เน้นการเรียนรู้ ให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน (Guests) เข้าถึงวิถีท้องถิ่นอย่างแท้จริง ซึ่งจะช่วยสร้างเสริมความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชนด้วยความเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรม พร้อมกันก็เกิดการกระจายรายได้ หมุนเวียนอยู่ในชุมชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมถึงการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถจัดการท่องเที่ยวที่เน้นการฟื้นฟู บำรุงรักษา สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่นำมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวให้สามารถใช้ได้อย่างยาวนานจนถึงรุ่นลูกหลาน

2.3.2 ฐานคิดของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่ใช้ฐานทรัพยากรของชุมชนมาจัดการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชน โดยสมาชิกชุมชนร่วมกันเป็นเจ้าของและจัดการการท่องเที่ยวในฐานะที่เป็นเจ้าของทรัพยากรนั้น ทั้งนี้เพื่อใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือพัฒนาท้องถิ่น รวมทั้งสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาตลอดจนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม ทั้งนี้เมื่อพิจารณาในภาพรวมของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวแล้ว นับได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นคุณภาพใหม่ทางการท่องเที่ยวที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นมากกว่า ความสนุกสนาน และความบันเทิง ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติด้านการท่องเที่ยวที่มุ่งให้การท่องเที่ยวเป็น การท่องเที่ยวที่ไร้ความเร่งรีบ กล่าวคือเป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมีวันพักอาศัยอยู่ในแหล่งท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น โดยนำฐานทุนเดิมในชุมชนมาสร้างเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ให้ประสบการณ์ที่ทรงคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว อันจะนำไปสู่การใช้จ่ายจากนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนเป็นการสร้างดุลยภาพระหว่างคุณค่าและมูลค่าทางการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

สำหรับฐานคิดสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นแบ่งออกเป็นประเด็นสำคัญดังนี้

1) การท่องเที่ยวโดยชุมชน เน้นพัฒนาคนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ทั้งคนในชุมชนที่รู้จักตนเอง และภาคภูมิใจตัวตนของตนเอง รวมทั้งการเรียนรู้ของคนนอกหรือผู้มาท่องเที่ยวให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของคนและสิ่งแวดล้อมผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยว (สินธุ์ สโรบล, 2546) Terisa C.H. Tao and Geoffrey wall (2009) ได้อธิบายผลการพัฒนา คน ด้วยการใชการท่องเที่ยวสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิต ตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ในการนี้กิจกรรมการท่องเที่ยว จะมีส่วนช่วยสนับสนุนให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิตในระดับบุคคล ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน อันจะเป็นรากฐานของความมั่นคงในระดับประเทศได้เป็นอย่างดี โดยนัยนี้ การท่องเที่ยวจะมีบทบาทมากกว่าการมีส่วนช่วยกระตุ้นให้เกิดการจ้างงาน สร้างอาชีพ แต่ยังรวมไปถึงการสนับสนุนให้เกิดการเข้าถึงสิทธิในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ทั้งทรัพยากรที่เป็นธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม รวมไปถึง ทรัพยากรที่เป็นฐานทุนทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน นำมาดำเนินการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวแล้วผลจากการท่องเที่ยวนั้นช่วยเสริมสร้างคุณค่า สนับสนุนให้เกิดความภาคภูมิใจในตัวตนของคนในชุมชน เกิดเป็นทางเลือกใหม่ในการประกอบอาชีพ พบปะถามไถ่ สารทุกข์ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน จะทำให้คุณภาพชีวิตของคนได้รับการพัฒนาขึ้นครบทุกมิติ ครอบคลุมทั้งในด้านความสามารถในการประกอบอาชีพการรองรับได้ต่อความเครียด แรงกดดัน การฟื้นฟูสภาพจิตใจทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

2) การท่องเที่ยวโดยชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นการมุ่งเน้นพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในการจัดการ ควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปัจจัยการผลิตในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ สังคม การมีส่วนร่วมในความหมายนี้ จึงเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองในระบบประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาการรับรู้ สติปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจ กำหนดชีวิตด้วยตนเอง ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายในเวลาเดียวกัน (กองพัฒนาเกษตรที่สูง, 2545) ในขณะที่ เทิดชาย ช่วยบำรุง (2552) ได้ขยายความของการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวไว้ว่า เป็นการคำนึงถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชน ประชาชนและผู้มีส่วนได้เสีย ตั้งแต่เริ่มต้นร่วมกันเป็นเจ้าของ มีการแบ่งงาน แบ่งกิจกรรม และความรับผิดชอบไปจนถึงสิ้นสุดกระบวนการที่มีการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต การบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย ซึ่งแบ่งเป็น 5 องค์ประกอบ ดังนี้

2.1) ร่วมกันวางแผน

เป็นการร่วมกันคิดร่วมวางแผนจัดการเตรียมความพร้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชน ร่วมประชุม เสนอแนะและให้ความเห็นต่อแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ในขณะที่ท้องถิ่นใดที่ยังไม่มีการท่องเที่ยวแต่ต้องการให้เกิดขึ้น ก็ต้องร่วมกันคิดว่าชุมชนตน มีจุดเด่นอะไรที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ มีทรัพยากรอะไรที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้บ้าง จากนั้นจึงร่วมกันวางแผนบริหารจัดการและแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ กันกำหนดกฎระเบียบต่าง ๆ ของราคาของสินค้าและบริการอย่างได้มาตรฐาน รวมไปถึงร่วมกันจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อป้องกันการเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว

2.2) ร่วมกันปฏิบัติตามแผน ประชาชนในท้องถิ่นต้องร่วมกันปฏิบัติตามหน้าที่ที่วางไว้ตามแผนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของแผนที่วางไว้

2.3) ร่วมกันใช้ประโยชน์ ประชาชนในท้องถิ่นมีสิทธิใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ด้วยความตระหนักและห่วงแหน จึงต้องแบ่งปันผลประโยชน์อย่าง

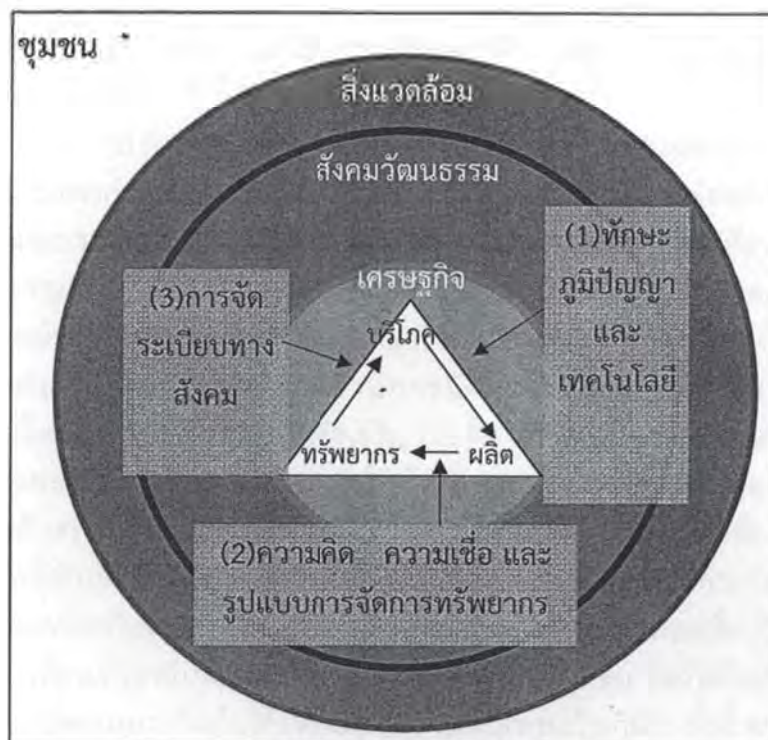
ยุติธรรมและทั่วถึง เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ อันจะกระตุ้นให้กิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นดำเนินต่อไปได้อย่างยั่งยืน

2.4) ร่วมกันติดตามและประเมินผล การติดตามประเมินผลเป็นการตรวจสอบและควบคุมให้การดำเนินการบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ทั้งนี้หากพบปัญหาหรืออุปสรรคก็สามารถแก้ไขได้ทันที ซึ่งขั้นตอนนี้อาจพบบทเรียนหรือวิธีการใหม่ ๆ ที่เป็นแนวทางในการดำเนินงานต่อไปได้

2.5) ร่วมกันบำรุงรักษา เมื่อมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวแล้ว จะต้องร่วมกันบำรุงรักษา เพื่อให้คงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ สามารถรองรับนักท่องเที่ยว และเป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ต่อไป

3) การท่องเที่ยวโดยชุมชนเน้นการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวในชุมชนและมุ่งจัดการท่องเที่ยวบนฐานอัตลักษณ์ของชุมชน ซึ่งจะทำให้การท่องเที่ยวมีลักษณะเฉพาะที่ทำให้ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน ปัจจัยสำคัญของลักษณะเฉพาะนี้ จะขึ้นอยู่กับอัตลักษณ์ ของแต่ละชุมชน สำหรับความหมายของคำว่า “อัตลักษณ์” นั้นหมายถึง ความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน (Self-Ascription) เป็นความพยายามที่จะสร้างขอบเขตที่ชัดเจนของบุคคล อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ไม่ตายตัว เพราะสามารถเปลี่ยนแปลงหรือสร้างอัตลักษณ์ได้ตลอดเวลา การศึกษาเกี่ยวกับ “อัตลักษณ์” (Identity) เพื่อบ่งบอกถึงความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” นับเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น โดยผ่านการมองตนเองและการที่คนอื่นมองเรากลับอีกนัยหนึ่งได้ว่า “อัตลักษณ์” (Identity) คือการจำแนกว่าสิ่งไหนที่เหมือนกันหรือต่างกัน ความเหมือนอาจเกิดจากวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งส่ายทอดมา โดยที่สิ่งมีความสำคัญกว่าสิ่งเหล่านั้น เป็นอัตลักษณ์หรือลักษณะเฉพาะของกลุ่มตนเพียงอย่างเดียว ซึ่งเหมือนเฉพาะกลุ่มนี้ก็ทำให้เกิดการแบ่งแยกความแตกต่างไปจากกลุ่มอื่น ๆ หรือลักษณะอื่น ๆ ของกลุ่มอื่น สังคมอื่น เป็นต้น เพื่อทำความเข้าใจความหมายในมุมของ อัตลักษณ์ชุมชน ตามแนวคิดของนักวิชาการคนอื่น ๆ พบว่า อัตลักษณ์โดยทั่วไปแล้วมักจะเข้าใจว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นตัวตน (เสกสรรค์ สรรสพสุทธิ์.2546) จึงทำให้มีความรู้สึกโดยสามัญสำนึกว่าอัตลักษณ์และเอกลักษณ์มีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ คำว่าเอกลักษณ์ หมายถึง ลักษณะเฉพาะของบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และทำให้สิ่งนั้นโดดเด่นขึ้นมาแตกต่างจากสิ่งอื่น ๆ ในขณะที่อัตลักษณ์นั้น อภิญา เพื่องฟูสกุล (2546) ได้กล่าวว่า อัตลักษณ์เป็นการเข้าถึงความจริง หรือ แก่นแกนของลักษณะเฉพาะหรือคุณสมบัติของบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่สามารถเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปได้ตามบริบท จึงทำให้อัตลักษณ์มีลักษณะไม่หยุดนิ่ง แต่มีพลวัตรที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น อัตลักษณ์ชุมชน จึงมีนัยที่เป็นการเข้าถึงความจริง หรือ แก่นแกน ความเป็นชุมชนนั้น ๆ ซึ่งมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่าง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่เปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัยและเงื่อนไขขององค์ประกอบที่แปรเปลี่ยนไป เมื่อนำแนวคิดข้างต้นมาผสานเข้ากับแนวคิดเรื่องแนวคิดเรื่องการศึกษาวัดทางวัฒนธรรมของกลุ่มโบราณคดีใหม่ (New-Archaeology) การศึกษาวัฒนธรรมแบบองค์รวมที่เรียกว่า “ระบบองค์รวมทางวัฒนธรรม” (Cultural holistic) ที่หมายถึง ระบบต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นรูปแบบวัฒนธรรมประกอบด้วย (1) ระบบความเชื่อ (2) ระบบการตั้งถิ่นฐาน (3) ระบบเทคโนโลยี (4) ระบบการจัดระเบียบทางสังคม และ (5) ระบบการดำรงชีพ ที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม โดยมีสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐาน (ดุจฤดี คงสุวรรณ และภริณีพันธุ์ พันธุ์,2552) อธิบายได้ว่า โดยทั่วไปแล้วการรวมตัวอยู่รวมกันของคนเป็นชุมชนนั้นก็เพื่อดำรงชีพให้อยู่รอดร่วมกัน มีความต้องการในการบริโภคเป็นตัวกำหนดให้เกิดการ

ผลิต โดยใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และกระจายผลผลิตนำไปบริโภคร่วมกัน เป็นวงจรเศรษฐกิจ หรือ กิจกรรมการทำมาหาเชื่อมโยงสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ (1) ทักษะ ภูมิปัญญา และเทคโนโลยี จะมีผลต่อรูปแบบการผลิต ในขณะที่ (2) ความคิดความเชื่อ และรูปแบบการจัดการทรัพยากรจะมีผล ต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร พร้อมกันนี้ (3) การจัดระเบียบทางสังคมก็จะผลต่อการอยู่ร่วมกัน อย่างผาสุก ภายใต้สิ่งแวดล้อมใด ๆ ที่จะเป็นทั้งฐานทรัพยากร และปัจจัยกำหนดลักษณะการตั้งถิ่น ความคิดความเชื่อ ทักษะ และภูมิปัญญา ตลอดจนการจัดระเบียบทางสังคมของชุมชน ทั้งหมดที่กล่าว มานี้ จึงเป็นแก่นแกนของชุมชน หรืออัตลักษณ์ชุมชนดังภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 แสดงอัตลักษณ์ชุมชน

4) การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องหนุนเสริมระบบเศรษฐกิจชุมชน กล่าวคือการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่นอกจากจะเน้นพัฒนาคน และการมีส่วนร่วม ในการกำหนดกิจกรรม การท่องเที่ยวซึ่งอยู่ภายใต้รูปแบบการผลิต การบริโภคแบบเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งอธิบายได้ว่า ครอบครัว และชุมชนเป็นหน่วย การผลิต เป้าหมายของการผลิตคือ การดำรงอยู่ การรักษาตัวให้อยู่รอดของ ครอบครัวและชุมชน ให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้และผลิตซ้ำในครอบครัวและชุมชนได้ การผลิตจึงมี ลักษณะเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ผลิตเพื่อขายก็ได้ แต่เพื่อให้ได้เงินมาเพื่อซื้อสินค้าให้ครอบครัวดำรง อยู่ได้และเลี้ยงดูบุตรได้ มากกว่าที่จะคิดขยายการผลิตให้ใหญ่โต ให้มีกำไรสูงสุด ให้ร่ำรวย ครัวเรือนมี ลักษณะเป็นผู้ผลิตเล็กอิสระ ขายสินค้า ไม่ใช่ขายแรงงาน วิธีการผลิตหลักคือ ผู้ผลิตเล็กอิสระใช้แรงงาน ของสมาชิกของครอบครัว เพราะเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ จุดสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน คือ ยึดชุมชนเป็นหลัก ประชาชนต้องสามัคคี รวมมือกัน ช่วยเหลือกัน พึ่งตนเอง และสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชน ซึ่งเป็นเสมือนทุนทางสังคม ซึ่งต้องเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนเป็นหลัก กิจกรรม ทางเศรษฐกิจจะเป็นเครื่องมือ เป็นปัจจัยที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ของสมาชิก เพราะกิจกรรมทาง เศรษฐกิจเป็นสิ่งที่สมาชิกเห็นประโยชน์เป็นรูปธรรม เช่น กลุ่มผลิต กลุ่มระดมทุน กลุ่มแปรรูปการผลิต

เป็นต้น (ทรงจิต พูลลาภ และคณะ, 2547) อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เศรษฐกิจชุมชน คือ เศรษฐศาสตร์บนรากฐานทางวัฒนธรรม คือ เศรษฐศาสตร์ที่ไปด้วยกันกับชีวิตจิตใจ คุณค่าและปัญญา นอกจากนี้ เศรษฐกิจชุมชนยังเป็นเศรษฐกิจที่กระจาย ไม่กระจุก ความเจริญจะกระจาย การติดต่อจะเป็นตามแนวนอน ระบบตลาดไม่มีการผูกขาด อาจมีการช่วยเหลือกันเป็นเครือข่ายแทนการแข่งขัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2548) กล่าวโดยสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีรูปแบบที่สัมพันธ์กันกับระบบเศรษฐกิจชุมชน โดยเป็นกิจกรรมการทำมาหากินของคนในแหล่งชุมชนหนึ่ง ๆ ที่มีความเป็นตัวของตัวเอง และมีพลวัตรของตัวเอง มีความสามารถที่จะอยู่รอดด้วยตัวเอง ทั้งนี้ลักษณะสำคัญของเศรษฐกิจชุมชน คือ มีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต โดยอาศัยแรงงานที่เป็นสมาชิกของครอบครัว พึ่งพาทรัพยากรในท้องถิ่น เน้นความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นมากกว่าการผูกขาดและการแข่งขัน อันเป็นที่มาของคำว่า การพึ่งตนเองได้

5) การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะต้องอยู่ภายใต้ขีดความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ ซึ่งจะต้องมีการกำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้าไปเที่ยวต่อวัน โดยต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสำคัญ และควรตระหนักถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบทั้งทางบวกและลบต่อชุมชน ในด้านขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน รวมทั้งต้องเน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งที่เป็นพันธมิตรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งจะต้องประสานการจัดการร่วมกัน (สถาบันวิจัยทางสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548) อารีรัตน์ ภาคพิศเจริญ (2548) ได้เรียบเรียงแนวคิดขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยว จากนักวิชาการในด้านนี้ สรุปสาระสำคัญพอสังเขปได้ว่า การจัดการท่องเที่ยวที่เริ่มต้นด้วยการประเมินขีดความสามารถในการรองรับได้ของแหล่งท่องเที่ยวเป็นจุดเริ่มต้นที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรการท่องเที่ยว และเป็นการปูรากฐานการจัดการวางแผนในอนาคตให้เกิดความพร้อมทั้งชุมชน และเข้าใจในคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตน ดังนั้นเมื่อการท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่ชุมชน จึงจำเป็นต้องมีการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวให้พอเหมาะที่จะไม่ให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมเร็วเกินไป ทั้งนี้ ความหมายของขีดความสามารถในการรองรับได้ทางการท่องเที่ยวตามแนวคิดของ Wagar (1964) คือ ระดับการใช้ประโยชน์ที่พื้นที่สามารถรองรับได้โดยที่ยังคงสนองตอบซึ่งการนันทนาการที่มีคุณภาพต่อไปได้ โดยคำจำกัดความนี้แสดงให้เห็นจุดเน้นทางด้านองค์ประกอบทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม และคุณภาพของประสบการณ์ที่นักท่องเที่ยวได้รับเป็นสำคัญ ขีดความสามารถในการรองรับได้ทางการท่องเที่ยวนี้วัดได้ด้วยปริมาณนักท่องเที่ยวสูงสุดที่สามารถอยู่ได้ในทุกเวลาในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวหนึ่ง ๆ ในปริมาณที่จะทำให้สภาพแวดล้อมถูกทำลายน้อยที่สุด ยังคงรักษาสภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดีไว้มากที่สุด โดยนักท่องเที่ยวมีความพอใจและรับสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสม ทั้งนี้การพัฒนาจะต้องไม่กระทบต่อความจำเป็นพื้นฐานและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในท้องถิ่นด้วย (ชุมพล, 2526 อ้างใน อารีรัตน์ ภาคพิศเจริญ, 2548) อารีรัตน์ ภาคพิศเจริญ (2548) ยังได้กล่าวถึงประเภทขีดความสามารถในการรองรับได้ด้านการท่องเที่ยว สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท (ตามแนวคิดของ Shelby and Heberlain, 1996) ประกอบด้วย

5.1) ขีดความสามารถในการรองรับได้ทางการท่องเที่ยวด้านชีวภาพหรือด้านนิเวศ (Bio-physical or Ecological Carrying Capacity: ECC) เป็นขีดความสามารถในการรองรับได้ทางการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับทรัพยากร ธรรมชาติ โดยคำนึงว่าไม่มีระบบสิ่งแวดล้อมใดที่จะคงทนต่อการใช้ประโยชน์อย่างไม่จำกัด ดังนั้น จึงจำเป็นต้องจำกัดผลกระทบจาก

กิจกรรมด้านการท่องเที่ยวภายใต้ขีดสูงสุดที่ระบบนิเวศหรือสิ่งแวดล้อมจะสามารถทนได้โดยไม่เสื่อมโทรมจนยากจะแก้ไข หรือฟื้นฟูขึ้นมาได้ ด้วยเหตุนี้ ความเปราะบางและความคงทนของระบบนิเวศและระบบสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดขีดความสามารถประเภทนี้

5.2) ขีดความสามารถในการรองรับได้ทางการท่องเที่ยวด้านสังคมจิตวิทยา (Social-Psychological Carrying Capacity: SPCC) เป็นความสามารถในการรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดในแหล่งท่องเที่ยวในช่วงเวลาหนึ่ง ที่ยังคงให้ประสบการณ์ท่องเที่ยวที่มีคุณภาพแก่นักท่องเที่ยวได้ ในการหาระดับการใช้ประโยชน์สูงสุดในช่วงเวลาที่ที่ยังไม่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของประสบการณ์ท่องเที่ยวต้องกำหนดเกณฑ์ในการตัดสินใจว่าควรจะเป็นเท่าไรจึงจะคงไว้ซึ่งประสบการณ์ท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ โดยปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อขีดความสามารถในด้านนี้ ประกอบด้วยจำนวนคนที่พบเห็น ประเภทหรือลักษณะพฤติกรรมของผู้คนที่ได้พบเห็น และบริเวณที่พบปะผู้คนกลุ่มอื่น ๆ เช่น ในแหล่งท่องเที่ยวที่ให้ประสบการณ์ประเภทธรรมชาติสันโดษยอมรับจำนวนนักท่องเที่ยวต่อหน่วยพื้นที่ต่อช่วงเวลาได้น้อยกว่าพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวประเภทเมืองแม้ว่าจะมีขนาดเนื้อที่ของแหล่งท่องเที่ยวเท่ากัน เป็นต้น

5.3) ขีดความสามารถในการรองรับได้ทางการท่องเที่ยวด้านการจัดการหรือสิ่งอำนวยความสะดวก (Managerial or Facility Carrying Capacity: FCC) เป็นขีดความสามารถที่รองรับจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่องค์กรผู้รับผิดชอบสามารถจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในด้านนี้ เช่น จำนวนบุคลากร ช่วงเวลาเปิดทำการ ขนาดเนื้อที่ของแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น ส่วนขีดความสามารถของสิ่งอำนวยความสะดวกนั้น จะหมายถึง ถนน ที่จอดรถ บ้านพัก เป็นต้น ซึ่งการพัฒนาขีดความสามารถในด้านนี้จำเป็นต้องคำนึงขีดความสามารถด้านประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวและด้านนิเวศไปพร้อมกันด้วย

5.4) ขีดความสามารถในการรองรับได้ทางการท่องเที่ยวด้านกายภาพ (Physical Carrying Capacity: PCC) เป็นขีดความสามารถในการรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดที่เนื้อที่ หรือพื้นที่สามารถรองรับการใช้ประโยชน์ โดยยังสามารถเอื้อให้เกิดกิจกรรมนันทนาการตามต้องการได้

5.5) ขีดความสามารถในการรองรับได้ทางการท่องเที่ยวด้านสังคมวัฒนธรรม (Social and Cultural Carrying Capacity: SCC) เป็นขีดความสามารถในการรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวสูงสุดต่อช่วงเวลา ที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นในแหล่งท่องเที่ยวจนยอมรับไม่ได้

6) การท่องเที่ยวโดยชุมชนมุ่งจัดการความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือนซึ่งเป็นตามแนวคิดที่คิดค้นขึ้นโดย Smith (1978) ที่กล่าวถึงความตระหนักถึงความสัมพันธ์ในลักษณะของการเผชิญหน้ากันระหว่างประชาชนในท้องถิ่น หรือ ผู้เป็นเจ้าบ้าน กับนักท่องเที่ยว หรือ ผู้มาเยือน ซึ่งแนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาเรื่อยมาเป็นลำดับ (Darlene McNaughton, 2006) ตามแนวคิดนี้ McIntosh and Goeldner (1990 อ้างใน สิริญา วัฒนสุขชัย, 2545) ให้คำนิยามของนักท่องเที่ยว คือ ผู้มาเยือนที่ใช้เวลาอย่างน้อย 24 ชั่วโมงในพื้นที่ที่เดินทางไปถึงเพื่อจุดประสงค์ของการพักผ่อน สันทนาการ และวันหยุด ส่วนเจ้าบ้าน คือ เจ้าของพื้นที่ ที่เป็นจุดหมายของการเดินทาง ทั้งผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ทางตรงและทางอ้อมจากการท่องเที่ยว และรวมถึงผู้ให้บริการในการท่องเที่ยวด้วย สิริญา วัฒนสุขชัย (2545) ยังได้ศึกษาลักษณะของผู้มาเยือนในแหล่งท่องเที่ยวที่เลือกจุดหมายทางการท่องเที่ยวแบบการเที่ยวชมในหมู่บ้าน ว่ามี 2 ลักษณะ คือ

- ผู้มาเยือนที่โหยหาอดีต (Nostalgia) ซึ่งเป็นลักษณะผู้มาเยือนที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Rosaldo (1989) โดยเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวผู้ซึ่งมีอดีตที่เคยสัมผัสกับวิถีชีวิตในแบบที่หมู่บ้านนี้ได้นำเสนอให้กับนักท่องเที่ยว และในปัจจุบันพวกเขาไม่ได้มีชีวิตในรูปแบบดังกล่าวอีกต่อไป เป็นลักษณะอาการของผู้กลับมาที่หมู่บ้านแห่งนี้ด้วยความโหยหาอดีต ผู้มาเยือนกลุ่มนี้เป็นได้ทั้ง นักศึกษา อาจารย์ นักวิจัย และนักท่องเที่ยวที่เคยสัมผัสกับธรรมชาติ สภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ที่คล้ายกับหมู่บ้านแห่งนี้

- ผู้มาเยือนที่มาค้นหาความเป็นของแท้ (Authenticity) เป็นลักษณะผู้มาเยือนที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Macannell (1976) ซึ่งเป็นผู้มาเยือนที่เป็นผู้คนในสังคมสมัยใหม่ที่เชื่อว่าความจริง (Reality) และความเป็นของแท้ (Authenticity) นั้นมีอยู่แต่ในที่อื่น อยู่ในสังคมวัฒนธรรมอื่น อยู่ในช่วงเวลา ในประวัติศาสตร์ที่บริสุทธิ์กว่า หรือในวิถีชีวิตที่เรียบง่าย หรือแห่งหนใดก็ตามที่ไม่ใช่สังคมของพวกเขา เวลาของพวกเขาที่ซับซ้อนและยุ่งยาก คนสมัยใหม่มักจะไม่มีความสัมพันธ์กับครอบครัว ชุมชน และสังคมของตัวเอง แต่ในทางตรงกันข้าม พวกเขา กลับเริ่มสนใจ “ชีวิตจริง” (Real life) ของคนอื่น เพราะฉะนั้นผู้มาเยือนจึงมักจะสนใจชีวิตความเป็นอยู่ รวมไปถึงการทำงานของชาวบ้านในหมู่บ้านอยู่เสมอ และพวกเขาก็จะรู้สึกมีความสุขที่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมและชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เพราะการได้จับต้องสิ่งของย่อมให้ความรู้สึกที่ลึกซึ้งกว่าการยื่นสังเกตการณ์เพียงอย่างเดียว

สำหรับ เจ้าบ้านในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นชุมชนหมู่บ้านนั้น แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนได้แก่ เจ้าบ้านผู้มีรายได้จากการท่องเที่ยว กับเจ้าบ้านที่ไม่ได้รายได้จากการท่องเที่ยว ซึ่งตรงกับแนวคิดของ Nettekoven (1979) ที่ได้แยกประเภทเจ้าบ้านไว้ว่าประกอบด้วยเจ้าบ้านมืออาชีพ (Professional host) ซึ่งหมายถึงผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว และ เจ้าบ้าน (Host) ที่เป็นผู้คนในท้องถิ่นแต่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว ทั้งนี้จากเจ้าบ้านทั้ง 2 ส่วนที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีเจ้าบ้านที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งคือ สิ่งมีชีวิตประจำถิ่น อันได้แก่ พืช และ สัตว์ในท้องถิ่น ที่ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากการท่องเที่ยว กรณีตัวอย่างที่ชัดเจน คือ หิงห้อย ในแหล่งท่องเที่ยวในอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นต้น เมื่อพิจารณาตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ประเด็นที่ต้องคำนึงถึงในแนวคิดนี้ Erick T. Byrd (2007) ได้เสนอแนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ต้องให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน ใน 4 ประเด็น คือ

6.1) เจ้าบ้านปัจจุบัน คือต้องทราบว่าใครบ้างที่มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งทางตรงกับทางอ้อมต่อการจัดการท่องเที่ยวในปัจจุบัน และควรให้เจ้าบ้านเข้ามามีส่วนในการกำหนดแนวทางการท่องเที่ยวอย่างไร

6.2) เจ้าบ้านในอนาคต คือ ภายหลังจากเกิดการท่องเที่ยวขึ้นแล้ว เมื่อมีการจ้างงาน สร้างอาชีพก็จะเกิดผู้เป็นเจ้าบ้านรายใหม่เกิดขึ้น อีกทั้งยังรวมถึงเด็กและเยาวชนที่จะต้องทำหน้าที่เจ้าบ้านสืบต่อไปในอนาคต จึงควรมีแนวทางการจัดการว่าจะให้เจ้าบ้านในอนาคตเหล่านั้น มีส่วนต่อการจัดการท่องเที่ยวอย่างไรด้วยเช่นกัน

6.3) ผู้มาเยือนปัจจุบัน คือผู้ที่เข้ามาท่องเที่ยวตามกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จัดขึ้น ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงคุณภาพของประสบการณ์และความพึงพอใจสูงสุดที่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนเหล่านั้นควรจะได้รับ

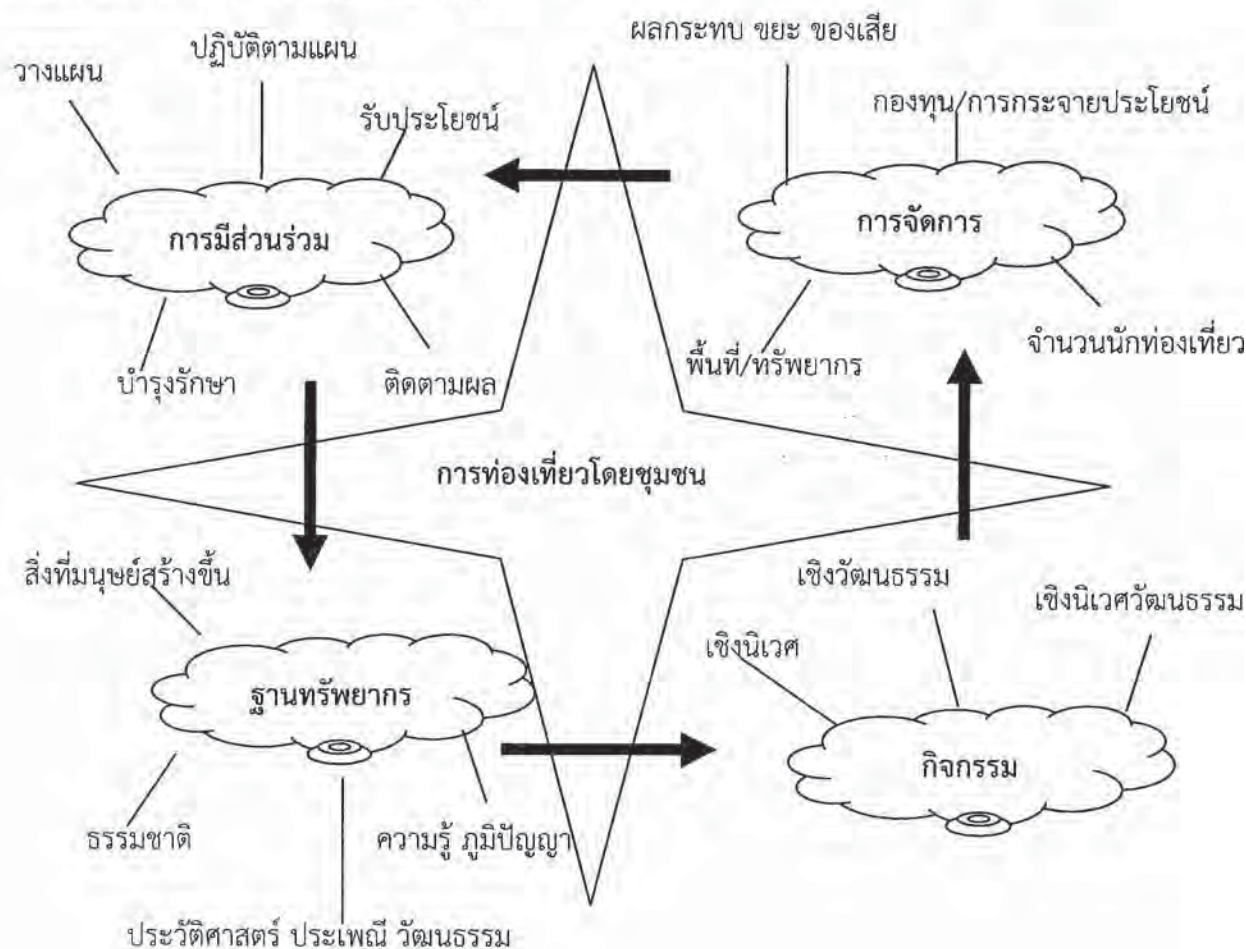
6.4) ผู้มาเยือนในอนาคต การดำเนินการท่องเที่ยวจำเป็นต้องคำนึงถึงผู้ที่มาเยือนในอนาคต ทั้งที่เป็นการกลับมาเที่ยวซ้ำของนักท่องเที่ยวในปัจจุบัน รวมถึง

นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนรายใหม่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งควรได้รับคุณภาพและความพึงพอใจสูงสุดในการมาเยือนด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ เติตชาย ช่วยบำรุง (2552) ยังได้อธิบายถึงแนวคิดของการมุ่งเน้นให้เกิดความสมดุลกันระหว่างเจ้าบ้าน (Host) และผู้มาเยือน (Guest) ว่า แผนการจัดการและพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวและแผนการการตลาดทางการท่องเที่ยวจะต้องมีความสอดคล้องและสัมพันธ์กันโดยแผนการจัดการและพัฒนาผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว มีประเด็นย่อยที่ต้องพิจารณาได้แก่ การเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ รวมไปถึงการจัดการภูมิสถาปัตยกรรมทางการท่องเที่ยว การพัฒนาและจัดการพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาเส้นทางในการเดินทาง – ทางเท้าและการพัฒนาสุนทรียศาสตร์ทางการท่องเที่ยว การบริการด้านต่างๆ ที่เหมาะสมและเพียงพอ และประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งก็คือ การพัฒนากิจกรรมและระบบฐานข้อมูลที่ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงสารสนเทศที่ต้องการได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง ส่วนแผนการตลาดทางการท่องเที่ยว นั้นก็ประกอบด้วย การตั้งราคาสินค้าและบริการที่เป็นธรรม การเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้าและบริการที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพ การผลิตผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพระดับสากล รวมไปถึงการส่งเสริมการตลาดอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมจิตวิทยาบริการ การปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ทางการตลาดที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ การจัดแพคเกจทัวร์ที่หลากหลายเพื่อเสนอทางเลือกแก่ผู้บริโภค และควรจะมีการสร้างพันธมิตรทางธุรกิจที่กว้างขวางและครอบคลุม นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยอื่นๆ อีกหลายประการที่ต้องพัฒนาควบคู่กันไป เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลอย่างแท้จริงอีกหลายประเด็น ได้แก่ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพและศักยภาพที่เพียงพอสำหรับรองรับการขยายตัวทางการท่องเที่ยวและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาด้านการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังจะต้องมีการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน รวมไปถึงการวิเคราะห์ผลกระทบทางเศรษฐกิจทางการท่องเที่ยวทั้งทางบวกและทางลบ การศึกษากฎหมายการท่องเที่ยวและแก้ไขกฎหมายบางส่วนเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และเป็นธรรมแก่ทั้งเจ้าบ้าน (Host) และผู้มาเยือน (Guest) การเพิ่มความสะดวกในการเดินทาง เช่น ระบบการตรวจคนเข้าเมือง การขอวีซ่า และระบบการรักษาความปลอดภัยและให้ความคุ้มครองในการเดินทาง การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน เช่น รถรับส่ง ถนนหนทาง ร้านอาหาร และศูนย์ข้อมูลข่าวสารสำหรับนักท่องเที่ยว รวมไปถึงการส่งเสริมการลงทุน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในด้านต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติและการพัฒนาและเพิ่มบทบาทหน้าที่ขององค์กรด้านการท่องเที่ยวให้มีความครอบคลุมในทุกระดับ

สำหรับหลักการที่เป็นฐานคิดสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สอดคล้องกับบทเรียนและประสบการณ์ พื้นที่ภาคเหนือที่สินธุ์ สโรบล (2546) สรุปไว้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นทักษะในการจัดการทรัพยากรที่เป็นฐานทุนเดิมของชุมชน เพื่อนำทรัพยากรเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์และมีการจัดการให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยาวนาน กล่าวคือ จะต้องมีการปกป้อง พื้นฟู และบำรุงรักษาให้ทรัพยากรเหล่านั้นเพียงพอกับการใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง ทักษะในการปฏิบัติ นั้น สามารถแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ 1) ต้องเริ่มจากการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดอันจะส่งผลต่อความสำเร็จและล้มเหลวในการดำเนินการท่องเที่ยว รวมทั้งยังเป็นตัวแปรที่ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความแตกต่างจากการท่องเที่ยวแบบมวลชน กล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชน ประชาชนและผู้

มีส่วนได้เสีย ตั้งแต่เริ่มต้นร่วมกันเป็นเจ้าของ มีการแบ่งงาน แบ่งกิจกรรม และความรับผิดชอบไปจนสิ้นสุดกระบวนการที่มีการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต การบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยว 2) การศึกษาฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งในด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต และการผลิตของชุมชน เพื่อนำมาเป็นปัจจัยต้นทุนในการกำหนดเป็นกิจกรรมหรือโปรแกรมการท่องเที่ยว 3) การกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เป็นกิจกรรมที่เน้นให้มีการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อการเรียนรู้ให้เข้าถึงวิถีท้องถิ่นอย่างแท้จริง สร้างประสบการณ์ที่มีคุณภาพให้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งที่พบส่วนใหญ่ในสังคมไทยแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบ คือ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ทั้งนี้กิจกรรมท่องเที่ยวดังกล่าวมานี้ขึ้นอยู่กับความร่วมมือกันกับหนดทิศทางว่าชุมชนจะดำเนินการกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบใดที่สอดคล้องกับสภาพบริบท ทุนทรัพยากรและสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนได้มากที่สุด และ 4) การจัดการการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมุ่งจัดการความสัมพันธ์ระหว่างผู้เจ้าบ้านกับผู้มาเยือน มุ่งเข้าถึงกลุ่มลูกค้าที่มีคุณภาพ พร้อมกับความพยายามที่จะต้องลดผลกระทบทางลบจากการท่องเที่ยวในด้านการใช้ทรัพยากร พื้นที่ จำนวนนักท่องเที่ยว การตลาด ขยะของเสีย ตลอดจนจะต้องกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวภายในชุมชนอย่างเป็นธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การขับเคลื่อนให้การท่องเที่ยวเกิดพลังเป็นเครื่องมือการพัฒนาท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังแสดงในแผนภาพที่ 5

แผนภาพที่ 5 แสดงองค์ประกอบที่เป็นฐานคิดสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ไกรสิทธิ์ สิริโชค และคณะ (2546) ได้วิจัยเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอ ชุมชนบ้านห้วยขี้เหล็ก สืบเนื่องจาก ความเชื่อและการดำเนินชีวิตวัฒนธรรมอำเภอมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการหลั่งไหลของกระแสความเชื่อและวัฒนธรรมจากภายนอกเข้าสู่ชุมชนอำเภออย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดปัญหาการสูญเสียภูมิปัญญา พิธีกรรม ประเพณีอันดีงามของชนเผ่าอาข่า การวิจัยนี้เกิดขึ้นจากวิกฤติดังกล่าว และมองเห็นโอกาสในการใช้การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นฐานทุนเดิมของชาวอาข่า การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับพิธีกรรมและประเพณีในรอบปีของชนเผ่าอาข่า เพื่อผลิตสื่อและคู่มือท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมในรอบปี และเพื่อพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอ ที่เหมาะสมกับกาลสมัยและสภาพแวดล้อม โดยมีผลการศึกษาดังนี้

ฐานทรัพยากร หมู่บ้านเป้าหมายตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาสูงจากระดับน้ำทะเล 800 เมตร ขึ้นไป มีภูเขาล้อมรอบ มีพื้นที่ป่าประเภทต่างๆ เช่น ป่าพิธีกรรม ป่าใช้สอย ป่าต้นน้ำ ป่าปลูก มีอาณาบริเวณกว้างใหญ่ ถือเป็นจุดเด่นของพื้นที่แถบนี้ ซึ่งการวิจัยได้รับบทเรียนในด้านพื้นที่และทรัพยากร คือ

- ชุมชนมีการพัฒนาปรับปรุงที่อยู่อาศัยและสถานที่ เช่น สร้างห้องน้ำ สร้างที่พัก กำหนดแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชน จุดเรียนรู้ทางวัฒนธรรม
- มีการแบ่งเขตประเภทป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย กำหนดกฎเกณฑ์การใช้ และบทลงโทษ
- มีการเพิ่มพื้นที่ป่าด้วยการบวชป่าชุมชนตามพิธีกรรมของอาข่า
- หน่วยงานในท้องถิ่นให้ความร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยว เช่น ฝ่ายการศึกษา ฝ่ายปกครอง

วิธีการจัดการ การบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ดำเนินการดังนี้

- ตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่มท่องเที่ยว จำนวน 11 ท่าน มีผู้แทน คือ ผู้สูงอายุ ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ เยาวชน โดยแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ
- ใช้กฎจารีต พิธีกรรม ประเพณี กฎระเบียบการท่องเที่ยว และแผนงานท่องเที่ยว มาเป็นเครื่องมือบริหารจัดการ
- เปิดให้ชุมชนสมัครเข้าร่วมเป็นสมาชิก ทำกิจกรรมท่องเที่ยวตามความสามารถ เช่น เป็นสมาชิกฝ่ายจัดที่พัก หัตถกรรม การแสดง มัคคุเทศก์ ช่างตีเหล็ก ลูกหาบ ฝ่ายพิธีกรรม ประเพณี ฯลฯ
- มีการจัดสรรรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยว มีสัดส่วนการจัดสรร คือ เข้ากลุ่มท่องเที่ยวร้อยละ 60 พัฒนาโรงเรียนร้อยละ 15 พัฒนาชุมชนร้อยละ 15 สนับสนุน อบต. ร้อยละ 10

การมีส่วนร่วม เนื่องจากโครงการวิจัยเกิดขึ้นจากความร่วมมือของนักวิจัยซึ่งประกอบด้วยตัวแทนชุมชนเป้าหมาย องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการในพื้นที่ ซึ่งมีส่วนร่วมในการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้น พร้อมทั้งได้วางแผนวิเคราะห์ สภาพประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น อีกทั้งมีการจัดกิจกรรมฝึกอบรมความรู้โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมตลอดระยะเวลาการวิจัยช่วงที่สอง ซึ่งถือเป็นการวิจัยเพื่อการพัฒนา นอกจากการมีส่วนร่วมที่กล่าวมาแล้ว ยังมีรูปแบบการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน คือ

	มีการพัฒนาฟื้นฟูชุมชนโดยใช้กระบวนการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ เช่น แหล่งน้ำ ถนนสัญญาณ ฯลฯ คนในชุมชนทุกระดับมีส่วนร่วมจัดการท่องเที่ยวโดยสมัครเป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยว เช่น กรรมการ สมาชิกครอบครัวผู้สูงอายุ สตรี รายได้จากการท่องเที่ยวสามารถนำมาพัฒนาท้องถิ่นอันเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
กระบวนการเรียนรู้	ภายหลังจากที่เริ่มดำเนินการวิจัยตั้งแต่ระยะแรก ได้เรียนรู้ว่าเนื้อหาของพิธีกรรม ประเพณี และภูมิปัญญาของอาข่าที่ปฏิบัติและสืบทอดมายาวนานเกี่ยวพันกับการ ประกอบอาชีพ การปกครอง สาธารณสุข ศิลปะการละเล่น การอนุรักษ์ปกป้อง ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางอบรมเผยแพร่และปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมการเรียนรู้ อันได้แก่ การสนับสนุนสื่อวิจัยเพื่อเป็นคู่มือทดลองสอนเด็กในโรงเรียนสังกัด สปอ.ตามระบบ ปฏิรูปการศึกษา จำนวน 3 แห่ง คือโรงเรียนบ้านห้วยขี้เหล็ก อ.แม่สรวย โรงเรียน เจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ บ้านผาหมี่ อ.แม่สาย และโรงเรียน ดชด.สังวาลย์วิทย์ บ้าน จะล่อ อ.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย ใช้คู่มือทดลองสอนเด็กอาข่าในโครงการส่งเสริมการศึกษาเด็กของสมาคมอาข่า ฯ จำนวน 57 คน สมาชิกชุมชนใช้เครื่องมือการท่องเที่ยว มีการเรียนรู้พิธีกรรมและประเพณีของ ท้องถิ่น
สรุปผล	การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือพัฒนาพื้นที่สูงตลอดจนเพื่อสืบสานวัฒนธรรมและวิถี ชีวิตที่มีความสมดุลสอดคล้องกับทรัพยากร ชาติพันธุ์

จริน คิริ (อ้าวแล้ว) ได้ดำเนินการวิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพชุมชนด้านการท่องเที่ยวโดยใช้ วัฒนธรรมชุมชนเป็นฐานการพัฒนา: กรณีชุมชนเมืองก๊ิด อำเภอมะแตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาวัฒนธรรมชุมชนเมืองก๊ิดที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนา ศักยภาพ ชุมชนทั้งในการพัฒนา ศักยภาพด้านการบริหารจัดการและทางด้านการนำไปใช้เป็นฐานในการพัฒนาให้ เป็นสิ่งดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวในชุมชน (2) เพื่อศึกษา ศักยภาพชุมชนด้านการท่องเที่ยว โดยใช้ วัฒนธรรมชุมชนเป็นฐานในด้านการพัฒนา ศักยภาพ ทั้งในด้านการพัฒนา ศักยภาพการบริหาร การ จัดการท่องเที่ยวในชุมชนและการพัฒนา ศักยภาพด้านวัฒนธรรมให้เป็นสิ่งดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวให้มา เที่ยวในชุมชน (3) เพื่อศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา ศักยภาพการท่องเที่ยวในชุมชน ที่ใช้วัฒนธรรม ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยเทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวิจัย ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมชุมชน เมืองก๊ิดที่สามารถนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนา ศักยภาพชุมชนได้ 2 ประเภทคือ ก) วัฒนธรรมที่ สามารถใช้เป็นฐานในการพัฒนา ศักยภาพการบริหารจัดการกลุ่มหรือองค์กรชุมชนในการจัดการ การท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมด้านความเชื่อ วัฒนธรรมทางบรรพบุรุษ และ ข) วัฒนธรรมที่ สามารถนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาให้เป็นสิ่งดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวในชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมด้านอาชีพทำนา ทำสวนกาแฟ และการทำสวนลิ้นจี่ วัฒนธรรมเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรม และ วัฒนธรรมทางด้านประเพณี ซึ่งสามารถนำวัฒนธรรมทั้งสองด้านมาบริหารจัดการกลุ่มและสร้างเป็นการ

ท่องเที่ยว โดยพบอีกว่าผลของการพัฒนาศักยภาพชุมชนด้วยวัฒนธรรมทั้ง 2 กลุ่ม ก่อให้เกิดการบริหารจัดการกลุ่มหรือองค์กรชุมชนด้วยความรักความสามัคคี เกิดความเข้มแข็ง มีความเชื่อว่าการท่องเที่ยวเกิดประโยชน์กับชาวบ้านในชุมชน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ ในขณะที่การใช้วัฒนธรรมมาเป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวในชุมชน ทำให้ชาวบ้านสามารถขายของที่ปลูกและผลิตได้มากขึ้น ส่งผลให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีการผลิตสินค้าและการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว จนเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยว สังเกตได้จากชาวบ้านในชุมชนขายสินค้าได้มากขึ้น มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนเพิ่มขึ้น สิ่งสุดท้ายที่ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนเมืองเกิดได้ร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนให้มีคุณภาพดีขึ้น คือ การกระจายรายได้ที่เกิดจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวไปสู่สมาชิกชุมชนได้อย่างทั่วถึง

นวนน้อย ธนะชัยศรี (2552) ได้ศึกษาศักยภาพชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาศักยภาพชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และเพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมศักยภาพชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนในเขตชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกลุ่มผู้รู้ มี 3 ประเภท กลุ่มแรกเป็นกลุ่มผู้รู้ภาครัฐ กลุ่มผู้รู้ภาคเอกชน และกลุ่มผู้รู้ภาคชุมชน จำนวน 9 คน กลุ่มที่สองผู้ปฏิบัติการระดับหัวหน้า และผู้ปฏิบัติโดยตรง จำนวน 8 คน และกลุ่มที่สามผู้ให้ข้อมูลทั่วไป จำนวน 40 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม ดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า ตลาดน้ำดำเนินสะดวกมีวิถีชุมชนที่เรียบง่าย มีความสะดวกสบาย การเดินทางโดยใช้เรือพายและเรือยนต์ ในลำคลองดำเนินสะดวกเป็นทัศนียภาพที่สวยงามให้น่าชม น้อยคนนักที่รู้ ถ้ามาชมแล้วซื้อสินค้าการเกษตรและสินค้าหัตถกรรมพื้นเมือง ในด้านศักยภาพชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกมีมาก คือสามารถนำเอกลักษณ์ของชุมชนนี้ซึ่งเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนำพาความเจริญมาสู่ชุมชน โดยใช้การมีส่วนร่วมของชุมชน การประชาสัมพันธ์ และการบริหารจัดการ แนวทางการส่งเสริมศักยภาพชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกเพื่อการอนุรักษ์ และฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ท้องถิ่น ประชาชน และเอกชนทุกหน่วยงานร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยว การฟื้นฟูเศรษฐกิจพื้นฐานในระดับชุมชน และสร้างรายได้ให้มีคุณค่าทางวัฒนธรรม กระตุ้นจิตสำนึกของประชาชนโดยเฉพาะเยาวชนมีความสนใจในสิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมที่มีคุณค่าของชุมชน ภาครัฐควรส่งเสริมและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภายใต้กรอบการอนุรักษ์และมีแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปกับการป้องกันและควบคุมปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนที่จะเกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวตามลำดับ

ดุเชฎฐิ ขาวนาและคณะ (2551) ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน ชุมชนบ้านผาแตก ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการพัฒนาควบคู่การวิจัยโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการผ่านเทคนิค วิธีการ ต่างๆ เช่น การประเมินแบบมีส่วนร่วม การจัดเวทีสนทนา การประชุมกลุ่มย่อย การประชุมเชิงปฏิบัติการ การอบรม การศึกษาดูงาน การสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างไม่เป็นทางการ การทดลองปฏิบัติจริงเพื่อนำไปสู่การแก้ไข ปรับปรุง พัฒนาวิธีการบริหารจัดการ และหารูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน ทั้งนี้เพื่อศึกษา 1) เพื่อศึกษาสภาวะการณ์ด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้านผาแตกและสถานการณ์การท่องเที่ยว โดยชุมชนของจังหวัดเชียงใหม่ 2) เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและศักยภาพของชุมชนในการกำหนดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน 3) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านผาแตก ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวก่อนการพัฒนา ซึ่งสถานการณ์การท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้เกิดปัญหาจากการจัดการ เนื่องจากการขาดความรู้และความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวที่ถูกต้อง ตลอดจนขาดทักษะในการจัดการและทัศนคติในเชิงลบต่อการท่องเที่ยวที่ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการ ผลกระทบที่เกิดขึ้น ชุมชนเป็นผู้ถูกกระทำ ทั้งจากนักท่องเที่ยวที่มองชุมชนเป็นของแปลก ขยะมูลฝอยที่นักท่องเที่ยวนำเข้ามาหรือจากหน่วยงานบางหน่วยงานที่เข้ามาเพื่อหวังผลงานเพียงน้อยนิดก็ตาม ผลการดำเนินงานของโครงการวิจัย สามารถสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะยั่งยืนต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมมือกันจัดการทรัพยากรของตนเองที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดแก่ระบบนิเวศและความสัมพันธ์ทางสังคม วิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งประโยชน์การอนุรักษ์ และฟื้นฟู ซึ่งควรเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทุกขั้นตอน มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม แนวทางการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวต้องสอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนทั้งทางพื้นที่และทางสังคมของชุมชน การท่องเที่ยวสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพของชุมชนและคนในชุมชนได้ โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาทักษะต่างๆตามวิธีการที่ได้กล่าวถึงข้างต้น ค่อยๆปลูกฝัง ค่อยๆซึมซับ ตามกาลเวลา

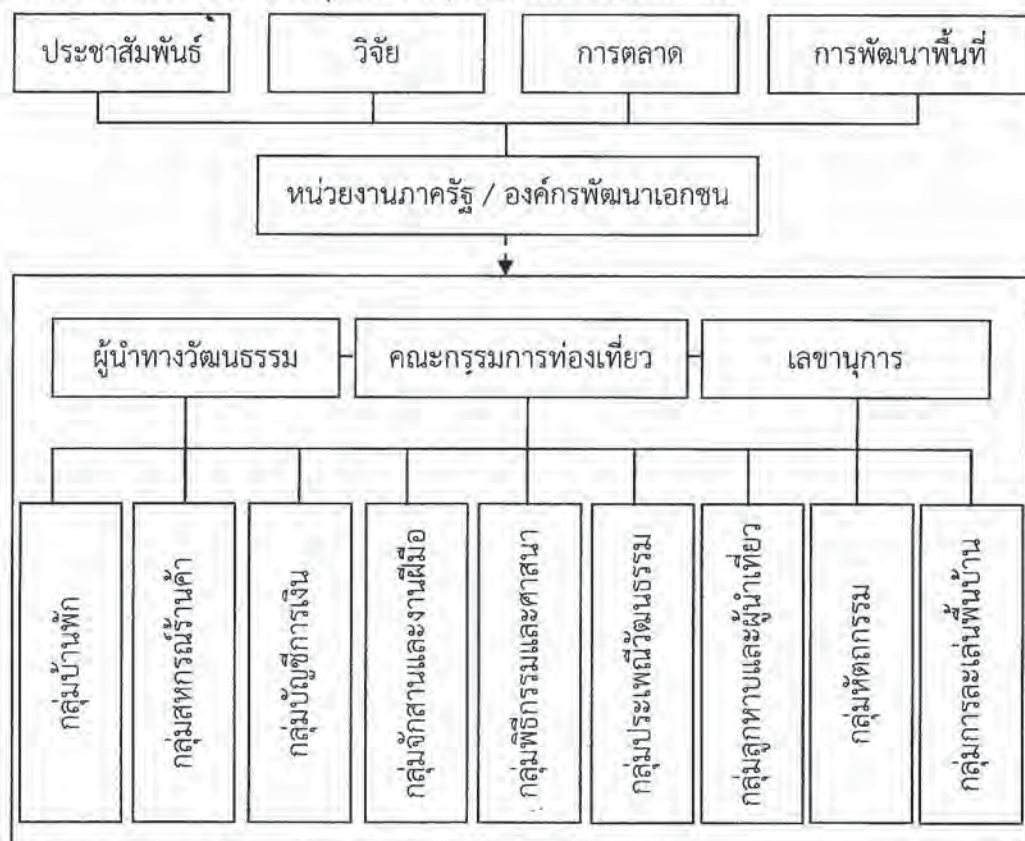
ผลการศึกษาของดุเชฎฐิ ขาวนา และคณะ ได้สอดคล้องกับการวิจัยของ ประมินทร์ อริเดช และคณะ (2549) ที่ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน จังหวัดเชียงราย : กรณีเปรียบเทียบเชียงรายกับนครคุนหมิง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน จังหวัดเชียงรายและเพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ระหว่างจังหวัดเชียงรายกับนครคุนหมิง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยผู้นำชุมชน กลุ่มบุคคลในชุมชนที่เข้าไปบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และแบบสอบถามเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1) ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนในจังหวัดเชียงรายพบว่าโดยภาพรวม ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวของชุมชนการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก มีค่าที่สุทธรองลงมาคือการดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

2) วิธีการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนในจังหวัดเชียงรายส่วนใหญ่เริ่มต้นจากการที่หน่วยงานทางรัฐบาลได้มีการให้ทุนในการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทางด้านการท่องเที่ยวและด้วยความร่วมมือขององค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนจึง

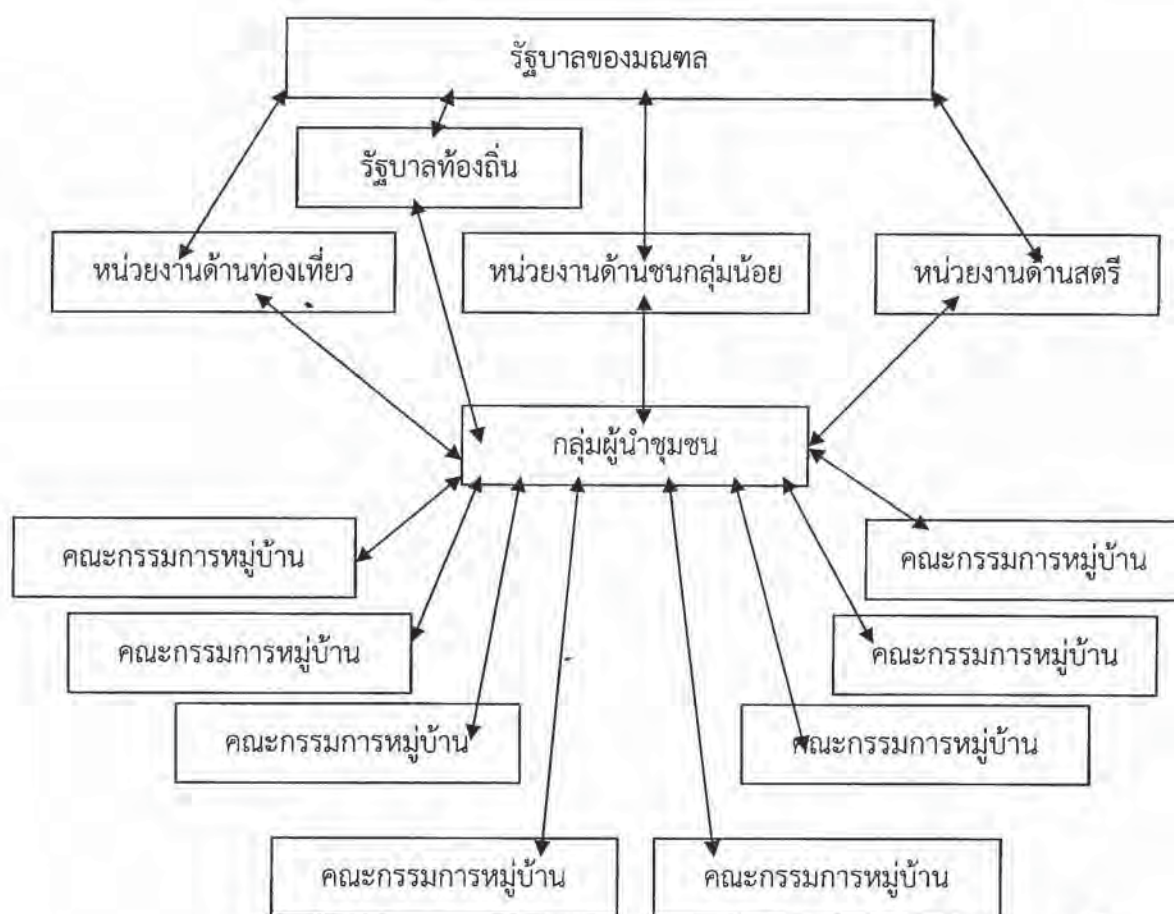
ได้รับการสนับสนุน พัฒนาและช่วยเหลือให้เกิดการจัดการอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้ง คณะกรรมการซึ่งได้รับการเลือกตั้งและสมาชิกกลุ่มการท่องเที่ยวเป็นด้วยความสมัครใจ

3) รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนในจังหวัดเชียงรายประกอบด้วย องค์ประกอบใหญ่ๆ 2 ส่วนคือ ส่วนที่หนึ่ง เป็นการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ซึ่งประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนา สอง เป็นหน่วยงานภายในชุมชน ประกอบด้วยคณะกรรมการ ท่องเที่ยว ซึ่งเป็นบุคคลภายในหมู่บ้าน และคณะกรรมการท่องเที่ยวจะมีเลขานุการของคณะกรรมการ และจะมีผู้นำทางวัฒนธรรมเป็นเสมือนกลุ่มที่ปรึกษาของคณะกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ภายใน คณะกรรมการท่องเที่ยวจะแยกเป็นกลุ่มงานต่างๆ ดังแสดงในแผนภาพที่ 6

แผนภาพที่ 6 แสดงรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนจังหวัด เชียงราย

4) รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนของนครคุนหมิงมีระดับการทำงาน ที่สนับสนุนกันอยู่ 3 ระดับ คือ 1) ระดับรัฐบาลของมณฑล ด้วยการส่งบุคลากรของมณฑลเข้ามาช่วยใน การเป็นที่ปรึกษาและร่วมพัฒนาในแต่ละพื้นที่ 2) ระดับรัฐบาลท้องถิ่น จะทำงานประสานงานร่วมกับ ระดับรัฐบาลของมณฑลกับระดับหมู่บ้าน ในเรื่องของการดูแลและสนับสนุนการท่องเที่ยว การ ประชาสัมพันธ์ให้ข้อมูลข่าวสารให้บุคคลภายนอกรับรู้และเข้ามาเที่ยว งานด้านวัฒนธรรม งานของกลุ่ม ชาติพันธุ์ กลุ่มสตรี และกลุ่มเกษตรกรรม และ 3) ระดับหมู่บ้านเป็นที่จะต้องดำเนินการตั้งแต่ขั้นตอน แรกคือการเริ่มทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่กำลังจะร่วมกันทำ ร่วมทำการระดมกำลังคิด จนถึงขั้นตอน การร่วมกันบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและจัดการได้ด้วยชุมชนเอง ดังแสดงใน แผนภาพที่ 7

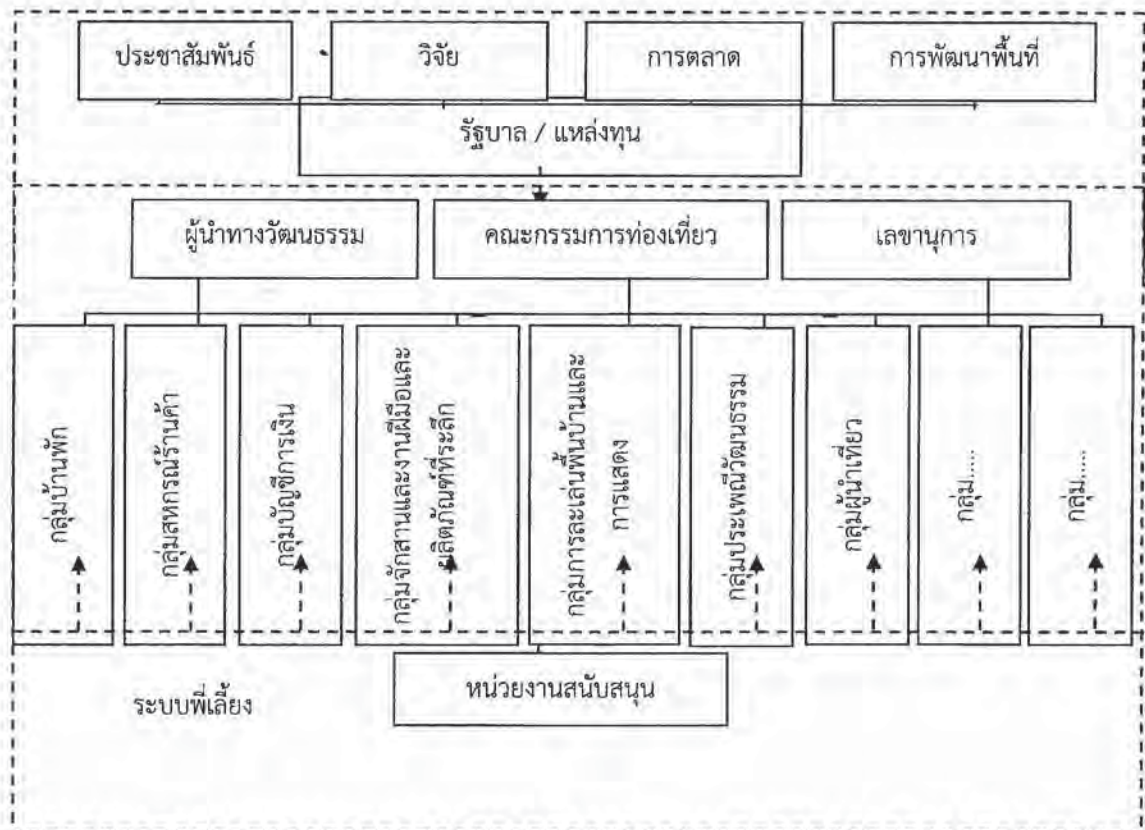

แผนภาพที่ 7 แสดงรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนนครคุณหมิง

5) การเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ระหว่างจังหวัดเชียงรายกับนครคุณหมิง การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนของจังหวัดเชียงรายเป็นการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่เริ่มต้นด้วยการได้รับทุนสนับสนุนการทำวิจัยจากหน่วยงานภาครัฐบาลแล้วเกิดการดำเนินการต่อเนื่องโดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคเอกชน ส่วนนครคุณหมิงการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเริ่มต้นจากการได้รับทุนสนับสนุนการทำวิจัยจากภาคเอกชนแล้วเกิดการดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยความร่วมมือของภาครัฐบาล ในจังหวัดเชียงรายชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบของคณะกรรมการซึ่งเกิดจากการสมัครใจและมีการเลือกตั้งเพื่อเข้าสู่ตำแหน่งบริหารในคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ โดยมีวาระการดำรงตำแหน่ง ส่วนนครคุณหมิงชุมชนหรือชาวบ้านก็เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการเช่นเดียวกัน โดยแบ่งออกเป็นฝ่ายต่างๆซึ่งตำแหน่งบริหารก็ได้มาจากการสรรหาของคณะกรรมการเช่นเดียวกัน

เมื่อทำการเปรียบเทียบกันแล้วพบว่ามีความเหมือนกันในประเด็นของ การดำเนินการที่มีการดำเนินการโดยคนในชุมชน มีรูปแบบของกรบริหารโดยคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนที่มาจากการเลือกตั้งจากสมาชิกและแบ่งงานกันเป็นฝ่ายต่างๆเพื่อแบ่งหน้าที่การดำเนินการให้ชัดเจนโดยมีคณะกรรมการเป็นหน่วยงานกลางคอยประสานงานให้ทุกฝ่ายทำงานเป็นระบบ ทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานจัดการท่องเที่ยวและพบว่ามีความแตกต่างกันในประเด็นของการสนับสนุนจากรัฐบาล นั่นคือการพัฒนาเชิงนิเวศโดยชุมชนของจังหวัดเชียงรายได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเฉพาะเรื่อง เช่น การ

พัฒนาถนน ซึ่งไม่ใช้การสนับสนุนในเรื่องของการท่องเที่ยวโดยตรง แต่การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนของนครคุณหมิง จะให้ความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวมาก ได้รับการสนับสนุนทั้งจากรัฐบาลส่วนกลาง รัฐบาลมณฑล และรัฐบาลท้องถิ่น ที่ทำงานประสานกันและมีหน่วยงานที่ดูแลตามระดับของการปกครอง อีกทั้งมีสถาบันอุดมศึกษาเข้ามาสนับสนุนชุมชนร่วมกับรัฐบาล ทำให้ชุมชนได้รับการพัฒนาทั้งในส่วนของการพัฒนาคนและพัฒนาพื้นที่ ดังนั้น รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนของเชียงราย ที่จะทำให้การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสมบูรณ์ขึ้นอาจใช้รูปแบบดังนี้

แผนภาพที่ 8 แสดงรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนของเชียงราย ที่ควรจะเป็น

สำหรับแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นมิ่งสรรพ ชาวสะอาต (2548) ได้ทำการวิเคราะห์การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อหาผลการจัดการที่ดีใน 6 มิติของการจัดการการท่องเที่ยวได้แก่ 1) การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี 2) การจัดการด้านความปลอดภัยและสุขอนามัยที่ดี 3) การจัดองค์กรและการมีส่วนร่วมที่ดี 4) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ดี 5) การจัดการทางการตลาดที่ดี และ 6) การจัดการโฮมสเตย์ที่ดี โดยทำการศึกษาจากชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยว จำนวน 7 แห่งด้วยกัน ประกอบด้วย 1) บ้านแม่กำปอง จ.เชียงใหม่ 2) บ้านผานกกก จ.เชียงใหม่ 3) บ้านแม่กลางหลวง จ.เชียงใหม่ 4) บ้านห้วยแม่ซ้าย จ.เชียงราย 5) บ้านห้วยแม่ฮี้ จ.แม่ฮ่องสอน 6) บ้านอุมยวม จ.ตาก และ 7) บ้านปลายโงงพาง จ.สมุทรสงคราม สรุปผลการศึกษาได้ดัง ตารางที่

ตารางที่ 2 แสดงผลการศึกษาการจัดการที่ดีในแต่ละมิติในกรณีศึกษาชุมชน 7 แห่ง

ชุมชนกรณีศึกษา	มิติการจัดการที่ดี					
	สิ่งแวดล้อม	ความปลอดภัย และสุขอนามัย	องค์กรและ การมีส่วนร่วม	การพัฒนา ผลิตภัณฑ์	การตลาด	โฮมสเตย์
บ้านแม่กำปอง	×	√	√	√	√	√
บ้านผานกกก	×	×	×	×	×	×
บ้านแม่กลางหลวง	×	√	×	×	×	×
บ้านห้วยแม่ซ้าย	×	×	√	×	√	×
บ้านห้วยอี	×	×	√	×	×	×
บ้านอุมยอม	×	×	×	×	×	×
บ้านปลายโพงพาง	×	√	×	√	×	√
สรุป	ไม่พบชุมชน ที่จัดการได้ดี	3 ใน 7 ชุมชน จัดการได้ดี	3 ใน 7 ชุมชน จัดการได้ดี	2 ใน 7 ชุมชน จัดการได้ดี	2 ใน 7 ชุมชน จัดการได้ดี	2 ใน 7 ชุมชน จัดการได้ดี

หมายเหตุ √ หมายถึง พบการจัดการที่ดี × หมายถึง ไม่พบการจัดการที่ดี

จากตารางที่ แสดงให้เห็นว่า กรณีตัวอย่างทั้ง 7 แห่ง ไม่มีหมู่บ้านใดมีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมที่ดี (Good Environment Management) เนื่องจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เกิดขึ้นเป็นการจัดการโดยชาวบ้าน เป็นวิถีชีวิตที่แท้จริง เรียบง่าย และพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก แต่ละหมู่บ้านจะแวดล้อมไปด้วยธรรมชาติที่สมบูรณ์และปราศจากมลภาวะ จึงทำให้ไม่ได้กำหนดมาตรการในการจัดการด้านขยะ คุณภาพน้ำหรือคุณภาพเสียงแต่อย่างใด เมื่อนำคะแนนมาเฉลี่ยแล้วจึงทำให้ไม่มีชุมชนใดได้เกินมาตรฐานในด้านนี้ แต่ก็มีหมู่บ้านที่จัดการด้านความปลอดภัยและสุขอนามัยที่ดี จำนวน 3 แห่งด้วยกัน ได้แก่ บ้านแม่กำปอง บ้านแม่กลางหลวง บ้านปลายโพงพาง ทั้งนี้เนื่องจากหมู่บ้านเหล่านี้เข้าถึงได้ง่าย มีที่จอดรถที่สะดวกและปลอดภัย ในขณะที่หมู่บ้านอื่นการเดินทางเข้าถึงหมู่บ้านทำได้ค่อนข้างลำบากนอกจากนี้ที่บ้านปลายโพงพางและบ้านแม่กลางหลวงยังมีห้องน้ำสาธารณะที่มีมาตรฐาน สะอาดแยกหญิง ชาย เป็นสัดส่วน ส่วนในเรื่องความปลอดภัย ชาวบ้านในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นชุมชนของตนเองมีความปลอดภัยอยู่แล้ว หากนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้านก็จะมีอันตรายและไม่มีการลักขโมยเกิดขึ้น จึงไม่มีการจัดเวรยามภายในหมู่บ้านแต่อย่างใด ในขณะที่หมู่บ้านที่มีการจัดการองค์กรและการมีส่วนร่วมที่ดี 3 แห่ง ได้แก่บ้านแม่กำปอง บ้านห้วยอี และบ้านห้วยแม่ซ้าย ทั้งนี้เนื่องจากบ้านแม่กำปอง บ้านห้วยอี และบ้านห้วยแม่ซ้ายเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวมากที่สุด โดยเฉพาะที่บ้านห้วยแม่ซ้าย และบ้านห้วยอี ชาวบ้านทุกครัวเรือนเป็นสมาชิกของกลุ่มท่องเที่ยว ส่วนในด้านขององค์กรหรือการรวมกลุ่มนั้นบ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งมากที่สุด เนื่องจากการดำเนินการโดยชุมชนเองทั้งหมดและมีสหกรณ์ไฟฟ้าพลังน้ำแม่กำปองเป็นหน่วยงานรองรับ ส่วนหมู่บ้านอื่นๆนั้นได้รับความช่วยเหลือและสนับสนุนจากหน่วยงานหรือองค์กรอื่นๆด้วย เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน ศูนย์พัฒนาและส่งเสริมชาวเขา เป็นต้น ในขณะที่แต่ละแห่งยังมีข้อจำกัดในการรองรับนักท่องเที่ยว เนื่องจากเกรงว่าหากมีนักท่องเที่ยวเข้ามามากเกินไปจะไม่ได้รับความสะดวกสบายเท่าที่ควร ในด้านการติดต่อประสานงานและจองที่พัก หมู่บ้านแม่กำปอง บ้านปลายโพงพาง บ้านอุมยอม บ้านแม่กลางหลวง และบ้านห้วยแม่ซ้ายสามารถติดต่อได้สะดวกโดยทางโทรศัพท์ โดยเฉพาะด้านบ้านห้วยแม่ซ้ายสามารถติดต่อทาง E-mail ได้ด้วย ในด้านการกระจายผลประโยชน์จะกระจายให้กับผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยว ทั้งการให้ที่พัก อาหาร ไกด์ การแสดง และจะมีการหักเงินบางส่วนเข้ากองกลางเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อส่วนรวมของหมู่บ้านต่อไป ประเด็นสำคัญ

ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ มีชุมชนเพียง 2 แห่ง คือบ้านแม่กำปองและบ้านปลายโพงพางที่มี การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ดี ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากบ้านแม่กำปองเป็นหมู่บ้านที่ค่อนข้างจะมีความพร้อมเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวของหมู่บ้านค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นการจัดการ Home stay ที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวอยู่กับเจ้าของบ้านได้ทำกิจกรรมต่างๆร่วมกันรับประทานอาหารร่วมกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นได้รับการฝึกอบรมจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีร้านค้าชุมชนและร้านขายสินค้าที่ระลึก มีการรวมกลุ่มของคนในหมู่บ้านเพื่อนำเสนอภูมิปัญญาของท้องถิ่น เป็นต้น ส่วนหมู่บ้านปลายโพงพางมีจุดเด่นในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านทรงไทยใช้เรือในการสัญจรในลำคลองและมีห้องเป็นจุดเด่นในการดึงดูดนักท่องเที่ยว ในขณะที่หมู่บ้านอื่นๆยังต้องพัฒนาในด้านสินค้าและผลิตภัณฑ์อีกค่อนข้างมาก และยังพบอีกว่าหมู่บ้านที่มีการจัดการตลาดที่ดี มี 2 แห่งคือ บ้านแม่กำปอง และบ้านห้วยแม่ซ้าย ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันบ้านแม่กำปองกำลังได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว สื่อมวลชน หน่วยงานและองค์กรต่างๆทำให้ได้รับความช่วยเหลือในเรื่องของการโฆษณาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของหมู่บ้านค่อนข้างมาก และมีสื่อมาทำข่าวเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เป็นประจำ ทั้งหนังสือพิมพ์ นิตยสาร โทรทัศน์ ส่วนบ้านแม่ซ้ายนั้นได้รับการสนับสนุนจากโครงการท่องเที่ยวชนเผ่ากลุ่มศิลปวัฒนธรรมกระเจาในการจัดทำเว็บไซต์โฆษณาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ทำให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ซึ่งนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้านสามารถจองที่พักและโปรแกรมทัวร์ผ่านเว็บไซต์ได้อีกด้วย ในเรื่องของค่าธรรมเนียมทุกหมู่บ้านมีการกำหนดค่าธรรมเนียมของค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าไกด์ และอื่นๆไว้แต่ที่มีการกำหนดค่าธรรมเนียมอย่างเป็นระบบคือ ที่บ้านห้วยแม่ซ้าย และบ้านแม่กำปอง ประการสุดท้ายคือ หมู่บ้านที่ผ่านเกณฑ์การจัดการที่พักโฮมสเตย์ที่ดี มี 2 แห่งได้แก่ บ้านแม่กำปอง และบ้านปลายโพงพาง เนื่องจากมีการจัดการเกี่ยวกับบ้านพักแบบโฮมสเตย์ได้ดีมาก ที่พักดูมั่นคง สะอาด บริเวณบ้านพักสะอาดและสวยงาม ห้องน้ำและห้องอาบน้ำได้มาตรฐาน อาหารอร่อย โดยเฉพาะที่บ้านแม่กำปองมีการนำเอาอาหารพื้นบ้าน (อาหารที่ปรุงจาก ใบเมี่ยง) มาเสิร์ฟให้กับนักท่องเที่ยว ภาชนะใส่อาหารใหม่และทำความสะอาดอย่างถูกสุขลักษณะ นอกจากนี้บ้านแม่กำปองยังได้รับรางวัลโฮมสเตย์มาตรฐานไทยจากสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.2547 ที่ผ่านมา ซึ่งทำให้เห็นว่าหมู่บ้านแม่กำปอง มีความเหมาะสมในการจัดการด้านที่พักโฮมสเตย์ที่ดี

สถาบันวิจัยทางสังคม(2551) ได้ทำการวิจัยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวในส่วนของ สปป.ลาว นั้นดำเนินการโดยภาครัฐและภาคเอกชนนับเป็นเรื่องที่ดีที่การท่องเที่ยวเข้ามามีบทบาทในสังคมของ สปป.ลาว มากขึ้น เพราะนอกจากจะทำให้เกิดการใช้จ่ายที่เหมาะสมแล้ว การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นยังช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนและกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่นมากขึ้น เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งนี้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่ยังใหม่สำหรับ สปป.ลาว ดังนั้นจึงมีเพียงชุมชนไม่กี่แห่งที่มีการจัดการท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวขึ้น ตัวอย่างพื้นที่หรือชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้ำฮ้า การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนภูเขาควาย และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภูซางแสนและดงภูเวียง ซึ่งทุกแห่งกำลังอยู่ในระหว่างการพัฒนา รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งนี้จากการศึกษาการวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวที่ดี (Good Practice) ในชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ สปป.ลาว นั้นพบสาระสำคัญดังแสดงในตาราง

ตารางที่ 3 แสดงผลการศึกษาการวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวที่ดี (Good Practice) ในชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ สปป.ลาว

การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้ำฮ้า	การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนภูควาย ภูซาง แอและดงภูเวียง
การจัดการในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ดี (Good Product Development)	การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Good Planning of Community-based
การจัดการองค์กรและการมีส่วนร่วมที่ดี (Good Organization and Participation)	Tourism Development)
การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี (Good Environment)	

ก) กรณีศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ดี (Good Product Development) ของชุมชนน้ำฮ้า เนื่องจากชุมชนได้มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ได้แก่ โปรแกรมเดินทาง 3 วัน ในน้ำหมัดเก่า-น้ำหมัดใหม่ (Nammatt Kao- Nammatt Mai 3 day-Trek) โปรแกรมเดินทาง 2 วัน ในบ้านนาแลน (Ban Nalan 2-day Trek) โปรแกรมเดินทาง 1 วัน ในบ้านเปียงงาม (Ban Pieng Ngam 1-day Trek) และโปรแกรมการเดินทางโดยเรือ 1 วัน ในสบตุ๋ย (Sop Dtui 1-day boat trip) นอกจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจแล้วองค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวที่ดีในชุมชนน้ำฮ้า ยังประกอบด้วย

- การให้บริการการท่องเที่ยวของหมู่บ้านในลักษณะหมุนเวียนทำให้แต่ละครอบครัวมีรายได้ที่แน่นอน
- ห้ามไม่ให้มีการลักลอบขายของป่าและสัตว์ป่า ตลอดจนถึงของโบราณต่างๆ อย่างเข้มงวด
- มีการปฐมนิเทศนักท่องเที่ยวทั้งหมดเกี่ยวกับเรื่องการรักษาวัฒนธรรม การดูแลสิ่งแวดล้อม รวมถึงเรื่องความปลอดภัยอย่างเคร่งครัดก่อนออกเดินทาง
- นักท่องเที่ยวมีการตอบรับที่ดีหลังจบการท่องเที่ยว
- มีกลุ่มหรือหน่วยงานที่ดูแลชุมชนโดยเฉพาะอยู่ในพื้นที่
- มีการพิจารณาความสามารถในการรองรับและขนาดของกลุ่มท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม
- การรวมราคาสินค้าของที่ระลึกไว้ในราคาทัวร์ซึ่งนอกจากจะทำให้สินค้าขายได้แล้วยังสามารถสร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวอีกด้วย
- ชาวบ้านและชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยว
- วิธีการเดินทางจะใช้เฉพาะการเดินทางตามแบบของท้องถิ่นเท่านั้นเป็นการอนุรักษ์วิถีชีวิตของท้องถิ่น
- การท่องเที่ยวช่วยสนับสนุนและส่งเสริมกองทุนสำหรับการป้องกันดูแล และจัดการพื้นที่
- การท่องเที่ยวทำให้เกิดการจ้างงานในท้องถิ่นตั้งแต่ระดับจังหวัดไปจนถึงระดับหมู่บ้าน

ท่องเที่ยว

ด้วย

- การสงวนรักษาสภาพธรรมชาติตั้งอยู่บนพื้นฐานของอุปสงค์ด้านการ

- มีการจำกัดการใช้สินค้าหรือผลิตภัณฑ์นำเข้า ขยะทั้งหมดจะนำกลับออกมา

- การท่องเที่ยวถือเป็นการศึกษาเรียนรู้ทั้งของนักท่องเที่ยวและชาวบ้านในพื้นที่โดยทั้งสองฝ่ายจะได้รับประโยชน์จากการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม

สำหรับหลักเกณฑ์การพิจารณาที่ทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้ำอ้ามีการจัดการองค์กรและการมีส่วนร่วมที่ดี(Good Organization and Participation)นั้น พิจารณาจากร้อยละของครัวเรือนที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว การรวมตัวเป็นองค์กรและรูปแบบการจัดการรายได้หรือผลประโยชน์ รวมทั้งการนำเทคนิควิธีการที่ดีมาใช้ในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน การจัดการด้านพื้นที่และการจัดการขยะต่างๆด้วย ซึ่งได้นำไปสู่ การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี(Good Environment) ซึ่งเน้นความสำคัญกับขยะ ซึ่งหากใครนำสิ่งใดเข้ามาจะต้องนำสิ่งนั้นออกไปด้วย เช่น ถ้านำขวดน้ำพลาสติกเข้ามาก็ต้องนำขวดน้ำพลาสติกที่ใช้แล้วออกไปด้วย นอกจากนี้ระหว่างการเดินทางไกด์จะดูแลกลุ่มนักท่องเที่ยวให้เดินไปตามเส้นทางที่กำหนดไว้ โดยให้บริบทวนพืชและสัตว์ที่อยู่ในบริเวณเหล่านั้นน้อยที่สุด มีการห้ามซื้อขายของป่า หรือสัตว์ป่าอย่างเข้มงวด

ข) กรณีศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ดี(Good Product Development)ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนภูเขาควาย ซึ่งมีการดำเนินการใน 2 หมู่บ้าน คือ บ้านนาและบ้านหาดไค ซึ่งวิเคราะห์แล้วพบว่ามีแผนการจัดการท่องเที่ยวที่ดี(Good Planning of Community-based Tourism Development) ในด้านการวางแผนศักยภาพของโครงสร้างการวางแผนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการวางแผนเพื่อการตระหนักของชาวบ้านในพื้นที่ สำหรับบ้านนานั้นได้เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากขึ้น โดยมีความต้องการที่จะสร้างหอดูช้าง (Elephant Tower) สำหรับนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ทั้งสองหมู่บ้านมีการเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้านเพื่อรับมือกับการเยือนของนักท่องเที่ยว โดยการจัดโครงการฝึกอบรมและประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการได้แก่

- การอบรมไกด์นำเที่ยว (หน้าที่ของไกด์ การอนุรักษ์สัตว์ป่า การปฐมพยาบาลเบื้องต้น และอื่นๆ)

- การฝึกอบรมการปฐมพยาบาลเบื้องต้น

- การฝึกอบรมการจัดทำระบบการเงินในระดับหมู่บ้าน (การจัดสรรเงินทุน)

- การฝึกอบรมการจัดการโฮมสเตย์ (รวมทั้งการจัดเตรียมอาหาร สุขอนามัย

และอภัยภัยไม่ตรี)

- การฝึกอบรมการจัดสวนผัก

- การฝึกอบรมการดูแลป้องกันเรื่องผลกระทบ

- การประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์

ธรรมชาติ

- การฝึกอบรมการใช้ภาษาอังกฤษสำหรับไกด์

ในการลงมตินั้นจะต้องได้รับการรับรองจากคนในชุมชนซึ่งจะต้องมีจำนวนที่มากเพียงพอ “โครงการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน” จึงได้มีการประชุมขึ้นในหมู่บ้านหลายๆครั้ง โดยให้ทุกคนมีส่วนร่วมเพื่อระดมความคิดเห็นหรือมติของชุมชนก่อนที่จะลงมือปฏิบัติตามข้อตกลงนั้นๆ เพื่อให้บัง

เกิดผลโดยชาวบ้านเอง รวมทั้งการตัดสินใจที่จะดำเนินการใดๆ ก็ควรที่จะต้องได้รับความเห็นชอบจากเสียงส่วนมากก่อนด้วยเช่นเดียวกัน นอกจากนี้เพื่อให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของการท่องเที่ยว ผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบที่การท่องเที่ยวจะนำเข้ามาสู่หมู่บ้าน จึงต้องมีการอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้าน โกดและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเช่นเดียวกับการอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ

ข้อค้นพบที่สำคัญคือการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการสร้างงานและการกระจายรายได้สู่ชุมชน เงินที่นักท่องเที่ยวใช้จ่ายไปสำหรับการเดินทางท่องเที่ยวนั้น (ยกเว้นการเดินทางจากเวียงจันทน์) ผลประโยชน์ที่ได้จะตกเป็นของชาวบ้านในท้องถิ่นโดยเฉพาะทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เช่นเดียวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติในเขตอุทยาน ยกตัวอย่างเช่นเงินที่นักท่องเที่ยวจ่าย 23 ดอลลาร์สหรัฐ ฯ สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางท่องเที่ยว 2 วัน ในบ้านนา จะถูกนำไปจัดสรรดังนี้

ตารางที่ 4 แสดงการจัดสรรรายได้ในแต่ละรอบของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวบ้านนา สปป.ลาว

รายการ	สัดส่วน (ร้อยละ)
ผู้นำเที่ยว/ไกด์	29
กองทุนสนับสนุน (Revolving fund) ของหมู่บ้าน	36
กองทุนอนุรักษ์ของอุทยานแห่งชาติ	31
ค่าธรรมเนียมสำหรับองค์กรภาครัฐในท้องถิ่น	7
ค่าจัดเตรียมอาหาร	7
รวม	100

ทั้งนี้อาจจะมีค่าใช้จ่ายพิเศษอย่างอื่นด้วย เช่น ค่าที่พักโฮมสเตย์ ค่าเช่าเรือ ค่าของที่ระลึก หรือนักท่องเที่ยวอาจจะซื้ออาหารและเครื่องดื่มเพื่อเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านเพิ่มเติมก็ได้ สำหรับ “กองทุนสนับสนุน” (Revolving fund) นั้น ถือเป็นโครงการขนาดเล็กในระดับหมู่บ้าน นักท่องเที่ยวสามารถที่จะบริจาคเพิ่มเติมเพื่อช่วยเหลือในการพัฒนาหมู่บ้านได้ เช่น การปรับปรุงเรือกสวนไร่ นา การซื้อเมล็ดพันธุ์พืช หรือการปรับปรุงบ้าน ซึ่งการกักเงินจะมีการกำหนดระยะเวลาในการคืนเงินที่เหมาะสมและมีดอกเบี้ยสำหรับการกู้ยืมด้วย ชาวบ้านจะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการของหมู่บ้านเพื่อเข้ามาทำหน้าที่ในการดูแลจัดการกองทุนซึ่งการพิจารณาให้กู้ยืมนั้นจะต้องผ่านการเห็นชอบจากที่ประชุมของหมู่บ้าน ภายหลังจากมีการร้องขอเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการโกงหรือคอร์รัปชันเกิดขึ้น บัญชีกองทุนของหมู่บ้านจะไม่มีการสูญหายแต่กลับจะเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องจากเงินรายได้ที่ได้มาจากนักท่องเที่ยวเพื่อนำมาสนับสนุนกิจกรรมอย่างเป็นระบบต่อไป

2.5 กรอบความคิดการวิจัย

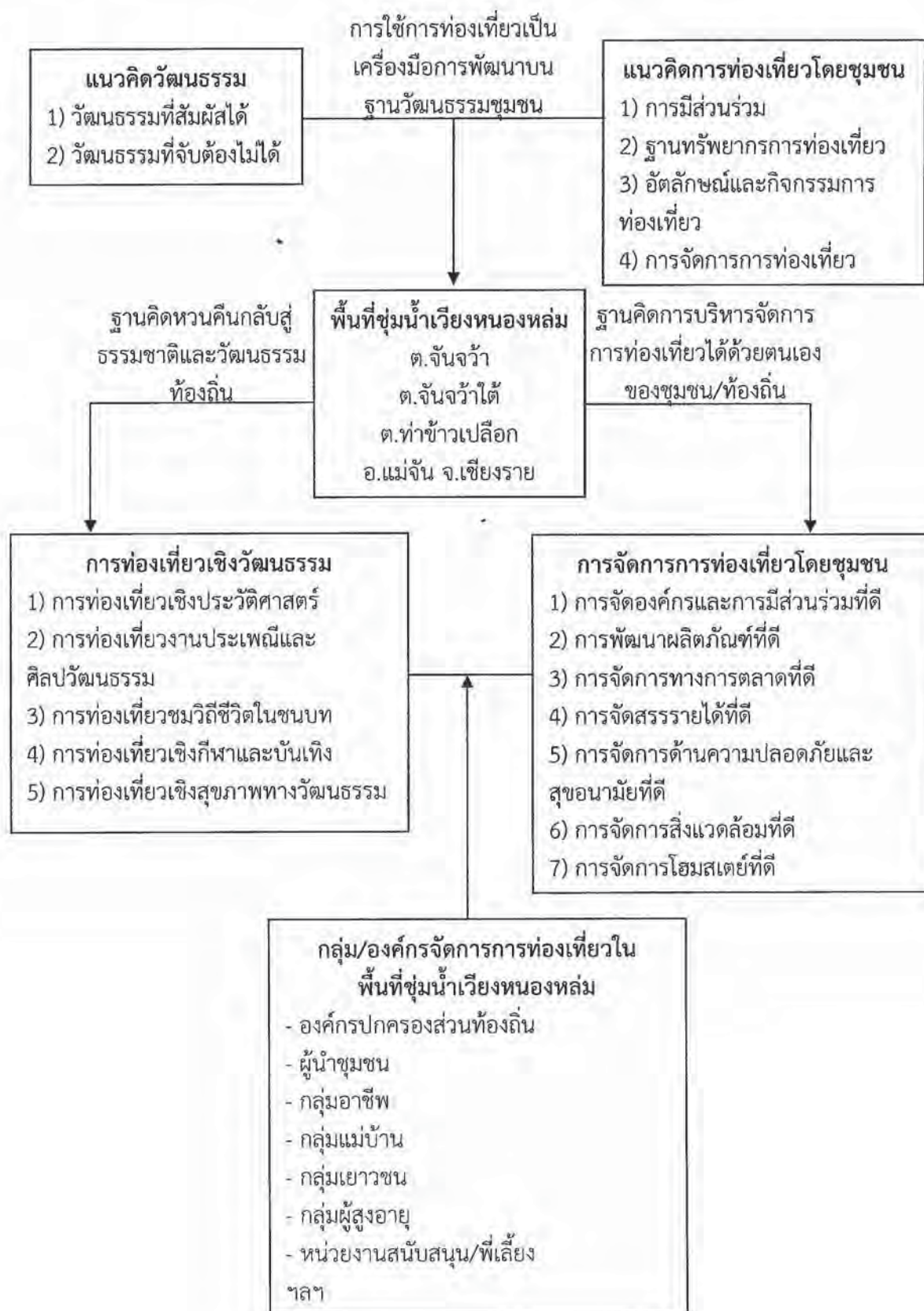
จากนโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่อยู่ภายใต้ภาวะความทันสมัยเน้นปรับปรุงให้พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชนและความเปราะบางทางนิเวศของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง อย่างไรก็ตามที่มียังมีความเห็นว่า วัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องนับได้ว่าเป็นฐานทุนที่มีอยู่ในชุมชนและสั่งสมมายาวนาน การวิจัยเพื่อท้องถิ่นในครั้งนี้จึงเป็นปฏิบัติการเพื่อหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเพื่อให้การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเป็นเครื่องมือในการได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมีประสบการณ์ใหม่ๆเพิ่มขึ้น ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ แหล่งโบราณคดีและวิถีชีวิต รวมถึงวัฒนธรรมของชุมชนอย่างยั่งยืนซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดสำคัญ 2 ประการคือฐานคิดการทวนคืนกลับสู่ธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น และฐานคิดการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนั้นแนวทางการวิจัยในครั้งนี้จึงเป็นการผสานแนวคิดวัฒนธรรมและแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้าด้วยกัน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการค้นหาฐานทุนโดยเฉพาะทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งที่สัมผัสได้ และสัมผัสไม่ได้ มากำหนดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย เช่น

- 1) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์
 - 2) กิจกรรมการแสดงประเพณีและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น
 - 3) กิจกรรมการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท
 - 4) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง และ
 - 5) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม เป็นต้น
- พร้อมกับการปฏิบัติหนุนเสริมให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว ได้แก่
- องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น
 - ผู้นำชุมชน
 - กลุ่มอาชีพ
 - กลุ่มแม่บ้าน
 - กลุ่มเยาวชน
 - กลุ่มผู้สูงอายุ
 - หน่วยงานสนับสนุน/พี่เลี้ยง
- ฯลฯ

เข้าร่วมกันเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ทั้งในด้าน

- 1) การจัดองค์กรและการมีส่วนร่วมที่ดี
- 2) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ดี
- 3) การจัดการทางการตลาดที่ดี
- 4) การจัดสรรรายได้ที่ดี
- 5) การจัดการด้านความปลอดภัยและสุขอนามัยที่ดี
- 6) การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี
- 7) การจัดการโฮมสเตย์ที่ดี เป็นต้น

จากกรอบแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นแสดงเป็นแผนภาพกรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังนี้

แผนภาพที่ 9 แสดงกรอบความคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีเป้าประสงค์หลักคือการค้นหาคำตอบร่วมกันว่า จะมีแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เป็นเครื่องมือในการสร้างความตระหนักในคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างยาวนานได้อย่างไร ภายใต้การมีส่วนร่วมระหว่างทีมวิจัย ทีมวิทยุวิจัย กลุ่มผู้สนใจจัดการท่องเที่ยว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและนอกพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง โดยแบ่งกิจกรรมวิจัยและได้รับผิดชอบดังนี้คือ

3.1 ระยะที่ 1 การเตรียมโครงการ (2 เดือน/ ตุลาคม-พฤศจิกายน 2554)

3.1.1 ศึกษาบริบทและทุนทางสังคมวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือการสร้างความตระหนักในคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างยาวนานให้กับผู้แทนประชาชน กลุ่มอาชีพในชุมชน ผู้นำชุมชน สมาชิกอบต./เทศบาล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องใน 3 ตำบล

สืบเนื่องจากก่อนการวิจัย ทีมวิจัยทราบว่าเคยมีการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมาแล้ว แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จ ประกอบกับเทศบาลตำบลจันจว้าได้ประกาศแผนงานปรับปรุงภูมิทัศน์และพัฒนาพื้นที่รอบเวียงหนองล่องเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ส่งผลให้ประชาชนรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องส่วนใหญ่มีความเห็นต่อประเด็นว่า การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานที่ต้องใช้งบประมาณลงทุนจำนวนมากจึงจะสามารถดำเนินการได้ ในขณะที่ฐานคิดด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นได้ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินการ การจัดการการท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้ทีมวิจัยจึงได้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างความมั่นใจให้กับทีมวิจัยและเป็นเครื่องมือการนำฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยว

กิจกรรมการท่องเที่ยวเสริมสร้างความมั่นใจในครั้งนี้จัดขึ้นในวันที่ 30 ตุลาคม 2554 เป็นกระบวนการเติมเต็มความมั่นใจให้ทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ในการเตรียมความพร้อมทีมวิจัยได้และกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวได้ทดลองเตรียมการและดำเนินการจัดการท่องเที่ยวตามแนวคิดของทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยว ซึ่งรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งใช้ฐานทุนทางสังคมและวัฒนธรรมตามแนวคิดของทีมวิจัยเป็นการท่องเที่ยวแบบ 1 วัน ไม่พักค้างคืน (One-Day Trip) นั้นประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้

ก) กิจกรรมการต้อนรับและให้ข้อมูลการท่องเที่ยว ทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวได้เลือกใช้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเวียงหนองล่องเป็นจุดต้อนรับและให้ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง โดยกำหนดเวลาในการต้อนรับและให้ข้อมูลเป็นเวลา 45 นาที ในการนี้กลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวได้มีแนวคิดใช้ “ม้าแม่กล้า” ซึ่งเป็นพืชสมุนไพรในท้องถิ่น มาต้มเป็นน้ำชาสมุนไพร และนำมาใช้ประกอบการต้อนรับนักท่องเที่ยว (Welcome-Drink)

ข) กิจกรรม “พายเรือชมหนอง” เป็นกิจกรรมที่ทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวทดลองนำวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมาประยุกต์ใช้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

กล่าวคือ ทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวฯ มีความเห็นว่า การดำรงชีวิตที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการพายเรือในหนองน้ำเพื่อใส่ตาข่าย (แหนั่ง) วางเบ็ด ตุ่มเพื่อจับปลาและกุ้ง กิจกรรมดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานธรรมชาติและเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ควรทดลองนำมาจัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในครั้งนี้ด้วย

ค) กิจกรรมนั่งรถชมไร่สับปะรด สืบเนื่องจากพื้นที่เนินเขาส่วนใหญ่ของตำบลจันจว้า เป็นพื้นที่ปลูกสับปะรด ทีมวิจัยและกลุ่มจัดการท่องเที่ยวจึงทดลองใช้เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวโดยเป็นเส้นทางลัดจากบริเวณหนองน้ำใกล้ปางควายบ้านห้วยน้ำราก (ที่ใช้เป็นกิจกรรมพายเรือฯ) กับวัดป่าหมากหน่อ โดยระหว่างการเดินทางนี้จะผ่านไร่สับปะรดหลายร้อยไร่ ที่แม้จะไม่สวยงามมากนักแต่กลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวมีความประสงค์ในการสร้างความเข้าใจวิถีชีวิตการปลูกสับปะรด และการให้ข้อมูลเกี่ยวกับความปลอดภัยของผลผลิตสับปะรดจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างเหมาะสมและถูกต้องตามหลักวิชาการ เป็นต้น

ง) กิจกรรมชมเกาะแม่หม้ายตามตำนานเมืองโยนกกลุ่มสลายกลายเป็นหนองน้ำ โดยปัจจุบันบริเวณที่ประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าบริเวณที่เป็นบ้านของแม่หม้ายที่ยังคงเหลืออยู่หลังจากเหตุการณ์ล่มสลายของอาณาจักรโยนกนครนาคพันธุ์นั้น เป็นที่ตั้งของวัดป่าหมากหน่อ ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีประชาชนจากภายนอกเดินทางมาเที่ยวชมบริเวณแหล่งอนุรักษปลาและไหว้พระอยู่เป็นประจำ ทีมวิจัยและกลุ่มจัดการท่องเที่ยวจึงได้ใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งด้วย

จ) กิจกรรมทำกับข้าวในสวน เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ทีมวิจัย กลุ่มจัดการท่องเที่ยว และผู้ประกอบการสวนสุพรรณซึ่งเป็นนักลงทุนจากนอกพื้นที่ที่เข้ามาดำเนินกิจการสวนผักปลอดสารเคมีในบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เขตตำบลจันจว้าได้ จากการประสานงานในเบื้องต้นได้ทราบว่าเจ้าของกิจการสวนสุพรรณมีความประสงค์เข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องและสนับสนุนการยกระดับการประกอบอาชีพโดยเฉพาะการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ จึงได้ร่วมกันจัดกิจกรรมทำกับข้าวในสวนขึ้น โดยนักท่องเที่ยวสามารถเลือกเก็บผัก ไข่ และปลา ซึ่งเป็นผลผลิตที่ปลอดภัยจากสารเคมีทางการเกษตรมาทำกับข้าวร่วมกันได้

สำหรับการเดินทางภายในพื้นที่นั้นทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวได้ทดลองนำรถบรรทุก(กระบะ)มาปรับปรุงให้นักท่องเที่ยวนั่งและใช้ในการเดินทางตลอดเส้นทางที่กำหนดไว้ดังกล่าวข้างต้น

ผลการดำเนินกิจกรรมในวันที่ 30 ตุลาคม 2554 โดยนักท่องเที่ยวจากเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 9 คน เดินทางมาถึงพื้นที่ในเวลาประมาณ 09.30 น. โดยมีรายชื่อดังนี้

ตารางที่ 9 แสดงรายชื่อนักท่องเที่ยวจากเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่
1	คุณแว่นทิพย์ รินคำ	166/22 ม.7 ต.สันปูเลย อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่
2	คุณพัฒนา ทำบุญตอบ	166/22 ม.7 ต.สันปูเลย อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่
3	คุณนิรดา จันทรัตน์	61 ซ. เทพธิดา ม. 7 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่
4	คุณโสภา จักรเกษตร	32/2 ม. 5 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่
5	คุณมาณี ทันคร	6 ม. 5 ต.สันกำแพง อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่
6	คุณนภัสนันท์ พุฒิชินเสฏฐ์	106 ม. 9 ต.หารแก้ว อ.หางดง จ.เชียงใหม่
7	คุณพุดพิงค์ พุฒิชินเสฏฐ์	106 ม. 9 ต.หารแก้ว อ.หางดง จ.เชียงใหม่
8	คุณกัญญ์ณณัญญ์ หัวเมืองลาด	69/3 ต.สันเหนือ อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่
9	คุณยุพิน ธรรมชัย	5/6 ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ. เชียงใหม่

ทีมวิจัยและกลุ่มจัดการท่องเที่ยวฯ ได้ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวตามลำดับกิจกรรมที่กำหนดไว้ คือกิจกรรมการต้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยชาสมุนไพร “ม้าแม่กล้า” นำชมโบราณวัตถุและให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องโดยใช้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเวียงหนองล่องเป็นสถานที่ดำเนินกิจกรรม โดยใช้เวลาประมาณ 45 นาที จากนั้นจึงนำคณะนักท่องเที่ยวเดินทางไปยังบ้านห้วยน้ำราก เปลี่ยนรถจากรถตู้เป็นรถบรรทุก(กระบะ) เดินทางไปยังหนองน้ำใกล้ปางควายบ้านห้วยน้ำรากนำนักท่องเที่ยวลงเรือพายเที่ยวชมดอกบัวและศาลากลางหนองน้ำ และนักท่องเที่ยวบางส่วนเดินเที่ยวชมหนองน้ำ ชิมเมล็ดบัวที่กลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวจัดไว้ให้ กิจกรรมนี้ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง 30 นาที (รวมเดินทาง) และดำเนินกิจกรรมนำนักท่องเที่ยวเดินทางด้วยรถบรรทุก(กระบะ)ไปยังวัดป่าหมากหน่อโดยผ่านสวนสับปะรด และหนองน้ำในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ซึ่งจะพบเห็นวิถีชีวิตของประชาชนที่จับปลา และกึ่งด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งการยกยอหวานแห่ ใส่ไซ ใส่ตุ้ม เป็นต้น เมื่อถึงวัดป่าหมากหน่อ ทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวได้ให้ข้อมูลวัดป่าหมากหน่อตามประวัติศาสตร์โยนกนครนาคพันธุ์ที่ล่มสลายเนื่องจากการจับปลาไหลเผือกขนาดใหญ่มาฆ่าและแล้วแจกจ่ายกันกินทั่วเมือง มีเพียงบ้านของแม่หม้ายที่ไม่ได้กินปลาไหลจึงไม่ล่มสลายไป ปัจจุบันได้มีการก่อสร้างวัดและมีรูปบ้านปลาไหลเผือก พญานาครวมทั้งเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อตามหลักศาสนาพุทธและพราหมณ์มากมายอีกด้วย หลังจากการกราบพระขอพรในวัดป่าหมากหน่อเสร็จสิ้นทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวจึงนำนักท่องเที่ยวเดินทางจากวัดป่าหมากหน่อไปยังสวนสุวรรณาดำเนินกิจกรรมทำกับข้าวในสวนเป็นอาหารกลางวัน ทีมวิจัย กลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการประกอบอาหารและรับประทานอาหารกลางวันร่วมกัน

3.1.2 เวทีประชุมเชิงปฏิบัติการพัฒนาขีดความสามารถของผู้แทนประชาชน จาก 3 ตำบล ในด้านการเป็นผู้ประกอบการ การควบคุมและจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมทั้งการกำหนดเป้าหมาย/ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการพัฒนาชุมชนด้วยการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การจัดกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฐานคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ

ก) ทบทวนทุนเดิมและอภิปรายผลการทดลองจัดกิจกรรมการ
ท่องเที่ยวบนฐานทุนทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเมื่อวันที่ 30
ตุลาคม 2554 ที่ผ่านมา

ข) แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มเติมความมั่นใจในการจัดการท่องเที่ยวโดย
ชุมชนให้กลุ่มผู้สนใจจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

กิจกรรมในครั้งนี้จัดขึ้นในวันที่ 11 พฤศจิกายน 2554 ณ ศูนย์
สังคมศาสตร์ โรงเรียนจันทบุรีวิทยาคม มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 21 คน ในครั้งนี้หัวหน้าโครงการ
วิจัยฯ ได้ชี้แจงว่าพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามผลการ
สังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือที่กล่าวว่า “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการเน้นการ
ท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นรวมทั้งแหล่งวัฒนธรรม
และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่...นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายให้คนในชุมชนรู้จัก
การสร้างสำนึกท้องถิ่น เร่งเร้าความภาคภูมิใจในความป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม
ประเพณีของตน รวมทั้งสามารถให้คำอธิบายกับคนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้ และเข้าใจในวิถี
ชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ว่ามีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไร” แต่การจะบรรลุเป้าหมาย
ดังกล่าวได้จำเป็นต้องอย่างหนึ่งที่ทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวต้องทำความรู้จัก “การท่องเที่ยว”
อย่างชัดเจนร่วมกันเริ่มต้นกระบวนการวิจัย ซึ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นต่อการ
ท่องเที่ยวและความคาดหวังต่อการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

หัวหน้าโครงการวิจัยฯ ได้ระดมความเห็นจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยใช้
วิธีการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงความคิดเห็นผ่านการเขียนคำตอบลงในกระดาษ (ตามวิธี Card
Technical) ซึ่งผลการระดมความเห็นด้วยวิธีการดังกล่าว ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเห็นต่อความหมาย
ของการท่องเที่ยว สรุปได้ว่า ความหมายของการท่องเที่ยวในมุมมองของผู้เข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี้แสง
ให้เห็นว่าทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวฯ ส่วนใหญ่ มีความเข้าใจในความหมายของการ
ท่องเที่ยวว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเดินทาง การพักผ่อนหย่อนใจ ค้นหาประสบการณ์ใหม่ ๆ ความสุข
และความเพลิดเพลินให้กับชีวิต และเป็นที่น่าสนใจว่าในจำนวนความเห็นที่แสดงออกมานี้ มีแนวคิดที่
กล่าวถึง การท่องเที่ยวคือโอกาสในการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะช่วยสร้างอาชีพใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นและหาก
การท่องเที่ยวเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอส่งผลให้เกิดรายได้ที่ช่วยเกื้อหนุนคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น
ต่อไป แนวคิดนี้สะท้อนให้ถึงความพยายามในการปรับตัวของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่
คาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ ในพื้นที่ ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าจากสถานการณ์ความ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องโดยเฉพาะการเพิ่มจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของ
ประชากรและการขยายตัวของชุมชนส่งผลให้การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเป็นแบบ
แก่งแย่งแข่งขัน ประชาชนบางส่วนจึงพยายามมองหาทางออกในการประกอบอาชีพที่แตกต่างออกไป
มากขึ้นตามไปด้วย

ตารางที่ 10 แสดงรายชื่อผู้เข้าร่วมเวทีวิจัยรวบรวมบริบททางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่
ตำบลจันทจ้าวใต้		
1	นางสาวสุธินี เมืองอินทร์	199 ม.6 ต.จันทจ้าวใต้ อ.แม่จัน จ.เชียงราย
2	นางสาวสกาภรณ์ กันศิริรัตน์	313 ม. 2 ต.จันทจ้าวใต้ อ.แม่จัน จ.เชียงราย
3	นายชาญวิทย์ มาละแหม	61 ม. 9 ต.จันทจ้าวใต้ อ.แม่จัน อ.เมือง จ.เชียงราย
4	นายไกรทอง รินตา	43 ม. 1 ต.จันทจ้าวใต้ อ.แม่จัน จ.เชียงราย
5	นายพงศ์ศักดิ์ ปันแก้ว	โรงเรียนจันทจ้าววิทยาคม ต.จันทจ้าวใต้ อ.แม่จัน จ.เชียงราย
6	นายสุชาครีย์ ศรีรัตน์	174 ม. 1 ต.จันทจ้าวใต้ อ.แม่จัน จ.เชียงราย
ตำบลจันทจ้าว		
1	นายจันทน์ แก้วรากมูข	173 ม.4 ต.จันทจ้าว อ.แม่จัน จ.เชียงราย
2	ร.ต.อ. ประเสริฐ แก้วรากมูข	97/1 ม. 4 ต.จันทจ้าว อ.แม่จัน จ.เชียงราย
3	นางคำป้อ ปินเขื่อนขัต	20 ม.4 ต.จันทจ้าว อ.แม่จัน จ.เชียงราย
4	นางอำพร จันทาพูน	100/4 ม.4 ต.จันทจ้าว อ.แม่จัน จ.เชียงราย
5	นางทองทิพย์ จันทาพูน	315 ม.4 ต.จันทจ้าว อ.แม่จัน จ.เชียงราย
6	นางสาวพรพิมล จัปใจนาย	34 ม.1 ต.จันทจ้าว อ.แม่จัน จ.เชียงราย
7	นางสาวเจนจิรา จินดาธรรม	286 ม.2 ต.จันทจ้าว อ.แม่จัน จ.เชียงราย
8	นายก่อเกียรติ แก้วรากมูข	37/1 ม.9 ต.จันทจ้าว อ.แม่จัน จ.เชียงราย
9	นายสรณ์สิริ สุนันตา	281 ม.4 ต.จันทจ้าว อ.แม่จัน จ.เชียงราย
10	นายอานนท์ แสนหายก	62 ม.5 ต.จันทจ้าว อ.แม่จัน จ.เชียงราย
ตำบลท่าข้าวเปลือก		
1	นายทอง เยี่ยมประเสริฐ	276 ม.13 ต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน จ.เชียงราย
2	นายนิคม จำปา	292 ม.3 ต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน จ.เชียงราย
3	นายพิรศักดิ์ วงศ์เส้า	9309/1 ม.2 ต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน จ.เชียงราย
4	นายมารุต ท่าติสม	94 ม.7 ต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน จ.เชียงราย
5	นางสาวทิพวัลย์ กัมปาพะ	244 ม.13 ต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน จ.เชียงราย

การทำความเข้าใจในตัวตนของการท่องเที่ยวได้ให้ความสำคัญกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวังต่อการท่องเที่ยวหรือคาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดอะไรขึ้นกับตนเองและชุมชนท้องถิ่นบ้างโดยให้ทีมวิจัยและกลุ่มจัดการท่องเที่ยวฯ ได้แสดงความเห็นผ่านการเขียนลงกระดาษ (Card Technical) แล้วอภิปรายร่วมกันซึ่งพบประเด็นสำคัญคือ ความคาดหวังให้การท่องเที่ยวช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชน (***) รองลงมาคือความคาดหวังให้ การท่องเที่ยวช่วยปลูกฝังให้เยาวชนได้อนุรักษ์ธรรมชาติ ศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชนให้มากกว่านี้ (**) และคาดหวังให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือแสดงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมให้คนที่มาเที่ยวชมได้เห็นและเข้าใจ (*)

จากความคิดเห็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าทีมวิจัยและกลุ่มสนใจมีฐานคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในทิศทางของการท่องเที่ยวกระแสหลัก คือต้องการให้การท่องเที่ยวสร้างรายได้เป็นลำดับแรก แม้รายได้จะมีส่วนสำคัญต่อความมั่นคงของชีวิต แต่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจำเป็นต้องมีฐานคิดที่มุ่งใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้เป็นสำคัญ รองลงมาคือการมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามยังมีผู้เข้าร่วมเวทีที่คาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะช่วยส่งผลให้เกิดความสามัคคีขึ้นในทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งหากพิจารณาตามหลักการ

ท่องเที่ยวโดยชุมชนแล้วจะพบว่าความสามัคคีดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักการมีส่วนร่วมซึ่งแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นต้องสร้างความตระหนักและกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร การเล็งเห็นประโยชน์จากการรักษาทรัพยากร มีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับระบบนิเวศ และทำให้สภาพแวดล้อมธรรมชาติมีความสมบูรณ์มากขึ้น ด้วยการทบทวนปรับปรุง ออกกฎระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่นำมาใช้ประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยวให้มีความรัดกุมมากขึ้น นอกจากนี้หัวหน้าโครงการวิจัยฯ ได้อภิปรายเพิ่มเติมถึงประเด็นผลกระทบจากการท่องเที่ยว ที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบ หากพิจารณาจากความคาดหวังตามที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมเสนอมาแล้วนั้นจะพบว่า เป็นผลกระทบเชิงบวกหากแต่ผลกระทบทางลบมักจะตามมาเสมอหากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นใน แหล่งท่องเที่ยวนั้นขาดการวางแผนการบริหารจัดการที่เหมาะสม โดยเฉพาะปัญหาขยะ ของเสีย ราคาสินค้า ค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น รวมไปถึงจนถึงผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต วิถีชีวิตและวัฒนธรรมในท้องถิ่น การป้องกันมิให้เกิดผลกระทบทางลบขึ้นในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นจำเป็นต้องกลับไปพิจารณาถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

ในการนี้ทีมวิจัยได้เสนอความเห็นไว้ในชุมชนรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องว่ามีลักษณะต่างคนต่างอยู่มานาน อีกทั้งชุมชนบางแห่งเริ่มมีความขัดแย้งอันเนื่องมาจากผลประโยชน์และการแย่งชิงกันใช้ทรัพยากรซึ่งสั่งสมมานาน อีกทั้งโครงการพัฒนาและการรวมกลุ่มในชุมชนมักมีผลประโยชน์ทับซ้อนอยู่เสมอ เป็นผลให้ประชาชนส่วนใหญ่เกิดความเบื่อหน่ายกับการประชุม โดยเฉพาะการประชุมที่ประชาชนไม่สามารถแสดงความคิดเห็นใด ๆ ได้ เช่น การประชุม การลงความเห็นต่อโครงการพัฒนา ที่ถูกสั่งการมาแล้วว่าต้องเห็นด้วยต่อโครงการนั้น ๆ เป็นต้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสวงหาวิธีการอื่น ๆ ที่จะสร้างพลังและการมีส่วนร่วมให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความเห็นและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมขึ้น ซึ่งจะต้องพิจารณากันในโอกาสต่อไป

กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในภาคบ่ายได้กำหนดประเด็นการอภิปรายถึง “ตัวตน” หรือบริบททางวัฒนธรรมซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ซึ่งมีความสำคัญที่จะเป็นทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่จะเป็นกลไกการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวที่จะไม่มีผลกระทบทางลบต่อวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง โดยเริ่มจากการทบทวนผลการศึกษาพงศาวดารและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ การก่อตั้งถิ่นขอประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

3.2 ระยะที่ 2 การรวบรวมข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม (6 เดือน/ ธันวาคม 2554 – พฤษภาคม 2555)

3.2.1 ประชุมกลุ่มย่อยทีมวิจัยออกแบบเครื่องมือการรวบรวมทรัพยากรการท่องเที่ยวใน 3 ตำบล

3.2.2 ทีมวิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกับผู้แทนประชาชน ในแต่ละตำบลทั้ง 3 ตำบล โดยใช้เครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย

1) ใช้แผนที่เดินดินหรือแผนที่รอบนอก สำหรับการศึกษาบริบทพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ดำเนินการในระหว่างเดือน ธันวาคม 2554 – กุมภาพันธ์ 2555

2) กระบวนการวิเคราะห์เอกสารทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องโดยทีมวิจัยของโรงเรียนจันจว้าวิทยาฯ ดำเนินการในระหว่างเดือน ธันวาคม 2554 – กุมภาพันธ์ 2555

3) ใช้กระบวนการสนทนากลุ่มวิเคราะห์วัฒนธรรมท้องถิ่น “คนเมืองหนอง” เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารโยนกนคร รวมทั้งหาข้อสรุปเกี่ยวกับโบราณสถานและโบราณวัตถุที่พบในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องร่วมกับผู้แทนกรมศิลปากร

3.2.3 เวทีคืนข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวและกำหนดรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแต่ละตำบล

3.2.4 ประชุมเชิงปฏิบัติการผู้แทนประชาชน (กลุ่มสนใจด้านการท่องเที่ยว) ทั้ง 3 ตำบล เพื่อร่วมกันกำหนด “รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตพื้นที่ตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก” และแนวทางการร่วมมือเป็นเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

1) เวทีทบทวนทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องครั้งที่ 1 จัดขึ้นในวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2555 ณ พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่อง มีผู้เข้าร่วมเวทีจำนวน 20 คน ประกอบด้วย

ตารางที่ 17 แสดงผู้เข้าร่วมเวทีทบทวนข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องครั้งที่ 1

ลำดับที่	ชื่อ – สกุล	ที่อยู่
1	นายศักดิ์ หะวัน	243 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
2	น.ส. กิตติยา โยภาศ	484 ม.13 ต.ท่าข้าวเปลือก
3	น.ส.ศิริวิมล โยภาศ	34/1 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
4	น.ส.พจนา กาหะ	125 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
5	น.ส.สุดามาส โคนงแสน	50 ม. 3 ต.ท่าข้าวเปลือก
6	น.ส.สิตามา มุลวงศ์	21 ม.13 ต.ท่าข้าวเปลือก
7	น.ส.พัชราภรณ์ วงศ์ปวน	43 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
8	น.ส.ศิริลักษณ์ คำเขียว	ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
9	น.ส.พรพิมล จีบใจนาย	34/1 ม. 1 ต.จันจว้า
10	นายชาญวิทย์ มาละแซม	61 ม.9 ต.จันจว้าใต้
11	นายนิคม จำปา	292 ม.3 ต.ท่าข้าวเปลือก
12	นายทอง เยี่ยมประเสริฐ	276 ม.13 ต.ท่าข้าวเปลือก
13	นางทองทิพย์ จันทาพูน	315 ม.4 ต.จันจว้า
14	นางทองสุข แก้วรากมูข	33 ม.4 ต.จันจว้า
15	นางศรีจันทร์ ปินทรายมูล	271 ม. 4 ต.จันจว้า
16	นางอำพร จันทาพูน	100 ม.4 ต.จันจว้า
17	นางแสงคำ แก้วรากมูข	148 ม.4 ต.จันจว้า
18	นางคำป้อ ปิ่นเขื่อนขัต	20 ม. 4 ต.จันจว้า
19	นางอรรณพ ชุ่มมงคล	281 ม.4 ต.จันจว้า
20	นายสุชาครีย์ ศรีรัตน์	221/1 ม.1 ต.จันจว้าใต้

2) เวทีทบทวนทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องครั้งที่ 2 จัดขึ้นในวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2555 ณ พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่อง มีผู้เข้าร่วมเวทีจำนวน 19 คน ประกอบด้วย

ตารางที่ 18 แสดงรายชื่อผู้เข้าร่วมเวทีทบทวนข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องครั้งที่ 2

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่
1	นายมารุต ทำดีสม	94 ม.7 ต.ท่าข้าวเปลือก
2	นางสาวสกวรัตน์ กันตรัตน์	313 ม.2 ต.จันทวีใต้
3	นายก่อเกียรติ แก้วรากมุก	37/1 ม.9 ต.จันทวี
4	นายพิรศักดิ์ วงศ์เสง	9808/1 ต.ท่าข้าวเปลือก
5	น.ส.เจนจิรา จินดาธรรม	286 ม.2 ต.จันทวีใต้
6	นายอานนท์ แสนหาย	62 ม.5 ต.จันทวี
7	นายสรณ์สิริ สุนันทา	281 ม. 4 ต.จันทวี
8	น.ส.สุธินี เมืองอินทร์	199 ม.6 ต.จันทวีใต้
9	น.ส.พรพิมล จับใจนาย	34/1-ม. 1 ต.จันทวี
10	นายชาญวิทย์ มาละแซม	61 ม.9 ต.จันทวีใต้
11	นายศักดิ์ดา หะวัน	243 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
12	น.ส. กิตติยา โยภาศ	484 ม.13 ต.ท่าข้าวเปลือก
13	น.ส.ศิริวิมล โยภาศ	34/1 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
14	น.ส.พจนา กาหะ	125 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
15	น.ส.สุตามาส โคนขงแสน	50 ม. 3 ต.ท่าข้าวเปลือก
16	น.ส.สิธดาภา มุลวงศ์	21 ม.13 ต.ท่าข้าวเปลือก
17	น.ส.พัชราภรณ์ วงศ์ปวน	43 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
18	น.ส.ศิริลักษณ์ คำเขียว	ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
19	นายสุชาครีย์ ศรีรัตน์	221/1 ม.1 ต.ท่าข้าวเปลือก

เวทีทบทวนทรัพยากรการท่องเที่ยวในครั้งนี้เน้นการทำความเข้าใจร่วมกันในการแสดงชุด “วิถีคนเมืองหนอง” ของเยาวชนสืบศิลป์ล้านนาตำบลท่าข้าวเปลือก โดยเป็นการทดลองแสดงและปรับปรุงแนวคิดในการสื่อสารสำหรับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในอนาคต และทบทวนแผนที่รอบนอกแสดงสัญลักษณ์แหล่งท่องเที่ยว/ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน

3) เวทีทบทวนทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องครั้งที่ 3 จัดขึ้นในการจัดเวทีในครั้งนี้เป็นการนำแผนที่วงนอกแสดงทรัพยากรการท่องเที่ยวมาทบทวนร่วมกันพร้อมทั้งเตรียมประเด็นสำหรับการนำทรัพยากรการท่องเที่ยวมาวิเคราะห์ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวร่วมกันซึ่งได้ประสานงานกับสำนักวิชาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย โดยเป็นการจัดการพัฒนาความรู้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงรายและวิเคราะห์ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวร่วมกันโดยกำหนดจัดเวทีในวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2555 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

4) จัดเวทีพบทวนทรัพยากรการท่องเที่ยวและวิเคราะห์ศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้วยเทคนิค SWOT ร่วมกับผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้แทนประชาชนในเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก โดยจัดเวทีในวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2555 ณ ห้องมณีไตรรงค์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย มีผู้เข้าร่วมเวทีจำนวน 22 คน ดังมีรายชื่อต่อไปนี้ ตารางที่ 20 แสดงรายชื่อผู้เข้าร่วมวิเคราะห์ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่
1	นายสาคร โรจน์คำลือ	โรงเรียนจันจว้าวิทยาคม
2	นางจรรย์ โรจน์คำลือ	165 ม. 4 ต.จันจว้าใต้
3	นายนิคม จำปา	229 ม. 3 ต.ท่าข้าวเปลือก
4	ดร.ธงชัย ภูวนารถจิตร	117/1 ม. 3 ต.จันจว้าใต้
5	นายรัฐกุล เกสรหอม	221/1 ม.1 ต.จันจว้าใต้
6	นางสมิตรา มาเตียง	นักพัฒนาชุมชนตำบลท่าข้าวเปลือก
7	นางทองสุข แก้วรากมูข	33 ม.4 ตำบลจันจว้าใต้
8	นางทองทิพย์ จันทาพูน	315 ม.4 ตำบลจันจว้าใต้
9	นางแสงคำ แก้วรากมูข	148 ม.4 ตำบลจันจว้าใต้
10	นายบุญปั่น แก้วรากมูข	238 ม.4 ตำบลจันจว้าใต้
11	นางคำป้อ ปิ่นเขื่อนขัติ	20 ม.4 ตำบลจันจว้าใต้
12	นางจันทอง แก้วรากมูข	238 ม.4 ตำบลจันจว้าใต้
13	นางสาวชฎาภา สุขกาย	อาจารย์ประจำสำนักวิชาการท่องเที่ยว มรภ.ชร.
14	นายสุชาครีย์ ศรีรัตน์	221/1 ม.1 ตำบลจันจว้าใต้
15	นายศักดิ์ หะวัน	243 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
16	น.ส. กิตติยา โยภาศ	484 ม.13 ต.ท่าข้าวเปลือก
17	น.ส.ศิริวิมล โยภาศ	34/1 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
18	น.ส.พจนา กาหะ	125 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
19	น.ส.สุดามาส โคนงแสน	50 ม. 3 ต.ท่าข้าวเปลือก
20	น.ส.สิตาภา มุลวงศ์	21 ม.13 ต.ท่าข้าวเปลือก
21	น.ส.พัชราภรณ์ วงศ์ปวน	43 ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก
22	น.ส.ศิริลักษณ์ คำเขียว	ม. 13 ต.ท่าข้าวเปลือก

3.3 ระยะที่ 3 การทดลองปฏิบัติการ (8 เดือน/ มิถุนายน 2555– มกราคม 2556)

3.3.1 ทดลองปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวโดยเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง (ร่วมกับเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคเหนือ สำนักงานท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย และสถาบันการศึกษา เช่น สำนักท่องเที่ยวมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย เป็นต้น)

3.3.2 กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ในประเด็นดังนี้

- 1) การประกอบกิจการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน
- 2) การจัดการกระจายรายได้ของชุมชน
- 3) การจัดสวัสดิการและกองทุนพัฒนาชุมชน
- 4) การจัดการทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน
- 5) การท่องเที่ยวกับการรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ และประเพณีท้องถิ่น
- 6) ชีตความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวของชุมชน
- 7) การบรรเทาผลกระทบทางลบและการจัดการความขัดแย้งในชุมชน
- 8) กลยุทธ์การตลาดและการสร้างมูลค่าเพิ่มจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน

3.4 ระยะที่ 4 การประเมินผล (2 เดือน/ กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2556)

3.4.1 การสนทนากลุ่มย่อยรายตำบลเพื่อประเมินผลที่ได้รับจากการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือการสร้างตระหนักในคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างยาวนาน

3.4.2 แลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่างพื้นที่ ศึกษากรณีการบริหารจัดการท่องเที่ยวชุมชนบ้านแม่กำปอง จังหวัดเชียงใหม่

3.4.3 เวทีสาธารณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เพื่อสรุปบทเรียนความสำเร็จ-ล้มเหลวและเปรียบเทียบกับต่างพื้นที่ในการจัดการท่องเที่ยวโดยเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

3.4.4 จัดทำรายงานการวิจัย (รายงานความก้าวหน้าและฉบับสมบูรณ์)

บทที่ 4

บริบทชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เขตพื้นที่ตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในครั้งนี้ มีเป้าประสงค์ใช้รากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะวัฒนธรรมของคนเมืองหนองซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เพื่อให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างความตระหนักในคุณค่าของแหล่งโบราณคดีและการดูแลสุขภาพและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องอย่างชาญฉลาด ซึ่งมีความจำเป็นต้องเข้าใจถึงบริบทของชุมชนทั้งที่เกี่ยวข้องกับสภาพทั่วไป ความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ซึ่งทีมวิจัยฯ ได้จัดแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็น 3 ประเด็นดังนี้

4.1 สภาพทั่วไปของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และ ตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

4.2 ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเวียงหนองล่อง เขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ ตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

4.3 โครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

4.1 สภาพทั่วไปของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และ ตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

4.1.1 เทศบาลตำบลจันจว้า

ตามเอกสารหลักฐานของเทศบาลตำบลจันจว้าได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า จันจว้า ไว้ว่าเป็นภาษาท้องถิ่นของประชาชนในพื้นที่ซึ่งยังสำเนียงการพูดคล้ายกับชาวยองในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ได้ให้ความหมายของคำว่า จัน หมายถึง แม่น้ำจัน ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของอำเภอแม่จัน ส่วนคำว่า จว้า นั้นเป็นลักษณะที่เรียกพื้นที่บริเวณที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่แม่น้ำจันที่ไหลผ่านอำเภอแม่จันมาแล้วกระจายเป็นลำเหมืองเล็ก ๆ หายไป ประชาชนในท้องถิ่นเรียกว่า จว้า ทำให้นามที่ตั้งชื่อว่าเป็น จันจว้า และเป็นเทศบาลตำบลจันจว้าเมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2542 ประกอบด้วย 2 ตำบล ได้แก่ตำบลจันจว้า แบ่งเป็น 11 หมู่บ้าน และ ตำบลจันจว้าใต้ แบ่งเป็น 12 หมู่บ้าน

1) อาณาเขตของเทศบาลตำบลจันจว้า

เทศบาลตำบลจันจว้ามีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียงดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านสันธาตุ ต.แม่คำ อ.แม่จัน บ้านด้ายและบ้านศรีบุญยืน

ต.ศรีดอนมูล อ.เชียงแสน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน

ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านป่าส้าน บ้านหัวรินคำและบ้านสันหลวงใต้ ต.จอมสวรรค์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับบ้านม่วงคำ ต.แม่คำ

2) ลักษณะภูมิประเทศของเทศบาลตำบลจันจว้า

ลักษณะภูมิประเทศของเทศบาลตำบลจันจว้านั้นแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะประกอบด้วย

2.1) พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำจัน และ แม่น้ำคำ เป็นพื้นที่ที่มีแม่น้ำจันและแม่น้ำคำไหลมาหล่อเลี้ยงและนำดินตะกอนเข้ามาทับถมเป็นความอุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการเพาะปลูกซึ่งต่อมาได้กลายเป็นแหล่งปลูกข้าวชั้นดีของจังหวัดเชียงราย ซึ่งปลูกได้ปีละ 2 ครั้ง (นาปี และนาปรัง) รวมทั้งยังพบการปลูกกกเพื่อทอเสื่อ เป็นต้น ในพื้นที่ราบลุ่มนี้ยังพบภูมิปัญญาระบบชลประทานดั้งเดิมในการทำเหมือง ฝาย นำน้ำจากแม่น้ำจัน และแม่น้ำคำมาใช้ในการเกษตรอีกด้วย

2.2) พื้นที่เนินเขาเตี้ย ๆ เป็นเนินเขาที่ทอดตัวในแนวทิศตะวันออกจากตัวอำเภอแม่จัน ผ่านพื้นที่ของเทศบาลตำบลจันจว้า และยาวไปจนถึงเขตอำเภอเชียงแสน ทั้งนี้บริเวณหุบของเนินเขาแต่ละเนินนั้นส่วนใหญ่จะพบแหล่งน้ำธรรมชาติวางตัวตามแนวเนินเขานั้นด้วย เนินเขาสำคัญได้แก่ “ดอยกู่แก้ว” ตั้งอยู่บ้านป่าสักหลวงหมู่ที่ 2 ตำบลจันจว้าใต้ เป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุดอยกู่แก้ว ซึ่งประชาชนเชื่อว่าเป็นวัดเก่าแก่ตามตำนานสิงหนวัติ ที่ได้ระบุว่าได้นำพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ ตั้งแต่สมัยอาณาจักรโยนก ซึ่งนับเวลาได้มากกว่า 1,000 ปีมาแล้ว วัดพระธาตุดอยกู่แก้วจึงได้เป็นโบราณสถานที่เก่าแก่คู่เมืองของอำเภอแม่จัน ดังปรากฏในคำขวัญของอำเภอ แม่จันว่า “พระธาตุดอยกู่แก้วคู่บ้าน แม่น้ำจันคู่เมือง ลั่นจันทวนลือเลื่อง รุ่งเรืองวัฒนธรรม”

2.3) พื้นที่ที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ “เมืองหนองหรือเวียงหนองล่อง” เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญ ในจังหวัดเชียงราย บนพื้นที่ของตำบลจันจว้ากับตำบลจันจว้าใต้โดยรวมเป็นเทศบาลตำบลจันจว้า อ.แม่จัน, ตำบลโยนก อ.เชียงแสน และตำบลท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน มีชุมชนรายรอบอาณาบริเวณเวียงหนองล่อง 19 ชุมชน ประกอบด้วยบ้านห้วยน้ำราก, บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม, บ้านดอยงาม, บ้านโค้งงาม, บ้านทัพกุมารทอง, บ้านแม่ลัว, บ้านแม่ลาก, บ้านป่าไร่, บ้านแม่หะ, บ้านสันโค้งงาม, บ้านป่าอ่อน, บ้านชี้เหล็ก, บ้านดอยดินแดง, บ้านหนองบึง, บ้านกิวพร้าว, บ้านป่าสักหลวง, บ้านหลายหน้า, บ้าน ดันยาง และบ้านดง ในพื้นที่เวียงหนองล่องมีเกาะดอนที่สำคัญคือเกาะแม่หม้ายตามเรื่องเล่าตำนานโยนกนครซึ่งตั้งอยู่บริเวณวัดป่าหมากหน่อ(วัดพระทศพล)ในเขตบ้านห้วยน้ำรากตำบลจันจว้า นอกจากนี้ยังมีหนองน้ำรอบที่ลุ่มหนองล่องจำนวนมากเช่นเดียวกัน หนองน้ำนี้วางตัวสลับกับภูตอยและสถานที่ตั้งชุมชนในปัจจุบัน เช่น หนองบึง หนองบ้านชี้เหล็ก หนองเขียว หนองมโนราห์ หนองป่าเมี่ยง (เรียบเรียงจาก http://www.mekonglover.com/news_pop.asp?NewsId=237) พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่มีเนื้อที่กว่า 20,000 ไร่ (ปัจจุบันถูกบุกรุกเป็นพื้นที่เพาะปลูก เนื้อที่ลดลงเหลือประมาณ 12,000 – 15,000 ไร่) ซึ่งพบหลักฐานโบราณสถานและโบราณวัตถุที่คาดว่าเคยเป็นที่ตั้งอาณาจักรโยนกแล้วล่มสลายไปในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตามได้มีการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่เวียงหนองล่อง ภายใต้ความร่วมมือกันของสถาบันการศึกษาและหน่วยงานในพื้นที่ เมื่อปี พ.ศ. 2547 พบว่าในเวียงหนองล่องมีชนิดพันธุ์ของพืช 286 ชนิด ชนิดพันธุ์ของนก 96 ชนิด และชนิดพันธุ์ของปลา 22 ชนิด ความหลากหลายดังกล่าวได้กลายเป็นแหล่งอาหารขนาดใหญ่ให้กับประชาชนที่ตั้งถิ่นอยู่โดยรอบ รวมถึงประชาชนจากพื้นที่ใกล้เคียง ที่ได้จับสัตว์น้ำทั้งปลา กุ้ง หอย และเก็บผักและพืชน้ำมาเป็อาหารอีกหลายชนิด นอกจากนั้นพื้นที่ที่เป็นทุ่งหญ้ายังได้เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ของประชาชน 4 ตำบล สัตว์ที่พบมากในปัจจุบันคือ กระบือ ชาวบ้านจึงเรียกทุ่งหญ้ายี้เรียกสัตว์แห่งนี้ว่า “ปางควาย”

จากลักษณะพื้นที่ดังกล่าว ประชาชนส่วนใหญ่ได้เลือกใช้พื้นที่ราบลุ่มเป็นที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ประกอบมีถนนลาดยางสายเชียงแสน แม่จันผ่านพื้นที่ดังกล่าวเสมือนเป็นแนวเขตระหว่างพื้นที่ราบลุ่ม

และพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง โดยพื้นที่ราบลุ่มได้กลายเป็นทั้งพื้นที่เพาะปลูกและส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่อาศัยซึ่งสะดวกต่อการประกอบอาชีพและเดินทางของประชาชน

3) ประชากรและการปกครอง

เทศบาลตำบลจันจว้ามีประชากรทั้งสิ้น 14,883 คน จาก 5,555 ครัวเรือน (ณ กุมภาพันธ์ 2554) และแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 ตำบล 23 หมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีประชากรดังต่อไปนี้ ตารางที่ 5 แสดงจำนวนประชากรในเขตเทศบาลตำบลจันจว้า

ตำบลจันจว้า			ตำบลจันจว้าใต้		
หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร (คน)	หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร (คน)
1	บ้านใหม่	646	1	ป่าสักหลวง	1,045
2	ทรายมูล	417	2	ป่าสักหลวง	1,009
3	แม่คำน้ำลาด	589	3	ป่าบงหลวง	965
4	ห้วยน้ำราก	1,292	4	กิ้วพร้าว	1,225
5	ห้วยน้ำราก	1,204	5	หนองปิ้ง	733
6	บ้านดง	402	6	หนองครก	774
7	ต้นยาง	661	7	ม่วงหมูสี	240
8	หนองร่อง	215	8	ป่ากู่ก	247
9	ห้วยน้ำราก	680	9	แม่คำฝิ่งหมื่น	695
10	สันนาหนองบัว	418	10	สันหลวง	501
11	หัวฝาย	169	11	ป่าถ่อน	301
			12	สันทางหลวง	455
รวม		6,693	รวม		8,190
รวมทั้งสิ้น 14,883 คน ความหนาแน่น 120.60 คน / ตารางกิโลเมตร					

4) สภาพทางเศรษฐกิจของเทศบาลตำบลจันจว้า

สภาพทางเศรษฐกิจของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลจันจว้า จากข้อมูลของเทศบาลในปี พ.ศ. 2553 นั้น พบว่าประชาชนมีรายได้เฉลี่ยต่อหัว 48,345.37 บาท/คน/ปี รายได้ดังกล่าวนี้ขึ้นอยู่กับ การเกษตรซึ่งมีมูลค่า 621,033,404 ล้านบาทต่อปี หรือคิดเป็นร้อยละ 80 ของรายได้ทั้งหมด

แม้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลจันจว้าจะขึ้นอยู่กับภาคการเกษตรที่ใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ราบลุ่มน้ำแม่จันและน้ำแม่คำสำหรับปลูกข้าวทั้งนาปีและนาปรัง รวมทั้งพืชไร่ที่สับเปลี่ยนกันไปในแต่ละปี เช่น สับปะรด มันสำปะหลัง แตงโม เป็นต้น แต่ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพก็ยังคงเป็นฐานในการดำรงชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ที่ยังคงใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ด้วยการเก็บผัก จับปลา มาบริโภค รวมทั้งยังมีตลาดชุมชน ที่เรียกว่า “กาดเจ้า กาดแลง” เป็นแหล่งจำหน่ายผัก และสัตว์น้ำที่จับมาจากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง แทนการไปเก็บหาเองของแต่ละครัวเรือนในชุมชน

4.1.2 เทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก

ตำบลท่าข้าวเปลือกตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอแม่จัน ห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่จันประมาณ 21 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 106.76 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 66,725 ไร่

1) อาณาเขตติดต่อ

เทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือกมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้

อำเภอแม่จัน	ทิศเหนือ	ติดกับ	ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน และตำบลจันจว้า
	ทิศใต้	ติดกับ	ตำบลแม่ข้าวต้ม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
	ทิศตะวันออก	ติดกับ	ตำบลปงน้อย และตำบลหนองป่าก่อ อำเภอดอยหลวง
	ทิศตะวันตก	ติดกับ	ตำบลจันจว้า และตำบลสันทราย อำเภอแม่จัน

2) ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพโดยทั่วไปของตำบลท่าข้าวเปลือก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินเขาและที่ราบต่ำ พื้นที่ป่าไม้สมบูรณ์ขนาด 1,500 ไร่ และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร จำนวน 4 สาย เหมาะสำหรับการสร้างเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่มีพื้นที่ราบต่ำบางส่วน ซึ่งเป็นที่ทำการเกษตร ประมาณ 18,581 ไร่ หรือประมาณ 29,729 ตารางกิโลเมตร

3) ประชากรและการปกครอง

เทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือกมีประชากรทั้งสิ้น 7,454 คน แบ่งเป็นชาย 3,733 คน หญิง 3,712 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 70.28 คน/ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 14 หมู่บ้าน ดังนี้ ตารางที่ 6 แสดงจำนวนประชากรในพื้นที่เทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	ครัวเรือน	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวมประชากร(คน)
1	แม่ลัว	258	312	349	661
2	ท่าข้าวเปลือก	98	126	130	256
3	แม่หะ	228	296	296	592
4	แม่แพง	256	314	341	655
5	แม่แพง	148	172	202	374
6	แม่ลาก	159	239	239	478
7	ท่าข้าวเปลือก	320	444	432	876
8	หับกุ่มารทอง	283	385	357	742
9	ป่าไร่	209	304	271	575
10	ผ่านศึก	283	342	349	691
11	ผาเรือ	132	169	164	333
12	ผาแตก	174	181	167	248
13	ศรียางชุม	194	281	271	552
14	เนินทอง	126	172	168	340
รวม		2,868	3,737	3,736	7,473
ความหนาแน่นประชากรเฉลี่ย 70 คน / ตารางกิโลเมตร					

4) สภาพทางเศรษฐกิจของเทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำสวน มีพื้นที่ทางการเกษตรจำนวน 19,457 ไร่ แยกเป็น นาข้าว จำนวน 6,558 ไร่ พืชไร่ จำนวน 12,895 ไร่ และพืชสวนอื่น ๆ จำนวน 4 ไร่ พบการเลี้ยงวัว จำนวน 800 ตัว เลี้ยงกระบือ จำนวน 600 ตัว เลี้ยงสุกร 700 ตัว เลี้ยงเป็ดจำนวน 916 ตัว และเลี้ยงไก่ จำนวน 26,853 ตัว มีบ่อปลาจำนวน 590 ไร่ ประชาชนมีรายได้เฉลี่ย 47,179.82 บาท/คน/ปี

4.2 ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเวียงหนองล่อง เขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และ ตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัด เชียงราย

เป็นที่ทราบกันดีว่าจังหวัดเชียงรายเป็นดินแดนที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน อีกทั้งยังมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และมีความงดงามด้วยธรรมชาติและวัฒนธรรมอันดีงาม ความยาวนานทางประวัติศาสตร์นั้น ยืนยันได้จากหลักฐานของนักโบราณคดีที่พบร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ยุคหินในบริเวณแถบนี้ รวมทั้งพงศาวดารต่าง ๆ มากมายดังกรณี ดร.ฮันส์ เพนธ์ (Hans Penh) ซึ่งว่า ชินกาลมาลีปกรณ์เรียกอาณาจักรของราชวงศ์ลาวจกเรียกว่า “แคว้นโยนก” มีความเจริญรุ่งเรืองสืบเนื่องมาแต่สมัยเชียงแสนหลวง สิบสองจุไท สิบสองปันนา กระทั่งถึงสมัยเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ฯลฯ นับเป็นวัฒนธรรมที่มีสายยาวมาก มีประเพณีสืบเนื่องกระทั่งปัจจุบัน เชียงรายได้ชื่อว่า “โยนกนคร” อันเป็นชื่อของกลุ่ม “ไทยวนหรือคนเมือง” ยวน, โยนก หมายถึง ดินแดน และ/หรือผู้คนในภาคเหนือสมัยโบราณ อาจใช้แทนคำว่าล้านนาได้ เมื่อแรกเริ่มเดิมทีชื่อ โยนก หมายถึงดินแดนและประชากรบริเวณที่ทุกวันนี้เรียกว่าที่ราบลุ่ม จ. เชียงราย กับ จ. พะเยา และต่อเนื่องเข้าไปถึงบางส่วนของพม่าและลาว โดยมีลำน้ำแม่กกเชื่อมแม่น้ำโขงเป็นแกนแต่โดยเหตุที่พญามังรายและชาวโยนกมีชัยชนะได้เป็นใหญ่เหนือพวกอื่น บางครั้งจึงเรียกว่าชาวยวนหรือดินแดนโยนกรวมไปทั้งหมด เช่น พวกกรุงศรีอยุธยา เรียกชาวล้านนาว่า ยวน ดังวรรณกรรมเรื่องยวนพ่าย แต่งสมัยกรุงศรีอยุธยา ทุกวันนี้ชาวเชียงใหม่เรียกตัวเองว่า ไทยวน นอกจากนี้ยังพบอีกว่าทะเลสาบเชียงแสนในตำบลเวียงโยนก สันนิษฐานว่าในอดีตนั้นเคยเป็นที่ตั้งเมืองโยนกนาคนบุรีศรีช้างแสน (โยนกนาคนพันธุ์) มีการค้นพบกลองยาสุบดินเผาจำนวนมากกระจายอยู่บริเวณรอบทะเลสาบ อีกทั้งในตัวเมืองเก่าเชียงแสน มีพระธาตุเจดีย์และโบราณสถาน รวมทั้งกำแพงเมืองและคูเมือง เช่นเดียวกันกับเมืองคำมิละที่ยังปรากฏซากกำแพงเมืองและคูเมืองอยู่ในพื้นที่ตำบลเวียง อำเภอ เชียงของ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย, 2554) จากที่กล่าวมาในข้างต้นแสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ที่ยาวนานของจังหวัดเชียงราย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับ “โยนกนคร” ซึ่งนอกจากจะสันนิษฐานว่าเคยตั้งอยู่ที่ทะเลสาบเชียงแสนแล้ว ยังมีข้อสันนิษฐานเพิ่มเติมอีกว่าที่ตั้งของเมืองโยนกนครนั้นน่าจะเป็นบริเวณพื้นที่ที่เรียกว่า เวียงหนองล่อง/เมืองหนอง ซึ่งพบซากโบราณสถานและโบราณวัตถุกระจายอยู่ทั่วไปรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องด้วยเช่นกัน

แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องในปัจจุบันนั้นไม่ได้เป็นกลุ่มคนเดียวกันกับเรื่องราวในประวัติศาสตร์ การศึกษาบริบททางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องในด้านประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงอาณาจักรโยนกนครจึงไม่สามารถรวบรวมจากเรื่องเล่าได้ จำเป็นต้องใช้การศึกษาจากเอกสารที่เรียบเรียงไว้ ซึ่งทีมวิจัยได้ร่วมกับกลุ่มยูววิจัยโรงเรียนจันจว้าวิทยาคม จำนวน 10 คน ประกอบด้วย

1) นางสาวสกวารณ์ กันติริตัน

- 2) นางสาวเจนจิรา จินดาธรรม
- 3) นางสาวพรพิมล จับใจนาย
- 4) นางสาวสุธินี เมืองอินทร์
- 5) นายสรณ์สิริ สุนันตา
- 6) นายก่อเกียรติ แก้วรากรมุข
- 7) นายมารุตี ทาดีสม
- 8) นายชาญวิทย์ ฆาละแซม
- 9) นายพิรศักดิ์ วงศ์เส็ง
- 10) นายภานนท์ แสนทายก

ผลการศึกษาพบว่าบริบททางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีความคล้ายคลึงกับบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่นภาคเหนือ ซึ่งเกิดจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในดินแดนล้านนาเป็นหลัก สำหรับพื้นที่บริเวณนี้มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ที่ถูกบอกเล่าผ่านพงศาวดารโยนกและเรื่องเล่าขานในท้องถิ่น อีกทั้งแหล่งโบราณคดีที่ยังคงหลงเหลืออยู่เป็นหลักฐานที่เชื่อมโยงให้เกิดความเชื่อและความทรงจำร่วมในชุมชนซึ่งเป็นภูมินามที่ถูกเรียกขานว่า เวียงหนองล่อง มาจนถึงทุกวันนี้ ทว่าทุกสรรพสิ่งไม่เคยหยุดนิ่ง พื้นที่เวียงหนองล่องเองก็เช่นกันแรงขับเคลื่อนทั้งภายนอกและคนในชุมชนรอบพื้นที่เวียงหนองล่องได้เกิดการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งเป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นภาคเหนือตามที่อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2553) ได้แบ่งช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงเอาไว้ 3 ช่วง ประกอบด้วย ช่วงที่ 1 การย้ายถิ่นฐาน/ก่อร่างสร้างชุมชน ไปสู่ช่วงที่ 2 ที่เป็นการปรับตัว/เปลี่ยนอาชีพสู่การเป็นสังคมชาวนาแบบใหม่ และช่วงที่ 3 ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากสังคมชาวนาสู่สังคมที่สลับซับซ้อนมากขึ้น ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เวียงหนองล่องก็ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้ง 3 ช่วงเวลาดังกล่าวเช่นกัน ซึ่งสามารถอธิบายบริบทซึ่งเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงโดยเป็นยุคสมัยต่าง ๆ ได้ว่า จุดเริ่มต้นของการก่อตัวของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันนั้น มีจุดเริ่มต้นในช่วงปี พ.ศ. 2300 – พ.ศ. 2400 โดยกลุ่มชาติพันธุ์ชาวยองได้เข้ามาก่อตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำจันและแม่น้ำคำรวมทั้งบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องซึ่งในขณะนั้นมีลักษณะเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ ต่อมาได้พบซากปรักหักพังและแหล่งโบราณคดีเป็นจำนวนมาก นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์หลายท่านจึงได้ค้นคว้าและพบเอกสารทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญคือพงศาวดารโยนกที่เชื่อมโยงให้ว่าในอดีตพื้นที่แห่งนี้ในช่วงก่อนประวัติเป็นที่ตั้งของ “โยนกนครนาคนาพันธุ์” อาณาจักรโบราณก่อนการก่อตั้งอาณาจักรแสนแสนและเมืองเชียงรายแม้ไม่อาจมีหลักฐานใดที่จะชี้ชัดว่าศูนย์กลางความรุ่งเรืองของอาณาจักรโยนกนครตั้งอยู่บริเวณใดหรือจะเกิดการยุบตัวลงกลายเป็นหนองน้ำซึ่งเป็นภูมินามว่าเวียงหนองล่องมาจนปัจจุบันหรือไม่ แต่ประชาชนในปัจจุบันยังคงมีความเชื่อว่าพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องคือดินแดนที่เคยเป็นอาณาจักรโยนกนครอย่างแน่นอน

ดังนั้นการทำความเข้าใจกับบริบททางวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องจึงแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงได้ 4 ช่วงเวลาดังนี้คือ

- 1) ยุคตำนานภูมินาม “เวียงหนองล่อง”
- 2) ยุคย้ายถิ่นฐาน/ก่อร่างสร้างชุมชนในพื้นที่เวียงหนองล่อง
- 3) ยุคการปรับตัวเป็นสังคมชาวนาสสมัยใหม่ และ
- 4) ยุคการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากสังคมชาวนาสู่สังคมที่สลับซับซ้อน

โดยในแต่ละยุคสมัยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้คือ

1) ยุคตำนานภูมินาม “เวียงหนองหล่ม”

1.1) ตำนานโยนกนคร

เรื่องราวตามพงศาวดารโยนกได้กล่าวถึงเรื่องราวของอาณาจักรโยนกนครไว้ โดยมีเหตุการณ์สำคัญดังนี้

สิงหนวัติกุมารสร้างเมืองโยนก

เรื่องราวตามตำนานสิงหนวัติกล่าวว่า “ในราว พ.ศ. 430 สิงหนวัติกุมาร กุมารโอรสองค์ที่สองของพระเจ้าเทวกาล แห่งนครไทยเทศ หรือ เมืองราชคฤห์ ได้พาพรรคพวกพลเมืองอพยพข้ามแม่น้ำสาระพู (แม่น้ำคงคา หรือ สาละวิน) ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เดินทางมาตามน้ำขรนที (แม่น้ำโขง) ได้ 4 เดือน ก็ถึงบริเวณที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ดีนัก อยู่ห่างจากแม่น้ำขรนทีประมาณ ห้าพันวา (ซึ่งเดิมเป็นแคว้นเมืองสุวรรณโคฒ์มาก่อน) วันหนึ่งพญานาคชื่อว่า พันธุนาคราช ได้แปลงกายเป็นพราหมณ์เข้ามาพบเจ้าสิงหนวัติกุมาร และกล่าวถามว่า ท่านเป็นลูกใคร มาจากเมืองไหน มาด้วยเหตุอันใด เจ้าสิงหนวัติกุมารกล่าวว่า เราเป็นลูกกษัตริย์องค์หนึ่ง ชื่อว่า เทวกาล เจ้าเมืองราชคฤห์ มาที่นี่เพื่อแสวงหาที่สร้างบ้านแปงเมืองอยู่ นาคพราหมณ์ผู้นั้นจึงแนะนำให้เจ้าสิงหนวัติกุมารตั้งเมืองอยู่ที่นี้ บ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรือง ข้าศึกน้อยใหญ่ก็มาเข้าตีได้ยาก และขอให้เมตตาบารมีแก่คนและสัตว์ทั้งหลายเทอญ เจ้าสิงหนวัติกุมารได้ไต่ถามนาคพราหมณ์ผู้นั้นได้ความว่า ชื่อพันธุนาคราช อยู่รักษาอาณาบริเวณนี้มาตั้งแต่ต้น แล้วก็ลาจากไป เจ้าสิงหนวัติกุมารก็ให้ป่าวใช้เจ็ดคนตามไปดู ไปไกลพันวาพราหมณ์ผู้นั้นก็พลันหายไป ครั้นถึงตอนกลางคืนนาคพราหมณ์ผู้นั้นก็กลายร่างเป็นพญานาค แทรกตัวลงดิน แล้วยกขึ้นเป็นขอบเขตเมือง กว้างด้านละสามพันวา แล้วก็กลับไปยังที่อยู่ของตน รุ่งเช้าเมื่อเจ้าสิงหนวัติกุมารเห็นเช่นนั้นก็มีใจชื่นชมยินดี จึงให้พราหมณ์อาจารย์ผู้ติดตามมาทำนายดู พราหมณ์อาจารย์ก็บอกว่า เป็นพญานาคแสดงอิทธิฤทธิ์สร้างขึ้น หลังจากสร้างเมืองเสร็จแล้วพราหมณ์อาจารย์ผู้นั้นก็พิจารณาเอาชื่อพญานาคพันธุนาคราชและเจ้าสิงหนวัติกุมารมารวมกันเป็นชื่อเมืองว่า เมืองนาคพันธุนาคราชสิงหนวัตินคร หลังจากตั้งเมืองได้ห้าปี (พ.ศ. 435) เจ้าสิงหนวัติกุมารได้แผ่บารมีรวบรวมหัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งหอมและล้านนาได้ทั้งหมดแล้ว อำมาตย์มนตรีและพราหมณ์ทั้งหลาย ก็พร้อมกันอุสสาภิเชกเจ้าสิงหนวัติกุมารขึ้นเป็นเอกราชมหากษัตริย์ มีชื่อว่า เจ้าพระยาสิงหนวัติราชกษัตริย์เจ้า ตั้งแต่นั้นมา” (กลุ่มรักษ์เชียงแสน, 2549)

เอกสารทางประวัติศาสตร์อีกหลายชิ้นยังกล่าวถึงการสร้างวัดพระธาตุดอยแก้วขึ้นในเวลาต่อมาดังความในเอกสารว่า “...ศักราชได้ 2 ตัว ปีระวยาสัน เดือน 7 เพ็ญ วันอาทิตย์ ครั้นนั้นมหาจักรยาญ์เถร เจ้าก็อธิฐานเอาธาตุกระดูกดาตินพระพุทธเจ้าที่ถ้ำสาตตปณณคูหาเมืองราชคฤห์ที่นั่นก็ได้มาทั้ง 3 สถาน ทั้งปวงมี 24 พระองค์แล...ครั้นนั้นธรรมิกราชเจ้าก็มีน้ำใจศรัทธายินดีนัก ก็ให้ช่างคำมาสร้างพระโกศเงินพระโกศคำรับเอาพระโกศแล้ว อันทรงยังพระบรมธาตุเจ้า แล้วบูชาด้วยเครื่องสักการบูชามากนัก ก็เอาขึ้นใส่สิริวิภาณูจันคำ แล้วก็แห่แห่นยังพระบรมธาตุไปสู่รัตนกฏบรพตดอยแก้ว อันมีหนทิศตะวันตกเฉียงเหนือแห่งเวียงโยนกนครข้างแสนที่นั่นไกลประมาณ 2 คาวุต...” (ไพบูลย์ วงศ์ใหญ่และคณะ, 2552)

พระเจ้าพรหมกอบกู้เมืองโยนก

มานิต วัลลิโภดม (กลุ่มรักษ์เชียงแสน, อ้างแล้ว) ได้บอกเล่าถึงเรื่องราวของพระเจ้าพรหมกุมารผู้กอบกู้เมืองโยนกนครไว้ว่า ตามตำนานนั้นกษัตริย์ราชวงศ์สิงหนวัติกุมารได้ปกครองเมืองโยนกนครข้างแสนเรื่อยมาตามลำดับได้แก่

ลำดับที่ 1 พระเจ้าสิงหนวัติ ครองราชย์ 102 ปี

ลำดับที่ 2 เจ้าคันธกุมาร ครองราชย์ 29 ปี

ลำดับที่ 3 เจ้าอชุตราชกุมาร ครองราชย์ 100 ปี (เป็นกษัตริย์ผู้สร้างพระมหาสถูปประดิษฐาน
บรมธาตุคดยงหรือคดยตุงในปัจจุบัน)

ลำดับที่ 4 พระมิ่งรายนราชกุมาร 50 ปี

ลำดับที่ 5 พระองค์เชื่อง ครองราชย์ 31 ปี

ลำดับที่ 6 พระองค์ชินราชบุตร ครองราชย์ 20 ปี

ลำดับที่ 7 พระองค์คำราชบุตร ครองราชย์ 16 ปี

ลำดับที่ 8 พระองค์เกียรราชบุตร ครองราชย์ 59 ปี

ลำดับที่ 9 พระองค์ชาติ ครองราชย์ 19 ปี

ลำดับที่ 10 พระองค์เว้า ครองราชย์ 18 ปี

ลำดับที่ 11 พระองค์แวนราชบุตร ครองราชย์ 16 ปี

ลำดับที่ 12 พระองค์แก้วราชบุตร ครองราชย์ 15 ปี

ลำดับที่ 13 พระองค์เงินราชบุตร ครองราชย์ 15 ปี

ลำดับที่ 14 พระองค์ตน ครองราชย์ 25 ปี

ลำดับที่ 15 พระองค์งาม ครองราชย์ 32 ปี

ลำดับที่ 16 พระองค์สือ ครองราชย์ 17 ปี

ลำดับที่ 17 พระองค์รอยอนุชา ครองราชย์ 15 ปี

ลำดับที่ 18 พระองค์เชิงราชบุตร ครองราชย์ 18 ปี

ลำดับที่ 19 พระองค์พังราชบุตร ครองราชย์ 16 ปี

ลำดับที่ 20 พระองค์ภารราชบุตร ครองราชย์ 17 ปี

ลำดับที่ 21 พระองค์พิมพ์ราชบุตร ครองราชย์ 19 ปี

ลำดับที่ 22 พระองค์สิงห์ ครองราชย์ 16 ปี

ลำดับที่ 23 พระองค์สม ครองราชย์ 12 ปี

ลำดับที่ 24 พระองค์สววรรค์ ครองราชย์ 20 ปี

ลำดับที่ 25 พระองค์แพง ครองราชย์ 21 ปี

ลำดับที่ 26 พระองค์พวน ครองราชย์ 12 ปี

ลำดับที่ 27 พระองค์จัน ครองราชย์ 10 ปี

ลำดับที่ 28 พระองค์ฟู ครองราชย์ 12 ปี

ลำดับที่ 29 พระองค์ฝืน ครองราชย์ 7 ปี

ลำดับที่ 30 พระองค์ว้าง ครองราชย์ 49 ปี

ลำดับที่ 31 พระมิ่งสิงห์ ครองราชย์ 50 ปี

ลำดับที่ 32 พระมิ่งแสน ครองราชย์ 25 ปี

ลำดับที่ 33 พระมิ่งสม ครองราชย์ 9 ปี

ลำดับที่ 34 พระองค์ทิพย์ ครองราชย์ 16 ปี

ลำดับที่ 35 พระองค์กอง ครองราชย์ 17 ปี

ลำดับที่ 36 พระองค์กม ครองราชย์ 4 ปี

ลำดับที่ 37 พระองค์ชาย ครองราชย์ 26 ปี

ลำดับที่ 38 พระองค์ชิน ครองราชย์ 14 ปี

ลำดับที่ 39 พระองค์ชม ครองราชย์ 19 ปี

ลำดับที่ 40 พระองค์กัง ครองราชย์ 15 ปี

ลำดับที่ 41 พระองค์กัง ครองราชย์ 14 ปี

ลำดับที่ 42 พระองค์เคียง ครองราชย์ 18 ปี

จนถึงสมัยพระเจ้าพังคราชผู้ครองราชย์ลำดับที่ 43 ได้เกิดศึกและเสียเมืองให้กับพญาขอมดำแห่งเมืองอุโมงคเสลานคร พระเจ้าพังคราชถูกขับไล่ไปเป็นหัวหน้าหมู่บ้านในเวียงสี่ดวง และให้ส่งส่วยทองคำปีละ 4 ตวง ผลมะตูมตั้งแต่นั้นมา ยามนั้นยังมีสามเณรชาวเวียงสี่ดวงคนหนึ่ง อายุ 19 ปี ได้ไปบิณฑบาตยังเมืองโยนกนครจนมาถึงคุ้มพญาขอมดำ เมื่อพระยาขอมดำทราบก็โกรธว่าเป็นลูกข้าส่วยบังอาจมายังคุ้มของตน จึงสั่งให้ทหารไม่ให้เอาข้าวใส่บาตร สามเณรได้ยินดังนั้น ก็เดินหนีไปยังดอยภูแก้ว กระทำประทักษิณไหว้มหาธาตุเจ้าแล้ว ก็ยกบาตรขึ้นถวายแด่พระบรมธาตุ และตั้งคำปรารภว่า “ตอนนี้ก็เจ็ดวันขอให้ได้ไปเกิดในท้องของนางเทวีของเวียงสี่ดวงด้วยเถิด เมื่อเกิดมาแล้วขอให้มียูปร่าง มีพละกำลัง มีอายุยืนยาว ครั้นได้ 16 ปีแล้ว ขอให้มิชยชนะต่อพระยาขอมดำตนนี้ด้วยเถิด” วันนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนหก สามเณรจึงประกาศต่อเทวดาทั้งหลาย จงมาเป็นสักขีพยานรับรู้ แล้วก็ลอยออกมานั่งยังร่มไม้ต้นหนึ่งไม่ฉันข้าว ไม่ฉันน้ำ ได้ 7 ก็จุติไปปฏิสนธิในครรภ์ของนางเทวีแห่งเวียงสี่ดวง ขณะนั้นยามใกล้รุ่งนางเทวีได้ฝันไปว่า มีช้างเผือกตนหนึ่งมายืนหน้าบ้านแล้วออกจากเวียงไปใกล้แห่งผู้คนทั้งหลายแตกตื่น นางสะดุ้งตกใจตื่น จึงไปเล่าให้พญาผู้เป็นสามีฟัง พระเจ้าพังซึ่งเป็นพญาเวียงสี่ดวงขณะนั้นจึงบอกว่า จะมีผู้มีบุญมาเกิดในท้องของนางจากนั้นนางเทวีก็ตั้งครรรภ์ พอได้ 7 เดือนนางก็อยากได้เครื่องศาสตราวุธทั้งหลาย พญาเจ้าก็หาช่างมาทำให้ ครั้นนางอยากกินเลือดขอมดำติดคมดาบ พญาก็ให้คนไปหามาหาหาให้นางกิน นางเทวีตั้งครรรภ์ได้ 10 เดือน ก็ประสูติได้บุตรชายผู้หนึ่ง มีผิวพรรณหมดจดงดงามยิ่งนัก เหมือนดังพรหมลงมาเกิด จึงตั้งชื่อว่า “พรหมกุมาร” เมื่อพรหมกุมารมีอายุได้ 7 ปี ก็มีใจอยากได้เครื่องศาสตราวุธทั้งหลายพระราชบิดาก็หาช่างมาทำศาสตราวุธเก็บสะสมไว้ทุกปี จนกระทั่งพรหมกุมารอายุได้ 13 ปี อยู่มาวันหนึ่งยามใกล้รุ่ง พรหมกุมารได้ฝันไปว่า มีเทวดามาบอกกล่าวว่า ถ้าอยากได้ช้างวิเศษในดอนรุ่งแจ้งให้เอาตะขอไม้ไผ่แล้วไปล้างหน้าที่แม่น้ำของ ช้างเผือก 3 ตัว จะล่องน้ำมา เมื่อจับตัวที่ 1 ได้ จะปราบได้ 4 ทวีป เมื่อจับตัวที่ 2 ได้จะปราบได้ชมพูทวีป ถ้าจับตัวที่ 3 ได้ จะปราบล้านนาและขอมดำ พรหมกุมารสะดุ้งตื่นขึ้นมา ก็พาเด็กหนุ่ม 50 คนไปเป็นบริวารตัดตะขอไม้ไผ่ แล้วก็ไปล้างหน้าที่แม่น้ำของ รออยู่ครู่ใหญ่ก็มีงูใหญ่ขนาดเท่าช้างงูตัวที่ทำจากไม้ไผ่สานลอยตามน้ำมา ลำตัวลายต่างดวง น่ารักยิ่งนัก จึงยืนสะดุ้งตกใจอยู่ที่ริมฝั่ง เมื่องูตัวนั้นลอยไป งูตัวที่ 2 ก็ล่องน้ำของมาอีกลำตัวเท่าต้นตาล ผิวมันเลื่อมเป็นประกายจ้า ดูน่ารัก ก็พากันสันทัน จนนงูตัวนั้นลอยน้ำผ่านไป พรหมกุมารรำพึงว่า เทวดามานิมนต์บอกว่า จะมีช้างเผือก 3 ตัวลอยตามน้ำมา แต่ไม่เห็นมีช้างสักตัว คงจะเป็นงู 3 ตัวนี้แหละ เมื่องูตัวที่ 3 ล่องตามน้ำมา พรหมกุมารจึงตัดสินใจกระโดดลงไปจับคองัวไว้ หมู่บริวารก็ลงไปจับงูนั้นพร้อมกัน แล้วงูตัวนั้นก็กลับกลายเป็นช้างเผือกไปในทันที พรหมกุมารก็ดีใจ ใช้ตะขอไม้ไผ่คล้องให้ออกจากน้ำก็ไม่ยอมออก จึงให้บริวารกลับไปบอกพระบิดา พระองค์พังจึงได้ให้หม่อมมาทำนายดู หม่อมทำนายว่า ให้เอาทองคำพันหนึ่ง ตีเป็นพวง (กระดิ่ง) แล้วแห่แห่น ช้างเผือกจะขึ้นจากน้ำ เมื่อนั้นพระองค์จึงให้ช่างตีพวงคำ แล้วให้ทุกขิดกุมารผู้เป็นพี่เอาไปให้พรหมกุมารผู้น้อง เมื่อไปถึงก็ตีพวงคำทันที ส่วนช้างเผือกเมื่อได้ยินเสียงพวงคำแล้วจึงออกจากแม่น้ำของ ช้างตัวนี้จึงได้ชื่อว่า ช้างพวงคำ เมื่อพรหมกุมารนำช้างพวงคำมาถึงเวียงสี่ดวงแล้วก็บอกพระองค์ฟังผู้พ่อ ขออย่าได้ส่งส่วยแก่พระยาขอมดำอีก ขอจงวางภาระให้แก่ลูก พระองค์ก็มีใจยินดีเป็นยิ่งนัก สั่งให้คนสร้างโรงช้าง และให้ช่างตีทองมาตีเครื่องช้างทุกอย่างด้วยทองคำทั้งสิ้น พรหมกุมารก็หัดขี่ช้างพวงคำ และฝึกธนูพลทุกวันมิได้ขาดจนพระองค์

อายุได้ 16 ปี ไม่ส่งส่วยแก่พระยาขอมด้ามาเป็นเวลา 3 ปี พระยาขอมด้าจึงโกรธแค้น สั่งให้เตรียมทัพพร้อมรบภายใน 3 วัน จะยกทัพมาปราบเวียงสีตวง เวลานั้นไทยวนสืบความลับได้ ก็นำความไปแจ้งแก่พรหมกุมาร พระองค์จึงแต่งกองทัพแล้วเสด็จขึ้นขี่ช้างเผือกพางคำ แล้วก็ถือพางคำต้อนำหน้ายกพลออกจากเวียงสีตวง ออกไปรบกับขอมด้าที่ทุ่งสนทราย แต่ยังไม่ทันได้รับ ข้างของพระยาขอมด้าเห็นช้างเผือกพางคำก็สะดุ้งกลัว ร้องแล้ววิ่งหนีไป หมูข้างขอมด้าทั้งหลายก็แตกตื่น เหยียบหัวขอมด้าตายไปมาก แตกกระจัดกระจายหนีตามเข้าเวียงไปแล้วปิดประตูเวียงทุกแห่ง เมื่อนั้นพรหมกุมารจึงได้ไล่ช้างเผือกพางคำเข้าแทงประตูเมืองทะลุพังไปแล้วเข้าไปกำจัดขอมด้าตายไปเป็นอันมาก พระยาขอมด้าจึงพาเอาผู้คนและลูกเมียหลบหนีออกจากเวียงโยนก นครไปทางทิศใต้ พรหมกุมารก็ติดตามกำจัดขับไล่ขอมด้าไปไกลมิได้หยุดหย่อน จนล่วงมาได้ 1 เดือน จนถึงเขตแดนละโว้ ฝ่ายพระอินทร์ก็เล็งดูเหตุ จึงรำพึงว่า พรหมกุมารนี้ตามกำจัดพระยาขอมด้ามิได้หยุดหย่อนจักฉิบหายตายหมด ควรที่จะโปรดเอาชีวิตทั้งหลายไว้ จึงให้เทวบุตรลงมาเนรมิตกำแพงหินศิลาขวางกั้นหน้าพรหมกุมารไว้ พวกขอมก็รอดชีวิตไปเล็กน้อย พรหมกุมารเมื่อได้ชัยชนะแก่ขอมทั้งหลายก็ยกทัพกลับคืน เกือบเอาข้าวของ เงินทอง ของขอมที่ละทิ้งไว้ บรรทุกหลังช้างม้า นำกลับมาจนถึงเมืองโยนก แล้วเสด็จกลับเวียงสีตวง และเปลี่ยนชื่อเป็นเวียงพางคำตามชื่อช้างเผือกมงคลนั้น ส่วนช้างเผือกพางคำนั้น เมื่อไปถึงเมืองแล้วพรหมกุมารเจ้าก็ลงจากหลังปลดเปลื้องเครื่องทรงเสร็จแล้ว ก็หนีออกจากเวียงพางคำไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เจ้าพรหมกุมารก็สั่งให้คนทั้งหลายติดตาม ก็เห็นช้างมงคลนั้นกลับกลายเป็นงูใหญ่ดังเดิม และหนีเข้าสู่ดอยไป คนทั้งหลายจึงกลับมากราบพูลตามที่พวกเขาเห็น ด้วยเหตุนี้ ดอยนั้นจึงได้ชื่อว่า ดอยช้างงู (ปัจจุบันเพี้ยนเป็นคำว่า ดอยสะงะ) จากนั้นเจ้าพรหมกุมารจึงได้อัญเชิญพระเจ้าฟ้างครามาเสวยเมืองโยนกดังเดิม หลังจากที่เสียเมืองพระยาขอมด้าได้ 19 ปี ในวันจันทร์เพ็ญเดือน 8 และขนานนามเมืองโยนกใหม่เรียกว่า พระนครไชยบุรีส่วนเจ้าพรหมกุมารได้ไปตั้งเวียงใหม่ใช้เวลาเดินทางจากเมืองเดิม 2 วัน มีชื่อว่า เวียงไชยปราการ (หรือเมืองฝางในปัจจุบัน) รวมทั้งก่อตั้งเวียงไชยনারายณ์และเวียงพางคำขึ้นเพื่อป้องกันมิให้ข้าศึกเข้ามาบุกรุก เมืองไชยบุรีศรีโยนกนครหลวงอีกต่อไป

(พระองค์ฟ้างคราช ครองราชย์ 56 ปี เสียเมืองให้พระยาขอม 19 ปี พระเจ้าพรหมขับไล่ขอมออกจากเมืองได้สำเร็จจึงได้กลับมาครองราชย์ต่ออีกครั้ง)

โยนกนครล่มสลาย

หลังจากการกอบกู้บ้านเมืองของอาณาจักรโยนกนครได้มีการครองราชย์ต่อมาเป็นลำดับดังนี้

ลำดับที่ 44 พระมหาอุปราชทุกขิต ครองราชย์ 16 ปี

ลำดับที่ 45 พระองค์มหาวันราชโอรส ครองราชย์ 20 ปี

ลำดับที่ 46 พระองค์มหาไชยชนะราชโอรส ครองราชย์ 1 ปี (ณ ศักราชได้ 467 ปี เมืองโยนกจึงถึงกาลล่มสลาย) ซึ่งปรากฏเรื่องราวตามพงศาวดารและเรื่องเล่าในท้องถิ่นที่สอดคล้องกันสรุปได้เป็น 4 ประเด็น ดังนี้คือ

ประการแรก จากเรื่องเล่าของประชาชนในท้องถิ่นที่เล่าสืบทอดกันมา เรื่อง ปลาไหลเผือกและเกาะแม่ม่าย ซึ่งได้กล่าวถึงการจับปลาไหลเผือกที่มีขนาดใหญ่มาแล้วนำมาแบ่งกันกินทั่วเมือง มีเพียงแม่ม่ายซึ่งอาศัยอยู่เพียงลำพังไม่มีสมาชิกในบ้านไปช่วยจับปลาไหลเผือกจึงไม่ได้ส่วนแบ่ง แต่ปรากฏว่าได้เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้นอันเนื่องมาจากอาเพศที่จับปลาไหลเผือกมากินทำให้น้ำท่วมทั้งหมู่บ้าน เหลือไว้แต่เพียงพื้นที่บ้านของแม่ม่ายเพียงผู้เดียวที่รอดชีวิต ดังความในพงศาวดารที่กล่าวไว้ว่า "...เมื่อพระองค์มหาไชยชนะราช เสดยราชย์ได้ 1 ปี อยู่มาวันหนึ่งเป็นวันเสาร์ เดือน 7 แรม 7 ค่ำ มีราษฎรพวกหนึ่งไปหาปลาในแม่น้ำกุกนที (คาดว่า เป็นแม่น้ำกก) ได้ปลาไหลเผือกตัวหนึ่งใหญ่เท่าลำตาล ยาว 7 วา ก็พากันทุบตีให้ตาย แล้วผูกเชือกลากมาตาม

ลำห้วย แล้วนำมาถวายพระเจ้านครโยนกมหาไชยชนะ พระองค์ได้ดำรัสสั่งให้แล่นเรือแจกกันกินทั่วทั้งเมือง ครั้นล่วงเวลารাত্রีกาลค้ำวันนั้น ในปฐมยามแผ่นดินได้สะท้านดังสนั่นครืนครืนขึ้นครั้งหนึ่ง ครั้นล่วงเข้ามัชฌิมายาม ก็ดังสนั่นลั่นเลื่อนอีกครั้งหนึ่ง พอล่วงเข้าปัจฉิมยามก็ดังกึกก้องเป็นคำรบสาม เมืองโยนกนครก็ทรุดล่มจมลง กลายเป็นหนองน้ำใหญ่ พระเจ้าแผ่นดินและขัตติยวงศาเสนาอมาตย์ ราชบุตร บรรดาที่อยู่ในนครนั้นก็ถึงกาลกิริยาไปตามยถากรรม ครั้นรุ่งเช้า ขุนพันนาบ้านนอกชอกชนบททั้งหลายก็พากันโจษขานว่า เมื่อคืนที่แล้วไปนี่เป็นเหตุฉฉฉฉ ได้อินเสียงเดือดดังสนั่นหวั่นไหวในเวียง ควรที่เราทั้งหลายเข้าไปสำรวจตรวจดูให้รู้แจ้ง จากนั้นก็พากันเข้ามาชักชวนลูกน้องบริวารเข้ามาในเวียง แต่ก็มองไม่เห็นตัวเวียง เห็นแต่น้ำกับเรือ่นายเฒ่า แม่ม่ายหลังเดียว เขาก็พากันเรียกยาเฒ่าแม่ม่ายนั้นมาไถ่ถามดู ได้ความว่า เมื่อวานนี้ เจ้านายทั้งหลายได้อาปลาไหลเผือกตัวหนึ่งมาถวายกษัตริย์เจ้า แล้วก็แจกกันกินทั้งเมือง เมื่อค่ำเล็กน้อย ยังมีมานพหนุ่มผู้หนึ่งมาจากไหนก็ไม่ทราบมาแวะพักที่เรือนของป่า เมื่อป่าจัดอาหารให้กินก็ไม่ยอมกิน และถามว่า ชาวเวียงที่นี่เขาเอาอะไรมากิน ทำอาหารมีกลิ่นหอมจนทั่วเวียง ป่าก็บอกไปว่า พวกเขาได้ปลาไหลเผือกตัวหนึ่งมาทำอาหารสุกกันกิน ส่วนป่านี้เป็นแม่ม่ายเฒ่าชราแล้ว ไม่มีลูกหลาน ไม่มีใครเอามาให้กิน มานพผู้นั้นกล่าวบอกว่า ป่าไม่ได้กินกับเขานั้นก็ดีแล้ว จากนั้นจึงหยุดพักอยู่ชั่วครู่หนึ่งแล้วกล่าวว่า ข้าจักไปเที่ยวแอ่วเล่นยามหนึ่งก่อนแล หลังจากที่ได้เข้าไปแล้วมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นก็ดี ถ้าไม่เห็นข้ามา ป่าอย่าได้ลงเรือนเป็นอันขาด ว่าแล้วมานพคนนั้นก็ลงจากเรือนไป ครึ่งป่าเข้านอนอยู่ยามหนึ่ง ก็ได้ยินเสียงดังสนั่นหวั่นไหว เป็นดังบ้านเรือนจักพังลง ป่าก็เกิดความกลัวมาก นึกจึงลุกขึ้นจากที่นอน แต่คิดถึงคำพูดของหนุ่มมานพผู้นั้นจึงเข้าไปนอน เสียงอันนั้นก็เงียบไป ครึ่งถึงกลางคืนก็ดังอีกเป็นครั้งที่สอง ป่าก็ลุกไปดูถึงประตูห้อง ก็คิดถึงคำพูดของมานพนั้น จึงกลับเข้าไปนอน เสียงนั้นจึงเงียบไป จวนจะรุ่งเช้าก็เกิดเสียงขึ้นอีกเป็นครั้งที่สามและดังยิ่งกว่าเดิมเป็นอันมาก ป่าก็เกิดความกลัวเป็นที่สุด และก็ลุกขึ้นจากที่นอนไปถึงหัวกะโหลก มองไปทางใดก็เห็นแต่น้ำเป็นอย่างนี้แหละ เจ้านายทั้งหลายเอ๋ย เมื่อนั้นขุนทั้งหลายก็ถามว่าปลาไหลเผือกตัวนั้นใหญ่เท่าใด แม่ม่ายผู้นั้นจึงตอบว่าใหญ่เท่าใดก็ดูรอยที่เขาลากมานั้นเถิด รอยลากปลาไหลนั้นใหญ่และลึกพอจะเป็นแม่น้ำได้" หลังจากนั้นเมืองโยนกนครก็กลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ที่ปรากฏหลักฐาน ร่องรอยการตั้งชุมชนมากมายกระจายอยู่รอบพื้นที่ ทั้งอิฐหรือดินที่ ข้างของเครื่องใช้ พระพระขรรค์ และพระพุทธรูป เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้มีการนำเรื่องเล่าดังกล่าวเข้ามาผูกโยงเข้ากับการตั้งชื่อชุมชนในภายหลัง โดยรอยที่ลากปลาไหลเผือกมานั้น กลายเป็นแม่น้ำ ชื่อว่า ลำน้ำแม่ลาก และบ้านแม่ลาก ส่วนบริเวณที่นำมาชำระตัดแบ่งและทำความสะอาดนั้น ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ควั" จึงเรียกกันว่าลำน้ำแม่ควั แล้วเปลี่ยนมาเป็นน้ำแม่แล้ว และบ้านแม่แล้ว หมู่บ้านแม่ลากและแม่แล้ว ปัจจุบันอยู่ในตำบลท่าข้าวเปลือก ส่วนบริเวณบ้านของแม่ม่ายนั้นเชื่อกันว่าเป็นบริเวณที่เรียกกันว่า เกาะแม่ม่าย ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของวัดป่าหมากหน่อ ตำบลจันจว้า ซึ่งภายในวัดยังมีรูปปั้นพญานาค ปลาไหลเผือก และพระขรรค์ทองคำลอยสวามิภักดิ์ รวมทั้งได้รวบรวมโบราณวัตถุจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ไว้ในวัดอีกด้วย

นอกจากเรื่องราวตามพงศาวดารที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว สภาวัฒนธรรมจันจว้า (2551) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการล่มสลายของเวียงหนองล่องเพิ่มเติมจากการเกิดอาเพศตามเรื่องเล่าเกาะแม่ม่ายและปลาไหลเผือกแล้วยังมีปัจจัยอีก 3 ประการตามมาประกอบด้วยปัจจัยการล่มสลายของเมืองโยนก **ประการที่สอง**คือ บริเวณที่เป็นเมืองโยนกหรือเวียงหนองล่องในปัจจุบันนั้นหลักฐานทางธรณีวิทยาได้แสดงให้เห็นว่าตั้งอยู่บนรอยเลื่อนแม่จัน-เชียงแสน ซึ่งเป็นรอยเลื่อนที่ยังมีพลังอยู่และปี พ.ศ. 2521 ได้เกิดแผ่นดินไหวขนาด 4.9 ริกเตอร์ หลังจากนั้นเป็นต้นมาได้เกิดแผ่นดินไหวที่มีขนาดมากกว่า 3 ริกเตอร์มาแล้วไม่น้อยกว่า 10 ครั้ง ซึ่งเกิดในระดับตื้นกว่า 10 กิโลเมตร จึงเป็นไปได้ว่ารอยเลื่อนนี้เป็นสาเหตุหลักของการล่มสลายของอาณาจักรโยนกและปัจจุบันยังพบบ่อน้ำร้อนอยู่กลางเวียงหนองล่อง มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ มีอุณหภูมิของน้ำวัด

ได้ประมาณ 40 องศาเซลเซียส อย่างไรก็ตามก็ยังมีความเป็นไปได้ว่าสาเหตุของการล่มสลายน่าจะมาจากสาเหตุประการที่สามคือ การเกิดน้ำท่วมใหญ่อันเนื่องมาจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่บริเวณเวียงหนองหล่มเป็นแอ่งกระทะแล้วมีภูเขาและเนินเขาเตี้ย ๆ ล้อมรอบ อีกทั้งยังได้รับอิทธิพลจากแม่น้ำโขงโดยในฤดูน้ำหลากน้ำจากแม่น้ำโขงจะหลากเข้ามาท่วมขังยังพื้นที่เวียงหนองหล่มอีกด้วย ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าได้เกิดน้ำท่วมใหญ่จนบ้านเรือนเสียหายจนชุมชนล่มสลายไปในที่สุดซึ่งเหตุการณ์ในลักษณะดังกล่าวได้เกิดขึ้นในปีพ.ศ.2509 ในขณะนั้นเกิดน้ำท่วมสูงจนถึงบริเวณเนินเขาประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มที่มีอายุมากกว่า 50 ปีต่างยังจำเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ครั้งนี้ได้ดีว่าปริมาณน้ำท่วมสูงมาก สัตว์ป่าหลายชนิดที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่างหนีเข้าไปในป่าบางส่วนพรัดหลงเข้าไปในชุมชนถูกชาวบ้านทำร้าย ฆ่าและนำมาบริโภคเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีมูลเหตุประการสุดท้ายที่เป็นไปได้อีกว่าเกิดจากภัยสงคราม ในเวลานั้นอาณาจักรโยนกอาจพ่ายแพ้สงครามจนบ้านเมืองได้รับความเสียหายจากปืนใหญ่และการเผาทำลาย และประชาชนหนีภัยสงครามไปยังที่ต่าง ๆ ทำให้กลายเป็นเมืองร้างและมีน้ำท่วมขังกลายเป็นหนองน้ำที่มีดินตะกอนรวมทั้งเศษซากพืชที่ถมมีพืชน้ำเกิดขึ้นซึ่งประชาชนเรียกว่า ปึง รวมตัวกันเป็นผืนใหญ่เมื่อเหยียบแล้วจะยุบตัวลง จนเป็นที่เรียกว่าเมืองหนอง หรือ เวียงหนองหล่ม มาตราบนานถึงทุกวันนี้

ในการนี้หากนับระยะตั้งแต่พระเจ้าสิงหนวัติก่อตั้งเมืองโยนกขึ้นและมีกษัตริย์ครองราชย์ทั้งสิ้น 46 พระองค์ จนเมืองล่มสลายนั้นมีระยะเวลาทั้งสิ้น 1,148 ปี หลังจากนั้นจึงได้ก่อตั้งเวียงปุกกาขึ้นในบริเวณริมแม่น้ำปากตะวันตก ซึ่งเป็นเบื้องตะวันออกแห่งเมืองโยนกที่ล่มสลายไป และมีนายบ้านผู้หนึ่งมีชื่อว่า ขุนวัง หรือขุนลิ่งเป็นผู้ปกครองสืบมาอีก 15 ลำดับวงศ์ ประวัติศาสตร์ของโยนกนครจึงยุติลง

1.2) ยุคเชียงแสนเมืองสมรภูมิ

ภายหลังการล่มสลายของเมืองโยนกได้มีการก่อร่างสร้างเมืองขึ้นอีกหลายครั้ง ดังกรณีเวียงปุกกาและเมืองหิรัญนครเงินยาง ซึ่งประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าวขาดหายไปบางส่วนมาปรากฏชัดเจนในการก่อตั้งเมืองเชียงแสนขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 (พ.ศ. 1800) โดยศิริพร ยาประสิทธิ์ (กลุ่มรักษ์เชียงแสน, อ้างแล้ว) ได้กล่าวเอาไว้ว่า ภายหลังจากพญามังรายครองราชย์สมบัติที่เมืองเงินยางเชียงแสนแล้ว จึงได้สร้างเมืองเชียงแสน จากนั้นจึงได้สร้างเมืองเชียงราย และตั้งเมืองเชียงรายเป็น เมืองหลวง จากนั้นพญามังรายได้สร้างเมืองเชียงใหม่ และพระเจ้าแสนภูได้ครองเมืองเชียงรายซึ่งได้บูรณะเมืองเชียงแสนขึ้นอีกครั้ง หลังจากนั้นประมาณ ปี พ.ศ. 2101 พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองยกทัพมาตีเมืองในอาณาจักรล้านนา เมืองเชียงแสนจึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่นั้นมา โดยพม่าให้เชียงแสนปกครองตนเองภายใต้การควบคุมของพม่าบ้าง ส่งคนมาปกครองบ้าง ต่อมาในสมัยพระเจ้าหงสาวดีนันทบุเรงได้ยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้านเรศวรมหาราชอีกแต่พ่ายแพ้ และอีก 6 ปีต่อมา กองทัพกรุงศรีอยุธยาตีได้เมืองเชียงใหม่ ในระยะนี้เชียงแสนตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านช้างบ้าง พม่าบ้าง และกรุงศรีอยุธยาบ้างโดยในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชให้ออกรามเดโชครองเมืองเชียงแสนเมื่อปี พ.ศ.2136 ระยะตอนปลายกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี เมืองเชียงแสนกลายเป็นสมรภูมิที่พม่ายึดเอาเป็นเมืองปราการรบกับพระเจ้ากรุงธนบุรี พม่าอยู่ในเมืองเชียงแสนจนถึง ปี พ.ศ. 2347 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงเทพหริรักษ์กับพระยามราชนิกองทัพขึ้นมาขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงแสนได้สำเร็จ และให้เผาเมืองเสียไม่ให้เป็นที่มั่นของข้าศึกอีกต่อไป พร้อมกวาดต้อนผู้คนประมาณ 22,000 ครอบครัว จัดแบ่งออกเป็นกลุ่ม แยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานในที่ต่าง ๆ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง น่าน เวียงจันทน์ และส่งลงไปยังกรุงเทพฯ แล้วโปรดเกล้าให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ ต.เสาไห้ จ.สระบุรี และที่ ต.คูบัว จ.ราชบุรี ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพวกพม่าลี้ภัยจากเมืองเชียงตุงอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองเชียงแสน เป็นอิสระไม่ขึ้นกับ

อำนาจการปกครองของไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินทวิไชยยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ นำกำลัง 4,500 คน ยกมาปราบปรามและผลักดันให้ออกไปจากเมืองเชียงแสน เมื่อปี พ.ศ. 2417 ต่อมาจึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินทิตะ บุตรเจ้าบุญมาผู้เป็นหลาน ซึ่งครองเมืองลำพูนอยู่ และพระเจ้ากาวิละผู้ครองนครเชียงใหม่ นำราษฎรชาวลำพูนและเชียงใหม่ ประมาณ 1,500 ครอบครัว ขึ้นไปตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงแสน และพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เจ้าอินทิตะเป็นพระยาราชเดชดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสน ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2442 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้นายไชยวงศ์ บุตรพระยาเดชดำรง เป็นพระยาเดชดำรงสืบตระกูลแทนบิดา และย้ายศูนย์การปกครองไปที่ตำบลกาสา (ปัจจุบัน ตั้งอยู่ในอ.แม่จัน) ตั้งขึ้นเป็นอำเภอขึ้นต่อจังหวัดเชียงราย ส่วนเมืองเชียงแสนให้ยุบเป็นกิ่งอำเภอเชียงแสนหลวง หลังจากนั้นเมื่อวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2500 เมืองเชียงแสนได้ถูกตั้งเป็นอำเภออีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า อำเภอเชียงแสน อยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดเชียงรายสืบมา

2) ยุคคนยองย้ายแผ่นดิน

อภินันท์ ธรรมเสนา (2553) ได้เรียบเรียงประวัติศาสตร์ “คนยอง” ไว้ว่า คนยองเป็นกลุ่มคนที่มิถิฐานดั้งเดิมอยู่ใน “เมืองยอง” ผู้เฒ่าผู้แก่ในเมืองยองเรียกเมืองนี้ว่า “เมืองเจียงจั้ง” (เมืองเชียงช้าง หรือเมืองแห่งช้าง) ซึ่งตั้งอยู่ปลายสุดของรัฐฉานด้านตะวันออก ห่างจากชายแดนแม่สายไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือราว 157 กิโลเมตร ปัจจุบันมีฐานะเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงราย ประเทศพม่า ประชาชนในเมืองยองมีเชื้อสายทางชาติพันธุ์มาจากกลุ่มไทลื้อที่มาจากเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา หากแต่เรียกตัวเองว่า “ไตเมียงยอง” ซึ่งก็เป็นสำนึกที่แสดงออกเพื่อแสดงออกถึงการจัดจำแนกตัวตนในแง่ถิ่นฐานบ้านเกิดแต่ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อที่ต่างยึดมั่นในพระพุทธศาสนาแบบจารีตล้านนาหรือพุทธศาสนานิกายเถรวาทนิกายโยนเป็นสายใยที่ทำให้เขตวัฒนธรรมไทลื้อ-ไทยวนครอบคลุมทั่วทั้งบริเวณแม่น้ำคงคา แม่น้ำโขงตอนกลาง แม่น้ำกก และแม่น้ำปิงตอนบน ซึ่งประกอบด้วยหัวเมืองสำคัญ ๆ ได้แก่ เชียงรุ่ง เมืองหลวง เมืองล่า เชียงตุง เมืองยอง เชียงแสน เมืองสิง เชียงแสน เชียงของ เชียงราย เมืองฝาง เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และพะเยา สำหรับประวัติของเมืองยองนั้นสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 19 สมัยเจ้าสุรินทผลการสถาปนาอำนาจของไทยลื้อเชียงรุ่งในเมืองยอง ในอดีตเมืองยองเป็นอิสระปกครองตนเอง มีเจ้าหลวงเมืองยองเป็นผู้ปกครองแต่ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ราบ ล้อมรอบด้วยภูเขาคล้ายเมืองเชียงใหม่ แต่ไม่ได้ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าทั้งทางบกและทางน้ำจึงไม่สามารถขยายตัวและพัฒนาเป็นเมืองที่มีความเข้มแข็งและมั่นคงพอที่จะสถาปนาตนเองเป็นศูนย์กลางอำนาจได้ ต่อมาได้เกิดจุดเปลี่ยนที่สำคัญจากการเสื่อมอำนาจของพม่า ดินแดนล้านนาเกิดการฟื้นฟูหัวเมือง ช่วงเวลานั้นมักเต็มไปด้วยสงครามการกวาดต้อนผู้คน โดยเฉพาะการรื้อฟื้นเมืองเชียงใหม่และลำพูนของพระเจ้ากาวิละ ที่กำหนดนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ที่นำไปสู่การเทครัวชาวยองจากเมืองยองมาเมืองลำพูนในปี พ.ศ. 2348

2.1) การเทครัว “คนยอง” จากเมืองยองในปี พ.ศ.2348

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ ศูนย์จันจว้าศึกษา โรงเรียนจันจว้าวิทยาคม ได้เรียบเรียงเรื่องราวการเทครัวชาวยองไว้ว่าในปีพ.ศ.2348 กองทัพเชียงใหม่ ที่นำโดยเจ้าอุปราชธรรมรังกาและเจ้าบุรีรัตนคำพินมีกำลังถึง 10,000 คน นอกจากนั้นยังมีกองทัพจากเมืองลำปางเมืองแพร่และเมืองน่านอีกด้วย จุดประสงค์ในการยกทัพครั้งนี้เพื่อเป็นการรวบรวมหัวเมืองต่างๆเข้าด้วยกันดังที่เคยเป็นมาในอดีตสภาพการกวาดต้อนผู้คนจากเมืองยองในลักษณะการ “เทครัว” เมื่อกองทัพเชียงใหม่ยกไปถึงเมืองยองใน ปี พ.ศ. 2348 พญาองค์ได้พาบุตรภรรยา ญาติพี่น้อง ขุนนาง พร้อมไพร่พล นับเป็นจำนวนหมื่น ออกมาอ่อนน้อมสวามิภักดิ์โดยดี และยังได้ถวายเครื่องท้าว 5 อย่าง ได้แก่ ข้างพราย สัพพะคัณฑ์ เชนคำ ม้าทรงเครื่องและได้ถวายนางหน่อแก้วเกียงคำ น้องหญิง

ต่างมารดา แก่เจ้าอุปราชธรรมลังกา ขณะกองทัพเชียงใหม่ พักไพร่พลที่เมืองยองในปี พ.ศ.2348 นั้นได้ถือโอกาสยกกองทัพออกไปกวาดต้อนผู้คนจากหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงได้แก่ บ้านยู้ เมืองหลาย เมืองกาย เชียงชั้น เชียงขาง เมืองวะ เมืองต่างๆ ในดินแดนสิบสองพันนา ได้แก่เมืองหลวง เมืองหน (หุน) เมืองแซ เมืองฮาย เมืองเจื่อง ท่าล้อ เมืองพาน เมืองม้า เมืองของ เมืองวัง เมืองมาง เมืองขาง เมืองวาด เมืองอู เมืองจิม เมืองเสี้ยว เชียงรุ่ง ทำให้อำนาจอาณาเขตของพระเจ้ากาวิละขยายกว้างใหญ่ ดังเช่นในสมัยราชวงศ์มังราย การอพยพกวาดต้อนผู้คนจากเมืองยอนนับหมื่นในครั้งนั้น เป็นการอพยพกวาดต้อนเข้ามาทั้งระบบหรือที่เรียกว่า “การเทครัว” โดยประกอบด้วย เจ้าฟ้าหลวง บุตร ภรรยา ญาติพี่น้อง พระสงฆ์ ชุนนางระดับต่างๆ ผู้นำ และไพร่พลอีกนับ 10,000 คน เมื่อมาถึงพระเจ้ากาวิละ ได้มอบผู้คนทั้งหมดให้เจ้าคำพันธ์ ไปตั้งถิ่นฐานและฟื้นฟูเมืองลำพูนในปี พ.ศ.2348

การจัดการให้ชาวเมืองยองเข้ามาตั้งชุมชนในเมืองลำพูนนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่ามีการแบ่งประเภท ตามอาชีพหรือความถนัด เพราะการอพยพของผู้คนมาจากเมืองยองในปี พ.ศ.2348 นั้นพระเจ้ากาวิละมีความตั้งใจที่จะให้คนยongมาตั้งที่เมืองลำพูนโดยอพยพมาทั้งระบบโครงสร้างของสังคม คือ ประกอบด้วยเจ้าฟ้าหลวงเมืองยอง ได้แก่เจ้ามหาอุปราชนำเจ้าเมือง บุตร ภรรยา ญาติพี่น้อง และไพร่พลมาอยู่เมืองลำพูน ผู้คนส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม เพราะเมืองยองเป็นเมืองเกษตรกรรม เมื่อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มทั้งสิ้น ได้แก่ที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง แม่น้ำกว๊น และแม่น้ำท่า อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนการมีอาชีพเกษตรกรรมของผู้คนที่มาจากเมืองยอง

2.2) การย้ายถิ่นฐานจากลำพูน เชียงใหม่

อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (อ้างแล้ว) ได้กล่าวถึงปรากฏการณ์ย้ายถิ่นฐานของคนในชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือในช่วงก่อนและหลังปี พ.ศ. 2500 เอาไว้ว่า ส่วนใหญ่เป็นการย้ายถิ่นฐานไปในที่ที่เป็นป่าเขา เนื่องจากพื้นที่ที่อยู่เดิมเกิดการเปลี่ยนแปลงจากจำนวนคนในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้นจนที่ดินสำหรับการทำการเกษตรไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ ทำให้เกิดแรงผลักดันให้คนบางกลุ่มต้องอพยพไปหาที่อยู่ที่ทำกินแหล่งใหม่

สำหรับกลุ่มคนที่ย้ายถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เวียงหนองล่องในปัจจุบันนี้นั้นส่วนใหญ่เป็นชาวยองที่หลังจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมืองลำพูนครั้งใหญ่ในการเทครัว เมื่อ พ.ศ.2348 นั้นเมื่อระยะเวลาผ่านไป ได้เกิดการโยกย้ายถิ่นฐานมายังเมืองเชียงแสน จากการศึกษาประวัติการก่อตั้งหมู่บ้านในตำบลจันจว้า และจันจว้าใต้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม โรงเรียนจันจว้าวิทยาคม อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ได้พบปัจจัยการย้ายถิ่นฐานของประชาชนมายังเมืองเชียงแสนด้วยสาเหตุสำคัญ 4 ประการได้แก่

สาเหตุการย้ายถิ่นฐานประการที่ 1 คือ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นระหว่าง ปี พ.ศ.2417 – พ.ศ. 2442 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินต๊ะ บุตรเจ้าบุญมาผู้เป็นหลาน ซึ่งครองเมืองลำพูนอยู่ และพระเจ้ากาวิละผู้ครองนครเชียงใหม่ นำราษฎรชาวลำพูนและเชียงใหม่ ประมาณ 1,500 ครอบครัว ขึ้นไปตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงแสน และพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เจ้าอินต๊ะเป็นพระยาราชเดชดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสน

สาเหตุการย้ายถิ่นฐานประการที่ 2 คือคนยongบางส่วนต้องการกลับเมืองยอง และคาดว่าเจ้านายฝ่ายเหนือได้อนุญาตให้คนยongเดินทางกลับภูมิลำเนาของตนเองได้ คนยongจึงได้ออกเดินทางกลับเมืองยอง โดยมีเป้าหมายที่จะลัดเลาะไปตามลำน้ำโขง เมื่อถึงสบยong (บริเวณที่น้ำยongมาบรรจบกับน้ำโขง) เดินทางตามน้ำยongไปก็จะถึงเมืองยอง แต่เมื่อเดินทางมาถึงบริเวณเมืองเชียงแสนเกิดน้ำท่วมหนักในเมืองเชียงแสน จึงทำให้การ

เดินทางหยุดชะงัก แล้วต้องหยุดรอนานกว่า 2 ปี ในระหว่างนั้นประชาชนบางส่วนได้ตัดสินใจไม่เดินทางต่อ เพราะมีอุปสรรคในการเดินทางมากมาย เช่น โจรป่าชุกชุม ไข้ป่าระบาด ระหว่างเดินทางมีหญิงตั้งครรภ์ เป็นต้น ทำให้ประชาชนชาวของกลุ่มหนึ่งตัดสินใจตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเชียงแสน หลังจากการย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงแสนแล้ว ได้เกิดการเข้ามาก่อร่างสร้างชุมชนในบริเวณเวียงหนองล่องในช่วงแรกนั้นเกิดขึ้นในราวปี พ.ศ. 2434-2536 ในการนี้ชุมชนที่ประชาชนชาวเยอรมันบุกป่าฝ่าดงเพื่อตั้งถิ่นฐานขึ้นเรียกว่า ชุมชนบ้านใหม่ ในช่วงเวลานั้นเจ้าหลวงอินต๊ะได้เห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์และได้นำราษฎรชุดเหมืองฝายทำเป็นฝายน้ำล้นเพื่อกั้นแม่น้ำจันและแม่น้ำคำ สำหรับใช้สอยทางการเกษตร (ปัจจุบันฝายแห่งนี้ตั้งอยู่บริเวณรอยต่อของ 3 อำเภอ ได้แก่อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่จัน และอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย) หลังจากก่อตั้งชุมชนแล้วเจ้าหลวงอินต๊ะได้แต่งตั้งให้ “หนานด้อย” ขึ้นมาเป็นผู้ปกครองราษฎรในหมู่บ้าน ต่อมาได้รับการเลื่อนให้เป็น “แสนระตะนะ” (กำนัน) ซึ่งได้รับความไว้วางใจในการดูแลราษฎร จากนั้นจึงได้มีการแต่งตั้งให้มีผู้ช่วยขึ้นมาปกครองดูแลหมู่บ้านอีก 2 คน (เทียบเท่ากับผู้ใหญ่บ้าน) คือ นายอ้าย เป็นผู้ปกครองหมู่บ้านทางทิศตะวันออกของลำเหมืองกลางหมู่บ้าน และ นายจันทร ปกครองหมู่บ้านทางทิศตะวันตกของลำเหมืองกลางหมู่บ้าน ความเป็นอยู่ของราษฎรในเวลานั้นเป็นแบบเรียบง่าย พึ่งพาอาศัยกันแบบญาติพี่น้อง ต่อมาได้ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างวัดบ้านใหม่ขึ้นในปี พ.ศ.2436

สาเหตุการย้ายถิ่นฐานประการที่ 3 จากกรณีการก่อตั้งชุมชนในพื้นที่ตำบลจันจว้า จันจว้าได้ และตำบลท่าข้าวเปลือกได้แสดงให้เห็นว่าในราวปี พ.ศ.2462 เมืองเชียงใหม่ ลำพูนได้เกิดภาวะภัยแล้งฝนไม่ตกต้อง ลำบากติดต่อกันหลายปี ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำในการอุปโภคและบริโภค จึงได้ออกเดินทางหาพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ และได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เวียงหนองล่อง เช่น ชุมชนบ้านแม่คำน้ำลาด บ้านห้วยน้ำราก บ้านดงร่องเรือ เป็นต้นจากนั้นได้มีการอพยพเข้ามาสมทบกันมากขึ้น ขยายตัวออกเป็นหลายชุมชน อย่างไรก็ตามสภาพทางสังคมยังเป็นการอยู่กันแบบเครือญาติ ภายหลังการก่อตั้งชุมชนแล้วก็ได้ร่วมกันก่อสร้างวัด และโรงเรียนขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าภายหลังที่ภาครัฐได้กำหนดให้มีประชาชนมีนามสกุลนั้นประชาชนในพื้นที่เวียงหนองล่องส่วนใหญ่ได้นำชื่อชุมชนที่ย้ายมา นำมากำหนดเป็นเครือวงศ์สกุล เช่น นามสกุลกันแก้ว อพยพมาจากบ้านท่าชุมเงิน นามสกุลวิยาพร้า อพยพจากบ้านดอยแต นามสกุลตะตองใจ และหมื่นจ้อย อพยพมาจากบ้านเหมืองจี้ นามสกุลภิระบรรณ ราวิชัย และคำบัว อพยพมาจากบ้านห้วยหยาบ ห้วยไซ นามสกุลก้างออนตา อพยพจากบ้านบวกก้าง นามสกุลกาศสกุล กันธิยะกาศ กันทากาศ ก้อนแสนกาศ ชันคำกาศ เคใจกาศ ทันกาศ ธรรมกาศ นูนเทนกาศ บุญมากาศ ปุกปิ่นกาศ มุดกาศ ลังกากาศ วิเตกาศ สิงห์กาศ สุตินกาศ สุธรรมกาศ สวนกาศ หมื่นมูลกาศ อุ้นโทกาศ อุ้นนันทกาศ และอุดรกาศ อพยพมาจากบ้านทากาศ เป็นต้น ภายหลังจากยังมีชาวอีสานอพยพหนีภัยแล้งในภาคอีสานเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่บริเวณตำบลโยนกในช่วงปีหลัง พ.ศ. 2500 อีกด้วย

สาเหตุการย้ายถิ่นฐานประการที่ 4 เป็นกรณีการย้ายถิ่นฐานของประชาชนจากบ้านหนองล่องศรีเตี้ย เมืองลำพูน ซึ่งเกิดขึ้นในราวปี พ.ศ. 2329 เนื่องจากถูกข้าศึกเข้าโจมตีหมู่บ้านเพื่อนำไปเป็นข้าทาสบริวาร ชาวบ้านต่างดิ้นรนต่อสู้และหลบหนีเข้ามาตั้งถิ่นฐานประมาณ 10 ครอบครัว โดยเดินทางมาถึงและก่อตั้งชุมชนขึ้นในปี พ.ศ. 2332 จากนั้นจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหนองร่อง ตามชื่อเดิมของหมู่บ้านที่อพยพมา และได้ร่วมกันสร้างวัดหนองร่องขึ้นในราวปี พ.ศ. 2335 จากนั้นจึงได้จัดการสอนหนังสือขึ้นภายในวัดหนองร่องก่อนจะร่วมกันสร้างโรงเรียนบ้านหนองร่องขึ้นในราวปี พ.ศ. 2340 จัดการเรียนการสอนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 4 นอกจากนี้ในเวลานั้นบ้านหนองร่องได้เป็นศูนย์กลางชุมชนที่อยู่รอบเวียงหนองล่อง โดยมีชื่อเรียกว่า ตำบลหนองร่องก่อนเปลี่ยนมาเป็นตำบลจันจว้าอีกด้วย

3) ยุคสังคมชาวนาแบบ “คนเมืองหนอง”

ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ได้ก่อตั้งถิ่นฐานรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มตามความถนัดเดิมของประชาชนแต่ละกลุ่ม โดยชาวยองส่วนใหญ่เลือกตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำจันและแม่น้ำคำเพื่อความสะดวกต่อการเพาะปลูกข้าว ในขณะที่ประชาชนจากเมืองเชียงใหม่ที่ย้ายเข้ามาภายหลังได้เลือกใช้พื้นที่เชิงเขารอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มสำหรับทำไร่ปลูกข้าวและพืชไร่และใช้หนองน้ำเป็นแหล่งอาหาร ดังคำกล่าวของนายไกรทอง รินตา (สัมภาษณ์ 10 ตุลาคม 2555) ที่กล่าวว่า “คนยองถนัดทำนาลุ่มตอนย้ายมาจึงเลือกตั้งหมู่บ้านอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำจันน้ำคำ ส่วนคนที่มาจากเชียงใหม่ อย่างบ้านป่าสักหลวง เมื่อก่อนถนัดทำไร่ก็เลือกใช้ที่ดินเชิงเขา รอบเวียงหนองหล่ม เมื่อก่อนแต่ละครอบครัวต้องมีลูกมาก ๆ จะได้มีแรงงานบุกเบิกพื้นที่ทำไร่ ปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ กันไปตามถนัด บางครอบครัวอย่างพ่อของผมนี่ถนัดเลี้ยงควาย ก็เลี้ยงควายในเวียงหนอง มีหน้าที่ฝึกควายโดยเฉพาะสำหรับใช้แรงงานใส่ล้อ โถนา ไม่ต้องทำนาแต่ก็มีข้าวกินเพราะได้ค่าฝึกควาย ค่าเช่าควายเป็นข้าวเปลือก ปีละประมาณ 200 ถัง เอาเก็บใส่ยุ้งไว้กินบ้าง ขายบ้าง กับข้าวก็อาศัยเวียงหนอง เคยหาปลากับพ่อ ที่นี้เรียกกันว่า แยมปลา คือไปค้างคืนหาปลาในหนอง ใส่เบ็ด ทำค้ายไซ ใส่ไซบอย ได้ปลาเยอะจนต้องหาบบ้าง ใส่ล้อบ้าง เอากลับมาขายในหมู่บ้าน เป็นอย่างนี้มาตลอด”

3.1) คนกับควายเคยพึ่งพาและผูกพัน

จากคำกล่าวของนายไกรทอง รินตาข้างต้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายร่วมกับโรงเรียน จันจว้าวิทยาคมและเทศบาลตำบลจันจว้า(ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2552) ที่แสดงให้เห็นว่าภายหลังการตั้งถิ่นฐานแล้วในระหว่างปี พ.ศ.2400 – พ.ศ.2500 เวียงหนองหล่มได้กลายเป็นศูนย์กลางในการดำรงชีวิตของชุมชนหลายแห่ง โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เวียงหนองหล่มเป็นแหล่งเลี้ยงควายที่ใช้เป็นแรงงานในการไถนา สังคมชาวนาในช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกันในช่วงก่อตั้งถิ่นฐานมาจนถึงในช่วงการปรับตัวระหว่างปี พ.ศ. 2500 – พ.ศ. 2530 นั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่กับการเลี้ยงควายและ ทำให้พื้นที่เวียงหนองหล่มกลายเป็นแหล่งเลี้ยงควายที่ประชาชนแทบทุกครัวเรือนที่มีควายจะนำควายมาเลี้ยงไว้รวมกันที่เวียงหนองหล่ม ส่วนผู้ที่ไม่มีควายหรือต้องการฝึกควายก็จะมิกกลุ่มเลี้ยงควายและมีทักษะการฝึกควายสำหรับไถนาและเทียมเกวียนคอยทำหน้าที่ฝึกควายให้ ทำให้กลุ่มเลี้ยงควายมีบทบาทสำคัญในด้านการ ฝึกควายเป็นแรงงานในการทำนาสำหรับเจ้าของที่นาที่ไม่มีควายเป็นของตนเองหรือต้องการเปลี่ยนหรือใช้ควายที่เคยใช้อยู่ที่มีอายุมากหรือใช้งานได้ไม่ดีเท่าที่ควร ผู้ฝึกจะได้ค่าตอบแทนเป็นข้าวเปลือกตามที่ตกลงกับเจ้าของที่นาที่นำควายไปใช้ เช่น ข้าวเปลือก 15 ถัง สำหรับการฝึกควายไถนา และ ข้าวเปลือก 30 ถัง สำหรับการฝึกควายเทียมเกวียน เป็นต้น ในการนี้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับควายซึ่งนับได้ว่าเป็นกิจกรรมที่ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกันมากอีกกิจกรรมหนึ่งคือ พิธีการสู่ขวัญควาย ซึ่งจัดขึ้นหลังจากการทำนาเสร็จพร้อมกันทุกครัวเรือน หรือช่วงเดือน สิงหาคม – กันยายน ของทุกปี โดยมีฐานคิดสำคัญ คือเป็นการแสดงออกถึงการเห็นคุณค่าและเคารพต่อบุญคุณของควายที่ได้ใช้แรงงานในการทำนาจนเสร็จสิ้น อีกทั้งยังเป็นการขอขมาหรือขอภัยต่อควายที่ในระหว่างการทำงานนั้นได้เคยด่า เหยียด บังคับให้ควายทำงานอย่างหนักแล้วยังต้อง อดหญ้า อดน้ำ ในระหว่างการทำงานด้วย ในการทำพิธีกรรมดังกล่าวนี้จะมีผู้นำทางพิธีกรรมที่เรียกว่า “ปู่จารย์” (ผู้สูงอายุหรือผู้มีความรู้ทางพิธีกรรม) มาเป็นผู้นำในการทำพิธีกรรม โดยเริ่มจากการเตรียมเครื่องสู่ขวัญ ประกอบด้วย ขวัก (ภาษาท้องถิ่น เรียกว่าสตุที่ทำจากใบตองพับให้มีกันเป็นสี่เหลี่ยม) ข้าวตอก ดอกไม้ ธูป เทียน ข้าวปลาอาหาร เหล้า ไก่ น้ำขมิ้น ส้มป่อย หญ้าอ่อน เงินค่าตั้งขัน (ในอดีตกำหนดไว้ 1.25 บาท) ฝ้ายขาวยาว 3 วา สำหรับมัดเชาควาย และสวดย(กรวย) ดอกไม้ โดยมีดอกป๊องเป็นดอกไม้สำหรับการทำพิธีกรรมโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตามหลังปี พ.ศ. 2520 ได้มีการ

ปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาด้วยการใช้เครื่องจักร ซึ่งทำให้เกิดการใช้ ควายเหล็ก หรือ รถไถนาเดินตามกันมากขึ้น บทบาทของการใช้ควายไถนาจึงลดลง ประกอบกับในช่วงเวลานั้นเกิดโรคระบาด ทำให้ควายตายไปเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้ปริมาณควายลดลงและแม้จะมีการเลี้ยงควายในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มอยู่อย่างเดิมแต่ได้เปลี่ยนชนิดพันธุ์ไปเป็นควายสำหรับบริโภคเนื้อซึ่งมีขนาดตัวเล็กกว่าเดิมมาก อีกทั้งการเลี้ยงควายในปัจจุบันไม่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันกับชุมชนเช่นในอดีต ทำให้พิธีสู่ขวัญควายได้เลือนหายไปจากชุมชนรอบเวียงหนองหล่ม

3.2) คนเมืองหนอง อัตลักษณ์ของประชาชนในชุมชนรอบเวียงหนองหล่ม

นอกจากการปลูกข้าวและเลี้ยงควายรอบเวียงหนองหล่มแล้ว รูปแบบการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เวียงหนองหล่มอีกรูปแบบหนึ่งคือการจับสัตว์น้ำและหาของป่าซึ่งเป็นองค์ความรู้สั่งสมและถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่อง โดยในอดีตนั้นในสังคมชาวนารอบเวียงหนองหล่มนั้นมีความยากลำบาก บางปีเกิดภัยพิบัติปริมาณข้าวที่ได้น้อย บางครัวเรือนข้าวไม่พอบริโภคแนวทางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในช่วงเวลานั้นคือการหาปลา และเก็บของป่าจากเวียงหนองหล่มนำไปแลกข้าวจากต่างหมู่บ้าน และเมื่อมีการก่อตั้งตลาดขึ้นภายในชุมชนบ้านป่าสักหลวง เวียงหนองหล่มจึงเป็นแหล่งรายได้ของประชาชนส่วนหนึ่งที่มีความชำนาญในการจับปลาและหาของป่ามาจำหน่าย วัลทนา ภูมา (2547) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นการจับสัตว์น้ำของประชาชนรอบพื้นที่เวียงหนองหล่ม กรณีศึกษาบ้านป่าสักหลวงไว้ว่าในช่วงฤดูน้ำหลากประมาณเดือนกรกฎาคม – เดือนตุลาคมของทุกปี จะมีปริมาณน้ำจากแม่น้ำโขงหลากเข้ามาท่วมขังในหนองน้ำทั่วบริเวณเวียงหนองหล่ม สัตว์น้ำหลายชนิดได้อาศัยปริมาณน้ำดังกล่าวเข้ามาอาศัยและขยายพันธุ์ในเวียงหนองหล่มในช่วงเวลาดังกล่าว หลังจากนั้นเมื่อระดับน้ำเริ่มลดลงประชาชนจะเริ่มหันไปใช้ประโยชน์จากหนองน้ำในเวียงหนองหล่มในเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นช่วงที่ระดับน้ำเริ่มไหลออกจากหนองน้ำลงสู่ลำน้ำ ลาว น้ำกก และไปบรรจบรวมกับแม่น้ำโขง ประชาชนจะเริ่มจับปลา เครื่องมือที่ใช้คือ เบ็ด ไซ (ในรูปแบบการทำค้ายไซ ซึ่งถือเป็นมรดกสำหรับกลุ่มผู้มีอาชีพจับสัตว์น้ำในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มด้วย) และตาข่าย เป็นต้น หลังจากเดือนมกราคมเป็นต้นไปน้ำจะเริ่มลดระดับลงจนเกือบแห้ง การจับสัตว์น้ำทำได้ง่ายมากขึ้น นอกจากการทำค้ายไซแล้วประชาชนจะเริ่มใช้เครื่องมือจับสัตว์ที่หลากหลายนมากขึ้น เช่น แซะ (ที่ช้อนปลา) ตุ่ม (เครื่องมือสำหรับจับปลาไหล) ยอ (จำ) แหวน (เหล็กแหลมสำหรับแทงปลาไหล) เป็นต้น ในการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำแต่ละชนิดนั้น ผู้ประกอบอาชีพจับสัตว์น้ำจะมีทักษะที่อยู่ภายใต้ฐานคิดของการเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หรือเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เวียงหนองหล่ม จนเรียกตัวเองว่าเป็น “คนเมืองหนอง/คนเวียงหนอง” ซึ่งเป็นความรู้ที่เรียนรู้และปรับตัวไปตามลักษณะของเวียงหนองหล่ม โดยมีทักษะพื้นฐาน 3 ประการคือ 1) ความรู้สภาพทางธรรมชาติของหนองน้ำ ได้แก่ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับน้ำมากหรือน้อย บริเวณที่มีพืชน้ำขึ้นอยู่ และบริเวณที่มีบึง (หรือเรียกว่ากระดาน) เป็นต้น 2) ลักษณะนิสัยของสัตว์น้ำแต่ละชนิด เช่น ปลาสลากลักจะอาศัยอยู่ใกล้กับบริเวณที่บึงแล้วจะไหลออกมาหายใจเหนือน้ำประชาชนที่จับปลาสลากจึงออกแบบไซบอย ที่ใช้สำหรับการดักปลาในบริเวณบึงโดยเจาะบึงให้เป็นช่องว่างแล้วดักไซบอยไว้ปลาจะไหลขึ้นมาหายใจจะติดไซบอย องค์ความรู้ดังกล่าวนี้เป็นองค์ความรู้เฉพาะถิ่นที่มีความโดดเด่นน่าสนใจ(ปัจจุบันได้หายไปจากชุมชนแล้ว) และ 3) ตำแหน่งการวางเครื่องมือจับปลา โดยเครื่องมือจับปลาแต่ละชนิดจะถูกออกแบบให้วางดักจับปลาในพื้นที่แตกต่างกัน เช่นตุ้มใช้วางไว้บริเวณน้ำนิ่ง ไซจะใช้บริเวณที่มีน้ำไหล เบ็ดใช้ในช่วงฤดูฝน เนื่องมาจากปลาจะตื้นน้ำฝนออกมากินเหยื่อและติดเบ็ด เป็นต้น เครื่องมือการจับสัตว์น้ำแต่ละชนิดทำมาจากความรู้และวัสดุหลักในท้องถิ่นโดยเฉพาะไม้ไผ่และทักษะการจักสาน ในการใช้ประโยชน์ในการจับสัตว์น้ำในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มนั้นจะเริ่มลดลงในช่วงเดือนเมษายน ถึงเดือนพฤษภาคม เนื่องเข้าสู่ฤดูแล้ง น้ำจะแห้งปริมาณสัตว์น้ำก็จะลดลง

ตามปริมาณน้ำด้วยเช่นกัน จากนั้นจะรอนถึงช่วงฤดูน้ำหลากและสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ แพร่ขยายพันธุ์พอช่วงน้ำลดจึงจะเริ่มตักจับกันเป็นอย่างนี้เป็นวงจรในรอบปีมาโดยตลอด

การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เวียงหนองหล่มเป็นผลโดยตรงมาจากการเร่งรัดพัฒนาชนบท ตั้งแต่การตัดถนนและลาดยางแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2512 การคมนาคมที่สะดวกทำให้ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงระบบตลาดมากขึ้น ผลผลิตทางการเกษตรตามความต้องการทางการตลาดจึงเป็นความหวังที่ประชาชนในพื้นที่เวียงหนองหล่มส่วนใหญ่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก การทุ่มเทให้การเพาะปลูกข้าว พืชไร่ และพืชสวนหลายชนิดส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่หันไปให้ความสนใจกับพื้นที่ที่เพาะปลูกแล้วได้ผลผลิตที่ดีกว่าเดิม ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้ประชาชนที่มีที่ทำกินรอบพื้นที่เวียงหนองหล่มเขตตำบลจันจว้าและจันจว้าใต้ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่เชิงเขาผลผลิตข้าวได้น้อยไม่เป็นไปตามความต้องการ ในขณะที่เกิดการพัฒนพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำจันและน้ำคำซึ่งผลผลิตข้าวดีกว่ามาก การขายที่ดินเนินเขาในเขตตำบลจันจว้าและจันจว้าใต้เพื่อเปลี่ยนไปทำกินในเขตที่ราบลุ่มน้ำจันน้ำคำจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับในช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2520 – พ.ศ.2530 นายทุน/นายหน้าค้าที่ดินได้เข้ามาซื้อขายที่ดินในบริเวณเวียงหนองหล่มมากขึ้น ทำให้ที่ดินบริเวณเชิงเขาเขตตำบลจันจว้าและจันจว้าใต้เป็นกรรมสิทธิ์ของนายทุน ซึ่งต่อมาได้ถูกเปลี่ยนมือและกลายเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นบริเวณกว้าง ซึ่งในช่วงเวลานั้นการใช้ควายในการทำนาลดลง การเปลี่ยนที่ทำกิน ทำให้ประชาชนห่างเหินจากเวียงหนองหล่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนประชาชนในเขตตำบลท่าข้าวเปลือกก็หันมาใช้พื้นที่ราบลุ่มในเขตเวียงหนองหล่มเพื่อการเพาะปลูกมากขึ้นตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นด้วย ในขณะที่พื้นที่บริเวณเนินเขามีนายทุนเข้ามาซื้อและถือครองกรรมสิทธิ์ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ในเขตตำบลโยนกซึ่งมีนายทุนเข้ามาถือครองที่ดินด้วยเช่นกัน พร้อมทั้งยังได้ชักชวนให้ประชาชนชาวไทยอีสานเข้ามาตั้งถิ่นในพื้นที่บริเวณบ้านทุ่งฟ้าฮ่าม และสนับสนุนให้ประชาชนชาวไทยอีสานบุกเบิกนำพื้นที่เวียงหนองหล่มเป็นพื้นที่ทำกิน ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างประชาชนในเขตตำบลจันจว้าและจันจว้าใต้ที่ยังคงมีประชาชนบางส่วนใช้ประโยชน์จากหนองน้ำเพื่อการจับสัตว์น้ำผักและของป่ามาบริโภค รวมทั้งการใช้ประโยชน์สำหรับการเลี้ยงควายอีกด้วย

4) ยุคการเปลี่ยนแปลงการผลิตจากสังคมชาวนาสู่สังคมเร่งผลิตเพื่อการค้าที่ซับซ้อน

4.1) การปรับตัวของสังคมชาวนาในระบบทุนนิยม

การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เวียงหนองหล่มที่เกิดขึ้นในช่วงหลังปี พ.ศ. 2530 – ปัจจุบัน เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนสังคมชาวนาไปสู่การผลิตเพื่อการค้าอย่างเต็มรูปแบบ การพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในช่วงหลังปี พ.ศ. 2530 โดยใช้เวียงหนองหล่มเป็นฐานจะพบว่า เวียงหนองหล่มเป็นแหล่งทรัพยากรที่ถูกใช้อย่างไร้ขีดจำกัดเพื่อให้ได้สินค้าตามความต้องการของตลาดในระบบทุนนิยม โดยที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญถูกใช้อย่างเข้มข้น พื้นที่เนินเขารอบเวียงหนองหล่มทั้งหมดถูกครอบครองโดยนายทุน มีเพียงพื้นที่ของวัดดอยกู่แก้วประมาณ 200 – 300 ไร่ที่ยังคงหลงเหลือเป็นป่าธรรมชาติอยู่ ส่วนที่เหลือถูกขายต่อและเปลี่ยนมือไปอย่างต่อเนื่อง ประมาณปี พ.ศ. 2543 เกิดการเข้ามาของสวนส้มกว่า 3,000 ไร่(ภายหลังได้เปลี่ยนเป็นสวนยางพารากว่า 5,000 ไร่)ในพื้นที่ตำบลจันจว้าใต้ สวนยางพาราและไร่สับปะรดอีกหลายพันไร่ในเขตตำบลจันจว้า อีกทั้งสวนยางพารากว่า 10,000 ไร่ในตำบลท่าข้าวเปลือก เป็นสัญลักษณ์ของระบบทุนนิยมที่ครอบครองเวียงหนองหล่ม สำหรับสังคมชาวนาในพื้นที่ตำบลจันจว้า จันจว้าใต้ ซึ่งใช้พื้นที่ในเขตที่ราบลุ่มน้ำจันและน้ำคำ ในขณะที่ตำบลท่าข้าวเปลือกและบางส่วนของตำบลโยนกได้เข้ามาใช้พื้นที่เพาะปลูกในเวียงหนองหล่มอย่างเข้มข้น การทำนามีความเข้มข้นทั้งนาปีและนาปรัง และชาวนาในช่วงเวลานี้บางส่วนที่ปรับตัวได้จะผันตัวเองไปเป็น ผู้จัดการนา เนื่องจากในทุกขั้นตอนการผลิตใช้เครื่องจักรทุ่นแรงทั้งหมด ตั้งแต่การปลูก พ่นปุ๋ยและยา จนถึงการใช้เกี่ยวและขนส่งไปยังโรงสีซึ่งสามารถรับเงินได้ทันทีหลังจาก

เกี่ยวเสร็จ ในขณะที่ชาวบ้านบางส่วนเลือกที่จะขายที่นาของตัวเองเพื่อส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ สอดคล้องกับ ผลการศึกษาประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของโรงเรียนพานพิเศษพิทยา และ โรงเรียนชุมชนบ้านแม่ ข้าวต้มหลวง (อรรถจักร สัตยานุรักษ์ ,อ้างแล้ว) ที่ได้ค้นพบสาระสำคัญว่า หมู่บ้านส่วนใหญ่ในภาคเหนือจากที่เคยมีรายได้หลักจากภาคเกษตรกรรมก็เปลี่ยนไปสู่ การขายที่นาเพื่อส่งลูกเรียนหนังสือในตัวเมือง เริ่มออกไป รับจ้างนายทุนในชุมชนและเมืองใหญ่ และออกไปสู่งานตามค่านิยมในตัวเมือง บางรายก็ไปรับจ้างทั่วไป หรือ ลูกหลานชาวนาในตอนนั้น ไปเป็นกรรมกรสร้างบ้าน สร้างอาคาร เป็นพนักงานตามห้าง ตามร้านค้าต่าง ๆ เป็น ลูกจ้างตามสถานบริการ เช่น โรงแรม อาบอบนวด นานทีกลับมาบ้าน ความหวังโยความผูกพันในครอบครัวจางหายไปจากอดีตเป็นอย่างมาก

4.2) การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการปรับตัวของคนในชุมชนรอบเวียงหนองล่อง

การปรับตัวของประชาชนในชุมชนรอบพื้นที่เวียงหนองล่องเกิดขึ้นอย่างสลับซับซ้อน แม้จะมี เกษตรกรรมเป็นฐานแต่ก็มุ่งผลิตเพื่อจำหน่ายภายใต้ระบบเกษตรอุตสาหกรรม บางรายเปลี่ยนไปประกอบ อาชีพค้าขาย และรับจ้างตามหน่วยงานและห้างร้านต่าง ๆ มากขึ้น การปรับตัวที่น่าสนใจประการหนึ่งในพื้นที่ เวียงหนองล่องคือ ชาวนาส่วนหนึ่งซึ่งสูญเสียที่ดินได้ผันตัวเองไปสู่การผลิตภาคไม่เป็นทางการ คือการเป็นคน เมืองหนอง ที่ยังคงประกอบอาชีพจับสัตว์น้ำและหาของป่าจากเวียงหนองล่องมาจำหน่ายรวมทั้งการเลี้ยง ควายรอบพื้นที่เวียงหนองล่อง การประกอบอาชีพเหล่านี้เป็นรูปแบบการผลิตของคนตัวเล็กตัวน้อยที่จะหา เงิน สดรายวันได้ง่ายมากขึ้นกว่าเดิมที่ต้องทนรอขายผลผลิตทางการเกษตรซึ่งเป็นรายได้ต่อปี ซึ่งพบเห็นได้ในพื้นที่ ทั้ง 4 ตำบลรอบพื้นที่เวียงหนองล่อง แต่ปราศจากการวางแผนส่งเสริม สนับสนุนและวางแผนการบริหาร จัดการที่ดี เนื่องจากเป็นรูปแบบการผลิตที่ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในเวียงหนองล่องจน ทำให้เกิดช่องว่างให้ประชาชนกลุ่มหนึ่งเร่งใช้ทรัพยากรพืชและสัตว์อย่างไร้ขีดจำกัดโดยเฉพาะการจับสัตว์น้ำ ด้วยการใช้อาวุธไฟฟ้าเพื่อให้ได้ในปริมาณมาก ๆ จนสัตว์น้ำมีขนาดและปริมาณลดลงอย่างต่อเนื่อง

4.2.1) ความหลากหลายทางชีวภาพและการเปลี่ยนแปลง

จากการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องโดยศูนย์ความ หลากหลายทางชีวภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายในปี พ.ศ. 2547 (วัลทนา ภูมา, 2547 และ สุรศักดิ์ วณิ ชอนุกุล ,2547) พบว่ามีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ดังรายการต่อไปนี้

ก) พันธุ์พืช

การสำรวจได้พบความหลากหลายของชนิดพืชอย่างน้อย 214 ชนิด จากพื้นที่สำรวจ 4 แห่ง ได้แก่

บริเวณที่ 1 ในหนองน้ำ โดยช่วงที่สำรวจนั้นมีระดับน้ำที่ค่อนข้างสูงและชนิดพันธุ์พืช ที่เป็นไม้น้ำนั้นเจริญเติบโตได้ดี ประกอบด้วยกลุ่มที่จมอยู่ใต้น้ำ คือ สาหร่ายข้าวเหนียว กลุ่มที่ลอยเหนือน้ำ คือ ผักตบชวา จอกหูหนู และ แพงพวย กลุ่มที่ยังรากลงดิน ได้แก่ ผักตบไทย บัวหลวง และพรรณพืชที่น่าสนใจ อีกหลายชนิด เช่น ต้นเอ็นอ้าน้อย ต้นเอื้องพร้าว ต้นอ้น ต้นสนุ่น ส่วนพืชจำพวกหญ้าได้แก่ หญ้าไทร ผักไผ่น้ำ หญ้าดอกดำโพง ผักกูดช้าง ผักปราบช้าง ดอกเอ็นอ้าน้อย เป็นต้น

บริเวณที่ 2 พื้นที่ชายน้ำ เป็นพื้นที่ที่มีความชื้นสูง และไม่มีไม้ขนาดใหญ่ปกคลุม มีไม้ พุ่มพวงไมยราบยักษ์ ไม้กึ่งเลื้อย เช่น ก้างปลาเครือ และสลอดน้ำ รวมทั้งไม้พุ่มขนาดเล็ก เช่น ชุมเห็ดไทย และ ชุมเห็ดเล็ก นอกจากนี้ยังมีไม้เลื้อยอีกหลายชนิดที่ขึ้นริมน้ำ ได้แก่กระดังงาเผือก กะทกรก และจิงจ้อ และ หญ้าชนิดต่าง ๆ เช่น หญ้าเจ้าชู้ หญ้าปากควาย หญ้าแพรก และหญ้านมหนอน

บริเวณที่ 3 พื้นที่ที่เรียกว่าปางควายและบริเวณโดยรอบ มีลักษณะเป็นป่าไผ่สลับไม้ ยืนต้น ประชาชนได้ปลูกเพิงพักสำหรับอาศัยและคอกควายเอาไว้ พืชที่พบบริเวณนี้จัดอยู่ในจำพวกไผ่บางป่า ไผ่ ช่าง ซึ่งขึ้นเองตามธรรมชาติ ส่วนไผ่ที่ปลูกได้แก่ ไผ่รวก รวมทั้งได้พบไม้ยืนต้นหลายชนิด เช่น กางเขมอด ชีเหล็ก จามจุรี หาดหนุน จั้วป่า ผักสวนครัวเช่น พริกทอง พืชเครื่องเทศที่ใช้ปรุงอาหาร เช่น ข่า ตะไคร้ เป็นต้น

บริเวณที่ 4 พื้นที่ที่เป็นพื้นที่เพาะปลูกรอบหนอง มีทั้งที่ราบติดกับหนองน้ำที่ปรับ เป็นที่นา ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการทำนาแต่เป็นทุ่งหญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ ส่วนพื้นที่เนินเขามีการใช้ประโยชน์โดย ผักตบชวาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่นข้าวโพด มันสำปะหลัง ขิง และต้นสัก ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นของนายทุนมี การทำสวนส้มและสวนแตงโม นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำขนาดเล็ก รวมทั้งปลาจากแม่น้ำกกและ แม่น้ำโขงที่เข้ามาวางไข่ในพื้นที่บริเวณนี้ช่วงฤดูน้ำหลาก

ข) พันธุ์สัตว์

การสำรวจได้พบพันธุ์สัตว์ดังนี้

- ปลา พบปลาอย่างน้อย 23 ชนิด ปลาที่พบมากที่สุดคือ ปลาดุกบ้าน และปลาไหล โดยปลาไหลมี 2 ชนิด คือปลาไหลพันธุ์ดำ และปลาไหลพันธุ์แดงซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าพันธุ์ดำ ปลาที่หายากคือ ปลาดุกอุย ปลาฉลาม และปลากระตี่ นอกจากนี้ยังมีปลาต่างถิ่นเข้ามาอาศัยคือ ปลาดุกหรือปลาเทศบาล และ ปลาบู

- นก พบนกอย่างน้อย 78 ชนิด นกที่พบมากที่สุด ได้แก่ นกนางแอ่นบ้าน นก กางเขนบ้าน และนกเอี้ยง นกประจำถิ่นที่พบตลอดทั้งปีคือ นกแขวกเขวหางปลา นกเอี้ยงหงอน นกปรอดสวน นกปรอดหัวเขม่า นกอีเสือหัวดำ นกกางเขนบ้าน นกหางนาค และนกเขาใหญ่ ส่วนนกอพยพที่พบ เช่น นกยาง กรอกพันธุ์จีนนกยอดหญ้าหัวสีดำ นกคอปัน นกยางโทนน้อย นกยางควาย นกยางเปียง เทียวทุ่ง และ นกเป็ดน้ำ

- สัตว์อื่น ๆ ได้แก่ สัตว์เลื้อยคลาน เช่น งูเหลือม งูเห่า งูสิงห์ งูไซ งูทางมะพร้าว งู เขียวไผ่ ตุ๊กแกบ้าน กิ้งก่าหัวสีน้ำเงิน สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก ได้แก่ ตะพาบน้ำ กบหนอง เขียดจิก อึ่งอ่างบ้าน คางคกบ้าน ปาดบ้าน เขียดหลังขีด เขียดตะปาด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก เช่น นากน้ำ (บัวน) กระรอก ปลายหางดำ พังพอน อีเห็นหน้าขาว กระแต และนากน้ำ รวมทั้งสัตว์หน้าดินที่ไม่มีกระดูกสันหลัง เช่น ตัวอ่อน ชีปะขาว ตัวอ่อนแมลง หนอนปลอกน้ำชีโก๊ มวน กรรเชียง มวนตะพาบ มวนจานปากยาว มวนวน มวนแมง ป่องเข็ม มวนแมงป่องน้ำ จิงโจ้น้ำ ตัวอ่อนแมลงปอ ปลิง กุ้งฝอย และหอยขม เป็นต้น

ทว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงเวลานี้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่เวียงหนองหล่ม ซึ่งเป็นฐานทุนในการผลิตของกลุ่มคนตัวเล็กตัวน้อยดังกล่าวในข้างต้น ทั้งนี้สุรศักดิ์ วณิชอนุกุล (อ้างแล้ว) ได้ ศึกษาสภาพปัญหาและสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่เวียง หนองหล่ม (กรณีศึกษาหนองยาวหรือเล้งโต่งต่างในภาษาท้องถิ่น) ผลการศึกษาพบว่า หนองยาว ซึ่งในอดีต เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติของชุมชนบ้านป่าสักหลวง (และชุมชนในตำบลท่าข้าวเปลือกด้วย, ทิมวิชัย) แต่เดิม สภาพพื้นที่บริเวณหนองยาวมีความอุดมสมบูรณ์มาก ทั้งสภาพพื้นที่ป่าไม้พืชและสัตว์น้ำต่าง ๆ แต่ในปัจจุบัน ถูกคุกคามทำให้ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพเปลี่ยนแปลงไป สำหรับสภาพปัญหาและสาเหตุที่ทำให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงสรุปได้ดังนี้

สภาพปัญหาและสาเหตุการเปลี่ยนแปลงของพันธุ์พืช

ในอดีตสภาพพื้นที่ป่าบริเวณแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ บริเวณพื้นที่โดยรอบหนอง มีสภาพเป็นป่าเบญจพรรณ หรือป่าผสมผลัดใบ มีพันธุ์ไม้หลัก 5 ชนิด ตามความหมายของคำว่า เบญจจะ ที่

หมายความว่า ห้า ได้แก่ ไม้สัก ไม้มะค่า ไม้แดง ไม้ประดู่ และไม้ชิงชัน นอกจากนี้ยังมีพรรณไม้อื่น ๆ ขึ้นมา ผสมอยู่ด้วย ได้แก่ ไม้ตะแบก ตะเคียนทอง ไม้ยาง และไม้ไผ่พันธุ์ต่าง ๆ ส่วนบริเวณพื้นที่ในหนองน้ำโดยทั่วไป นั้น สภาพเป็นป่าพรุ เป็นป่าที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว เกิดในที่ลุ่มน้ำขัง ซึ่งประกอบด้วยซากพืชและอินทรีย์วัตถุที่ถูกกองรวมกันบนผิวดินที่เรียกว่า “สนุ่น” (ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า ป้าง) มีพันธุ์ไม้จำพวก เฟิร์นและหวาย เกิดขึ้นอยู่ทั่วบริเวณ เมื่อพิจารณาถึงสภาพพื้นที่ป่าในอดีตจะพบว่าไม้ที่พบส่วนใหญ่เป็นไม้มีค่าทางเศรษฐกิจเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีพืชสมุนไพรที่ประชาชนใช้ประโยชน์และมีผู้รู้ในการรักษาด้วยสมุนไพรอยู่ในชุมชนด้วย สมุนไพรที่พบการใช้ในอดีตได้แก่ หมูป่อยหรือหมูปล่อย มะแดงหนู หนาดคำ จุมจะลิงตัวผู้ (บอระเพ็ด) ดิงหว่า กอมขม (ดิงตัน) ส้มป่อยหวาน ใบย่านาง เปล้าน้อย เปล้าใหญ่ ม้าแม่ก่า ฮ่อสะพายควาย หนุ้าเมื่องวาย(สาบเสือ) หนุ้าปกคอก หนุ้าแพรก มะโคอุย จวนตากหงาย หัวผักหนาม กำลังช้างเผือก เน้าใน เกียงพาช้าง(ฟ้าทะลายโจร) ทิงเจอร์ตัน ปิดปิวแดง ปิดปิวขาว สามเงิน สานคำ มะลิไม้ (เพกา) หัวปูเลย (ไพล) กล้วยดิน ใบบัว กวาวเครือ กำลังช้างสาร มะเขือแจ้เครือ เครือออน เครือก้องแกลบ ดองดึง พญาขอ หนุ้าหนดแมว และผักปุย้า เป็นต้น ทว่าพันธุ์ไม้ที่พบในช่วงเวลานี้นั้นไม่พบไม้มีค่าโดยเฉพาะพันธุ์ไม้ในกลุ่มเบญจพรรณหลงเหลืออยู่เลย พบเพียงไม้ไผ่ และสมุนไพรที่เหลืออยู่ไม่กี่ชนิด เช่น สาบเสือ หนุ้าปกคอก และเปล้าใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากการบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า มีการตัดไม้拿去ขายและปลูกสร้างบ้าน การขายที่ดินให้กับนายทุนซึ่งได้เกิดการแผ้วถางทำลายจนป่าไม้เสื่อมโทรม ในขณะที่บริเวณหนองน้ำนั้นพบการระบาดของต้นไมยราบยักษ์ เต็บโตและแข่งขันได้ดีกว่าพืชน้ำ(เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2535 แพร่ขยายพันธุ์เป็นจำนวนมากในปี พ.ศ. 2537) อีกทั้งยังมีหอยเชอรี่แพร่ขยายพันธุ์กัดกินพืชน้ำทำให้พืชน้ำหลายชนิดลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว การเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าทั้งบริเวณรอบหนองน้ำและในบริเวณหนองน้ำได้ทำให้สัตว์ป่าที่เคยอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ลดลงและสูญหาย โดยเฉพาะ หมูป่า ช้าง ละว้า (สมัน) ละมั่ง กวาง กระต่าย เก้ง (ฟาน) เสือ สุนัขจิ้งจอก และเนื้อทราย เป็นต้น

สภาพปัญหาและสาเหตุการเปลี่ยนแปลงของนก

ในอดีตพบนกอาศัยอยู่ในบริเวณหนองยาวเป็นจำนวนมาก ได้แก่ นกคอง นกขวากหน่น นกขวากหลวง นกกาบบัว นกห่านฟ้า นกไก่อ้ม นกกวก นกยางขาว นกยางแดง นกยางกรอก นกล้อม นกอุ้มบาตร นกเป็ดน้ำ นกขอนไหล นกแล(นกแก้ว) นกกก (นกเงือก) นกไก่อ้น้ำ นกขอนไหว่ นกเอี้ยง นกยางดำ นกกระเดียน นกกระสา นกกะปูด และนกขมิ้น ซึ่งจากการเปรียบเทียบข้อมูลการสำรวจนกที่พบในเวลานี้แล้วพบว่านกที่สูญหายไปแล้ว ได้แก่ นกกก(นกเงือก) และนกที่พบได้น้อยคือ นกคอง นกขวากหน่น นกขวากหลวง นกกาบบัว นกห่านฟ้า นกไก่อ้ม นกล้อม นกขอนไหล นกแล(นกแก้ว) นกไก่อ้น้ำ นกขอนไหว่ สำหรับสาเหตุของการลดลงของนกเป็นผลโดยตรงมาจากการลดลงของพื้นที่ป่า การทำเกษตรเชิงเดี่ยวทั้งบริเวณเนินเขาและที่ราบลุ่มในเขตตำบลท่าข้าวเปลือก สภาพพื้นที่เช่นนี้ไม่เหมาะสมกับการอยู่อาศัยของนก รวมทั้งยังถูกล่า จึงทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นไปนั่นเอง

สภาพปัญหาและสาเหตุการเปลี่ยนแปลงของปลา

ประชาชนใช้ประโยชน์จากหนองยาวในการหาปลามายาวนาน เนื่องจากมีปลาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงรอบด้านทั้งเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ.2509 มีปลาต่างถิ่นคือ ปลาตุตหรือปลาซัคเกอร์จากแม่น้ำกกเข้ามาอาศัยและกินปลาในท้องถิ่นเป็นอาหาร เหตุการณ์น้ำท่วมยังทำให้เกิดการชะล้างหน้าดินทำให้หนองน้ำส่วนใหญ่ตื้นเขิน หลังจากนั้นได้เกิดภัยแล้งจนดินแตกระแหงติดต่อกันหลายปีซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน พืชน้ำถูกหอยเชอรี่กัดกินและมีต้นไมยราบยักษ์เต็บโตขึ้นแทนที่ทำให้ปลาไม่มีที่อยู่อาศัย มีประชาชนบางกลุ่มที่เร่งจับปลาไปขายให้ได้ปริมาณมาก ๆ นำไปสู่วิธีการใช้

กระแสไฟฟ้าช็อตและจับปลาในฤดูวางไข่ รวมทั้งเกิดการชะล้างสารเคมีทางการเกษตรจากเชิงเขาลงสู่หนองน้ำ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ปริมาณปลาลดลง ปลาที่พบในเวลานี้มีขนาดเล็กกว่าในอดีตมาก

4.2.2) แหล่งโบราณคดีและการเปลี่ยนแปลง

ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย(อ้างแล้ว) ยังได้ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โบราณวัตถุและโบราณสถานในพื้นที่เวียงหนองล่อง ได้พบว่า มีแหล่งโบราณสถานประเภท คูเมือง คันดิน และโบราณวัตถุที่สรุปได้ว่าในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีแหล่งโบราณสถานและโบราณวัตถุในชุมชนต่าง ๆ โดยพบว่าแหล่งคูเมือง คันดินพบได้มากที่สุดจำนวน 4 แหล่งในชุมชนทุ่งฟ้าฮ่าม ตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน รองลงมาพบจำนวน 3 แหล่ง ในชุมชนบ้านห้วยน้ำราก ตำบลจันจว้า อำเภอแม่จัน พบจำนวน 2 แหล่ง ในชุมชนบ้านกัวพร้าว ตำบลจันจว้าใต้ และชุมชนบ้านแม่หะ ตำบลท่าข้าวเปลือก นอกจากนี้ยังพบในชุมชนบ้านป่าสักหลวง บ้านหนองปิง (ตำบลจันจว้าใต้) บ้านคอยต่อ และบ้านดงสุวรรณ (ตำบลจอมสวรรค์) ชุมชนละ 1 แหล่ง ตามลำดับ สำหรับโบราณสถานที่เป็นวัดเก่า กู่เก่า นั้นพบมากที่สุดจำนวน 5 แห่ง ในชุมชนบ้านป่าสักหลวง ตำบลจันจว้าใต้ รองลงมาคือพบจำนวน 4 แห่งในชุมชนบ้านห้วยน้ำราก ตำบลจันจว้า พบจำนวน 3 แห่งในชุมชนบ้านป่าถ่อน (ตำบลจันจว้าใต้) และบ้านแม่หะ (ตำบลท่าข้าวเปลือก) พบจำนวน 2 แห่ง ในชุมชนบ้านเนินทอง ตำบลท่าข้าวเปลือก และพบจำนวน 1 แห่งในชุมชนบ้านทุ่งฟ้าฮ่าม (ตำบลโยนก) บ้านขี้เหล็ก (ตำบลจอมสวรรค์) บ้านป่าไร่ (ตำบลท่าข้าวเปลือก) และภายในหนองน้ำร้อน เขตตำบลจันจว้าใต้ ตามลำดับ ดังแสดงในรายการดังแสดงในหน้าถัดไป

ตารางที่ 7 แสดงแหล่งโบราณคดีประเภทคูเมือง คันทิน ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องและพื้นที่ใกล้เคียงในเขตอำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ที่	แหล่งที่พบ	แหล่งโบราณสถาน	หลักฐานทางโบราณคดี	ข้อสังเกตและข้อคิดเห็น
ฐานข้อมูลเดิมจากสำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ (ปี พ.ศ. 2546)				
1	บ้านดอยต่อ ตำบลสันทราย	บริเวณเนินเขาทางทิศใต้จะพบคู คันทิน ขุดอยู่บริเวณรอบ ๆ เนินเขา	เศษภาชนะดินเผาพบจำนวนเล็กน้อยบริเวณตามคู คันทินรอบ ๆ เนินเขา	พบร่องรอยของโบราณวัตถุตามคู คันทินที่อยู่รอบ ๆ เนินเขา
2	บ้านแม่หะ จุดที่ 1	พบบริเวณเนินเขาทางทิศเหนือของหมู่บ้านรอบ ๆ เนินเขาเป็นคู คันทิน	เศษภาชนะดินเผากระจายอยู่ทั่วไปบริเวณคู คันทิน กล้องยาสูบ/มูยา เป็นต้น	ส่วนใหญ่พบโบราณวัตถุตามคู คันทิน
3	บ้านแม่หะ จุดที่ 2	อยู่ทางทิศใต้ของบ้านแม่หะ จุดที่ 1 พบเป็นคูคันทินที่มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมซ้อนกัน	เศษภาชนะดินเผา ตามคู คันทิน พบก้อนอิฐมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมวางซ้อนกัน	-
4	บ้านกัวพร้าว	เนินดินที่ติดกับหนองน้ำ ซึ่งมีการขุดคูคันทิน 1 ชั้นอยู่รอบ ๆ เนิน	เศษภาชนะดินเผา	-
5	บ้านป่าสักหลวง	พบคูเมืองอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน	เศษภาชนะดินเผา เครื่องมือหินขัด	-
6	บ้านห้วยน้ำราก	พบบริเวณเนินเขาทางทิศเหนือและเนินเขาทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นแนวคันทินสลับซับซ้อนหลายชั้น	เศษภาชนะดินเผา พระขรรค์	คู คันทิน มีลักษณะสลับซับซ้อนมาก สันนิษฐานว่าเป็นที่หลบภัยชั่วคราวในสมัยก่อน
7	บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม จุดที่ 1	ดูจากแผนที่ทางอากาศพบคู คันทินรอบ ๆ เนินเขาแต่เมื่อลงสำรวจไม่พบคูคันทิน	พบเศษก้อนอิฐ กระเบื้องมุงหลังคา เศษภาชนะดินเผา เนื้อหยาบไม่ละเอียด	พบโบราณวัตถุซึ่งยืนยันได้ว่าอาจเป็นที่ตั้งของชุมชนในสมัยก่อน
8	บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม จุดที่ 2	ดูจากแผนที่ทางอากาศพบคู คันทินรอบ ๆ เนินเขาแต่เมื่อลงสำรวจไม่พบคูคันทิน	ไม่พบคูคันทิน แต่พบเศษภาชนะดินเผา เนื้อหยาบไม่ละเอียด	
9	บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม จุดที่ 3	เนินเขาทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน เป็นแหลม พบเป็นการขุดคูคันทินล้อมรอบตลอดทั้งเนินเขา ส่วนยอดเนินเป็นคูคันทินชั้นเดียวแต่ดินเนินเขาเป็นคูคันทิน 2 ชั้น	ซากโบราณสถานอยู่บนยอดเนิน เศษภาชนะดินเผา จำนวนมากที่ตีนเนิน	ส่วนยอดเนินเขาน่าจะเป็นสถานที่สำคัญในสมัยนั้น ส่วนดินเนินน่าจะเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนสมัยนั้น
10	บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม จุดที่ 4	เนินเขาทางทิศเหนือของหมู่บ้าน พบคูคันทินล้อมรอบเป็นคูคันทิน 1 ชั้น	พบเศษภาชนะ	-

ตาราง 8 แสดงแหล่งโบราณคดีประเภทคูเมือง คันทิน ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง จากการสำรวจโดย รมิดา ปิงเมือง และคณะ (2548)

ที่	เลขทะเบียน โบราณวัตถุ/ สถาน-ชื่อ ท้องถิ่น	ที่ตั้ง	สภาพโดยรอบบริเวณที่พบ	รายละเอียด โบราณวัตถุ/ สถาน	หมายเหตุ
1	KP'1 – เวียงกัวพร้าว	บ้าน กัวพร้าว	ด้านหนึ่งติดถนนของหมู่บ้านด้านใน บนเนินเป็นที่ตั้งของบ้านเรือนปกคลุม ด้วยป่าไผ่ ค่อนข้างรกชัฏทำให้มองไม่ เห็นพื้นด้านล่าง ในบางจุด ดิน บางส่วนถูกขุดขึ้นมาใช้ประโยชน์ อยู่ ในเขตด้านนอกของชุมชน	คู ลึกประมาณ 3 เมตรไม่พบ โบราณวัตถุอื่น ๆ เพิ่มเติม	ผู้รู้ท้องถิ่นสันนิษฐานว่าเป็นส่วน หนึ่งของเวียงกัวพร้าวเป็นส่วน วงเล็กที่เชื่อมต่อกับอีกส่วนหนึ่ง ของโบราณสถานหมายเลข KP'2 ในเขตบ้านหนองปิง ที่มี รูปร่างคล้ายเลขแปดอาราบิก ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีที่กรม ศิลปากรได้เคยสำรวจไว้แล้ว แต่ ไม่สามารถกำหนดอายุแหล่ง โบราณคดีทั้งสองได้ เนื่องจากไม่ พบหลักฐานโบราณวัตถุอื่น ๆ ร่วมด้วย แต่ถ้าหากใช้เทียบเคียง อายุสมัยร่วมกับเวียงจันทน์ว่า พบว่า อาจอยู่ในช่วงประมาณ พุทธศตวรรษที่ 21-22
2	KP'2 – เวียง กัวพร้าว	บ้าน หนองปิง	ด้านหนึ่งติดถนนของหมู่บ้านด้านใน บนเนินเป็นที่ตั้งของบ้านเรือนปกคลุม ด้วยป่าไผ่ ค่อนข้างรกชัฏทำให้มองไม่ เห็นพื้นด้านล่าง ในบางจุด ดิน บางส่วนถูกขุดขึ้นมาใช้ประโยชน์ อยู่ ในเขตด้านนอกของชุมชน	คูลึกประมาณ 5 เมตร พบในแนว ค่อนข้างตั้ง ไม่ พบโบราณวัตถุ อื่น ๆ เพิ่มเติม	
3	DS'1 คูเมือง สันป่ายาง	บ้านดง สุวรรณ	กองอิฐที่ไม่พบร่องรอยชัดเจน กระจายบนเนินขนาดใหญ่ ล้อมรอบ ด้วยคูน้ำ คันทิน ที่ไม่เห็นร่องรอย ชัดเจน ไม่พบโบราณวัตถุร่วม	เป็นเนินขนาดใหญ่ปลายเนินมี ต า น ้ำ ชี ม ตลอดเวลา	ชาวบ้านเคยพบกลองยาสูบ (มู ยา) เป็นจำนวนมาก
4	HL'5 คูเมือง ห้วยน้ำราก 1	บ้าน ห้วยน้ำ ราก	กองอิฐที่ไม่พบร่องรอยชัดเจน กระจายบนเนินขนาดใหญ่ ล้อมรอบ ด้วยคูน้ำ คันทิน ที่ไม่เห็นร่องรอย ชัดเจน ไม่พบโบราณวัตถุร่วม	คู/คันทิน ลึก ประมาณ 2- 2.5 เมตร	
5	HL'6 คูเมือง ห้วยน้ำราก 2	บ้าน ห้วยน้ำ ราก	กองอิฐที่ไม่พบร่องรอยชัดเจน กระจายบนเนินขนาดใหญ่ ล้อมรอบ ด้วยคูน้ำ คันทิน ที่ไม่เห็นร่องรอย ชัดเจน ไม่พบโบราณวัตถุร่วม	คู/คันทิน ลึก ประมาณ 1 เมตร	

ตาราง 8 (ต่อ)

ที่	เลขทะเบียน โบราณวัตถุ/ สถาน-ชื่อ ท้องถิ่น	ที่ตั้ง	สภาพโดยรอบบริเวณ ที่พบ	รายละเอียด โบราณ วัตถุ/สถาน	หมายเหตุ
1	PT'1-กุ่มน้อย	บ้าน ป่าถ่อน ตำบล ท่าข้าว- เปลือก	ถูกปกคลุมด้วยกองวัชพืช และกอไผ่ พื้นที่โดยรอบ เป็นที่นา ถูกไถพรวน ตลอด ด้านทิศเหนือของ โบราณสถานเป็นคูน้ำที่ขุด ขึ้นโดยนายทุนเจ้าของ สวนส้ม คูนี้ถูกใช้เป็นแนว กันพื้นที่ออกจากพื้นที่ นายทุนกับพื้นที่สาธารณะ ของชุมชน	กองอิฐขนาดประมาณ 10x15 เมตร ก้อน อิฐขนาดใหญ่กว่าอิฐปัจจุบัน โดยมีขนาด ประมาณ 20x20 เซนติเมตร ซึ่งเป็นขนาด เดียวกับที่พบในแหล่งโบราณคดีประเภท แหล่งอื่น ๆ โดยรอบพบเศษกระเบื้องดิน ขอสีอิฐ คล้ายกับกระเบื้องที่ใช้มุงหลังคา เป็นกองอิฐอยู่บริเวณกลางเนิน ขนาด ประมาณ 10x15 เมตร ก้อนอิฐมีขนาด แบนและกว้างกว่าที่พบจากโบราณสถาน อื่น ๆ	
2	KL'1-วัด ดงมะหนูน	บ้าน ชีเหล็ก ตำบลจอม สวรรค์	ถูกปกคลุมด้วยกองวัชพืช และกอไผ่ พื้นที่โดยรอบ เป็นพื้นที่โดยรอบเป็น พื้นที่ว่างเปล่าอยู่บนเนิน ขนาดใหญ่ โบราณสถาน ตั้งอยู่ส่วนกลางเนินค่อนข้าง ไปทางยอดเนิน ด้านหลัง เนินที่ตั้งโบราณสถานมีบึง ขนาดใหญ่ที่โอบล้อมด้วย เทือกเขาขนาดย่อม สลับกันไป	ที่บริเวณลาดถัดจากที่ตั้ง KL'1 แต่ยังไม่ถึง ปลายเนิน พบเศษภาชนะดินเผากระจาย อยู่ทั่วไป เศษภาชนะดินเผาที่พบมีทั้งแบบ เนื้อหยาบ ตกแต่งลวดลายด้วยลายกตจุด ลายเชือกทาบ ลายขีดขีด และภาชนะดิน เผาหรือแกร่งทั้งแบบเคลือบ แล้วเขียน ลายคล้ายเครื่องถ้วยสมัยต่าง ๆ ของ ล้านนาและเคลือบน้ำดินแบบไม่มีลวดลาย คล้ายภาชนะดินเผาจากแหล่งเตาพาน นอกจากนั้นยังพบเศษเครื่องมือประเภท โลหะในบริเวณเดียวกันกับบริเวณที่พบ เศษภาชนะดินเผาเหล่านั้นด้วย บริเวณ ปลายเนินมีลักษณะเป็นร่องคล้ายถูกน้ำ เซาะเป็นแนวยาว เมื่อสังเกตด้านข้างพบ รอยผิวดินสั กกล่าวคือ เป็นร่องรอยดินเผา ไฟที่มีลักษณะรูปทรงคล้ายปล่องเรียงต่ กันอย่างชัดเจน 2 ปล่อง และอีก 1 ปล่อง ที่เห็นเป็นเพียงแค่ร่องรอยของดินเผาไฟ เป็นวงเท่านั้น	

ตาราง 8 (ต่อ)

ที่	เลขทะเบียน โบราณวัตถุ/ สถาน-ชื่อ ท้องถิ่น	ที่ตั้ง	สภาพโดยรอบบริเวณ ที่พบ	รายละเอียด โบราณ วัตถุ/สถาน	หมายเหตุ
				บางส่วนของกองอิฐถูกถนนตัดผ่าน จาก การสอบถามพบว่าแต่เดิมก่อนสร้างถนน สายนี้กองอิฐดังกล่าวต่อเนื่องมาจากเนิน ดินใหญ่	
3	PR'1-วัดดอยกอ แหน	บ้านป่าไร่	เป็นกองเศษอิฐขนาดใหญ่ ที่พบอยู่ในเขตที่อยู่อาศัย เคยพบแผ่นจารึกที่พออ่าน ออกบ้าง ทองแท่ง ปิ่นปัก ผม และตุ้มถ่วงแห ให้ ข้อมูลโดยนายเมือง อิน แก้ว		
4	PR'2-วัดร้างบ้าน เนินทอง	บ้านเนิน ทอง	เป็นกองเศษอิฐ พบเศษ ภาชนะดินเผากระจายอยู่ โดยรอบ มีหลายรูปแบบ ทั้งแบบดินแกร่งและไม่ แกร่ง	ด้านตรงข้ามถูกหลักลอบชุด บริเวณ ดังกล่าวตั้งอยู่ในเขตพื้นที่เสี่ยงควาย	
5	PR'3-วัดร้างบ้าน เนินทอง 2	บ้านเนิน ทอง	พบกลุ่มของโบราณสถาน 2 กลุ่มที่ต่อเนื่องกัน	สามารถเดินโดยรอบได้ในฤดูแล้ง อยู่ใน เขตพื้นที่เสี่ยงควาย	
6	TH'1-วัดศรีโยนก	บ้านทุ่งฟ้า ฮ่อม	ขึ้น ทะ เบี ย น เ ปี น โบราณสถานแล้ว	เป็นพื้นที่ของนายทุนที่ถูกไถเพื่อเตรียมทำ สวน ท่างออกไปเล็ก บริเวณปลายเนินเป็น ที่เสี่ยงควาย	
7	PT'2-สันกอภูิก	บ้าน ป่าถ่อน	พบกองอิฐอยู่บนเนินดินที่ ถูกไถกลบแล้ว เดิมเคยพบ ลานอิฐ พบเศษภาชนะดิน เผาส่วนใหญ่ยังไม่ได้เผา จนแกร่ง ลายกตจุฑและ ลายชุดขีด พบทั้งใกล้ บริเวณยอดเนินและปลาย เนิน		

ตาราง 8 (ต่อ)

ที่	เลขทะเบียน โบราณวัตถุ/ สถาน-ชื่อ ท้องถิ่น	ที่ตั้ง	สภาพโดยรอบบริเวณ ที่พบ	รายละเอียด โบราณ วัตถุ/สถาน	หมายเหตุ
8	PT'3-สันกอกูก	บ้าน ป่าอ่อน	พบกองอิฐอยู่บนเนินดินที่ ถูกไถกลับแล้ว เดิมเคยพบ ลานอิฐ พบเศษภาชนะดิน เผาส่วนใหญ่ยังไม่ได้เผา จนแกร่ง ลายกตจุดและ ลายชุดขีด		พบทั้ง ใกล้ บริเวณ ยอดเนิน และ ปลาย
9	PS'1-สันป่าสัก	บ้านป่าสัก หลวง	พบกองอิฐที่ยังคงเห็นฐาน ชัดเจน เศษอิฐที่พบขนาด ใหญ่กว่าที่วัดโยนกแต่เล็ก กว่าที่พบที่บ้านศรียางชุม (SY'1) พบเศษภาชนะดิน ในปริมาณสูงทั้งแบบเผา แกร่งคล้ายจากเตาเวียง กาหลงและลายเชือกทาบ	เป็นที่ดินของนายทุน จึงถูกไถเพื่อเตรียม ปลูกส้ม บางส่วนถูกไถเพื่อเตรียมทำนา	
10	PS'2-สันป่าห้า	บ้านป่าสัก หลวง	พบกองอิฐที่ยังคงเห็นฐาน ชัดเจนมีทั้งแบบกลมและ แบบสี่เหลี่ยม	ถูกไถเพื่อเตรียมทำการเพาะปลูก บางส่วน ของโบราณสถานถูกไถผ่านตรงกลาง ทำ ให้โบราณสถานล้มเทไปอีกทางหนึ่ง	
11	HL'1-วัดสันป่าสัก	บ้านห้วย น้ำราก	เนินสูงประมาณ 2-3 เมตร ซากโบราณสถานแยกจาก กันสองเนิน ขนาด ประมาณ 30x30 เมตร พบเสาศิลาแลง ก้อนอิฐทั้ง ลักษณะกลมและเหลี่ยม	ถูกลักลอบขุดเป็นหลุมขนาดใหญ่ บางส่วน พบหลักฐานการพยายามเรียงซ้อนขึ้นใหม่	ขนาด ก้อนอิฐ ใกล้เคียง ที่พบที่ วัดป่า หมาก หน่อ
12	HL'2-วัดสันป่า ยาว	บ้านห้วย น้ำราก		กองโบราณสถานร้างขนาดประมาณ 5x3 เมตร ก้อนอิฐขนาดใกล้เคียงกับ HL'1 แต่ ไม่พบอิฐทรงกลม	

ตาราง 8 (ต่อ)

ที่	เลขทะเบียน โบราณวัตถุ/ สถาน-ชื่อ ท้องถิ่น	ที่ตั้ง	สภาพโดยรอบบริเวณ ที่พบ	รายละเอียด โบราณ วัตถุ/สถาน	หมายเหตุ
13	HL'3-กู๋สันป่าสัก	บ้านห้วย น้ำราก	.	กองโบราณสถานร้าง ไม่ได้ตั้งอยู่บนเนิน ดิน ขนาดประมาณ 1.5x5x5 เมตร ก้อน อิฐขนาดใกล้เคียงกับที่พบในแหล่ง โบราณสถานอื่น	
14	HL'4-บ่อน้ำ โบราณ	บ้านห้วย น้ำราก	ปลายเนิน เดิมไม่มีลำ เหมือง ปัจจุบันมีลำเหมือง ขุดผ่านขอบบ่อ ทำให้บ่อ น้ำเสียหายไปบางส่วน	ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางบ่อประมาณ 1.20 เมตร	
15	PS'3-สันผักอี1	บ้านป่าสัก หลวง	ถูกกลักลบขุดเป็นหลุม 5 หลุม ก้อนอิฐบางก้อนใหญ่ กว่าก้อนอิฐที่พบในแหล่ง โบราณสถานอื่นๆ	ซากโบราณสถานขนาดประมาณ 5x10x1 เมตร	ทั้ง PS'3 แ ล ะ PS'4 รอบพบ เศ ศ ษ ตะกรัน ภาชนะ ดินเผาที่ ยังเผาไม่ สุ ก ใน เ นื อ ภาชนะ พ บ แ ก ล บ ซั า ว เมล็ดมี ช น ำ ด เดียว

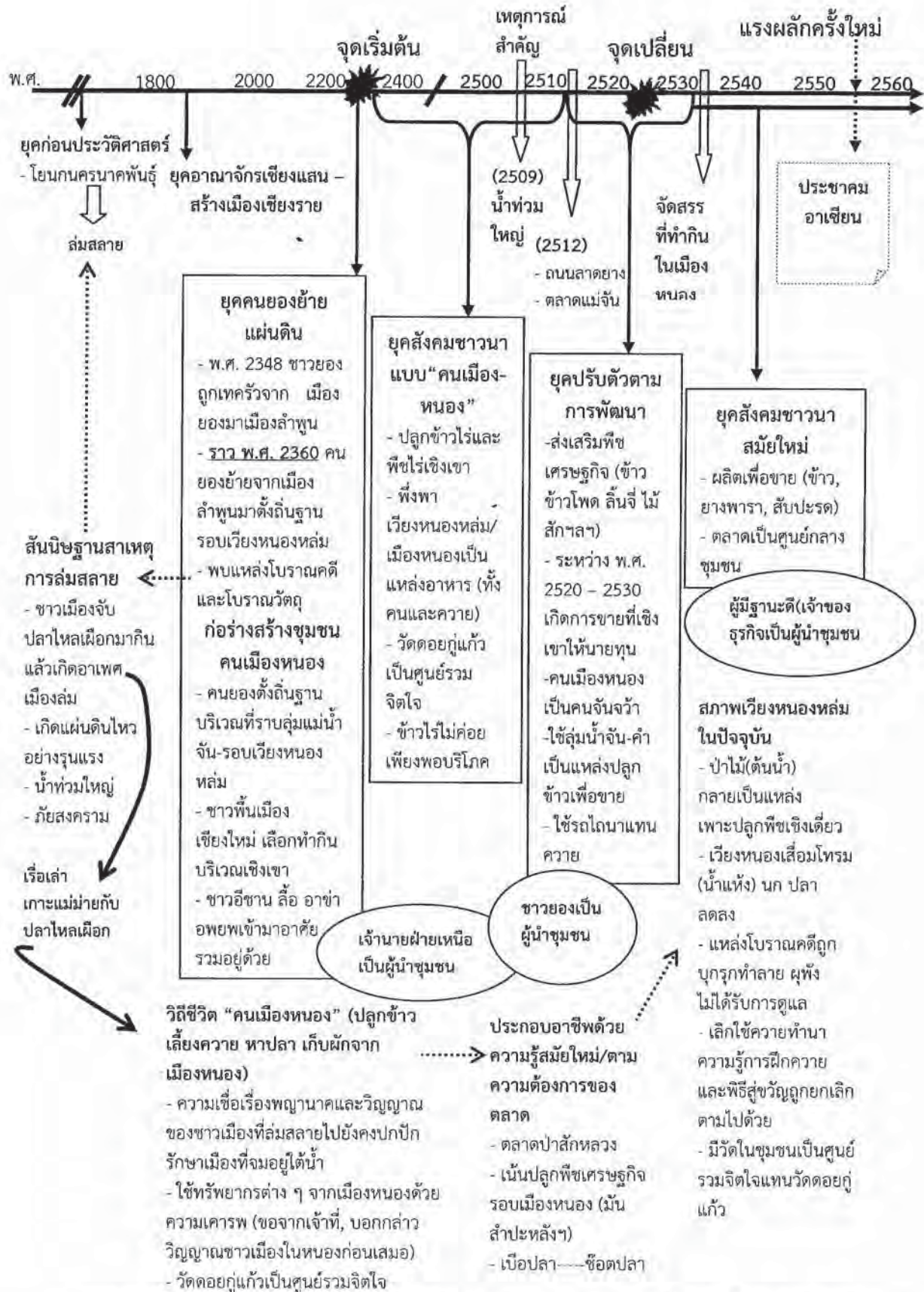
ตาราง 8 (ต่อ)

ที่	เลขทะเบียน โบราณวัตถุ/ สถาน-ชื่อ ท้องถิ่น	ที่ตั้ง	สภาพโดยรอบบริเวณ ที่พบ	รายละเอียด โบราณ วัตถุ/สถาน	หมายเหตุ
16	PS'4-สันผักอี2	บ้านป่าสัก หลวง		ซากโบราณสถานขนาด ประมาณ10x10x1เมตร	พบแนวฐานของอิฐโดย รอบบริเวณระหว่าง โบราณสถานทั้งสอง ค่อนข้างชัดเจน บริเวณ ที่พบรอยฐานอิฐขนาด ประมาณ 1 ตาราง กิโลเมตร จากการ สัมภาษณ์คนในชุมชน กล่าวว่าแต่เดิมที่บริเวณ นี้เคยพบพระพุทธรูป ขนาดใหญ่(พระแสนแหว) พบพระพิมพ์ใบโพธิ์
17	PS'5-วัดร้างปาง ควายป่าสักหลวง	บ้านป่าสัก หลวง	ต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมจน มองไม่เห็นโบราณสถานที่ มีเพียงฐานของซากอิฐ	ฐานโบราณสถาน ก้อนอิฐ ขนาดเดียวกับที่อื่น ๆ	
18	NK'1-หนองคัน	บ้านแม่ทะ	อยู่ลึกเข้าไปบริเวณกลาง หนองน้ำ ปัจจุบันชาวบ้าน ใช้เป็นที่เลี้ยงควาย	เป็นเนินดินขนาดกว้าง ประมาณ 10x10x1 เมตร จากคำบอกเล่าของ ชาวบ้านพบว่าเคยพบ โบราณวัตถุประเภทหม้อ/ กลองโลหะทึบ ไม่พบเศษ ภาชนะดินเผาส่วนใหญ่ เป็นกระเบื้องดินขอที่เห็น ชั้นทับถมชัดเจน	
19	NK'2-สันวัดน้อย	บ้านแม่ทะ	อยู่ลึกเข้าไปบริเวณกลาง หนองน้ำ จากคำบอกเล่า ของชาวบ้านพบว่าเป็นที่ที่ ชาวบ้านไม่ได้เข้าไปใช้ พื้นที่ สภาพจึงค่อนข้าง สมบูรณ์	เป็นเนินดินขนาดกว้าง ประมาณ 20x10x1 เมตร พบเศษ ภาชนะดินเผา กระเบื้อง ดินขอ และฐาน โบราณสถานบางส่วน	(ไม่ถูกลักลอบขุด)

ตาราง 8 (ต่อ)

ที่	เลขทะเบียน โบราณวัตถุ/ สถาน-ชื่อ ท้องถิ่น	ที่ตั้ง	สภาพโดยรอบบริเวณ ที่พบ	รายละเอียด โบราณ วัตถุ/สถาน	หมายเหตุ
20	NK'3-สันหนองกอ กูก	บ้านแม่ทะ	อยู่ลึกเข้าไปบริเวณกลาง หนองน้ำ ปัจจุบันชาวบ้าน ใช้เป็นที่เลี้ยงควาย	เป็นเนินดินขนาดกว้างประมาณ 20x10x1 เมตร พบเศษภาชนะดินเผา กระเบื้องดิน ขอ และฐานโบราณสถานบางส่วน	
21	KR'1-วัดสันกลาง	หนองน้ำ ร้อน		เป็นเนินดินขนาดกว้างประมาณ 10x10x1 เมตร พบเศษภาชนะดินเผาเตาเวียงกาหลงที่ ต่อกันได้สมบูรณ์มากที่สุด พบเศษ โบราณวัตถุจากหินทราย (ชิ้นส่วนของ พระพุทธรูป) พบเศษภาชนะดินเผา กระเบื้องดินขอ และฐานโบราณสถาน บางส่วนเป็นเนินดินขนาดกว้างประมาณ 10x5x1 เมตร แต่ไม่เป็นรูปทรงเรขาคณิต	จากคำ บอกเล่า ของ ชาวบ้าน พบว่าได้ มีการขุด นำก้อน อิฐไปใช้ สร้าง เจดีย์ ของวัด ไพรสน คีรี
22	KR'2-หนองไคร้ ทราย	บ้านแม่ทะ		พบเศษภาชนะดินเผา	

อย่างไรก็ตามคณะผู้สำรวจได้มีข้อเสนอแนะในการศึกษาสำรวจในครั้งนี้ว่าแม้ว่าจะพบโบราณสถานและโบราณวัตถุกระจายอยู่หลายแห่งในชุมชนต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ปัญหาที่สำคัญคือประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจถึงคุณค่าที่แท้จริงว่า คู คันทิน กู่เก่า และวัดร้างเหล่านั้นมีความสำคัญอย่างไรต่อประวัติศาสตร์ชาติ มีความสำคัญอย่างไรต่อชุมชนสังคม และต่อตนเอง อีกทั้งยังปรากฏว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมามีเกิดการทำลายคู คันทิน จากโครงการพัฒนาทั้งการสร้างถนน และคลองชลประทาน และมีบุคคลภายนอกเข้ามาขุดหาโบราณวัตถุออกไปจำหน่ายเป็นจำนวนมาก ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้โบราณวัตถุถูกทำลายโบราณสถานหลายแห่งเสื่อมโทรมไม่ได้รับการดูแลอย่างเหมาะสม

แผนภาพที่ 10 แสดงประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม

4.3 โครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำ เวียงหนองล่อง

4.3.1 โครงสร้างของชุมชนในยุคก่อร่างสร้างชุมชนในพื้นที่เวียงหนองล่อง

1) โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ชุมชนที่เริ่มก่อตั้งขึ้นในพื้นที่เวียงหนองล่องในช่วงเวลานี้ ส่วนใหญ่เป็นประชาชนชาวยอง รูปแบบเศรษฐกิจของชุมชนจึงเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพบนฐานความถนัดของ ชาวยองที่มีทักษะด้านการเกษตรและมักอาศัยอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำเพื่อพึ่งพาเป็นแหล่งอาหารจากธรรมชาติ ทำให้เวียงหนองล่องซึ่งเป็นกลุ่มน้ำท่วมขังและหนองน้ำเป็นคลังอาหารที่ช่วยค้ำจุนการดำรงอยู่และขยายตัว ของชุมชนในพื้นที่เวียงหนองล่องมายาวนาน

2) โครงสร้างทางสังคม สภาพทางสังคมของชุมชนในพื้นที่เวียงหนองล่องในระยะเริ่มต้น เป็นการอยู่กันแบบเครือญาติ ภายหลังการก่อตั้งชุมชนแล้วก็ได้ร่วมกันก่อสร้างวัด และโรงเรียนขึ้น อีกทั้งการ อยู่กันแบบเครือญาติยังเป็นหลักประกันในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามทุกข์ยาก โดยเฉพาะในช่วงที่ผลผลิต ข้าวที่ได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภค การช่วยเหลือกันในเครือญาติและการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างเครือญาติ จึงเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนในพื้นที่เวียงหนองล่องอยู่รอดและดำรงอยู่ได้มาตราบจนทุกวันนี้

3) โครงสร้างทางอำนาจและการปกครอง ในช่วงการก่อร่างสร้างชุมชนสภาพการ ปกครองของประเทศยังมีเมืองหลวงเป็นศูนย์กลางทางอำนาจและใช้อำนาจของเจ้านายเป็นผู้ปกครอง ดังนั้น ชุมชนในพื้นที่เวียงหนองล่องในช่วงเวลานั้นจึงมีเจ้านายฝ่ายเหนือเป็นผู้ปกครอง โดยมีเจ้าอินด๊ะ ด้รับ พระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นพระยาราชเดชดำรง เชื้อสายของเจ้าอินด๊ะถูกสืบทอดต่อผ่านสกุลเชื้อเจ็ดตน โดยมีบุคคลสำคัญที่ประชาชนในท้องถิ่นรู้จักกันเป็นอย่างดีคือ เจ้าน้อยเหมย ซึ่งเกิดเมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2434 (สถานที่เกิดคือหลังวัดผ้าขาวบ้าน ในอำเภอเชียงแสนปัจจุบัน) จากนั้นเมื่ออายุ 5 ขวบได้มาอยู่กับมารดาที่บ้าน ป่าสักหลวง แล้วได้แต่งงานกับเครือญาติในตระกูลเจ้านายฝ่ายเหนือด้วยกัน ภายหลังได้บุกเบิกที่นา และได้รับ การคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านและตั้งนามสกุลเป็น เชื้อเจ็ดตน ซึ่งยังคงมีการสืบสกุลมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังมีเจ้านายผู้ใหญ่นามว่า พญาศ อาศัยอยู่ที่บ้านปางหลวง เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ด้านการเกษตรและที่นา ให้กับหัวเมืองฝ่ายเหนือ จากนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีการตั้งแตงนายดุย ให้เป็นกำนันตำบล จันจว้าคนแรก โดยได้รับพระราชทานนามเป็น แสนรัตนะจับใจนาย และหลังจากนายดุยเสียชีวิตได้มีการ สืบทอดอำนาจกันต่อไปให้กับน้องซึ่งมีชื่อว่า นายตาล เป็นกำนันคนที่ 2 โดยได้รับพระราชทานนามให้เป็น ขุน วิจิตรจับใจนาย และนายตาลได้สืบทอดอำนาจกำนันคนที่ 3 ให้บุตรคือ นายเขียว ซึ่งเป็นบุตรคนที่ 4 ให้เป็น กำนันตำบลจันจว้าลำดับที่ 3 ได้รับการพระราชทานนามว่า ขุนเปรมจิตต์ประชา ตามลำดับ

4.3.2 โครงสร้างของชุมชนในยุคสังคมชาวนาสมัยใหม่ในพื้นที่เวียงหนองล่อง

1) โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ประชาชนในพื้นที่เวียงหนองล่องปรับตัวเปลี่ยนระบบ เศรษฐกิจจากแบบยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อขาย โดยมีข้าว ถั่วเหลือง ถั่วลิสง และมันสำปะหลัง เป็นผลผลิตที่สำคัญ ซึ่งมีเครื่องจักรเข้ามาช่วยทุ่นแรง แม้ในภาพรวมจะมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจในเกณฑ์ดี แต่ประชาชนใน พื้นที่เวียงหนองล่องก็ต้องเผชิญกับความผันผวนของราคาสินค้าการเกษตรโดยลำพัง รายจ่ายจากการลงทุน เพิ่มขึ้นอีกทั้งยังได้เกิดการปรับวิถีชีวิตที่ต้องการให้บุตรหลานได้รับการศึกษาที่ดีขึ้นแทนการเป็นแรงงานใน คราวเรือน ทำให้ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ทำให้การแสวงหาทางเลือกในการประกอบอาชีพ เกิดขึ้นทั้งการขยายการผลิตด้วยการเพาะปลูกพืชหลายชนิด และสมาชิกในครัวเรือนต้องออกไปทำงานรับจ้าง ทั้งในและนอกภาคการเกษตรมากขึ้น

2) โครงสร้างทางสังคม การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานทั้งในด้านถนน ไฟฟ้า ซึ่งมีความสะดวกสบายมากขึ้น ทำให้การรวมกลุ่มเพื่อต่อสู้กับความยากแค้นในการดำรงชีวิตที่เคยเป็นมาในอดีตได้ค่อย ๆ เลือนหายไป จนมีสภาพเป็นสังคมแบบต่างคนต่างอยู่ ภายในครอบครัวแต่ละครอบครัวที่เคยมีบทบาทเป็นหน่วยการผลิตโดยมีสมาชิกในครอบครัวเป็นแรงงานได้เปลี่ยนไปสู่การเป็นหน่วยการบริโภคมากขึ้น การสืบทอดความรู้เกี่ยวกับการเกษตรรวมทั้งภูมิปัญญา “คนเมืองหนอง” ลดน้อยลงพิธีสู่ขวัญควายถูกยกเลิกไป สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า วิถีชีวิตของประชาชนไม่ได้ยึดโยงอยู่กับการรวมกลุ่มเป็นเครือญาติและชุมชนอีกต่อไปเพราะฐานะและอนาคตของคนในชุมชนทั้งหมดขึ้นอยู่กับผลผลิตทางการเกษตรตามความต้องการของตลาด บุตรหลานที่ได้รับการศึกษาสูงมากขึ้นก็ยิ่งมองเห็นว่าอนาคตของตนอยู่ที่ภาคการผลิตสมัยใหม่ สำหรับการเข้ามาครอบครองพื้นที่เชิงเขาของนายทุนได้ส่งผลให้ที่ดินมีราคามากขึ้นอีกทั้งยังทำให้ประชาชนพื้นที่ในตำบลท่าข้าวเปลือกได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่มีต่อพื้นที่เวียงหนองล่องซึ่งเดิมเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ หรือสมบัติส่วนร่วม ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นการจับจองเพื่อถือครองเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลกันมากขึ้น

3) โครงสร้างทางอำนาจ การสร้างเอกภาพในความเป็นชาติไทยและการเร่งรัดพัฒนาทำให้รัฐได้เข้ามามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชนในพื้นที่เวียงหนองล่องมากขึ้น แม้ระบบอำนาจและการปกครองจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ผู้มีอำนาจในชุมชนจึงมีทั้งผู้ที่สืบเชื้อสายผู้ปกครองเดิม และกลุ่มคนที่มีฐานะทางการเงินร่ำรวยที่เข้ามาทำหน้าที่กุมอำนาจในชุมชน

4.3.3 โครงสร้างของชุมชนในยุคการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชาวนาสู่สังคมเร่งผลิตเพื่อการค้าที่ซับซ้อน

1) โครงสร้างทางเศรษฐกิจ แม้พื้นที่เวียงหนองล่องจะได้รับการประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำโลกตามอนุสัญญาแรมซาร์ แต่กระนั้นสวนยางพาราของนายทุนเนื้อที่รวมกว่า 10,000 ไร่ก็ยังปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดและมีแนวโน้มที่ป่าธรรมชาติในบริเวณพื้นที่เนินเขารอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องจะถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นสวนยางพารามากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ประชาชนในพื้นที่เวียงหนองล่องก็ปรับตัวเข้ารับระบบการผลิตที่ซับซ้อนขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางการตลาด ชาวนาส่วนใหญ่ที่ปรับตัวได้จะผันตัวเองไปเป็นผู้จัดการนาและทำการผลิตอย่างเข้มข้นทั้งนาปีและนาปรัง ข้าวจึงเป็นผลผลิตที่สร้างมูลค่าการเติบโตทางเศรษฐกิจมูลค่ากว่า 1,000 ล้านบาทในพื้นที่ทั้ง 4 ตำบลรอบพื้นที่เวียงหนองล่อง ในขณะที่บางส่วนได้ขายที่ดินส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ และเปลี่ยนอาชีพไปเป็นผู้ใช้แรงงานรับจ้างทั้งในและนอกภาคการเกษตรมากขึ้น ทว่ายังมีประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งที่หันมาประกอบอาชีพบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ได้แก่ การจับปลา กุ้ง หอย ของป่าและเก็บพืชผักไปจำหน่าย ซึ่งเป็นรูปแบบการผลิตที่ไม่เป็นทางการแต่เป็นทางรอดสำหรับคนเมืองหนองที่ถูกกดทอนให้เป็นคนตัวเล็กตัวน้อยที่พบได้ทั้ง 4 ตำบลรอบพื้นที่เวียงหนองล่อง โดยปราศจากการวางแผนส่งเสริมสนับสนุนและบริหารจัดการอย่างชาญฉลาดทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่เวียงหนองล่องซึ่งเป็นฐานทุนที่สำคัญได้รับผลกระทบและเสื่อมโทรมลง

2) โครงสร้างทางสังคม การเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลานี้ได้ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวเกิดความห่างเหินกันมากขึ้นเพราะต้องใช้เวลาในการทำงานหนัก และบุตรหลานส่วนใหญ่ต่างใช้ชีวิตอยู่ในตัวเมืองทั้งการเรียนหนังสือและประกอบอาชีพในสถานประกอบการตามค่านิยมความทันสมัย ความรู้สึกผูกพันกับชุมชนแบบเดิมที่เป็นสังคมเกษตรกรรมลดลง ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ถูกกดทอนให้เหลือเพียงความสนุกสนาน เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตเท่านั้น

3) โครงสร้างทางอำนาจและการปกครอง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมีผลกระทบต่อการจัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจากการกระจายอำนาจให้แก่ชุมชนท้องถิ่นปกครองตนเองมากขึ้นในรูปแบบขององค์การบริหารส่วนตำบล และเทศบาลตำบล แต่การแบ่งข้างหรือกลุ่มทางการเมืองทำให้ความขัดแย้งแบ่งขั้วเกิดขึ้นและส่งผลให้ความร่วมมือกันคิดร่วมแรงกันทำลดน้อยลงตามไปด้วย นอกจากนี้บุคคลที่ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำและผู้บริหารในท้องถิ่นส่วนใหญ่มักมีความสัมพันธ์กับกลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการรับเหมาก่อสร้าง การพัฒนาท้องถิ่นจึงมุ่งเน้นไปที่การก่อสร้างและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในด้านกายภาพ เป็นหลัก โดยเฉพาะการทำถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ซึ่งก็เป็นความต้องการของประชาชนที่นิยมความเจริญทางวัตถุตามแบบสังคมสมัยใหม่ด้วยเช่นกัน และทิศทางการพัฒนาดังกล่าวได้ส่งผลให้การพัฒนาพื้นที่ เวียงหนองล่องส่วนใหญ่มุ่งเน้นใช้เครื่องจักรและก่อสร้างวัตถุในพื้นที่เวียงหนองล่อง

บทที่ 5

ผลการวิจัย

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เขตพื้นที่ตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ในครั้งนี้ มีเป้าประสงค์ให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างตระหนักในคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวและมีรายได้เสริมจากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ยาวนาน ดังนั้นกระบวนการวิจัยจึงได้มุ่งศึกษาฐานทุนในท้องถิ่นโดยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 3 ประการ ได้แก่

- 1) เพื่อศึกษาบริบททางวัฒนธรรมและรวบรวมข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
- 2) เพื่อศึกษารูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน และ
- 3) เพื่อหาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายให้เป็นเครื่องมือการสร้างความรู้

การดำเนินการวิจัยเน้นใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการและหนุนเสริมให้กลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวมีส่วนร่วมซึ่งผลการวิจัยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 สถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องก่อนเริ่มปฏิบัติการกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

5.1.1 สถานการณ์และทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ได้รับการกล่าวถึงในด้านการท่องเที่ยวเป็นอย่างต่อเนื่อง โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นตัวละครหลักในการนำเสนอให้พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัดเชียงราย ในช่วงเวลาปี พ.ศ. 2552 – พ.ศ. 2553 เทศบาลตำบลจันจว้าได้จัดทำโครงการพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องขึ้น จุดประสงค์หลักประการหนึ่งคือเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และกำหนดพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย 5 แหล่ง และจัดโครงการประกวดแนวคิดออกแบบภูมิทัศน์พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย

แหล่งที่ 1 (Zone 1) บริเวณหนองมโนราห์ (สวนสาธารณะเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ) ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านป่าสักหลวง หมู่ที่ 1 ตำบลจันจว้าใต้ เดิมเป็นพื้นที่หนองน้ำธรรมชาติที่ตื้นเขิน ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 ได้รับการปรับปรุง ขุดลอกให้เป็นแหล่งเก็บน้ำขนาดเล็ก และปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เป็นสวนสาธารณะ โดยมีที่มาของชื่อเรียกตามเรื่องเล่าของประชาชนว่าพบแท่นหินขนาดใหญ่ตั้งอยู่กลางหนองน้ำ มีเรื่องเล่าสืบทอดกันว่าแท่นหินนี้เป็นแท่นหินที่นางมโนราห์ใช้นั่งอาบน้ำ จึงเรียกกันว่าหนองมโนราห์เรื่อยมา ปัจจุบันหนองมโนราห์เป็นแหล่งเก็บกักน้ำเพื่อการเกษตร เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา และเป็นแหล่งพักผ่อนและนันทนาการของประชาชน เป็นสถานที่จัดงานประจำปี เช่น ประเพณีเยี่ยงี๊เป็ง รวมถึงการจัดประชุมสัมมนาของทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งมีบ้านพักรับนักท่องเที่ยวจำนวน 10 หลัง รับนักท่องเที่ยวได้

สูงสุด ประมาณ 30 คน ความต้องการในการกำหนดให้หนองมนโนรห์เป็นแหล่งท่องเที่ยวแหล่งที่ 1 คือ ต้องการให้เป็นศูนย์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับเทศบาลตำบลจันจว้าและเวียงหนองล่อง

แหล่งที่ 2 (Zone 2) บริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเขตชุมชนบ้านป่าสักหลวง ตำบล จันจว้าใต้ มีลักษณะเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำบริเวณกว้างที่มีความหลากหลายทางชีวภาพตามข้อมูลการสำรวจความ หลากหลายทางชีวภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายที่พบว่ามิชชนิดพันธุ์พืช 286 ชนิด ชนิดพันธุ์ปลา 22 ชนิด ชนิดพันธุ์นก 96 ชนิด ซึ่งมีทั้งนกประจำถิ่นและนกอพยพ ซึ่งนับได้ว่าเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ทางระบบ นิเวศวิทยา นอกจากนี้ยังพบว่ามีหนองน้ำร้อนเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ ตั้งอยู่กลางหนองน้ำและมีอุณหภูมิของน้ำใน หนองน้ำร้อนเฉลี่ย 40 องศาเซลเซียส ทั้งนี้จากรายงานของนักธรณีวิทยากล่าวว่าพื้นที่ดังกล่าวบ่งบอกว่าเป็น รอยเลื่อนแม่จัน – เชียงแสนที่พาดผ่านพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มอีกด้วย ความต้องการในการปรับปรุงพัฒนา คือ ให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศวิทยา

แหล่งที่ 3 (Zone 3) บริเวณปางควายบ้านป่าสักหลวง ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เขตชุมชนบ้านป่าสักหลวง เป็นบริเวณที่ประชาชนกลุ่มผู้เลี้ยงควายได้สร้างเพิงพักและคอกควายไว้ร่วมกัน ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับควายได้เป็นอย่างดี ความต้องการในการพัฒนาคือ ให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ การดำรงชีวิตของควาย และวิถีการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มผู้เลี้ยงควายที่เรียกว่า ปางควาย และเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศวิทยา

แหล่งที่ 4 (Zone 4) บริเวณปางควายบ้านต้นยาง ตั้งอยู่บริเวณบ้านต้นยาง หมู่ที่ 7 ตำบล จันจว้า เป็นบริเวณที่ประชาชนกลุ่มผู้เลี้ยงควายได้สร้างเพิงพักและคอกควายไว้รวมกัน ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่ง ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับควายได้เป็นอย่างดี ความต้องการในการพัฒนา คือ ให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ การดำรงชีวิตของควาย และวิถีการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่ม ผู้เลี้ยงควายที่เรียกว่า ปางควาย และเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศวิทยา

แหล่งที่ 5 (Zone 5) บริเวณวัดป่าหมากหน่อ (วัดพระทศพล) ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม เขตชุมชนบ้านห้วยน้ำราก หมู่ที่ 4 ตำบลจันจว้า มีสภาพเป็นพื้นที่คล้ายเกาะกลางหนองน้ำ ประชาชนในท้องถิ่นจึงเชื่อว่า พื้นที่แห่งนี้เป็นเกาะแม่่ม่าย ตามพงศาวดารโยนก ที่มีเรื่องเล่าว่าประชาชนเมืองโยนกนครได้จับปลาไหลเผือกยักษ์มาฆ่าแหล่แล้วแบ่งกันกินแล้วเกิดอาเพศแผ่นดินยุบลงกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ เหลือเพียงบ้านของแม่่ม่ายที่ไม่ได้กินปลาไหลเผือก จึงเรียกกันว่า เกาะแม่่ม่าย トラบทุกวันนี้ นอกจากนี้ในบริเวณวัดป่าหมากหน่อยังมีการจัดแสดงโบราณวัตถุที่พบในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม และพบนกทั้งนกประจำถิ่นและนกอพยพเป็นจำนวนมาก ความต้องการในการพัฒนาจึงมุ่งให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ โบราณคดี และเป็นแหล่งศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศวิทยา

อย่างไรก็ตามการพัฒนาเพื่อปรับปรุงพื้นที่และปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อการท่องเที่ยวดังกล่าวยังไม่สามารถดำเนินการได้เนื่องจากต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากในการลงทุนสร้างแหล่งท่องเที่ยวตามแนวคิดทั้ง 5 แหล่งที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นที่ชัดเจนว่าเทศบาลตำบลจันจว้ามุ่งใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือเพื่อขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การดำเนินการตามแนวคิดดังกล่าวยังไม่พบว่าประชาชนและกลุ่มอาชีพในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในระดับเข้มข้นตลอดขั้นตอนการพัฒนา มีเพียงผู้แทนประชาชนบางกลุ่มที่เข้ามาร่วมรับฟังแนวคิดการออกแบบพื้นที่และปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อการท่องเที่ยว จากเป้าหมายหรือความต้องการในการพัฒนาการท่องเที่ยวได้มุ่งเน้นให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศวิทยาจำนวนถึง 4 ใน 5 แห่ง ซึ่งมีความเปราะบางอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ชุ่มน้ำซึ่งเกิดภาวะภัยแล้ง

ติดต่อกันหลายปี ทำให้พื้นที่เกิดความเสียหาย ชนิดพันธุ์พืชและสัตว์น้ำลดจำนวนลง ทำให้การจัดการท่องเที่ยวประสบปัญหาไม่เป็นที่พึงพอใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของนายจำนงค์ แก้วรากมุก ประชาชนบ้านห้วยน้ำราก ตำบลจันจว้า และนายอนันต์ ภูมิพันธ์ ประชาชนบ้านทุ่งฟ้าฮ่าม ตำบลโยนก ที่กล่าวว่า “ในระหว่างปีพ.ศ. 2552 - 2553 ได้มีผู้ประกอบการเอกชนด้านการจัดการท่องเที่ยวเข้ามาประสานความร่วมมือกับประชาชนจัดการท่องเที่ยวชมนกและศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพโดยให้ประชาชนเข้าร่วมในการให้บริการที่พักและนำชมนกและความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม ในการนี้มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้ามาพักและท่องเที่ยว แต่ไม่ประทับใจเนื่องจากไม่พบความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ตามีให้ข้อมูลไว้ อีกทั้งผู้ประกอบการเอกชนยังเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด ทำให้การบริการด้านอาหารไม่เป็นที่พึงพอใจของนักท่องเที่ยว จึงไม่สามารถดำเนินการจัดการท่องเที่ยวต่อไปได้” ในขณะที่คุณดาวรุ่ง คำนวลมาจาก ผู้ประกอบการเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนการดำเนินการในครั้งนี้ได้ให้ข้อมูลว่า “เราเริ่มจัดการท่องเที่ยวกันโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการให้บริการที่พักแบบโฮมสเตย์ แล้วดึงกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวแบบเรียนรู้วิถีชาวบ้านและบำเพ็ญประโยชน์ มีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติจองเข้ามาพอสมควร แต่กลุ่มแรกที่เข้ามาที่บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม เกิดปัญหาในด้านการจัดการ ขาดความไว้วางใจกันเรื่องเงิน ทำให้ชาวบ้านทุ่งฟ้าฮ่ามประกาศห้ามนักท่องเที่ยวออกจากชุมชน กลายเป็นปัญหาใหญ่ ชาวต่างชาติยกเลิกการจองเข้ามาท่องเที่ยวทั้งหมด นับได้ว่าเป็นการเสียโอกาสมาก”

5.1.2 เวทีพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่นด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากสถานการณ์ดังกล่าวในข้อ 5.1.1 นับเป็นอุปสรรคเป็นอย่างมาก เนื่องจากทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นการจัดการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ ยังขาดความมั่นใจในการดำเนินการรวมทั้งยังขาดความเข้าใจหลักคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังนั้นก่อนเริ่มปฏิบัติการวิจัยจึงได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพกลุ่มจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มขึ้น โดยออกแบบกระบวนการที่เน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สร้างความมั่นใจว่า รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งการบริหารจัดการโดยคนในท้องถิ่นนั้นสามารถดำเนินการได้จริงอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

ในการนี้หัวหน้าโครงการวิจัยฯได้ประสานความร่วมมือกับเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้ผู้สนใจเดินทางเข้ามาเป็นนักท่องเที่ยวพร้อมกับแลกเปลี่ยนแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวบนฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี ในการนี้มีทีมงานของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอสันกำแพงและประชาชนที่สนใจในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเดินทางมาท่องเที่ยวจำนวน 9 ท่าน ในวันที่ 30 ตุลาคม 2554 ซึ่งมีสาระสำคัญโดยสรุปดังนี้

- คณะนักท่องเที่ยวมีความเห็นตรงกันว่า มีความประทับใจที่ใช้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเวียงหนองหล่มเป็นจุดต้อนรับและให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มแก่นักท่องเที่ยว แม้จะยังไม่สามารถให้ข้อมูลโบราณวัตถุที่จัดแสดงได้ครบ ซึ่งควรเรียบเรียงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของโบราณวัตถุที่นำมาจัดแสดงให้สามารถเชื่อมโยงถึงอาณาจักรโยนกนคร(หากทำได้)

- กิจกรรมการพายเรือชมหนอง มีความสนุกสนาน แต่จำนวนเรือยังมีไม่มากพอไม่สามารถให้บริการนักท่องเที่ยวได้ครบตามจำนวนได้ ควรหารือกับกลุ่มอาชีพจับปลาซึ่งมีความชำนาญในการพายเรือให้เข้ามาเชื่อมโยงจัดการท่องเที่ยวร่วมกัน ซึ่งจะสามารถรองรับนักท่องเที่ยวในจำนวนที่มากขึ้นได้

- กิจกรรมการเดินทางผ่านสวนสับปะรดมายังวัดป่าหมากหน่อ มีความยากลำบาก แต่ก็มีความเพลิดเพลินกับบรรยากาศในสวนสับปะรดและเห็นวิถีชีวิตที่แท้จริงของประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมาอย่างยาวนาน เช่น การยกยอ การดักไซ ต้ม เป็นต้น สำหรับการจัดการท่องเที่ยวควรพิจารณาถึงความเหมาะสมในการใช้เวลาเดินทางที่ไม่ใช้เวลาามากจนเกินไป เพื่อมิให้นักท่องเที่ยวเกิดความเมื่อยล้าจนเกินไป

- กิจกรรมในสวนสุวรรณเป็นกิจกรรมที่แปลกใหม่สำหรับนักท่องเที่ยว แต่ในโอกาสต่อไปนักท่องเที่ยวมีความเห็นว่าหากมีกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวในชุมด้วยจะเป็นการดีมาก กล่าวคือ หากชุมชนสามารถให้บริการที่พักแบบโฮมสเตย์ และมีพืชผักและวัตถุดิบในการประกอบอาหารไว้ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวได้นำมาประกอบอาหารด้วยตนเองหรือมีเมนูอาหารท้องถิ่นที่เจ้าของบ้านเป็นผู้ฝึกสอนให้นักท่องเที่ยวได้ทำตามก็จะเป็นที่น่าสนใจเป็นพิเศษ อีกทั้งหากมีแปลงผักไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมกันปลูกและชักจูงให้กลับมาบริโภคอีกก็จะช่วยให้เกิดความประทับใจและมีโอกาสการกลับมาเที่ยวซ้ำอีกเป็นต้น

สรุปโดยภาพรวมนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจอยู่ในเกณฑ์ดี ซึ่งหากมีการค้นหาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้มากขึ้นนำมาจัดเป็นองค์ประกอบการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายก็จะเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจเป็นพิเศษ โดยเฉพาะแหล่งโบราณคดีที่ยังไม่สามารถนำมาจัดการท่องเที่ยวได้และหากพิจารณาถึงแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงรายที่ยังไม่มีรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นทั้งแหล่งโบราณคดีและพื้นที่ทางธรรมชาติซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำอยู่ในสถานที่เดียวกัน จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องร่วมกันค้นหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมและเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอสันกำแพง มีความยินดีที่จะร่วมมือดำเนินการจัดการท่องเที่ยวร่วมกันเป็นลำดับต่อไป

ในขณะที่ทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวฯ ได้กล่าวภายหลังการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ว่ามีความมั่นใจมากขึ้นว่า รูปแบบการท่องเที่ยวบนฐานทุนทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นนั้นสามารถดำเนินการได้จริง โดยไม่ต้องลงทุนปรับแต่งหรือก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างใด ๆ มากมาย หากแต่เพียงช่วยกันรักษาความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งโบราณคดีและพื้นที่ธรรมชาติในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้คงอยู่ก็จะสามารถจัดการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืนยาว ทว่าในปัจจุบันแหล่งโบราณคดีและพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องต่างตกอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม จึงจำเป็นต้องหาทางฟื้นฟูให้กลับมามีความสมบูรณ์โดยเร็วก่อนจัดการท่องเที่ยวอย่างจริงจังต่อไป มิเช่นนั้นการจัดการท่องเที่ยวก็จะล้มเหลวไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้เหมือนที่เคยเกิดขึ้น

หมายเหตุ กิจกรรมการท่องเที่ยวในครั้งนี้อยู่ภายใต้กระบวนการดำเนินการวิจัย ซึ่งยังไม่ได้กำหนดราคาของกิจกรรมการท่องเที่ยว เป้าหมายสำคัญคือการเติมเต็มความมั่นใจให้กับทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวภายใต้การพัฒนาศักยภาพฯ ซึ่งได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนอำเภอ สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีความประสงค์ที่จะประสานความร่วมมือดำเนินจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกัน ในโอกาสต่อไป

2) กิจกรรมเวทีวิจัยทบทวนบริบททางวัฒนธรรมและฐานคิดด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง(11 พฤศจิกายน 2554)

การจัดกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฐานคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ

ก) ทบทวนทุนเดิมและอภิปรายผลการทดลองจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวบนฐานทุนทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2554 ที่ผ่านมา

ข) แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มเติมความมั่นใจในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้กลุ่มผู้สนใจจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

กิจกรรมในครั้งนี้จัดขึ้นในวันที่ 11 พฤศจิกายน 2554 ณ ศูนย์สังคมศาสตร์ โรงเรียนจันทบุรีวิทยา มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 21 คน กิจกรรมในครั้งนี้หัวหน้าโครงการวิจัยฯ ได้ชี้แจงว่าพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามผลการสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือที่กล่าวว่า “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการเน้นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นรวมทั้งแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่... นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายให้คนในชุมชนรู้จักการสร้างสำนึกท้องถิ่น เร่งเร้าความภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมประเพณีของตน รวมทั้งสามารถให้คำอธิบายกับคนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้ และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ว่ามีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไร” แต่การจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าวได้จำเป็นต้องมีวิทยากรและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวต้องทำความรู้จัก “การท่องเที่ยว” อย่างชัดเจนร่วมกันเริ่มต้นกระบวนการวิจัย ซึ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นต่อการท่องเที่ยวและความคาดหวังต่อการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องดังนี้

หัวหน้าโครงการวิจัยฯ ได้ระดมความคิดเห็นจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมโดยใช้วิธีการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงความคิดเห็นผ่านการเขียนคำตอบลงในกระดาษ (ตามวิธี Card Technical) ซึ่งผลการระดมความคิดเห็นด้วยวิธีการดังกล่าว ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความเห็นต่อความหมายของการท่องเที่ยว สรุปได้ดังนี้

- การท่องเที่ยว คือ การเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศ หรือนอกประเทศก็ตาม สถานที่ดังกล่าว เช่น วัด น้ำตก สถานที่โบราณ เป็นต้น รวมทั้งแหล่งศึกษาหาความรู้ด้วย

- การท่องเที่ยว คือการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นเครื่องมือสร้างอาชีพใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้น

- การท่องเที่ยว คือ การนำผู้ที่สนใจมาศึกษาความรู้ ประวัติ ความเป็นมา (ที่ยาวนาน) ของสถานที่ต่าง ๆ

- การท่องเที่ยว คือ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์

- การท่องเที่ยว คือ การพักผ่อนหย่อนใจ ให้มีความสบายใจได้เห็นสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ได้ความรู้ ความเข้าใจในสถานที่ เพื่อประสบการณ์ชีวิตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

- การท่องเที่ยว คือ การไปชมสถานที่ที่สวยงามแปลกใหม่ที่ไม่เคยไป รวมถึงการเที่ยวชมวิวและการพักผ่อนด้วย

- การท่องเที่ยว คือ การเดินทางไม่ว่าจะออกไปใกล้หรือไกล เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินหรือเป็นการพักผ่อน

- การท่องเที่ยว คือ การเดินทางแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ และค้นคว้าหาข้อมูลต่าง ๆ ที่เราจะไปท่องเที่ยว ณ สถานที่นั้น

- การท่องเที่ยว คือ การแสวงหาความสุขวิธีหนึ่ง ที่ทำให้เรารู้สึกผ่อนคลาย และเกิดความสุขสนุกสนาน เกิดความประทับใจ ได้มองมุมใหม่ที่ทำให้รู้สึกสบาย

- การท่องเที่ยว คือ การที่เราได้ออกเดินทางไปสถานที่ที่น่าสนใจ หรือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่คนสนใจทุก ๆ แห่ง

- การท่องเที่ยว คือ การอยากรู้อยากเห็นสิ่งใหม่ ๆ หรือเรียนรู้หาประสบการณ์ชีวิตในการได้เรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมของสถานที่ต่าง ๆ

จากความหมายของการท่องเที่ยวในมุมมองของผู้เข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่าทีมวิจัยและกลุ่มสนใจจัดการท่องเที่ยวฯ ส่วนใหญ่ มีความเข้าใจในความหมายของการท่องเที่ยวว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเดินทาง การพักผ่อนหย่อนใจ ค้นหาประสบการณ์ใหม่ ๆ ความสุขและความเพลิดเพลินให้กับชีวิต และเป็นที่น่าสนใจว่าในจำนวนความเห็นที่แสดงออกมานี้ มีแนวคิดที่กล่าวถึง การท่องเที่ยวคือโอกาสในการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะช่วยสร้างอาชีพใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นและหากการท่องเที่ยวเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอส่งผลให้เกิดรายได้ที่ช่วยเกื้อหนุนคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นต่อไป แนวคิดนี้สะท้อนให้ถึงความพยายามในการปรับตัวของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่คาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ ในพื้นที่ ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่าจากสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องโดยเฉพาะการเพิ่มจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรและการขยายตัวของชุมชนส่งผลให้การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเป็นแบบแก่งแย่งแข่งขัน ประชาชนบางส่วนจึงพยายามมองหาทางออกในการประกอบอาชีพที่แตกต่างออกไปมากขึ้นตามไปด้วย

การทำความเข้าใจในตัวตนของการท่องเที่ยวได้ให้ความสำคัญกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความคาดหวังต่อการท่องเที่ยวหรือคาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะก่อให้เกิดอะไรขึ้นกับตนเองและชุมชนท้องถิ่นบ้างโดยให้ทีมวิจัยและกลุ่มจัดการท่องเที่ยวฯ ได้แสดงความเห็นผ่านการเขียนลงกระดาษ (Card Technical) แล้วอภิปรายร่วมกันซึ่งพบประเด็นสำคัญดังนี้

- คาดหวังให้การท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นนำนักท่องเที่ยวมาเที่ยวกันมาก ๆ
- คาดหวังให้การท่องเที่ยวช่วยให้คนในชุมชนได้มีอาชีพมากขึ้น
- คาดหวังให้การท่องเที่ยวช่วยสร้างรายได้ให้ชุมชน (***)
- คาดหวังให้การท่องเที่ยวช่วยปลูกฝังให้เยาวชนได้อนุรักษ์ธรรมชาติ ศิลปะและวัฒนธรรม

ของชุมชนให้มากกว่านี้ (**)

- คาดหวังให้การท่องเที่ยวช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์สู่พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง
- คาดหวังให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือแสดงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมให้คนที่มาเที่ยวชมได้

เห็นและเข้าใจ (*)

- คาดหวังให้การท่องเที่ยวช่วยสนับสนุนให้(พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง)เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ให้กับประเทศ

- คาดหวังให้การท่องเที่ยวช่วยสร้างเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์สร้างความรู้ความเข้าใจให้ทั้งคนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชม โดยเฉพาะวิถีชีวิตของชาวบ้านแบบล้านนา เป็นต้น

- คาดหวังให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือการสร้างความสามัคคีในแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

จากการระดมความเห็นในครั้งนี้พบว่า ประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงเรียงลำดับจากมากที่สุดคือ ความคาดหวังให้การท่องเที่ยวช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชน (***) รองลงมาคือความคาดหวังให้ การท่องเที่ยวช่วยปลูกฝังให้เยาวชนได้อนุรักษ์ธรรมชาติ ศิลปะและวัฒนธรรมของชุมชนให้มากกว่านี้ (**) และคาดหวังให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือแสดงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมให้คนที่มาเที่ยวชมได้เห็นและเข้าใจ (*)

จากความคิดเห็นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าทีมวิจัยและกลุ่มสนใจมีฐานคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในทิศทางของการท่องเที่ยวกระแสหลัก คือต้องการให้การท่องเที่ยวสร้างรายได้เป็นลำดับแรก แม้รายได้จะมีส่วนสำคัญต่อความมั่นคงของชีวิต แต่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจำเป็นต้องมีฐานคิดที่มุ่งใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้เป็นสำคัญรองลงมาคือการมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม

ตามยังมีผู้เข้าร่วมเวทีที่คาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะช่วยส่งผลให้เกิดความสามัคคีขึ้นในทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งหากพิจารณาตามหลักการท่องเที่ยวโดยชุมชนแล้วจะพบว่าความสามัคคีดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักการมีส่วนร่วมซึ่งแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นต้องสร้างความตระหนักและกระตุ้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร การเล็งเห็นประโยชน์จากการรักษาทรัพยากร มีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมกับระบบนิเวศ และทำให้สภาพแวดล้อมธรรมชาติมีความสมบูรณ์มากขึ้น ด้วยการทบทวนปรับปรุง ออกกฎระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่นำมาใช้ประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยวให้มีความรัดกุมมากขึ้น นอกจากนี้หัวหน้าโครงการวิจัยฯ ได้อภิปรายเพิ่มเติมถึงประเด็นผลกระทบจากการท่องเที่ยว ที่มีทั้งด้านบวกและด้านลบ หากพิจารณาจากความคาดหวังตามที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเสนอมาแล้วนั้นจะพบว่าผลกระทบเชิงบวกหากแต่ผลกระทบทางลบมักจะตามมาเสมอหากการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นใน แหล่งท่องเที่ยว นั้นขาดการวางแผนการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะปัญหาขยะของเสีย ราคาสินค้า ค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น รวมไปถึงจนถึงผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีคิด วิถีชีวิตและวัฒนธรรมในท้องถิ่น การป้องกันมิให้เกิดผลกระทบทางลบขึ้นในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นจำเป็นต้องกลับไปพิจารณาถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น

ในการนี้ทีมวิจัยได้เสนอความเห็นไว้ในชุมชนรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีลักษณะต่างคนต่างอยู่มานาน อีกทั้งชุมชนบางแห่งเริ่มมีความขัดแย้งอันเนื่องมาจากผลประโยชน์และการแย่งชิงกันใช้ทรัพยากรซึ่งส่งสมมานาน อีกทั้งโครงการพัฒนาและการรวมกลุ่มในชุมชนมักมีผลประโยชน์ทับซ้อนอยู่เสมอ เป็นผลให้ประชาชนส่วนใหญ่เกิดความเบื่อหน่ายกับการประชุม โดยเฉพาะการประชุมที่ประชาชนไม่สามารถแสดงความคิดเห็นใด ๆ ได้ เช่น การประชุม การลงความเห็นต่อโครงการพัฒนา ที่ถูกสั่งการมาแล้วว่าต้องเห็นด้วยต่อโครงการนั้น ๆ เป็นต้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสวงหาวิธีการอื่น ๆ ที่จะสร้างพลังและการมีส่วนร่วมให้ประชาชนได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมขึ้น ซึ่งจะต้องพิจารณากันในโอกาสต่อไป

กิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในภาคบ่ายได้กำหนดประเด็นการอภิปรายถึง “ตัวตน” หรือบริบททางวัฒนธรรมซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ซึ่งมีส่วนสำคัญที่จะเป็นทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่จะเป็นกลไกการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวที่จะไม่มีผลกระทบทางลบต่อวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง โดยเริ่มจากการทบทวนผลการศึกษางานศพาวดารและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การก่อตั้งถิ่นขอประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ซึ่งสรุปร่วมกันได้ว่า

1) ตำนานและพงศาวดารโยนกเป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเคยเป็นแหล่งที่ตั้งเมืองโยนกนคร อาณาจักรโบราณก่อนการก่อตั้งอาณาจักรเชียงใหม่ และเมืองเชียงราย หรือเมืองจำงหาย โดยนับระยะเวลาตั้งแต่พระเจ้าสิงหนวัติก่อตั้งเมืองโยนกขึ้นและมีกษัตริย์ครองราชย์ทั้งสิ้น 46 พระองค์ จนเมืองล่มสลายนั้นมีระยะเวลาทั้งสิ้น 1,148 ปี หลังจากนั้นจึงได้ก่อตั้งเวียงปดุงขึ้นในบริเวณริมแม่น้ำพาคะวันตก ซึ่งเป็นเบื้องตะวันออกแห่งเมืองโยนกที่ล่มสลายไป จากข้อสันนิษฐาน 4 ประการคือ

1.1) ชาวเมืองโยนกนครจับปลาไหลเผือกมาฆ่าแกงแล้วแจกจ่ายแบ่งกันกินทั่วเมือง แล้วเกิดเหตุแผ่นดินถล่มกลายเป็นหนองน้ำ เหลือเพียงบริเวณบ้านของแม่ม่ายที่กลายเป็นเกาะเนื่องจากไม่ได้ส่วนแบ่งปลาไหลเผือกมากิน จนกลายเป็นเรื่องเล่าในท้องถิ่นเรื่อง เกาะแม่ม่ายกับปลาไหลเผือกมาจนทุกวันนี้

1.2) เกิดเหตุแผ่นดินไหวอย่างรุนแรงจนแผ่นดินยุบอันเนื่องมาจากอิทธิพลของรอยเลื่อนแม่จัน-เชียงใหม่ ซึ่งมีแนวพาดผ่านบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ปัจจุบันรอยเลื่อนแม่จัน-เชียงใหม่ยังเป็นรอยเลื่อนที่มีพลังอยู่

1.3) เกิดน้ำท่วมใหญ่อันเนื่องมาจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่บริเวณเวียงหนองหล่มเป็นแอ่งกระทะแล้วมีภูเขาและเนินเขาเตี้ย ๆ ล้อมรอบ อีกทั้งยังได้รับอิทธิพลจากแม่น้ำโขงโดยในฤดูน้ำหลากน้ำจากแม่น้ำโขงจะหลากเข้ามาท่วมขังยังพื้นที่เวียงหนองหล่มอีกด้วย ซึ่งก็เป็นไปได้ว่าได้เกิดน้ำท่วมใหญ่จนบ้านเรือนเสียหายจนชุมชนล่มสลายไปในที่สุดซึ่งเหตุการณ์ในลักษณะดังกล่าวได้เกิดขึ้นในปีพ.ศ.2509 ในขณะนั้นเกิดน้ำท่วมสูงจนถึงบริเวณเนินเขาประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มที่มีอายุมากกว่า 50 ปีต่างยังจำเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ครั้งนี้ได้ดีว่าปริมาณน้ำท่วมสูงมาก สัตว์ป่าหลายชนิดที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่างหนีเข้าไปในป่าบางส่วนพริตหลงเข้าไปในชุมชนถูกชาวบ้านทำร้าย ฆ่าและนำมาบริโภคเป็นจำนวนมาก

1.4) เกิดจากภัยสงคราม ในเวลานั้นอาณาจักรโยนกอาจพ่ายแพ้สงครามจนบ้านเมืองได้รับความเสียหายจากปืนใหญ่และการเผาทำลาย และประชาชนหนีภัยสงครามไปยังที่ต่าง ๆ ทำให้กลายเป็นเมืองร้างและมีน้ำท่วมขังกลายเป็นหนองน้ำที่มีดินตะกอนรวมทั้งเศษซากพืชทับถมมีพืชน้ำเกิดขึ้นซึ่งประชาชนเรียกว่า บึง รวมตัวกันเป็นผืนใหญ่เมื่อเหยียบแล้วจะยุบตัวลง จนเป็นที่เรียกว่าเมืองหนอง หรือ เวียงหนองหล่ม มาตราจนถึงทุกวันนี้

2) การก่อตั้งชุมชนที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันเกิดขึ้นในราวปีพ.ศ. 2360 ซึ่งเป็นผลมาจากการโยกย้ายถิ่นฐานของประชาชนในดินแดนล้านนาโดยเฉพาะกลุ่มชาวยองจากเมืองลำพูน โดยสรุปสาเหตุสำคัญได้ 4 ประการ ได้แก่

2.1) คนยองถูกกวาดต้อนจากเมืองยองมาเป็นประชากรของเมืองลำพูนในช่วงปี พ.ศ. 2348 หลังจากนั้นประมาณ 12 ปี (หรือราวปี พ.ศ. 2360, ตามคำบอกเล่า) ชาวยองบางส่วนต้องการกลับเมืองยอง และคาดว่าเจ้านายฝ่ายเหนือได้อนุญาตให้คนยองเดินทางกลับภูมิลำเนาของตนเองได้ ในระหว่างนั้นประชาชนบางส่วนได้ตัดสินใจไม่เดินทางต่อ เพราะมีอุปสรรคในการเดินทางมากมาย เช่น โจรป่าชุกชุม ไข้ป่าระบาด ระหว่างเดินทางมีหญิงตั้งครรภ์ เป็นต้น ทำให้ประชาชนชาวยองกลุ่มหนึ่งตัดสินใจตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเชียงแสน

2.2) ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นระหว่าง ปี พ.ศ.2417 – พ.ศ. 2442 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอินต๊ะ บุตรเจ้าบุญมาผู้เป็นหลาน ซึ่งครองเมืองลำพูนอยู่ และพระเจ้ากาวิละผู้ครองนครเชียงใหม่ นำราษฎรชาวลำพูนและเชียงใหม่ ประมาณ 1,500 ครอบครัว ขึ้นไปตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงแสน และพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เจ้าอินต๊ะเป็นพระยาราชเดชดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสน

2.3) จากกรณีการก่อตั้งชุมชนในพื้นที่ตำบลจันจว้า จันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือกได้แสดงให้เห็นว่าในราวปี พ.ศ.2462 เมืองเชียงใหม่ ลำพูนได้เกิดภาวะภัยแล้งฝนไม่ตกต้องล้าฤดูกาลติดต่อกันหลายปี ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำในการอุปโภคและบริโภค จึงได้ออกเดินทางหาพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ และได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เวียงหนองหล่ม เช่น ชุมชนบ้านแม่ค้ำน้ำลัด บ้านห้วยน้ำรัก บ้านดงร่องเรือ เป็นต้นจากนั้นได้มีการอพยพเข้ามาสมทบกันมากขึ้น ขยายตัวออกเป็นหลายชุมชน อีกทั้งยังมีชาวอีสานอพยพหนีภัยแล้งในภาคอีสานเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่บริเวณตำบลโยนกในช่วงปีหลัง พ.ศ. 2500 อีกด้วย

2.4) เป็นกรณีการย้ายถิ่นฐานของประชาชนจากบ้านหนองล่องศรีเตี้ย เมืองลำพูน ซึ่งเกิดขึ้นในราวปี พ.ศ. 2329 เนื่องจากถูกข้าศึกเข้าโจมตีหมู่บ้านเพื่อนำไปเป็นข้าทาสบริวาร ชาวบ้านต่างดิ้นรนต่อสู้และหลบหนีเข้ามาตั้งถิ่นฐานประมาณ 10 ครอบครัว โดยเดินทางมาถึงและก่อตั้งชุมชนขึ้นในปี พ.ศ.

2332 จากนั้นจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหนองร่อง ตามชื่อเดิมของหมู่บ้านที่อพยพมา และได้ร่วมกันสร้างวัดหนองร่องขึ้นในราวปี พ.ศ. 2335

3) การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มที่เกิดขึ้นภายหลังการก่อตั้งถิ่นฐานของประชาชนในราวปี พ.ศ. 2360 ที่กระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ตามความถนัด โดยประชาชนชาวยองเลือกตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำจัน - แม่น้ำคำ และบริเวณพื้นที่ราบลุ่มในเขตตำบลท่าข้าวเปลือก ส่วนประชาชนชาวพื้นเมืองเชียงใหม่เลือกใช้พื้นที่เชิงเขาทำไร่ซึ่งส่วนใหญ่อยู่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม การดำรงชีวิตในช่วงก่อตั้งถิ่นฐานเป็นสังคมเกษตรกรรมหรือเป็นสังคมชาวนาที่มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพด้วยการปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะควายซึ่งเป็นแรงงานหลักในการทำนา ลากล้อ เป็นต้น นอกจากนี้ประชาชนรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มส่วนใหญ่ยังได้พึ่งพาเวียงหนองหล่มเป็นแหล่งอาหารและเป็นหลักประกันความอยู่รอดในยามที่ผลผลิตข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภค โดยมีการแลกเปลี่ยนระหว่างผลผลิตข้าวและผลผลิตจากเวียงหนองหล่ม โดยเฉพาะปลา รongลงมาเป็นผัก และของป่า เช่น หน่อไม้ เป็นต้น ภายหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ความพยายามในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดผสมผสานกับการเร่งรัดพัฒนาชนบทหลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ของประเทศฉบับที่ 1 ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนปรับเปลี่ยนไปสู่การเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้า ประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มได้รับการส่งเสริมให้รู้จักกับพืชเศรษฐกิจหลายชนิด เช่น ข้าว ลิ้นจี่ พืชไร่ และพืชสวนอีกหลายชนิด โดยเฉพาะ ข้าวโพด ถั่วเหลือง รวมทั้งไม้สักที่พบมารอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มซึ่งเกิดการแปรรูปไม้จำหน่ายกันเป็นจำนวนมาก ในช่วงเวลานี้ประชาชนส่วนใหญ่ต่างเร่งปรับตัว เปลี่ยนอาชีพสร้างเพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยาก และสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวจนนำไปสู่จุดเปลี่ยนที่สำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มซึ่งเกิดขึ้นในช่วงหลังปี พ.ศ. 2520 - 2530 ที่ประชาชนที่มีที่ทำกินบริเวณเชิงเขาให้กับนายทุน เนื่องจากต้องการเปลี่ยนที่ทำกินไปยังพื้นที่ลุ่มน้ำจัน - น้ำคำ ซึ่งมีผลผลิตข้าวดีกว่า การเปลี่ยนพื้นที่ทำกินส่งผลให้กลุ่มประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มลดลงกลายเป็นกลุ่มคนเล็ก ๆ ที่ไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง หรือถือครองที่ดินจำนวนไม่มาก ซึ่งจำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มต่อไป นอกจากนี้ช่วงเวลาดังกล่าวยังมีเครื่องจักรเข้ามาทดแทนการใช้แรงงานในภาคการเกษตร โดยเฉพาะรถไถนาเดินตามที่จะเข้ามาแทนการใช้แรงงานควาย ซึ่งก็ทำให้การเลี้ยงควายลดลงด้วยเช่นกัน เนื่องจากการผลิตในช่วงเวลานี้มุ่งตอบสนองตามความต้องการทางการตลาดเป็นสำคัญ ไม่เฉพาะในภาคการเกษตรเท่านั้น การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มยังเกิดการเร่งจับสัตว์น้ำ พืชผัก และของป่าเพื่อนำไปจำหน่ายในปริมาณมาก ๆ ด้วยเช่นกัน องค์ความดั้งเดิมถูกแทนที่ด้วยวิธีการสมัยใหม่ เช่น การเบือปลา และการซื้อปลา เป็นต้น การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มใน 5 ประการดังนี้คือ

3.1) การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้รอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม จากเดิมที่เป็นป่าเบญจพรรณทำหน้าที่เป็นป่าต้นน้ำถูกแผ้วถางปรับเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยเฉพาะยางพารา สับปะรด และ มันสำปะหลัง ตามลำดับ

3.2) การเปลี่ยนแปลงของนก จากเดิมที่พบนกอาศัยอยู่ในบริเวณเวียงหนองหล่มเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันพบว่านกที่สูญหายไปแล้ว ได้แก่ นกกก(นกเงือก) และนกที่พบได้น้อยคือ นกกอ นกขวากหน่น นกขวากหลวง นกกาบบัว นกห่านฟ้า นกโก๋ฮ่อม นกส้อม นกขอนไธล นกแล(นกแก้ว) นกไก่อ้น้ำ นกขอนไหว่ สำหรับสาเหตุของการลดลงของนกเป็นผลโดยตรงมาจากการลดลงของพื้นที่ป่า การทำเกษตรเชิงเดี่ยวทั้งบริเวณเนินเขาและที่ราบลุ่มในเขตตำบลท่าข้าวเปลือก สภาพพื้นที่เช่นนี้ไม่เหมาะสมกับการอยู่อาศัยของนก รวมทั้งยังถูกล่า จึงทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นไปนั่นเอง

3.3) การเปลี่ยนแปลงของสัตว์น้ำ ซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากการชะล้างหน้าดินจากพื้นที่เกษตรกรรมรอบพื้นที่ชุ่มน้ำ ทำให้น้ำขุ่นและทำให้หนองน้ำส่วนใหญ่ตื้นเขิน หลังจากนั้นได้เกิดภัยแล้งจนดินแตกระแหงติดต่อกันหลายปีซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนโดยเฉพาะในเขตชุมชนบ้านป่าสักหลวง ปิงและป่าอันลดลง พืชน้ำถูกหอยเชอร์รี่กัดกินและมีต้นไม้รายักษ์เติบโตขึ้นแทนที่ ทำให้สัตว์น้ำขาดแคลนแหล่งอาหารและไม่มีที่อยู่อาศัย ประกอบกับมีประชาชนบางกลุ่มที่เร่งจับปลาไปขายให้ได้ปริมาณมาก ๆ นำไปสู่วิธีการใช้กระแสไฟฟ้าช็อตและจับปลาในฤดูวางไข่ การปนเปื้อนของสารเคมีทางการเกษตรจากเชิงเขา ลงสู่หนองน้ำ สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้ปริมาณปลาลดลง กุ้งและปลาที่พบในเวลานี้มีขนาดเล็กกว่าในอดีตมาก

3.4) การเปลี่ยนแปลงของแหล่งโบราณคดี ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความเข้าใจถึงคุณค่าที่แท้จริงว่า คู คันดิน กูเก่า และวัดร้างเหล่านั้นมีความสำคัญอย่างไรต่อประวัติศาสตร์ชาติ มีความสำคัญอย่างไรต่อชุมชนสังคม และต่อตนเอง อีกทั้งยังปรากฏว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมาได้เกิดการทำลายคู คูดิน จากโครงการพัฒนาทั้งการสร้างถนน และคลองชลประทาน และมีบุคคลภายนอกเข้ามาขุดหาโบราณวัตถุออกไปจำหน่ายเป็นจำนวนมาก ปัจจุบันดังกล่าวส่งผลให้โบราณวัตถุถูกทำลายโบราณสถานหลายแห่งเสื่อมโทรมไม่ได้รับการดูแลอย่างเหมาะสม

3.5) การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มอาชีพเลี้ยงควาย และการฝึกควายเพื่อใช้แรงงานในการทำนา ทั้งนี้ภายหลังจากการใช้เครื่องจักรเข้ามาแทนที่ทำให้การเลี้ยงควาย การฝึกควาย รวมทั้งพิธีการสู่ขวัญควายถูกยกเลิกไป การเลี้ยงควายแม้จะพบในปัจจุบันแต่ก็เป็นการเลี้ยงเพื่อการค้า คนเลี้ยงควายในปัจจุบันเป็นเพียงผู้รับจ้างเลี้ยงไม่มีทักษะการฝึกควายและการทำขวัญควายเหมือนในอดีต นอกจากนี้การจัดสรรพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเขตตำบลท่าข้าวเปลือกเป็นพื้นที่ทำกินยังส่งผลทำให้พื้นที่เลี้ยงควายลดลงและเกิดกรณีการขายควายทั้งปางในเขตชุมชนบ้านแม่ลัว ทั้งนี้หากยังคงมีการจัดสรรพื้นที่ทำกินต่อไปอาจส่งผลกระทบต่อปางควายบ้านแม่หะเป็นลำดับต่อไป

นอกจากการค้นหาจุดเปลี่ยนร่วมกันแล้วผู้เข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี่ยังได้ร่วมกันอภิปรายถึง “ตัวตน” หรือบริบททางวัฒนธรรมซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มในปัจจุบัน โดยรูปแบบการดำรงชีวิตของประชาชนที่ยังใช้ประโยชน์จากหนองน้ำในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเป็นหลักได้กลุ่มอาชีพเลี้ยงควาย และกลุ่มอาชีพจับสัตว์น้ำและหาของป่า โดยกลุ่มอาชีพเลี้ยงควายนั้นจะสร้างเพิงพักอยู่ข้างหนองน้ำเรียกว่า “ปางควาย” และใช้พื้นที่ทุ่งหญ้าในเวียงหนองหล่มเลี้ยงควายตลอดทั้งปี สำหรับกลุ่มผู้จับสัตว์น้ำและหาของป่านั้นจะเริ่มต้นใช้พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มในช่วงเดือนกันยายน ซึ่งเป็นช่วงที่ระดับน้ำเริ่มไหลออกจากหนองน้ำลงสู่ลำน้ำ ล้น และไปบรรจบรวมกับแม่น้ำโขง ประชาชนจะเริ่มจับปลา เครื่องมือที่ใช้คือ เบ็ด ไซ (ในรูปแบบการทำค่ายไซ ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาและมรดกสืบทอดกันในครอบครัวของกลุ่มผู้มีอาชีพจับสัตว์น้ำในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มด้วย) ต้มกุ้ง และตาข่าย เป็นต้น หลังจากเดือนมกราคมเป็นต้นไปน้ำจะเริ่มลดระดับลงจนเกือบแห้ง การจับสัตว์น้ำทำได้ง่ายมากขึ้น นอกจากการทำค่ายไซแล้ว ประชาชนจะเริ่มใช้เครื่องมือจับสัตว์ที่หลากหลายมากขึ้น เช่น แชะ (ที่ซ่อนปลา) ต้มปลาไหล ยอ (จำ) แหล่น (เหล็กแหลมสำหรับแทงปลาไหล) เป็นต้น การใช้ประโยชน์ในการจับสัตว์น้ำในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มจะเริ่มลดลงในช่วงเดือนเมษายน ถึงเดือนพฤษภาคม เนื่องเข้าสู่ฤดูแล้ง น้ำจะแห้งปริมาณสัตว์น้ำก็จะลดลงตามปริมาณน้ำด้วยเช่นกัน ในขณะเดียวกันกับที่ประชาชนส่วนใหญ่จะเริ่มเตรียมตัวเพาะปลูกข้าวและดูแลนาข้าวตามลำดับต่อไป

หากกล่าวถึงคนเมืองหนองในปัจจุบันนั้น นายไกรทอง รินตา ผู้แทนประชาชนตำบลจันทจว่าใต้ ได้กล่าวถึง ความหมายของการเป็นคนเมืองหนองไว้ดังนี้ว่า “เมื่อก่อนคนเมืองหนองคือคนกลุ่มใหญ่ที่ทำมาหา

กินอยู่ในเวียงหนอง แต่ปัจจุบันต้องแบ่งเป็นสองกลุ่ม เพราะมีทั้งกลุ่มคนเมืองหนองที่ยังคงรักษาวิถีแบบดั้งเดิมเอาไว้ คือยังทำค่ายไซ ใช้เครื่องมือที่ทำจากธรรมชาติ แบกตุ้ม ไซ แซะ ยอ เบ็ดลงหนอง ทำมาหากินแบบพึ่งพาธรรมชาติ ซึ่งจะเรียกว่ากลุ่มนี้ลำบากมาก เพราะจับหาได้น้อยกว่า กลุ่มที่ใช้ไฟฟ้าซื้อต อย่างช่วงน้ำลดใกล้แห้งนี้ปลาจะขึ้นหาแหล่งน้ำที่อยู่ใหม่กลุ่มคนซื้อตปลาจะจับปลาได้เยอะมากได้เงินเป็นหลักหมื่นบาท ในขณะที่กลุ่มคนหากินแบบธรรมชาติช่วงเดือนตุลาคม พฤศจิกายน ไล่ตุ้มได้กุ้งอย่างมาวันละ 3 - 5 กิโล ได้เงินวันละ 500 บาท พอน้ำลดถ้าได้วันละ 1 - 1.5 กิโล นี่ก็เก่งแล้ว แต่ลูกเมียนี้ชี รายจ่ายก็เยอะ ลูกต้องเรียนหนังสือ บางวันได้กุ้งน้อยเมียก็หน้างอ เคยคิดอยากจะเปลี่ยนไปซื้อตปลากับเขาบ้างแต่คิดอยู่ตลอดว่า เราเป็นลูกหลานคนเมืองหนอง ได้มรดกจากพ่อมาเป็นค่ายไซอยู่ปึกมา อันนี้ทุกคนรู้จักดี เราก็ต้องรักษาให้เป็นแหล่งทำมาหากินถึงลูกหลานให้ได้ด้วย คนที่ยังไล่ไซ ไล่กุ้งหลายคนก็คิดแบบนี้ วันนี้น้ำร่วมเวที่เรื่องท้องเที่ยว ก็คาดหวังว่า การท้องเที่ยวจะช่วยคนเมืองหนองตัวจริง ที่ยังหากินแบบธรรมชาติอยู่ได้อย่างไร ความรู้ของคนกลุ่มนี้ก็ยังมีอยู่เยอะ อย่างการทำค่ายไซ ไล่เบ็ด ไล่ตุ้ม ตกจ้ำ (ยกยอ) ตรงนี้คือวิถีของคนเมืองหนองจริง ๆ อีกอย่างยังมีปางควาย เมื่อก่อนคนเมืองหนองส่วนใหญ่เลี้ยงควาย ฝึกควายกัน แต่ตอนนี้หายไปแล้ว ไม่มีฝึกควาย แต่ปางควายก็น่าสนใจ เพราะคนหาปลา หากุ้ง กับคนเลี้ยงควายต่างพึ่งพาอาศัยกัน เป็นคนเมืองหนองเหมือนกัน เวลามีนกท้องเที่ยวมาน่าจะรู้ว่า คนเมืองหนองเราอยู่ร่วมกันได้ไง แต่ก็ลำบากใจอยู่ว่า จะกระทบกับกลุ่มที่ซื้อตปลาไหม กลัวทะเลาะกัน...”

นายนิคม จำปา ผู้แทนประชาชนตำบลท่าข้าวเปลือก ได้กล่าวถึงตัวตนของคนเมืองหนองเพิ่มเติมว่า “คนเมืองหนอง ก็คือคนที่มีความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากินในเมืองหนอง อย่างช่วงน้ำขึ้นเลยออกขึ้นมา จะใช้ดา ข่าย ตุ้ม เป็นเครื่องมือจับปลา พอน้ำลดลงเครื่องมือก็จะเปลี่ยน อย่างน้ำลดลงตั้งแต่เอวลงมาจะใช้ยอ เป็นหลัก พอน้ำแห้งระดับขา ตาตุ้ม จะใช้ไซ เบ็ด แห เป็นต้น อีกอย่างจะต้องรู้ว่าปลาขึ้นลงตรงไหน จะต้องวางเครื่องมือจับสัตว์น้ำอย่างไร อย่างเช่นช่วงแล้งปลาจะหาที่อยู่ตามป่าหญ้า คนเมืองหนองจะใช้สุมไปครอบจับปลา แต่ที่เห็นชัดเจนคือมีผู้สูงอายุหลายคนที่จะหาปลาหน้าแล้งที่ไปหลบอยู่ในโพรงไต้ต้นอื่น ผมเคยไปลองหาดู ต้องสังเกตว่ามีรอยปลาลงไปหรือไม่ แล้วนั่งฟังเสียงดู ถ้าได้ยินเสียงปลาดิ้น ก็ขุดลงไปโพรง ได้ครึ่งหนึ่งเป็นสิบ กิโล แต่ก็หายาก ยิ่งเดี๋ยวนี้ไม่ได้แล้วเพราะน้ำมันแห้งจนหมด”

นายจ้านงค์ แก้วรากมุก ผู้แทนประชาชนตำบลจันจว้า มีความเห็นต่อตัวตนของคนเมืองหนองในปัจจุบันว่า “คนที่เป็นคนเมืองหนองที่หาปลา เลี้ยงควายในเมืองหนองตอนนี้คือกลุ่มคนส่วนน้อยและลดลงเรื่อย ๆ แต่ถ้าจะถามว่าความรู้เกี่ยวกับเมืองหนองโดยเฉพาะการหาปลาด้วยเครื่องมือแบบธรรมชาติยังมีคนรู้หรือไม่ จริง ๆ ยังมีอยู่ แต่ต่างคนก็ต่างปรับเปลี่ยนตัวเองไปประกอบอาชีพหารายได้เป็นหลัก นาน ๆ หรือว่าง ๆ จริง จึงจะแบกแห แบกยอลงหนองกันที่ ได้ปลามาพอกินแบบนั้น”

จากคำกล่าวข้างต้นที่มวิจัยและผู้เข้าร่วมเวทีได้ร่วมกันสรุปสิ่งที่ป็นวัฒนธรรมของคนเมืองหนองซึ่งเป็นแนวทางในการกำหนดแนวทางการนำไปใช้ประโยชน์สำหรับการจัดการท้องเที่ยวได้ดังนี้

1) วัฒนธรรมที่จับต้องได้ของคนเมืองหนอง คือ เครื่องมือเครื่องใช้ที่คนเมืองหนองประดิษฐ์คิดค้นขึ้น ประกอบด้วย

1.1) เรือหาปลา เป็นพาหนะสำคัญสำหรับการเดินทางในหนองน้ำ เรือที่คนเมืองหนองใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นเรือไม้ ที่ประกอบขึ้น มีขนาดความยาวตั้งแต่ 6 - 10 คอก (ประมาณ 3 - 5 เมตร)

1.2) เครื่องมือการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะการจับสัตว์น้ำ ได้แก่

- ไซ เป็นเครื่องมือที่นิยมใช้เป็นอย่างมาก ในอดีตสานด้วยไม้ไผ่ (ปัจจุบันใช้ตาข่ายสังเคราะห์แทนเนื่องจากมีความยืดหยุ่นได้ดีกว่า เมื่อถูกควายเหยียบแล้วไม่พังเสียหายเหมือนไม้ไผ่) โดยมีช่องให้ปลาเข้าบริเวณด้านปากไซ เรียกว่า งาไซ ซึ่งเป็นช่องทางที่ปลาเข้าแล้วไม่สามารถออกมาได้ ไซ ที่มีลักษณะโดดเด่นแตกต่างจากพื้นที่ยื่น ๆ คือ ไซบอย โดยเป็นไซที่มีขนาดใหญ่ มีความกว้าง ยาว ใช้ดักในแนวตั้ง กล่าวคือดักไว้บนฝั่งบริเวณที่ปลาหลบอยู่ได้บึงแล้วมีช่องอากาศไหลมาหายใจ คนเมืองหนองจะนำไซบอยไปใส่ในบริเวณดังกล่าว ทำให้ปลาที่โผล่ขึ้นมาหายใจเข้าไปในไซบอย ปลาที่จับได้มากด้วยไซบอยคือ ปลาสร้อย (ปัจจุบันไม่พบการใช้ไซบอยแล้ว เนื่องจากน้ำแห้งในช่วงหน้าแล้ง รวมทั้งบึงลดจำนวนลงมาก)

- เบ็ด มี 2 ชนิดคือ เบ็ดปัก และเบ็ดตก ที่ทำจากไม้ไผ่ โดยเบ็ดปักจะมีคันเบ็ดที่เหลาจนเล็ก เรียว มีความยืดหยุ่นสูง มีด้ามยาวสำหรับปักให้แน่น เบ็ดตกจะมีขนาดใหญ่ มีด้ามทำจากไม้ไผ่ขนาดเล็กทั้งต้น มีความยาวตามความถนัดของผู้ใช้

- แชะ ลักษณะคล้ายสวิงแต่มีด้ามจับ สานด้วยไม้ไผ่ ทำเป็นรูปกรวยทรงสามเหลี่ยม ใช้จับปลาในบริเวณที่น้ำแห้ง หรือมีระดับน้ำไม่มากนัก

- ตุ่ม เป็นเครื่องมือสำหรับดักปลาไหล และกุ้ง ในอดีตสานด้วยไม้ไผ่ (ปัจจุบันใช้ตาข่ายสังเคราะห์แทนเช่นเดียวกับไซ) ประกอบด้วย 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นตัวตุ้มเป็นรูปทรงกลมปากแคบสอดเข้าเป็นทรงกระบอก ที่ด้านล่างเจาะเป็นวงกลมสำหรับใส่แหหรือช่องทางให้ปลาไหล หรือ กุ้ง เข้าไปในตุ้ม ส่วนที่สองเป็นส่วนสำหรับใส่เหยื่อล่อ ในอดีตใช้การสานเป็นกระบอกทรงกลมขนาดพอที่จะใส่ลงในตุ้มได้พอดี ปัจจุบันใช้ท่ออย่าง หรือท่อ PVC ขนาดเล็กที่ใส่อาหารแล้วมัดติดไว้ในตุ้มแทนกระบอกสานด้วยไม้ไผ่

- ยอ หรือ จ้า

- แหล่น

- ช่าย

- โพงพาง

- โต้งเต็น

- ข้องปลา เป็นภาชนะใส่ปลา มีหลายแบบ แต่แบบที่ได้รับความนิยมใช้กันมาก เรียกว่า ข้องเปิด เนื่องจากเป็นจ้องที่มีลักษณะรูปทรงคล้ายเปิด สามารถใส่ปลาได้มากและขังปลาที่จับมาได้นาน ลดการตายของปลาได้ดีกว่าข้องแบบอื่น ๆ

2) วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของคนเมืองหนอง คือ ความเชื่อ ความรู้ ภูมิปัญญา มารยาทในการใช้ประโยชน์จากเวียงหนองหล่มของคนเมืองหนอง ประกอบด้วย

2.1) ความเชื่อของคนเมืองหนอง ได้แก่

2.1.1) ความเชื่อเรื่องเวียงหนองหล่ม ว่าเดิมเป็นเมืองโบราณและล่มสลายกลายเป็นหนองน้ำ เหตุการณ์ดังกล่าวมีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการเข้าไปใช้ประโยชน์ในหนองน้ำต้องให้ความเคารพกับสถานที่ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาเวียงหนองหล่ม เมื่อจะจับสัตว์น้ำ เกือบผัก หรือหาของป่า คนเมืองหนองส่วนใหญ่จะตั้งจิตอธิษฐานขอใช้ประโยชน์จากสิ่งศักดิ์ เจ้าที่ รวมทั้งดวงวิญญาณในเวียงหนองหล่มก่อนเสมอ ตัวอย่าง คำขอเช่น “เนื่อ เจ้าที่ เจ้าทาง เจ้าหนอง เจ้าร่อง วิญญาณผิวยกี้ดี ลูกมาหาปูหาปลา เลี้ยงลูกเลี้ยงเลี้ยงเมีย ไม่ได้ตั้งใจมารบ มากวน ขอบุ ขอบปลาให้ลูก แต่ขออย่าไปทัก ไปทำร้ายกันเนื่อ” เป็นต้น นอกจากนี้ในการใช้ประโยชน์หากพบเห็นสิ่งของประเภทโบราณวัตถุจะไม่เก็บและนำออกมาจากหนองน้ำ เองจากเชื่อว่า เป็นสิ่งของที่มีเจ้าของหากนำเข้าบ้านจะทำให้มีอันเป็นไปอีกด้วย

2.1.2) ความเชื่อเกี่ยวกับโฉลกของเครื่องมือจับสัตว์น้ำ โดยเฉพาะการสานไซดักปลา ต้องตรงกับโฉลกของไซ โดยการนับตาของไซ โดยเริ่มจากการนับจากตาที่อยู่ปลาย/กันไซที่อยู่สุดท้ายว่า “ตาปู ตาปลา ตาเปล่า” ถ้าสานถึงตายุ่งไม่ดี ต้องสานให้ถึงตาปลา และนับโฉลกได้ตรงตาปลาก็จะหยุดและเม้มปากไซ ถ้าสานตรงกับตาเปล่าก็จะสานต่อจนนับโฉลกได้ตาปลาจะทำให้ไซดักแล้วจับปลาได้มากนั่นเอง

2.2) ความรู้ของคนเมืองหนอง ได้แก่

2.2.1) ความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศของหนองน้ำ คนเมืองหนองส่วนใหญ่จะมีความรู้เกี่ยวกับระดับน้ำโดยช่วงที่น้ำมีระดับสูงสุดคือช่วง “กลางพรรษา” หรือช่วงเดือนสิงหาคม – กันยายน ปริมาณน้ำจะมีความสัมพันธ์กับการใช้เครื่องมือการจับสัตว์น้ำ ในช่วงที่น้ำมากการจับสัตว์น้ำส่วนใหญ่จะใช้ข่าย เบ็ด ยอ ต้มกุ้ง หากเป็นบริเวณน้ำไหลจะใช้โพพง หรือทำ โด่งเต้นให้ปลากระโดดขึ้นทวนน้ำ เป็นต้น แต่ช่วงหลังกลางพรรษา ระดับน้ำจะลดลง เริ่มใช้ไซ ที่เรียกว่า ค่ายไซ เป็นต้น อย่างไรก็ตามความรู้ที่คนเมืองหนองส่วนใหญ่มีความตรงกันคือ การที่เวียงหนองล่องมีความอุดมสมบูรณ์นั้นมาจากปัจจัยพื้นฐาน 3 ประการ คือ ปริมาณน้ำที่หล่อเลี้ยงตลอดทั้งปี นอกจากนี้ยังมีดินอัน ซึ่งมีระบบรากคำจุนคล้ายดินแสม โกงกางในป่าชายเลนซึ่งจะมีส่วนช่วยในการอนุบาลสัตว์น้ำ เป็นที่วางไข่ และหลบภัยของสัตว์น้ำขนาดเล็ก รวมทั้งมีบึง ซึ่งเป็นดินตะกอนที่สะสมกันอยู่ในเวียงหนอง มีพืชน้ำเจริญเติบโตได้ดี เป็นอาหารของสัตว์น้ำ ได้แก่ กุ้ง และปลา กินพืชที่จะเป็นอาหารของปลากินเนื้อที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจของเวียงหนองล่อง โดยเฉพาะ ปลาช่อน ตามลำดับ

2.2.2) ความรู้เกี่ยวกับอาหารและสมุนไพรจากเวียงหนองล่อง ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานของคนเมืองหนองที่สั่งสมมานาน ในการใช้พืชผักในเวียงหนองล่องเป็นอาหาร โดยเฉพาะ ผักหนาม บัวลอย บัวกวัก คิมกุ้ง และสมุนไพรที่สำคัญคือ ผักอันอ้อ มีสรรพคุณบรรเทาอาการสูกเสียด แน่นท้อง สมุนไพรมาแมงล่า มีสรรพคุณบำรุงกำลัง นำมาต้มดื่มในพิธีปิดท้ายหลังจากเสร็จสิ้นการทำนา รวมทั้งเหง้าของผักหนามที่มีสรรพคุณใช้บำรุงให้ควายกินหญ้าได้มากขึ้น มีร่างกายแข็งแรงเหมาะแก่การใช้งาน เป็นต้น

2.2.3) องค์ความรู้ในการหาของป่า ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องนอกจากจะมีสัตว์น้ำแล้วยังมีของป่า โดยเฉพาะผึ้ง ทั้งตัวอ่อนผึ้ง และน้ำหวานจากผึ้ง ซึ่งมีกลุ่มคนเมืองหนองกลุ่มหนึ่งที่มีทักษะในการสังเกตและติดตามการหาน้ำหวานและนำกลับไปทิ้ง อย่างไรก็ตามผึ้งส่วนใหญ่จะสร้างรังอยู่กับต้นอื่น และดูดน้ำหวานจากดอกอื่น โดยจะสามารถเก็บหาตัวอ่อน และน้ำหวานจากผึ้งในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้ในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – พฤษภาคม ของทุกปี

2.3) ประเพณีและพิธีกรรมของคนเมืองหนอง จากการระดมความคิดในครั้งนี้พบว่ารูปแบบวิถีชีวิตของ “คนเมืองหนอง” ในปัจจุบันนั้นทั้ง 3 ตำบลมีลักษณะคล้ายกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในพื้นที่ภาคเหนือ กล่าวคือ ในเดือนมกราคมจะเป็นช่วงที่ประชาชนส่วนใหญ่เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จจึงมีพิธีการ “ตานข้าวใหม่” เดือนกุมภาพันธ์ จะเริ่มทำนาปรัง และจัดงาน “ปอยหลวง” ในชุมชนหลายแห่ง จากนั้นจะดูแลนาปรังไปจนถึงเดือนมิถุนายนจึงจะเก็บเกี่ยวข้าวนาปรัง ในระหว่างนี้ช่วงเดือนเมษายนมี ประเพณีวันสงกรานต์และสงฆ์พระธาตุ ดอยกู่แก้ว ในขณะที่เก็บเกี่ยวข้าวนาปรังเสร็จในเดือนมิถุนายนแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่จะประกอบพิธีการเลี้ยง ผีฝ่าย ผีนา ผีน้ำ ผีเจ้าที่ จากนั้นจึงเตรียมที่นาเพื่อปลูกข้าวนาปี และดูแลข้าวนาปีไปจนถึงเดือนพฤศจิกายน หรือเดือนธันวาคม จึงทำการเก็บเกี่ยวข้าว โดยจะมีพิธีกรรมสำคัญในเดือนกรกฎาคมคือหลังจากทำนาปลูกข้าวเสร็จจะจัดงานผ้าป่านาหมาเพื่อมอบเงินที่ได้จากการจ้างเหมาปลูกข้าวนาแปลงสุดท้ายให้กับวัด รวมถึงพิธี

เข้าพรรษา และออกพรรษาในเดือนตุลาคม ซึ่งจะมีกิจกรรมการทำบุญที่เรียกว่า “ตานก๋วยสลาก” และจัดงานประเพณียี่เป็งในเดือนพฤศจิกายน ตามลำดับ

1) วิถีชีวิต “คนเมืองหนอง” ต่าบลจันจว้าใต้

ตารางที่ 11 แสดงวิถีชีวิต “คนเมืองหนอง” ต่าบลจันจว้าใต้

เดือน	วิถีชีวิตประเพณีและพิธีกรรมในรอบปี
มกราคม	- เข้าวัดทำบุญ “ตานข้าวใหม่” (นำข้าวที่เก็บเกี่ยวเสร็จ มาสีแล้วหุงมาใส่บาตร) - ช่วงเทศกาลปีใหม่มัสกัล และมักจัดงานขึ้นบ้านใหม่ และงานแต่งงาน ในช่วงเวลานี้ - เตรียมตัวเพาะกล้านาปรัง (น้ำใน “เมืองหนอง” เริ่มแห้ง ประชาชนส่วนใหญ่หาปลาด้วยการทอดแห)
กุมภาพันธ์	- เริ่มต้นปลูกข้าวนาปรัง - เข้าวัดทำบุญวันมาฆบูชา ฟังเทศนาธรรม (น้ำใน “เมืองหนอง” เริ่มแห้ง ประชาชนส่วนใหญ่หาปลาด้วยการทอดแห)
มีนาคม	- ทอดผ้าป่านาปรัง (กลุ่มรับจ้างปลูกนาปรังนำรายได้จากนาแปลงสุดท้ายมาทำบุญ และเลี้ยงฉลองกันภายในชุมชน) (น้ำใน “เมืองหนอง” แห้ง หาปลาได้ยากมากขึ้น/ 3-4 ปีที่ผ่านมาแล้งจนดินแตกระแหง)
เมษายน	- ดูแลข้าวนาปรัง - “ปีใหม่เมือง” (เทศกาลสงกรานต์) เล่นสาดน้ำ ดำหัวขอพรผู้ใหญ่ ขนทรายเข้าวัด และ “ดำหัวผีปู่ย่า” (ทำบุญผีบรรพบุรุษ) สรงน้ำพระธาตุดอยกู่แก้ว (“เมืองหนอง” แห้งแล้ง เป็นช่วงระยะเวลาการใช้ประโยชน์จากเวียงหนองล่องด้วยการหาของป่า โดยเฉพาะรังผึ้ง น้ำหวาน และตัวอ่อน มาจำหน่าย)
พฤษภาคม	- ดูแลข้าวนาปรัง (ฝนเริ่มตก ปลาเริ่มวางไข่ใน “เมืองหนอง”)
มิถุนายน	- เกี่ยข้าวนาปรัง เตรียมเพาะกล้านาปี - ทำบุญ “เลี้ยงผีเสี่ยวบ้าน” เรียกขวัญ มัดมือ (ฝนเริ่มชุก ปลาใน “เมืองหนอง” เริ่มแพร่ขยายเพิ่มขึ้น)
กรกฎาคม	- ปลูกข้าวนาปี - ทำบุญ อาสาหบูชา วันเข้าพรรษา (ระดับน้ำใน “เมืองหนอง” เพิ่มสูงขึ้น)
สิงหาคม	- ดูแลข้าวนาปี (ปริมาณน้ำใน “เมืองหนอง” มีมากต้องใช้เรือหาปลา ซึ่งจับปลาได้ยาก)
กันยายน	- ดูแลข้าวนาปี (ในอดีตเคยเป็นช่วงเวลาทำพิธี “สู่ขวัญควาย” ปัจจุบันไม่มีแล้ว) (ปริมาณน้ำใน “เมืองหนอง” มีปริมาณมากที่สุด)
ตุลาคม	- ทำบุญออกพรรษา สลากภัตต์ กฐิน (น้ำใน “เมืองหนอง” เริ่มลดลง เริ่มฤดูการจับปลาใน “เมืองหนอง”)
พฤศจิกายน	- เริ่มเกี่ยวข้าวนาปี - ลอยกระทง (น้ำในเมืองหนองลดลง จับปลา กุ้ง หอย จาก “เมืองหนอง” ได้ในปริมาณมาก)
ธันวาคม	- เก็บข้าวใส่ยุ้งฉาง (น้ำในเมืองหนองลดลง จับปลา กุ้ง หอย จาก “เมืองหนอง” ได้ในปริมาณมาก)

2) วิถีชีวิต “คนเมืองหนอง” ตำบลจันจว้า

ตารางที่ 12 แสดงวิถีชีวิต “คนเมืองหนอง” ตำบลจันจว้า

เดือน	วิถีชีวิตประเพณีและพิธีกรรมในรอบปี
มกราคม	- เข้าวัดทำบุญ “दानข้าวใหม่” (นำข้าวที่เก็บเกี่ยวเสร็จ มาสีแล้วหุงมาใส่บาตร) - ช่วงเทศกาลปีใหม่สากล และมักจัดงานขึ้นบ้านใหม่ และงานแต่งงาน ในช่วงเวลานี้ - เตรียมตัวเพาะกล้านาปรัง (น้ำใน “เมืองหนอง” เริ่มแห้ง ประชาชนส่วนใหญ่หาปลาด้วยการทอดแห)
กุมภาพันธ์	- เริ่มต้นปลูกข้าวนาปรัง (น้ำใน “เมืองหนอง” เริ่มแห้ง ประชาชนส่วนใหญ่หาปลาด้วยการทอดแห ขุดหอย จับแมงมัน)
มีนาคม	- ประเพณีแข่งปิงไฟ(วัดป่าหมากหน่อ) (น้ำใน “เมืองหนอง” แห้ง หาปลาได้ยากมากขึ้น/ 3-4 ปีที่ผ่านมาแล้งจนดินแตกกระแหง)
เมษายน	- ดูแลข้าวนาปรัง - “ปีใหม่เมือง” (เทศกาลสงกรานต์) เล่นสาดน้ำ ดำหัวขอพรผู้ใหญ่ ขนทรายเข้าวัด และ “ดำหัวพ่อบ้าน” (“เมืองหนอง” แห้งแล้ง เป็นช่วงเวลาการใช้ประโยชน์จากเวียงหนองล่องด้วยการหาของป่า โดยเฉพาะรังผึ้ง น้ำหวาน และตัวอ่อน มาจำหน่าย)
พฤษภาคม	- ปลูกข้าวโพด ถั่ว งา (ฝนเริ่มตก ปลาเริ่มวางไข่ใน “เมืองหนอง”)
มิถุนายน	- เกี่ยวข้าวนาปรัง เตรียมเพาะกล้านาปี - ทำบุญ “เลี้ยงผีปู่ย่า” (เริ่มต้นฤดูกาล “เก็บเห็ด” เช่น เห็ดโคน เห็ดขาง เป็นต้น)
กรกฎาคม	- ปลูกข้าวนาปี (ปลูกเสร็จจัดผ้าป่านาเหมา) - ทำบุญ วันเข้าพรรษา แท้เทียน (ระดับน้ำใน “เมืองหนอง” เพิ่มสูงขึ้น)
สิงหาคม	- ดูแลข้าวนาปี (ปริมาณน้ำใน “เมืองหนอง” มีมาก เริ่มจับปลาและกุ้งด้วยการใช้ไซ ตุ่ม ยกยอ ร่วมกับการหาหน่อไม้)
กันยายน	- ดูแลข้าวนาปี ,ปลูกสับปะรด (ประชาชนส่วนใหญ่ “ลงหนอง” หาปลา ร่วมกับการดักด้วงกว่าง เก็บของป่า หาหน่อไม้)
ตุลาคม	- ทำบุญออกพรรษา สลากภัตต์ กฐิน (ประชาชนยังคง “ลงหนอง” จับปลา กุ้ง อย่างต่อเนื่อง)
พฤศจิกายน	- เริ่มเกี่ยวข้าวนาปี (ทำ “ข้าวหนุงงา” บริโภค) - ลอยกระทง (น้ำในเมืองหนองลดลง จับปลา กุ้ง หอย จาก “เมืองหนอง” ได้ในปริมาณมาก)
ธันวาคม	- เก็บข้าวใส่ยุ้งฉางทำพิธีสู่ขวัญข้าวบูชาพระแม่โพสพ และกิจกรรมเลี้ยงฉลอง “ปีตกาย” (งานเลี้ยงฉลอง เกี่ยวข้าว-เก็บข้าวขึ้นยุ้งเสร็จ), ต้มสมุนไพรร “ม้าแม่มก้า” ต้มบำรุงกำลัง (น้ำในเมืองหนองลดลง จับปลา กุ้ง หอย จาก “เมืองหนอง” ได้ในปริมาณมาก)

3) วิถีชีวิต “คนเมืองหนอง” ตำบลท่าข้าวเปลือก

ตารางที่ 13 แสดงวิถีชีวิต “คนเมืองหนอง” ตำบลท่าข้าวเปลือก

เดือน	วิถีชีวิตประเพณีและพิธีกรรมในรอบปี
มกราคม	- เข้าวัดทำบุญ “ต๋านข้าวใหม่” (นำข้าวที่เก็บเกี่ยวเสร็จ มาสีแล้วหุงมาใส่บาตร) - ช่วงเทศกาลปีใหม่สากล และมักจัดงาน “ปอยหลวง” ในช่วงเวลานี้ - ปลุกผักทอง แต่งโม (น้ำใน “เมืองหนอง” เริ่มแห้ง ประชาชนส่วนใหญ่หาปลาด้วยการทอดแห)
กุมภาพันธ์	- เริ่มต้นเตรียมพื้นที่ “เมืองหนอง” ปลุกข้าวนาปรัง - กิจกรรมวันทหารผ่านศึก (บ้านผ่านศึก) (ใส่แ้ว หาปลา ใส่บอย ใส่เบ็ดปลาไหล ใน “เมืองหนอง”)
มีนาคม	- ปลุกถั่วเหลือง
เมษายน	- ดูแลข้าวนาปรัง - เริ่มเกี่ยวข้าวนาปรัง, เก็บผักทอง, แต่งโม และปลุกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ - เทศกาลสงกรานต์ และจัด “บวงสรวงเจ้าพ่อหนองหล่ม” - สรงน้ำพระธาตุผาเรือ - ทำบุญชุมชน (เสียวบ้าน, ใจบ้าน) (น้ำใน “เมืองหนอง” แห้ง/แล้ง ส่วนใหญ่จับปลาไหลเป็นหลัก)
พฤษภาคม	- เตรียมพื้นที่ทำนาปี - บวงสรวงบ่อน้ำทิพย์, ผีขุนน้ำ, ผีฝาย (ฝนเริ่มตก ปลาเริ่มวางไข่ใน “เมืองหนอง”)
มิถุนายน	- เพาะกล้านาปี, เก็บข้าวโพด - ทำพิธีแรกนา ทำสะตวง ทำขวัญข้าว (ส่องปลา, เขียด, กบ ใน “เมืองหนอง”)
กรกฎาคม	- ปลุกข้าวนาปี (ผ้าป่านาเหมา) - เลี้ยงผีปู่ย่า (ระดับน้ำใน “เมืองหนอง” เพิ่มสูงขึ้น หาปลาด้วยวิธีการใช้เบ็ด และไซ)
สิงหาคม	- ดูแลข้าวนาปี - งานบุญสัจจกร (ทำบุญในวันพระหมุนเวียนไปที่ละวัด) (ปริมาณน้ำใน “เมืองหนอง” มีมาก ใช้เบ็ดและไซในการหาปลา)
กันยายน	- ดูแลข้าวนาปี (เป็นช่วงที่ปริมาณน้ำใน “เมืองหนอง” มากที่สุดในรอบปี ใช้วิธีการหาปลาด้วย ตาข่าย)
ตุลาคม	- ทำบุญออกพรรษา มังงานผ้าป่า กรฐิน (ประชาชนยังคง “ลงหนอง” จับปลา กุ้ง อย่างต่อเนื่อง)
พฤศจิกายน	- เริ่มเกี่ยวข้าวนาปี - ลอยกระทง (น้ำในเมืองหนองลดลง จับปลา กุ้ง หอย จาก “เมืองหนอง” ได้ในปริมาณมาก)
ธันวาคม	- เก็บข้าวใส่ยุ้งฉาง ปิดกาย และเลี้ยงผีเจ้าที่นา (น้ำในเมืองหนองลดลง จับปลา กุ้ง หอย จาก “เมืองหนอง” ได้ในปริมาณมาก)

อย่างไรก็ตามวิถีชีวิตของประชาชนได้ปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลาจากที่เคยใช้พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเป็นฐานการดำรงชีวิตเปลี่ยนไปสู่รูปแบบการดำรงชีวิตที่มุ่งเน้นการประกอบอาชีพด้านการเกษตรโดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าวทั้งนาปีและนาปรังเพื่อจำหน่ายซึ่งเป็นรายได้หลักของประชาชนในพื้นที่ทั้ง 3 ตำบล การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเป็นเพียงการใช้ประโยชน์ของประชาชนกลุ่มหนึ่งที่มีที่ทำกินน้อย หรือไม่ก็ทำกินเป็นของตนเอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นเพียงประชาชนกลุ่มเล็ก ๆ จากจำนวนประชากรทั้งหมดของ 3 ตำบล และในจำนวนผู้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มในปัจจุบันก็มีเพียงกลุ่มน้อยที่ยังคงดำเนินชีวิตตามวิถีชีวิตของคนเมืองหนองในอดีที่ยังใช้เครื่องมือการจับสัตว์น้ำจากองค์ความรู้และวัสดุในท้องถิ่น เช่น ไซ แชะ เบ็ด ตุ่ม เป็นต้น เนื่องจากกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มส่วนมากได้ปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงของชุมชน กล่าวคือ เป็นการใช้ประโยชน์เพื่อการประกอบอาชีพมากกว่าการดำรงวิถีชีวิต ส่งผลให้อุปกรณ์เกิดการใช่วิธีการและอุปกรณ์การจับสัตว์น้ำด้วยการใช้ยาเบื่อและเปลี่ยนมาเป็นใช้ไฟฟ้าช็อต ทั้งนี้เพื่อให้จับสัตว์น้ำได้ปริมาณครั้งละมาก ๆ ซึ่งหมายถึงการมีรายได้มากขึ้นตามไปด้วย เมื่อมีจำนวนผู้ใช้เพิ่มขึ้นการใช้ประโยชน์แบบมือใครยาวสาวได้สาวเอาจึงเกิดขึ้นตามมานั่นเอง

จากการระดมความคิดในครั้งนี้ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นตัวแทนจากตำบลจันจว้าใต้ มีความเห็นพ้องร่วมกันว่า พิธีสงฆ์พระธาตุคอกยู่แก้ว ที่จัดขึ้นทุกวันที่ 21 เมษายนของทุกปี เป็นกิจกรรมที่เด่นที่สุดในรอบปีของตำบลจันจว้าใต้ เนื่องจากที่ผ่านมากการจัดพิธีกรรมที่ผ่านมามีผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งในตำบลและพื้นที่ใกล้เคียงเข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก ในขณะที่ตำบลจันจว้าใต้ มีประเพณีแข่งบั้งไฟ(วัดป่าหมากหน่อฯ) ที่จัดขึ้นในช่วงเดือนมีนาคม เป็นกิจกรรมเด่นที่มีประชาชนเข้าร่วมเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกับงานสงฆ์พระธาตุคอกยู่แก้ว ส่วนตำบลท่าข้าวเปลือกผู้แทนประชาชนมีความเห็นว่า พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเมืองที่จัดขึ้นเป็นประจำในวันที่ 6 เมษายนของทุกปีบริเวณปางควายบ้านแม่หะ เป็นกิจกรรมเด่นของตำบลท่าข้าวเปลือกแม้จะจัดมาได้เพียง 4 ครั้ง แต่มีแนวโน้มว่ามีประชาชนเข้าร่วมพิธีกรรมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และเป็นพิธีกรรมที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับเวียงหนองหล่มอย่างชัดเจน พิธีกรรมดังกล่าวมีกลุ่มผู้สูงอายุตำบลท่าข้าวเปลือกเป็นผู้รับผิดชอบ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก ปัจจุบันได้จัดทำศาลเจ้าพ่อผู้ครองเมืองโยนกนครจำนวน 23 ศาล และคาดว่าจะจัดทำได้ครบ 46 ศาลในปี พ.ศ. 2556 ซึ่งจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ในอนาคต

5.2 ผลการศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

การรวบรวมทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเขตตำบลจันจว้า จันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ใช้วิธีการสำรวจพื้นที่และจัดทำแผนที่วงนอกแสดงทรัพยากรการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ ประกอบการศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจและเป็นจุดเด่นหรือจุดดึงดูดให้เกิดความประทับใจและ/หรือสร้างประสบการณ์ที่ควรค่าต่อการจดจำและกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีกครั้ง โดยทีมวิจัยฯ ได้ร่วมกับกลุ่มยุววิจัยโรงเรียนจันจว้าวิทยาคม จำนวน 10 คน ประกอบด้วย

- 1) นางสาวสกาภรณ์ กันดิรัตน์
- 2) นางสาวเจนจิรา จินดาธรรม
- 3) นางสาวพรพิมล จับใจนาย
- 4) นางสาวสุธินี เมืองอินทร์

ตารางที่ 14 แสดงทรัพยากรการท่องเที่ยวในเขตตำบลจันจว้าและตำบลจันจว้าใต้

ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท ธรรมชาติ	ทรัพยากรการท่องเที่ยว ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสน สถาน	ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท ศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรมและภูมิ ปัญญา	ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท มนุษย์สร้างขึ้น
1) “เมืองหนอง”	1) พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียง หนองหล่ม 2) วัดพระธาตุดอยกู่แก้ว 3) วัดป่าหมากหน่อ 4) แหล่งโบราณคดีรอบเวียง หนองหล่ม 5) วัดป่ากึก	1) แหล่งภูมิปัญญา เกษตรกรรมชุมชนบ้านสัน ทางหลวง 2) ค่ายไซ และปางควาย เมืองหนอง 3) ประเพณีสงกรานต์ พระธาตุดอยกู่แก้ว	1) ปางควาย 2) ศาลากลางน้ำ (บ้านห้วย น้ำราก) 3) แก้มลิงชุมชนบ้าน ป่าสักหลวง 4) ร้านกาแฟดอก

ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นจุดเด่นหรือจุดดึงดูดให้เกิดการท่องเที่ยวในเขตตำบลจันจว้าใต้
เรียงลำดับตามความสำคัญได้ดังนี้

1) พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองหล่ม

ภาพที่ 2 แสดงบริเวณด้านหน้าพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองหล่ม

โรงเรียนจันจว้าวิทยาคม ได้ริเริ่มดำเนินการจัดทำแหล่งรวบรวมประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2525 และได้จัดทำเป็นรูปแบบพิพิธภัณฑ์ขาวนาขึ้นในปีพ.ศ. 2530 จากนั้นได้พัฒนาขึ้นเป็นศูนย์จันจว้าศึกษาในปี พ.ศ. 2544 และเปิดให้บริการอย่างเป็นทางการในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2545 หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2548 ได้ดำเนินการจัดทำพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองหล่มขึ้นเพื่อจัดแสดงเรื่องราวประวัติศาสตร์การก่อตั้งถิ่นของประชาชนในสมัยโบราณตั้งแต่ยุคหิน มาจนถึงการก่อตั้งอาณาจักรโยนกนครนาคพันธุที่เป็นเมืองโบราณตามพงศาวดารโยนกซึ่งเคยรุ่งเรืองและล่มสลายไปกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ จากนั้นจึงได้มีประชาชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวยองอพยพจากจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และ ลำปาง เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่โดยรอบหนองน้ำแห่งนี้ และมีชื่อเรียกในเวลาต่อมาว่า “เวียงหนองหล่ม” และได้รับความเห็นชอบให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มตามมติคณะรัฐมนตรีในปีพ.ศ. 2552 ที่ผ่านมา

ภายในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่อง ได้จัดแสดงความเป็นมาของโรงเรียนจันจว้าวิทยา และแบ่งพื้นที่การจัดแสดงเรื่องราวในพื้นที่เวียงหนองล่องออกเป็น 4 ส่วนที่สำคัญ ประกอบด้วย

ส่วนจัดแสดงที่ 1 ยุคก่อนประวัติศาสตร์

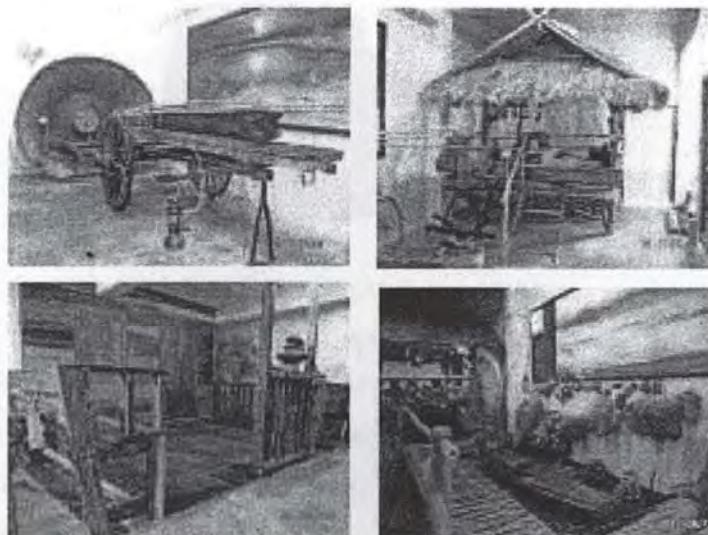
ภาพที่ 3 แสดงหุ่นจำลองมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่อง เป็นส่วนจัดแสดงหุ่นจำลองวิถีชีวิตของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ รวมทั้งแสดงโบราณวัตถุที่สำคัญโดยเฉพาะกลองมโหระทึก(สำริด)ที่ยังมีสภาพสมบูรณ์ เป็นต้น

ส่วนจัดแสดงที่ 2 ยุคประวัติศาสตร์เวียงหนองล่อง

ภาพที่ 4 แสดงพื้นที่จัดแสดงยุคประวัติศาสตร์โยนกนครในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่อง เป็นพื้นที่จัดแสดงเรื่องราวตามตำนานโยนกนครผ่านภาพเขียน เช่น ภาพเหตุการณ์พระเจ้าพรหมกอบกู้โยนกนคร และภาพเมืองล่มสลายจากการจับปลาไหลเผือกมาแกงกินกันทั่วเมือง เหลือเพียงบ้านของแม่ย่าที่ไม่ได้กินปลาไหล จนกลายเป็นเรื่องราวเกาะแม่ย่ากับปลาไหลเผือกมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากภาพเขียนดังกล่าวแล้ว พื้นที่การจัดแสดงบริเวณนี้ยังได้รวบรวมโบราณวัตถุที่พบรอบเวียงหนองล่องมาจัดแสดงไว้ โดยเฉพาะมูยา ซึ่งพบมากที่สุด กลองสำริด เศษภาชนะดินเผา และพระพุทธรูป เป็นต้น

ส่วนจัดแสดงที่ 3 วิธีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ภาพที่ 5 แสดงพื้นที่จัดแสดงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหล่ม

เป็นส่วนการจัดแสดงเรื่องราวของประชาชนที่อพยพย้ายถิ่นฐานจากเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ฯ เข้ามาก่อร่างสร้างชุมชนอยู่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายหลังการรวบรวมดินแดนล้านนาเป็นรัฐไทย

ส่วนจัดแสดงที่ 4 พื้นที่ชมวิถีทัศน์ สืบค้นข้อมูล และนิทรรศการชาวยอง

ภาพที่ 6 แสดงพื้นที่ชมวิถีทัศน์ สืบค้นข้อมูล และนิทรรศการชาวยอง

การจัดแสดงวิถีชีวิต “คนยองจันจัว” เป็นการจัดทำบ้านคนยองจำลองประกอบการจัดนิทรรศการประวัติการย้ายถิ่นฐานของคนยองจากเมืองยองมายังเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง และย้ายมาอยู่ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม รวมทั้งอุปกรณ์เครื่องใช้ของชาวยองโดยเฉพาะอุปกรณ์การทอผ้าซึ่งถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ชาวยองที่ยังคงสืบทอดกันมายาวนานจนถึงปัจจุบัน

1.2) “มูยา” โบราณวัตถุที่พบมากที่สุดในพื้นที่ถิ่นเวียงหนองล่อง

ภาพที่ 7 แสดงลักษณะมูยา

อัญชลี สินธุสอน ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับมูยาในเอกสารของพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่องสรุปได้ว่า “มูยา” เป็นคำในภาษาไทยใหญ่ในประเทศพม่า หรือกลุ่ม “กุกลา” ที่ทำการค้าระหว่างเมืองต่าง ๆ การเดินทางของกุกลานั้นครอบคลุมอาณาเขตไปจนถึงทุ่งกุลาร้องไห้ หรือภาคอีสานของประเทศไทย “มูยา” หมายถึง กล้องยาเส้น และถูกนำมาใช้เรียกกล้องยาสูบ กล้องยาเส้นดินเผา ซึ่งพบในเมืองเชียงแสน และที่อื่น ๆ ในบริเวณแคว้นล้านนาและพื้นที่ใกล้เคียง คำว่า “มูยา” ถูกกล่าวถึงในแผ่นพับโบราณของล้านนาช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 22 แต่ไม่พบหลักฐานในศิลาจารึกที่เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 – 22 นอกจากนี้รูปแบบลักษณะของมูยาที่พบในเมืองเชียงแสนมีความใกล้เคียงกับมูยาที่พบในพม่า ในขณะที่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่าเมืองเชียงแสนตกอยู่ในการปกครองของพม่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 – 23 จึงเป็นไปได้ว่า “มูยา” ที่พบในเมืองเชียงแสนถูกนำเข้ามาจากพม่า เพราะยังไม่พบแหล่งผลิตในเมืองเชียงแสนหรือแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ในประเทศไทย

พงศ์ศักดิ์ ปิ่นแก้ว (ทิมวิชัย) ได้กล่าวถึง “มูยาจีนจั่ว” ความว่า มูยาหรือกล้องสูบยา เป็นโบราณวัตถุที่พบได้เป็นจำนวนมากตามแหล่งโบราณคดีที่กระจายอยู่รอบพื้นที่เวียงหนองล่อง มูยาเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีลวดลายลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป แต่ละชิ้นมีความสวยงาม และมีขนาดที่ต่างกันด้วย มีทั้งขนาดเล็กเท่านิ้วก้อยจนถึงขนาดใหญ่ขนาดประมาณกำปั้นเด็ก และมีรูปแบบการเผาเนื้อร่อนสีส้มจนถึงเนื้อแกร่งสีเทาอมดำ รวมทั้งพัฒนาจนถึงการเคลือบ ทำให้มูยานั้นเป็นโบราณวัตถุที่น่าสนใจในการศึกษาอีกชิ้นหนึ่งในบรรดาโบราณวัตถุที่พบจำนวนมากในพื้นที่รอบเวียงหนองล่อง และการพบมูยาจำนวนมากรอบเวียงหนองล่องนั้น อาจสันนิษฐานได้ว่าประชากรที่เคยอาศัยอยู่บริเวณนี้จะต้องมีความสัมพันธ์กับยาสูบมาตั้งแต่อดีต และแสดงให้เห็นว่าบริเวณแห่งนี้มีประชาชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่มาก่อน อย่างไรก็ตามพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่องได้รวบรวมมูยาและทำการศึกษาโดยเฉพาะลวดลายที่ปรากฏบนกล้องยาสูบ ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะในแต่ละอัน ส่วนใหญ่เป็นลายกลีบบัว ทั้งแบบกลีบบัวชั้นเดียว สองชั้น หรือสามชั้น นอกจากนี้มีลายวงกลมเม็ดเล็ก ๆ ลายชุดเป็นร่องโดยรอบ ลายขีดหรือกดเป็นเส้นมีทั้งแนวตั้งและแนวรอบ ลายวงกลมคล้ายดอกไม้ หรือลายหงส์ที่ประดับบริเวณฐานกล้องยาสูบ เป็นต้น ลวดลายที่กล่าวมาทั้งหมดสะท้อนให้เห็นสุนทรียศิลป์ที่ตั้งใจจะให้มูยาดูดีและใช้ประโยชน์ได้จริงนั่นเอง

นอกจากนี้จากการวิเคราะห์แนวทางการใช้ประโยชน์จากมูยา พบว่ามูยาที่มีลักษณะลวดลายและขนาดที่แตกต่างกัน และมูยาที่พบทั้งหมดไม่มีร่องรอยการใช้ จึงมีความเป็นไปได้ว่า ในอดีตมีการใช้มูยาในประโยชน์ด้านต่าง ๆ ดังนี้

- มูยา มีไว้เพื่อใช้สำหรับสูบยาเส้น ของคนในอดีต แม้ไม่พบร่องรอยการใช้จากมูยาที่พบซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าถูกฝังดินมานานร่องรอยอาจจางหายไป

- มูยามีไว้เพื่อเป็นเครื่องประดับของชนบางกลุ่มที่อาจแสดงถึงความสวยงาม ความมีฐานะ มีรสนิยมของผู้มีไว้ครอบครอง

- มูยา มีไว้เพื่อเป็นเครื่องประกอบพิธีกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งของคนในอดีต เช่น อาจจะเป็นพิธีกรรมหลังความตายที่เมื่อมีคนเสียชีวิตแล้วในการฝังหรือเผาจะต้องนำมูยาเป็นเครื่องใช้ส่วนตัวไปในโลกหน้า

- มูยา มีไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งของกลุ่มชนในอดีต อาจจะเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นพวกพ้องเดียวกัน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์ยังต้องอาศัยความรู้ความสามารถในแขนงอื่น ๆ มาประกอบเพื่อให้มูยาปรากฏเด่นชัดและสมบูรณ์ขึ้นในโอกาสต่อไป

2) วัดพระธาตุดอยงั่วแก้ว

ภาพที่ 8 แสดงพระธาตุดอยงั่วแก้ว

วัดพระธาตุดอยงั่วแก้ว ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านป่าสักหลวง ตำบลจันจว้าใต้ วัดแห่งนี้ถือเป็นโบราณสถานที่เก่าแก่คู่บ้านคู่เมืองของอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย โดยเป็นวัด “หน้าหมู” (วัดส่วนกลาง) ซึ่งเป็นศูนย์รวมความศรัทธาของชุมชน 23 ชุมชนใน 2 ตำบลคือ ตำบลจันจว้า และตำบลจันจว้าใต้ โดยวัดพระธาตุดอยงั่วแก้วตั้งอยู่บนเนินเขามีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 362 เมตร เนินเขาดังกล่าวมีพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ ซึ่งยังคงมีพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ พบชนิดพันธุ์พืชที่สำคัญได้แก่ ไมยราบต้น ไม้พุ่ม ไม้ล้มลุก ไม้ดอกไม้ประดับ และไม้เลื้อย กว่า 127 ชนิด ซึ่งส่วนใหญ่มีความสำคัญกับประชาชนในด้านอาหารและสมุนไพร นอกจากนี้ยังพบแมง/แลงและผีเสื้อกว่า 40 ชนิด พบนกทั้งนกพื้นถิ่นและนกอพยพรวมกว่า 39 ชนิด เป็นต้น

สำหรับประวัติความเป็นมาของวัดพระธาตุดอยงั่วแก้วนั้นทั้งความเห็นประชาชนและเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างมีความเห็นที่สอดคล้องกันกล่าวคือ มีความเชื่อว่าวัดพระธาตุดอยงั่วแก้วเป็นวัดที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยการสร้างเมืองโยนกนคร อาณาจักรโบราณที่ก่อตั้งขึ้นในดินแดนแห่งนี้และล่มสลายไปและได้รับการพัฒนามาเป็น “อาณาจักรเชียงใหม่” ที่เป็นที่ยึดมั่นกันในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามวัดพระธาตุดอยงั่วแก้วถูกทิ้งร้างมาเป็นเวลานานจนมีสภาพเป็นซากปรักหักพัง จนในราวปี พ.ศ. 2499 จึงได้เกิดการบูรณะวัดพระธาตุดอยงั่วแก้วขึ้นโดยการนำของครูบาคำหล้า ส่วโร (ศิษย์ของครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา) ซึ่งในขณะนั้นวัดพระธาตุดอยงั่วแก้วเหลือเพียงฐานเจดีย์บางส่วนและแนวกำแพงแก้วที่ปกคลุมด้วยต้นไม้ใหญ่ เป็นป่ารกชัฏ การบูรณะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากประชาชนในอำเภอแม่จัน และอำเภอใกล้เคียงช่วยกันสร้างเจดีย์องค์ใหม่ขึ้น

ครอบเจดีย์องค์เดิม พร้อมกับการสร้างศาลายาว 19 ห้องขึ้นในการบูรณะครั้งนี้ ซึ่งใช้เวลาการก่อสร้างประมาณ 1 ปี หลังจากก่อสร้างแล้วเสร็จครุฑาคำหล้า ได้ออกเดินทางแสวงบุญไปที่แห่งอื่นต่อไป จนปี พ.ศ. 2502 ได้มี พระอาจารย์มณฑา อาภากรโร ที่ออกธุดงค์ผ่านมาและได้เริ่มชักชวนประชาชนและผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันสร้าง วิหารประธาน ศาลา กุฏิสงฆ์ กุฏิชี โรงครัว และพัฒนาสถานที่ให้เป็นวัดและมีกิจกรรมทางศาสนาจนเป็นที่ เคารพศรัทธาของประชาชนอย่างดีสืบมาจนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นวัดพระธาตุดอยภูแก้วอย่างถูกต้องในวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2526 เป็นต้นมา

สืบเนื่องจากวัดพระธาตุดอยภูแก้วตั้งอยู่บนเนินเขา สามารถมองเห็นทัศนียภาพของ “เมืองหนอง” ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้อย่างชัดเจน ด้วยเหตุนี้วัดพระธาตุดอยภูแก้วจึงสามารถดำเนินการได้ ทั้งการทำบุญ กราบพระขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วยังสามารถชมความงามของพันธุ์ไม้ นก แมลงและผีเสื้อ รวมทั้งทัศนียภาพที่สวยงามของ “เมืองหนอง” ได้อย่างชัดเจนอีกด้วย

3) แหล่งเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น “เวียงหนองล่อง” เขตชุมชนบ้านป่าสักหลวง ตำบลจันจว้าใต้

จากการจัดเวทีประชาคมของบ้านป่าสักหลวงหมู่ที่ 1 ในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2555 ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการชุมชน และประชาชนที่เข้าร่วมเวทีประชาคมมีความเห็นร่วมกันในการทำคั่นกันน้ำไว้ในหนองน้ำธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งน้ำสาธารณะประโยชน์ของบ้านป่าสักหลวง ในการนี้ นายไกรทอง รินตา ประชาชนบ้านป่าสักหลวงแกนนำดำเนินการจัดทำคั่นกันน้ำเป็นแก้มลิงของชุมชนบ้านป่าสักหลวงได้ให้ ข้อมูลว่าคั่นกันน้ำดังกล่าวได้ให้ความสำคัญกับแนวทางที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานว่า วิถีชีวิตของคนเมืองหนองจะมี ส่วนช่วยฟื้นฟูเวียงหนองล่องได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้คั่นกันน้ำจึงมีลักษณะที่ใช้ภูมิปัญญาการทำค้ายไซในอดีต และใช้วัสดุในท้องถิ่นเป็นหลัก โดยเฉพาะไม้ไผ่ซึ่งเป็นไม้โตเร็วและปลูกทดแทนได้ การดำเนินการจัดทำคั่นกัน น้ำเป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ต้องการหาคำตอบว่าจะบริหารจัดการแหล่งน้ำในพื้นที่ชุ่มน้ำ เวียงหนองล่องอย่างมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้อย่างไร อีกทั้งยังเป็นการหา แนวทางลดความขัดแย้งระหว่างประชาชนที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องทั้งในชุมชนเดียวกันและ ระหว่างชุมชน ดังนั้นคั่นกันน้ำที่ดำเนินการในชุมชนบ้านป่าสักหลวงในครั้งนี้ จึงเป็นทั้งเครื่องมือหาคำตอบว่า จะเก็บกักน้ำยามหลากเอาไว้ใช้ยามแล้งได้หรือไม่ โดยคั่นดินดังกล่าวใช้ไม้ไผ่เป็นโครงสร้างช่วยยึดให้ดินมีความ คงทนกับการท่วมขังของน้ำนานกว่า 3 เดือน ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณการซื้อไม้ไผ่จากหน่วยงาน ระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (IUCN) คั่นดินมีความสูง 50 – 100 เซนติเมตร กว้าง 100 – 130 เซนติเมตร มีความยาวทั้งสิ้น ประมาณ 3 กิโลเมตรคาดการณ์ว่าครอบคลุมพื้นที่กว่า 1,800 ไร่ ซึ่งอยู่ระหว่างการติดตามว่าจะสามารถเก็บกักน้ำไว้ประมาณ 4,000,000 – 4,500,000 ลูกบาศก์เมตร กระนั้นก็ตาม นายไกรทอง รินตา ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า “ปริมาณน้ำที่เก็บกักได้เท่าไรนั้นอาจไม่สำคัญเท่ากับเป้าหมาย สำคัญของการดำเนินการในครั้งนี้ว่า เป็นความพยายามหาทางออกในการอยู่ร่วมกัน ระหว่าง คน กับ ควาย คือที่ผ่านมามีเมืองหนองแห้งแล้งจนดินแตกระแหง คนหาปลา เก็บผักไปขายเดือดร้อน ควายก็ เดือดร้อน หน้ำกับน้ำมีน้อย ต้องแย่งกันกินแย่งกันใช้ คนหาปลาถูกวิธีก็อยากให้มีน้ำ แต่ก็ต้องมีระดับที่ เหมาะสมให้ควายมีแหล่งหากินด้วย ตรงนี้จัดการยากมาก จะเอาน้ำเข้ามาเติมหนองเหมือนกว้านพะเยา ไม่ได้เพราะควายเดือดร้อน คั่นดินเก็บน้ำหรือแก้มลิงที่ดำเนินการครั้งนี้ต้องคุยกันหลายรอบ พยายามทำให้ คนหาปลากับคนเลี้ยงควายมองเห็นภาพร่วมกันว่าต้องหาทางเก็บน้ำที่ได้ประโยชน์ทุกฝ่าย ตอนดำเนินการ

ก็มีอุปสรรคเยอะ แต่พอเป็นรูปเป็นร่าง ซึ่งผู้ใหญ่บ้านและเทศบาลก็ให้ความช่วยเหลือเต็มที่ กองช่างของเทศบาลตำบลจันจว้าสนับสนุนรถตักดินใส่โคลงไม้ไผ่ให้จนเสร็จ ตรงนี้ก็กลุ่มคนเลี้ยงควายบอกว่าเห็นแบบนี้แล้วใจชื้นแล้ว รอดูว่าจะเก็บน้ำได้แค่ไหน ถ้ามีน้ำเดียวหญ้าก็ตามมา และถ้ามีน้ำขังต่อเนื่องสัก 3 ปี หญ้าหนาม (ไมยราบยักษ์) ก็อาจจะลดลง เป็นการปราบหญ้าหนามอีกทางหนึ่งซึ่งก็จะทำให้มีทุ่งหญ้าเลี้ยงควายและพื้นที่หาปลาเก็บผักไปขายเพิ่มขึ้น จุดนั้นคือคนกับควายก็อยู่ร่วมกันได้ เจอหน้ากันก็ยิ้มให้กันอย่างสนิทใจนั่นเอง” คันเก็บน้ำดังกล่าวยังมีประโยชน์อีกทางหนึ่งคือ เป็นเส้นทางท่องเที่ยวเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาดและการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพในเวียงหนองล่อง ประกอบด้วย

-จุดเรียนรู้ระบบน้ำ ปิงและป่าอัน ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของเวียงหนองล่อง ในอดีตที่น้ำไม่แห้งจนดินแตกระแหง มีป่าอัน และปิงหนาแน่น ชาวบ้านหาปลาได้ตลอดทั้งปี และหาได้ตัวโต ๆ และต้องหาบ หรือใช้ล้อลากไปขายในหมู่บ้าน การรักษาพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องจึงหมายถึงการรักษา น้ำ ปิง และป่าอัน นั่นเอง

-จุดเรียนรู้วิถีคนเมืองหนอง เป็นแหล่งทำมาหากินของประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องซึ่งมีภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เช่นการทำค้ายไซ การใส่ตุ้มกุ้ง ต้มปลาไหล เป็นต้น ในอดีตที่มีน้ำในเวียงหนองล่องต่อเนื่องทั้งปี คนเมืองหนอง มีเครื่องมือการที่หลากหลาย แต่เมื่อประชาชนเพิ่มขึ้น ระดับน้ำเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้เกิดการแย่งชิงกันใช้ทรัพยากรแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา มีการคิดค้นเอาเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่นการเบือปลา จากนั้นเปลี่ยนมาเป็นการซื้อตปลา เป็นต้น แม้ปัจจุบันจะมีคนเมืองหนองจำนวนมากที่ใช้ไฟฟ้าซื้อตปลา แต่ก็มีคนเมืองหนองกลุ่มหนึ่งที่ยังคงสืบทอดภูมิปัญญาการใช้เครื่องมือแบบดั้งเดิมในการจับปลา กุ้ง หอย มาจำหน่ายแม้รายได้จะไม่มากเท่ากับการใช้ไฟฟ้าซื้อแต่กลุ่มคนเมืองหนองกลุ่มนี้ก็มีภาคภูมิใจในการรักษาความเป็นคนเมืองหนองให้คงอยู่จนถึงรุ่นลูกหลาน และมีความหวังว่าการท่องเที่ยวจะเป็นเครื่องมือหรือสะพานที่เชื่อมโยงให้มีผู้คนเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเป็นการกำลังใจให้เกิดการสืบสานความเป็นคนเมืองหนองได้อีกทางหนึ่ง

- จุดเรียนรู้การเลี้ยงควาย สืบเนื่องจาก เวียงหนองล่อง เป็นพื้นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่มีเนื้อที่รวม กว่า 20,000 ไร่ มีทุ่งหญ้าและหนองน้ำธรรมชาติหลายแห่งนับได้ว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเลี้ยงควายมายาวนานตั้งแต่สมัยโบราณที่มีพ่อค้าวัวต่าง ควายต่าง ชาวล้านนาที่เดินทางผ่านมาและพักเลี้ยงควายในบริเวณนี้ก่อนจะเดินทางไปค้าขายกับหัวเมืองต่าง ๆ ในแถบสิบสองปันนา (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, สัมภาษณ์ วันที่ 24 มีนาคม 2555) ในเวลาต่อมาได้มีประชาชนชาวยองและชาวพื้นเมืองที่อพยพย้ายถิ่นมาจากเมืองลำพูนและเชียงใหม่ เข้ามาก่อร่างสร้างชุมชนและประกอบอาชีพด้านการเกษตรอยู่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2300 – พ.ศ. 2400 เป็นต้นมา กว่า 100 ปีที่สังคมชาวนาในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีความสัมพันธ์อยู่กับการทำนาโดยใช้แรงงานควายและนำควายมาเลี้ยงไว้ร่วมกันในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง และได้เกิดกลุ่มผู้เลี้ยงควายที่มีบทบาทสำคัญในด้านการเป็นครูฝึกควายเพื่อเป็นแรงงานในการทำนาสำหรับเจ้าของที่นา ที่ไม่มีควายเป็นของตนเองหรือต้องการเปลี่ยนหรือใช้ควายที่เคยใช้อยู่ซึ่งมีอายุมากหรือใช้งานไม่ได้ไม่คุ้มค่าที่ควร แม้ปัจจุบันการเลี้ยงควายรอบเวียงหนองล่องจะเป็นการเลี้ยงควายเพื่อส่งโรงงานฆ่าสัตว์ แต่การเลี้ยงควายในเวียงหนองล่องก็ยังคงมีเสน่ห์สำหรับการท่องเที่ยว และสามารถพัฒนาต่อยอดได้ในอนาคต เช่นการฟื้นฟูภูมิปัญญาการฝึกควายเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับการท่องเที่ยว เป็นต้น

5.2.2 ตำบลจันจว้า

1) วัดป่าหมากหน่อ (วัดพระทศพล)

วัดป่าหมากหน่อ หรือ วัดพระพุททศพล ตั้งอยู่ในเขตชุมชนบ้านห้วยน้ำราก หมู่ 4 ตำบลจันจว้า โดยบริเวณที่ตั้งของวัดมีลักษณะเป็นเกาะในหนองน้ำขนาดใหญ่ที่ประชาชนในท้องถิ่นมีความเชื่อว่าเป็น “เกาะแม่ม้าย” ตามพงศาวดารโยนก จากเอกสารอนุสรณ์งานฉลองพระวิหารวัดพระพุททศพล ได้กล่าวถึงประวัติโดยย่อของวัดพระพุททศพล ความว่า “สถานที่เรียกว่าวัดพระพุททศพลในปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2541) มีสภาพเป็นสำนักสงฆ์ สำหรับพุทธศาสนิกชนใกล้เคียงไปบำเพ็ญบุญและปฏิบัติธรรม เดิมทีเป็นโบราณสถานที่เคยเป็นวัดมาแต่อดีตกาล เพราะพบหลักฐานโบราณวัตถุหลายชิ้นที่บ่งบอกถึงความเป็นวัดมาก่อน เช่น ซากพระเจดีย์ เนินพระวิหาร หรือ อุโบสถ และบ่อน้ำสำหรับสรงพระเจดีย์ที่อยู่บริเวณเดียวกับพระเจดีย์ นอกจากนี้ยังมีเศษอิฐโบราณ เศษเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมาก รวมทั้งในช่วงเวลาร้อยกว่าปีที่ผ่านมามีประชาชนเคยพบพระพุทธรูปหลายองค์ ปัจจุบันได้เก็บรักษาไว้ในวัดใกล้เคียง ตลอดจนเครื่องใช้ของมีค่าอีกจำนวนมาก ที่สำคัญคือ ได้ขุดค้นพบจารึกอักษรโบราณ (เรียกว่า อักษรฝักขาม) ที่แม้จะไม่สมบูรณ์ แต่คาดว่า จะค้นพบส่วนที่เหลือในอีกไม่ช้านี้ จากหลักฐานที่กล่าวมายืนยันว่าพื้นที่บริเวณนี้เคยมีสภาพเป็นวัดในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามยังมีความเชื่อที่สืบทอดกันมาอีกว่า บริเวณวัดมีลักษณะเป็นเกาะอยู่กลางหนองน้ำขนาดใหญ่ที่ประชาชนในท้องถิ่นเรียกว่า “เมืองหนอง หรือ เวียงหนอง” ซึ่งสอดคล้องกับตำนานโยนกนครที่ล่มสลายไปในสมัยพระเจ้ามหาไชยชนะ เพราะเหตุการณ์จับปลาไหลเผือกมาฆ่าแกงแบ่งกันกินทั่วเมือง จนเกิดอาเพศแผ่นดินล่มสลายกลายเป็นหนองน้ำ มีเพียงแม่ม้ายเพียงคนเดียวที่ไม่ได้กินจึงรอดชีวิตแม่บ้านของแม่ม้ายไม่ได้ล่มสลายลงจึงมีลักษณะเป็นเกาะกลางหนองน้ำ ประชาชนจึงเชื่อว่าวัดป่าหมากหน่อหรือวัดพระพุททศพลแห่งนี้เป็นเกาะแม่ม้ายในสมัยโยนกนครนั่นเอง

วัดป่าหมากหน่อเป็นชื่อเรียกตามต้น หมากหน่อ ที่พบว่าขึ้นอยู่เป็นจำนวนมากในบริเวณเกาะแห่งนี้ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ อยู่ห่างจากผืนดินประมาณ 200 เมตร ในอดีตประมาณ 50 ปีที่ผ่านมาเคยมีป่าไม้ใหญ่ปกคลุมไปทั่วบริเวณเกาะ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่ามากมาย และพบว่าเคยมีช้างป่าเข้ามาอาศัยหากินบริเวณเกาะและพบกระดูกช้างป่าจมน้ำอยู่ใกล้กับเกาะแห่งนี้ด้วย การบูรณะวัดป่าหมากหน่อ หรือวัดพระพุททศพล เกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2523 ภายจากที่มีสามเณรที่มีชื่อว่า “พระหน้อย” หรือมีชื่อจริงว่า สามเณร บุญชุ่ม ทาแกง ได้จุดธูปมาบำเพ็ญสมณธรรมแล้วได้บุกเบิกพื้นที่ให้เป็นวัดโดยสร้างกุฏิกรรมฐาน โรงครัว หอฉัน ชื่นอย่างละ 1 หลังและตั้งชื่อว่า วัดหนองตุ่มคำ (หนองโองทอง) หลังจำพรรษาได้ 1 ปี (พ.ศ. 2524) พระหน้อย หรือสามเณรบุญชุ่ม ได้จุดธูปต่อไปยังวัดพระนอนที่ประเทศพม่า จากนั้นจึงได้อุปสมบทเป็นพระและเป็นที่รู้จักกันดีของชาวจังหวัดเชียงรายในนาม “ครูบาบุญชุ่ม ญาณสวโร” หลังจากนั้นวัดหนองตุ่มคำก็ถูกทิ้งร้างอีกครั้ง จนปี พ.ศ. 2527 มีพระธุดงค์นามว่า “พระอาจารย์สมศักดิ์ กิตติธมโม” มาจำพรรษาที่วัดแห่งนี้แล้วได้นำคณะศรัทธาบ้านห้วยน้ำรากโดยความร่วมมือของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในตำบลจันจว้าและหมู่บ้านใกล้เคียงได้สร้างพระประธานของวัดองค์ใหญ่ขึ้นองค์หนึ่ง และได้ตั้งชื่อว่า พระพุททศพลญาณ พร้อมกับเปลี่ยนชื่อวัดจาก วัดหนองตุ่มคำ เป็นวัดพระพุททศพล (ป่าหมากหน่อ) รวมทั้งได้สร้างทางข้ามหนองน้ำเข้าสู่วัดจากเดิมที่เป็นเกาะ เวลาข้ามต้องไต่สะพานไม้ไผ่เล็ก ๆ ข้ามไป หลังสร้างสะพานเสร็จในปี พ.ศ. 2528 พระอาจารย์สมศักดิ์ ได้จุดธูปต่อไปที่อื่น วัดได้กลายเป็นวัดร้างอีกกว่า 5 เดือน ได้มีสามเณรพันธุ์ทิพย์ แสงคำ เดินธุดงค์มาจากอำเภอเชียงของ มาประจำอยู่ในวัด เมื่ออยู่ได้ 3 คืน ก็มีญาติโยมจากบ้านห้วยน้ำรากขึ้นไปทำบุญและนิมนต์ให้อยู่จำพรรษาอยู่ที่วัดแห่งนี้และได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุอยู่จำพรรษามาจนถึงปี พ.ศ. 2538 ได้มี

สามเณรมาจำพรรษาอยู่ด้วย ประกอบกับมีญาติโยมจากหมู่บ้านใกล้เคียงมาถือศีลปฏิบัติธรรมเป็นประจำมิได้ขาด เกิดการพัฒนาถาวรวัตถุต่าง ๆ ตามมา เช่น กุฏิกรรมฐาน ศาลาปฏิบัติธรรม พระเจดีย์ พระธาตุโยนกนคร พระวิหาร เป็นต้น จากนั้นวัดพระพุทธศพล (ป่าหมากหน่อ) จึงได้เป็นวัดที่ไม่ถูกปล่อยให้รกร้างมาจนถึงปัจจุบัน

นายบุญปั่น แก้วรามุก และกลุ่มผู้สูงอายุบ้านห้วยน้ำราก ได้ให้ข้อมูลว่า ในอดีต ตนและผู้สูงอายุอีกหลายคนทำอะไร เลี้ยงควายและหาปลาอยู่ใกล้วัดป่าหมากหน่อ เคยพบพระพุทธรูปจำนวนมาก ที่ใหญ่ที่สุดเรียกว่าพระเจ้าชากุด มีคนหาปลาเคยไปยื่นยกอบบนบ่าของพระพุทธรูปองค์นี้ “เมื่อก่อนทำไร่ข้าวโพด หาปลากันแถวนี้ มีหลายคนเคยเจอพระ อู่ยกก็เจอ จำได้ว่าอยู่กลางหนองน้ำห่างจากฝั่งตรงเก๊าสลี (ต้นสลี) ไปประมาณ 200 วา ต้องเป็นพระเจ้าชากุดแน่ ๆ คนเฒ่าคนแก่หลายคนก็บอกตรงกันว่าอยู่บริเวณนั้น เมื่อก่อนไม่มีใครคิดจะขุดค้น บูลณะ เพราะเป็นของเก่า มีเจ้าของ ถ้าทำไม่ดีอาจเกิดภัยกับตัวเอง ลูกหลานและหมู่บ้าน อย่างเวลาหมู่บ้านจัดพิธีบวงสรวงนี้ มีรอยประหลาดเกิดขึ้นในหมู่บ้านหลายครั้งเคยเป็นข่าวลงหนังสือพิมพ์ อินเตอร์เน็ตด้วย ตรงนี้เป็นความเชื่อของชาวบ้านมานานอีกใจที่ไม่ขุดก็กลัวนายทุน คนไม่ดีเข้ามาทำลายด้วย แต่พอปล่อยไว้นาน ตอนนี้เมืองหนองเปลี่ยนไปเยอะดินปั้งมันมูน (ดินตะกอนทับถมมากขึ้น) องค์พระน่าจะอยู่ลึกลงไปอีก คั่นหายาก น้ำก็ยังท่วมขังอยู่” (นายบุญปั่น แก้วรามุก)

2) บริเวณปางควายบ้านห้วยน้ำราก

ปางควายบ้านห้วยน้ำรากมีความเป็นมาคล้ายกับปางควายของชุมชนบ้านป่าสักหลวง (ซึ่งกล่าวไปแล้วข้างต้น) แต่มีความแตกต่างกันตรงที่บริเวณใกล้เคียงมีหนองน้ำซึ่งมีการปลูกสร้างศาลาลักษณะคล้ายกับศาลาทรงไทยไว้กลางหนองน้ำ รวมทั้งรอบหนองน้ำแห่งนี้มีกลุ่มประชาชนที่มีอาชีพจับปลา กุ้ง และเก็บบัวไปจำหน่ายปลูกเพิงพักไว้รอบ ๆ หนองซึ่งมีอุปกรณ์จับปลา กุ้ง หลายชนิด ถูกรวบรวมไว้ในพื้นที่หนองน้ำแห่งนี้ด้วย จึงมีลักษณะคล้ายพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต กล่าวคือเป็นสถานที่รวบรวมเครื่องใช้ที่ผ่านการออกแบบจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมายาวนาน เช่น โซ แชะ ต้ม เบ็ด และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องอีกหลายชนิด ซึ่งอุปกรณ์เหล่านี้ยังถูกใช้เป็นประจำทุกวัน อีกทั้งการพายเรือไปยังศาลาที่ตั้งอยู่กลางน้ำยังสามารถพัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความเพลิดเพลิน เพิ่มประสบการณ์ที่แปลกใหม่และน่าประทับใจให้กับนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมากอีกด้วย

3) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรผลิต “แคบหมูบัวตอง”

นางบัวตอง จับใจนาย ผู้แทนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรผู้ผลิต “แคบหมูบัวตอง” ได้ให้ข้อมูลกับทีมวิจัยฯ ถึงการก่อตั้งกลุ่มว่า “เมื่อปี พ.ศ. 2545 กลุ่มแม่บ้านป่าบงหลวงได้รับการส่งเสริมให้ตั้งกลุ่มทำขนมเบเกอรี่ ตอนนั้นมีสมาชิก 20 คน เป็นสมาชิกในบ้านป่าบงหลวงทั้งหมด แต่การดำเนินการไม่ประสบผลสำเร็จ มีปัญหาด้านการตลาด จึงปรับเปลี่ยนมาผลิตสินค้าแปรรูปอาหารโดยการทำ แคบหมู ซึ่งวัตถุดิบหาง่ายในท้องถิ่น การผลิตไม่ยุ่งยาก ผลิตและขายได้ตลอดทั้งปี จากนั้นจึงได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนปัจจุบันมีสินค้าหลายอย่าง ทั้งแคบหมู น้ำพริกหนุ่ม ใส่อ้ว เป็นต้น ตอนนี้มีสมาชิกทั้งหมด 49 คน สินค้าที่เป็นจุดเด่นคือ น้ำพริกหนุ่ม แคบหมูไร้มัน ใส่อ้วสมุนไพรซึ่งได้รับการจัดให้เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนระดับ 4 ดาว (โดยกรมพัฒนาชุมชน)” สำหรับความเห็นที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวที่นางบัวตอง กล่าวว่า “ควรจัด

ให้มีสถานที่(ทั้งผลิตและจำหน่าย) ที่เหมาะสมกว่านี้ อาจจะเป็นของหมู่บ้านหรือของส่วนรวม (ตำบล) ก็ได้”

4) วัดป่ากุก

วัดป่ากุก มีจุดเด่นคือมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ จำนวน 5 องค์ แต่ละองค์มีสีต่างกันทั้งนี้จากเอกสารประชาสัมพันธ์ของวัดป่ากุกกล่าวถึงที่มาของการก่อสร้างพระพุทธรูปทั้ง 5 องค์ไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2550 มีคณะศรัทธา นำโดย อ.มนตรี ได้ร่วมกับประชาชนสร้างพระอุโบสถในวัดป่ากุกจำนวน 1 หลัง จากนั้นได้สร้างสาธารณูปโภคเพิ่มเติมอีก ได้แก่ โรงครัว โรงอาหาร ห้องน้ำ รวมทั้งการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สวยงาม ในการนี้ได้มีข้อตกลงร่วมกันว่าจะร่วมกันก่อสร้างพระพุทธรูปขนาดหน้าตักกว้าง 6.9 เมตร สูง 11 เมตร จำนวน 5 องค์ พร้อมกัน โดยใช้ ไม้จากจังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 370 ต้น ผสมกับปูนและทรายทะเลองค์พระชั้น ซึ่งใช้เวลาการก่อสร้างทั้งสิ้น 7 เดือน เวลาต่อมาจึงได้รับการตั้งชื่อว่าเป็นพระเจ้า 5 พระองค์ แต่ละองค์มีชื่อเรียกดังนี้คือ “หลวงพ่อมั่งมี หลวงพ่อมั่งคั่ง หลวงพ่อมั่นคง หลวงพ่อบุญทวีทรัพย์ และหลวงพ่อบรมปรารถนา” ตามลำดับ

5) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไม้กวาดญี่ปุ่นบ้านใหม่

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไม้กวาดญี่ปุ่นบ้านใหม่ ตั้งอยู่เลขที่ 32 หมู่ที่ 1 ตำบลจันจว้า ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 ในการนี้นางศรีไพ ทาแกง แกนนำของกลุ่มได้ให้ข้อมูลว่า กลุ่มแม่บ้านในชุมชนบ้านใหม่ ได้รวมกลุ่มกันทำไม้กวาดดอกหญ้าเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในช่วงเสร็จสิ้นจากการทำนา จากนั้นจึงได้พัฒนามาเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และหากในอนาคตเกิดการท่องเที่ยวขึ้นก็นับว่าเป็นสิ่งดีและคาดหวังว่าจะมีโอกาสได้ขายสินค้าในกลุ่มมากขึ้นตามไปด้วย

5.2.3 ตำบลท่าข้าวเปลือก

ภาพที่ 9 แสดงเส้นทางและทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลท่าข้าวเปลือก

ตารางที่ 15 แสดงทรัพยากรการท่องเที่ยวในเขตตำบลท่าข้าวเปลือก

ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท ธรรมชาติ	ทรัพยากรการท่องเที่ยว ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสน สถาน	ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท ศิลปะ วัฒนธรรมและ ประเพณี	ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท มนุษย์สร้างขึ้น
1) บ่อน้ำร้อน 2) แหล่งชมนก 3) น้ำตกผาแตก 4) หนองหลวง	1) พระเจ้าแสนแซ่ 2) เจ้าแม่กวนอิม 3) บ่อน้ำทิพย์ 4) วัดหมื่นพุทธเมตตา คุณาราม	1) กลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ ล้านนา	1) สถานีผลิตไฟฟ้าจาก พลังงานแสงอาทิตย์ (Solar Farm)

1) กลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ล้านนา (ตำบลท่าข้าวเปลือก)

กลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ล้านนาตำบลท่าข้าวเปลือก ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2548 โดยมีครอบครัว หะวัน จำนวน 3 คน เป็นผู้ร่วมกันก่อตั้ง ได้แก่ นายศักดิ์ หะวัน นางสาวเนตรอนงค์ หะวัน และนางสาวศิรินุช หะวัน ในช่วงแรกของการก่อตั้งได้ทำการฝึกซ้อมกันเอง และรับงานจากทางวัดเป็นหลัก เช่นงานปอย กรู้น ผ่าป่า เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 มีสมาชิกเข้าร่วมฝึกซ้อมและทำการแสดงรวมทั้งสิ้น 19 คน จึงได้ขอรับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือกเป็นเงิน 45,000 บาท สำหรับจัดซื้ออุปกรณ์และชุดการแสดง จากนั้นได้รับงานการแสดงของของเทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก จากนั้นได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดฟ้อนเพื่อส่งเสริมสุขภาพในปี พ.ศ. 2553 ต่อมาจึงได้รับการว่าจ้างให้แสดงในงานสำคัญ ๆ ต่าง ๆ เช่นงานชมรมคนรักรถ การประมูลพระแก้ว ของเทศบาลต่าวเวียง อำเภอเชียงแสน ต่อเนื่องกัน 3 ปี และได้แสดงในงานพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อเมืองหนองในปี พ.ศ. 2555 ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 8 คน คือ

- นายศักดิ์ หะวัน
- นางสาวกิตติยา โยภาศ
- นางสาวณิรวิมล โยภาศ
- นางสาวพจนา กาหะ
- นางสาวสุตามาส โคนขงแสน
- นางสาวสิติภา มุลวงค์
- นางสาวพัชราภรณ์ วงศ์ป่วน
- นางสาวศิริลักษณ์ คำเขียว

ชุดการแสดงของกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ล้านนา รวมทั้งสิ้น 40 ชุดแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ตารางที่ 16 แสดงชุดการแสดงของกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ล้านนา

ชุดการฟ้อนประกอบเพลง		ชุดการฟ้อนบรรเลง	
กุหลาบเวียงพิงค์	เจ้าจันทร์หม่อม	ปีใหม่อ้านนา	ไม้
ล่องแม่ปิง	เสน่ห์เจียงฮาย	ล่องสะเปา	กายลาย
เอื้องแซะ	สยามนิรมิต	วิถีคนเมือง	สาวไหม
ลำปิงเจียงฮาย	สดุดีพระมิ่งขวัญ	นาตยูท	จุ่มสหลี
ไหว้สาแม่น้ำกก	วิถีคนเมือง	โคมทอง	ฟ้อนเงินเทวดา
ล้านนาไทย	ล่องสะเปา	ผาง	
คืนศรัทธา	ดอยตุง	เทียน	
750 ปีเชียงราย	เพลงพินเปียะ	รูป	
บารมีปกเกล้าชาวไทย	บ้านข้าเจ้า	จ้อง	
ปีใหม่อ้านนา	सानปอยหลวง	วี (พัด)	
อวยพรพุทธานุภาพ	หนึ่งในแดนสยาม	เล็บ	
ยินดีเจ้า		ขันดอก	

จากชุดการแสดงข้างต้นกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ฯ ได้ให้ข้อมูลว่า ชุดการแสดงที่ได้รับความนิยมมากที่สุด 3 ลำดับในแต่ประเภทคือ ชุดการฟ้อนประกอบเพลงที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ ฟ้อนลำเปิงเจียงฮาย รองลงมาคือฟ้อนล้านนาไทย และฟ้อนวิถีคนเมือง ตามลำดับ สำหรับชุดการฟ้อนบรรเลงที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ ฟ้อนวี (พัด) รองลงมาคือ ฟ้อนสาวไหม และฟ้อนจุ่มสลี ตามลำดับ

อย่างไรก็ตามกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ฯ ได้คิดค้นการแสดงการฟ้อน “วิถีคนเมืองหนอง” ขึ้นเพื่อใช้ในการแสดงสำหรับการท่องเที่ยว โดยมีแนวคิดหลักคือ การประยุกต์เอาวิถีชีวิตคนเมืองหนองในรอบปีมาสื่อสารผ่านท่าฟ้อนรำ โดยเริ่มจากฤดูฝน การแสดงเน้นการสื่อให้เห็นการเริ่มต้นชีวิตที่อาศัยสายน้ำเป็นเหมือนสายเลือดใหญ่ที่ก่อกำเนิดชีวิตคนเมืองหนองให้สามารถทำมาหากินปลูกข้าว หาปลาเก็บผักมาบริโภคอย่างอุดมสมบูรณ์ จากนั้นจึงเข้าสู่ฤดูการเก็บเกี่ยวที่เปี่ยมไปด้วยความสุขจากการได้ผลผลิตข้าว นำมาซึ่งการละเล่นต่างๆ มากมายทั้งที่เป็นการขอพระคุณธรรมชาติที่เกื้อกูลชีวิต และการละเล่น อื่น ๆ เพื่อความสนุกสนานสร้างความสามัคคีกลมเกลียวกันของกลุ่มคนเมืองหนอง ปิดท้ายด้วยฤดูแล้งที่เป็นการปรับตัวในยามที่ธรรมชาติขาดแคลน และพักฟ้อนเตรียมตัวรอการเริ่มต้นการผลิตเมื่อฤดูฝนมาถึงต่อเนื่องเป็นรอบปีต่อไป

2) วัดหมื่นพุทธเมตตาคุณาราม

วัดหมื่นพุทธเป็นวัดฝ่ายมหายาน มีพื้นที่ประมาณ 500 ไร่เศษ ประวัติการก่อสร้างได้กล่าวว่า วัดหมื่นพุทธเป็นวัดในสังกัดคณะสงฆ์จีนนิกายและเป็นวัดเดียวในเขตจังหวัดภาคเหนือ ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งวัด เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2540 ก่อสร้างโดยพระมหาคณาจารย์จีนธรรมสมาธิวัตร (ท่านเจ้าคุณเย็นเต็ก) โดยมีนามเดิมว่า นายวีระ โพธิชาญประเสริฐ ชาตภูมิ เกิดในตระกูลแซ่ตั้ง มณฑล กวางตุ้ง บิดานาย เกียด แซ่ตั้ง มารดานางตวน แซ่อึ้ง เชื้อชาติ จีน สัญชาติ ไทย เกิด พ.ศ. 2479 จังหวัด กาญจนบุรีบรรพชา-อุปสมบท วันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2500 ณ วัดโพธิ์เย็น อำเภอท่ามะกา จังหวัด กาญจนบุรี มูลเหตุของการสร้างวัด สืบเนื่องด้วยในเขตจังหวัดภาคเหนือยังไม่เคยปรากฏว่ามีวัดจีนนิกายมาก่อน ท่านเจ้าคุณเย็นเต็ก เจ้าคณะใหญ่สงฆ์จีนนิกายจึงได้ดำริหาทำเลที่เหมาะสมเพื่อสร้างวัดฝ่ายสงฆ์จีนนิกายขึ้นโดยได้เลือกชัยภูมิปัจจุบันเป็นที่ตั้ง เพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศลและประกอบพิธีทางศาสนาของสงฆ์จีนนิกายตลอดถึงเป็นที่ปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชนทั่วไป ในการนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดวัดหมื่นพุทธเมื่อ

3) พระเจ้าแสนแซ่ (วัดบ้านแม่ลัว)

จากการศึกษาเอกสารประชาสัมพันธ์ของวัดบ้านแม่ลัว ได้กล่าวถึง พระเจ้าแสนแซ่ไว้ว่า พระเจ้าแสนแซ่ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย สมัยเชียงแสน (สิงห์ 3) สร้างด้วยทองสัมฤทธิ์ หน้าตักกว้าง 97 เซนติเมตร ความสูงทั้งฐาน 123.50 เซนติเมตร มีหมุดจำนวนมากตอกยึดขึ้นส่วนต่าง ๆ ประกอบเป็นองค์พระ ซึ่งสันนิษฐานว่าคำว่า “แซ่” น่าจะหมายถึง “หมุด” จำนวนมากนี้เอง และยังเป็นหมุดที่ได้ลงอักขระคาถาอาคมต่าง ๆ ตามความเชื่อถือในการสร้างมาแต่ครั้งโบราณกาลอีกด้วย นอกจากนี้เอกสารยังได้กล่าวถึงหลักฐานที่เป็นคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในพื้นที่ว่า “เดิมทีได้มีศรัทธาสาธุชนร่วมกันสร้างสำนักสงฆ์แม่ลัวขึ้นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2344 โดยมีพระครูบา ลิน เป็นเจ้าอาวาสรูปแรก ต่อมาในปี พ.ศ. 2403 – 2428 มีเจ้าอาวาสนามว่าพระครูบา แสน ได้นำพุทธศาสนิกชนร่วมกันสร้างอุโบสถขึ้นหลังหนึ่งเป็นที่เรียบร้อยบริบูรณ์ขาดเพียงพระประธาน จึงร่วมกันเสาะหาพระพุทธรูปมาเป็นพระประธาน โดยมุ่งหน้าไปทางทิศเหนืออัน

เป็นบริเวณที่มีซากปรักหักพังของสิ่งปลูกสร้างโบราณซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเมืองโยนกนาคนคร ที่ล่มสลายไป การค้นหามาถึงบริเวณที่เรียกว่า วัดป่าสักทางเวียง อันเป็นวัดร้างได้พบพระพุทธรูปองค์หนึ่งมีสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ขาดเพียงเมาลีเท่านั้น จึงได้ให้ชายที่มีรูปร่างกำยำล่ำสันจำนวน 8 คน ทำเฉลี่ยจากไม้ไผ่ช่วยกันหาบเพื่อที่จะบรรทุกเกวียนและล่องแพไปตามแม่น้ำลาว แต่ปรากฏว่าไม่สามารถยักแบขนื้อพระพุทธรูปองค์นั้นได้แม้จะใช้ความพยายามก็ครั้งก็หนักก็ตาม เมื่อเป็นเช่นนั้น พระครูบา แสน จึงได้จัดทำขันดอก ดอกไม้ ธูปเทียน เพื่ออันเชิญพระพุทธรูปดังกล่าวสู่วัดบ้านแม่ลาว จากนั้นเป็นดังปาฏิหาริย์ ที่สามารถยักบองค์พระได้โดยใช้คนไม่ถึง 8 คนเสียด้วยซ้ำ จากนั้นจึงเริ่มเดินทางและก่อนที่จะพ้นบริเวณวัดร้างได้มีฝนตกลงมาโปรยปรายและตลอดเส้นทาง ก่อให้เกิดความชุ่มฉ่ำไปทั่วทุกหัวระแหง ประหนึ่งเป็นพุทธรูปมี อีกทั้งเทพบุตร เทพธิดา เทวาอารักษ์ พลอยปิติยินดีที่พระพุทธรูปองค์ดังกล่าวนี้ได้มาประดิษฐานยังสถานที่อันสมควรแก่การเคารพบูชา ซึ่งในเวลาต่อมาได้เรียกว่า พระเจ้าแสนแซ และในปี พ.ศ. 2500 คณะศรัทธาได้ร่วมกันบริจาคทุนทรัพย์เพื่อสมทบทุนสร้างพระเมรุมาศล้อมด้วยทองสัมฤทธิ์ประกอบเป็นองค์พระที่มีความสมบูรณ์ดังเดิมสืบมา”

5.3 รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน

หลังจากรวบรวมทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือกที่มีวิจัยได้จัดเวทีทบทวนทรัพยากรการท่องเที่ยวและวิเคราะห์ศักยภาพการเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้วยเทคนิค SWOT ร่วมกับผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้แทนประชาชนในเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก โดยจัดเวทีในวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2555 ณ ห้องมณีไตรรงค์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย มีผู้เข้าร่วมเวทีจำนวน 22 คน ผลการวิเคราะห์ศักยภาพ (SWOT) มีดังนี้

จุดแข็ง (Strengths)

(1) “เวียงหนองหล่ม” เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่มีพื้นที่ประมาณ 20,000 ไร่ ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติรอกการประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำโลก (Ramsar site) และเป็นพื้นที่ 1 ใน 9 แห่งสำหรับการอนุรักษ์นกอพยพและใช้เป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของนกอพยพอย่างยั่งยืนในเส้นทางการบินเอเชียตะวันออก – ออสเตรเลีย ตามของมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2553

(2) “เวียงหนองหล่ม” เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีลักษณะพิเศษคือมีแหล่งโบราณคดีมากกว่า 77 แหล่ง อีกทั้งยังพบโบราณวัตถุจำนวนมาก โดยพบ “มูยา” มากที่สุดกระจายอยู่ทั่วพื้นที่เวียงหนองหล่ม นอกจากนี้ยังมี พงศาวดารโยนกนครที่กล่าวถึงพื้นที่บริเวณที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มและพื้นที่ใกล้เคียงเคยเป็นที่ตั้งเมืองโยนกนครอาณาจักรโบราณก่อนการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงรายซึ่งเรื่องราวดังกล่าวถูกรวบรวมไว้ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองหล่ม โรงเรียนจันจว้าวิทยาคม

(3) “เวียงหนองหล่ม” เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีโครงสร้างพื้นฐานประกอบด้วยน้ำ บึง และป่าอันที่ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพจำนวนมากได้แก่ ชนิดพืชอย่างน้อย 214 ชนิด ปลาอย่างน้อย 23 ชนิด นกอย่างน้อย 78 ชนิด สัตว์อื่น ๆ อีกหลายชนิด รวมทั้งเป็นแหล่งเลี้ยงควายแบบฝูงหรือปางควายที่ใหญ่ที่สุดใน

จังหวัดเชียงรายและมีจำนวนควายประมาณ 1,000 ตัว คิดเป็นกว่าร้อยละ 10 ของจำนวนควายในพื้นที่ภาคเหนือ

(4) “เวียงหนองล่อง” เป็นแหล่งสังสมภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพมายาวนานกว่า 200 ปี เช่น การทำค้ายไซ การใส่ไซบอย การแทงปลาไหล การหาน้ำผึ้ง เป็นต้น

(5) มีคันดินเก็บน้ำที่สามารถใช้เป็นเส้นทางเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่เวียงหนองล่อง

(6) “เวียงหนองล่อง” เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยประชาชนส่วนใหญ่เป็น (ก)ชาวยองที่มีบรรพบุรุษเป็นชาวยองซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากเมืองยองแล้วย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่รอบพื้นที่เวียงหนองล่อง รองลงมาเป็น(ข)ประชาชนพื้นเมืองที่อพยพมาจากเชียงใหม่ (ค)ชาวลื้อที่อพยพมาจากเมืองสิบสองป็นนา (ง)ชาวไทยอีสาน(ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) และ(จ)ชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่าตามลำดับ

(7) “เวียงหนองล่อง” มีศาสนสถานที่สำคัญหลายแห่ง ได้แก่ (1)วัดดอยกู่แก้วซึ่งเป็นวัดประจำอำเภอ แม่จัน ดังคำขวัญ “พระธาตุดอยกู่แก้วคู่บ้าน แม่น้ำจันคู่เมือง ลันจี่หวานลือเลื่อง รุ่งเรืองวัฒนธรรม” นอกจากนี้ยังมี(2)วัดป่าหมากหน่อซึ่งมีที่ตั้งมีลักษณะเป็นเกาะและมีความเชื่อว่าเป็นเกาะแม่ข่ายตามพงศาวดารโยนกนคร (3)วัดแม่ลัวซึ่งเป็นวัดที่มีพระเจ้าแสนแซซึ่งเป็นพระพุทธรูปโบราณที่ประชาชนเชื่อว่าสร้างขึ้นในสมัยโยนกนคร

(8) “เวียงหนองล่อง” ตั้งอยู่ใกล้กับอำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ ซึ่งเป็นประตูสู่ประเทศพม่า ลาว รวมทั้งเชื่อมโยงไปสู่ประเทศจีนทำให้มีการเส้นทางคมนาคมหลายสายผ่านพื้นที่ “เวียงหนองล่อง” ในการนี้หากเปิดเสรีอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 “เวียงหนองล่อง” จะเป็นพื้นที่ที่เกิดการลงทุนทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นตามไปด้วย

(9) “เวียงหนองล่อง” เขตตำบลท่าข้าวเปลือกมีกลุ่มเยาวชนที่มีความสามารถด้านนาฏศิลป์ ซึ่งได้คิดค้นชุดการแสดง “คนเมืองหนอง” เป็นกิจกรรมดึงดูดให้เกิดความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวได้

จุดอ่อน (Weakness)

(1) ขาดการวางแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและจริงจังจากหน่วยงานในท้องถิ่น โดยเฉพาะการพัฒนาจุดดึงดูดด้านการท่องเที่ยว การบริหารจัดการดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมถึงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและพัฒนาศักยภาพของประชาชนในท้องถิ่นด้านการรองรับการท่องเที่ยว เป็นต้น

(2) ประชาชนในท้องถิ่นขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวที่มุ่งใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือพัฒนาท้องถิ่นมากกว่าการมีรายได้จากการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว

(3) ขาดกลุ่มจัดการท่องเที่ยวที่สามารถสื่อสารภาษาต่างประเทศได้ โดยเฉพาะภาษาจีน ภาษาอังกฤษ และภาษาอื่น ๆ ในกลุ่มประเทศอาเซียน

(4) ขาดการสื่อความหมายถึงความสำคัญของการเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ แหล่งโบราณคดี ส่งผลให้ประชาชนต่างแย่งชิงใช้ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพและทำลายแหล่งโบราณคดีจนเสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่อง

(5) ขาดการเชื่อมโยงวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ รอบพื้นที่เวียงหนองล่องเพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย

โอกาส (Opportunity)

(1) การเปิดเสรีในกลุ่มประเทศในประชาคมอาเซียนมีแนวโน้มว่าจะเกิดการขยายตัวด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวรวมถึงการเปิดใช้เส้นทาง R3A และ R3B จะมีส่วนทำให้เกิดการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศในกลุ่มประชาคมอาเซียนมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้นักท่องเที่ยวเดินทางมายังจังหวัดเชียงรายเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย

(2) รัฐบาลให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเป็นวาระแห่งชาติ โดยกำหนดวิสัยทัศน์ให้ “ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ มีขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวในระดับโลก สามารถสร้างรายได้และกระจายรายได้โดยคำนึงถึงความเป็นธรรม สมดุล และยั่งยืน” และให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้านการท่องเที่ยว โดยกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)

(3) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยคาดหวังให้จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดต้นแบบการท่องเที่ยวรับ AEC เพราะเชียงรายมีจุดเชื่อมโยงกับ สิบสองปันนา ผังโขง พม่า ดังนั้นต้องผลักดันสายการบินต่างประเทศให้บินตรงมาเชียงรายให้มากขึ้น อาทิ สิงคโปร์ อินโดนีเซีย (นายสรเสรีญ์ เจริญชัย รองผู้ว่าการด้านตลาดเอเชียและแปซิฟิกใต้ ททท., 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2555)

(4) การขยายตัวของนักท่องเที่ยวและกลุ่มธุรกิจชาวจีนผ่านท่าเรือเชียงแสน รวมทั้งรัฐบาลจีนได้เข้ามาเช่าที่ดินกว่า 60,000 ไร่ของรัฐบาล สปป.ลาว บริเวณ “เกาะดอนขาว” บ้านต้นผึ้ง เมืองห้วยทราย (ใกล้กับสามเหลี่ยมทองคำ) เพื่อพัฒนาเป็น “เอนเตอร์เทนเมนต์ คลอมเพล็กซ์” ขนาดใหญ่ ประกอบด้วย โรงแรม บ่อนคาสิโน และสถานบันเทิง รองรับนักท่องเที่ยวที่ เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากในปัจจุบันและมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นหลังการประกาศใช้ ถนน R3A และประชาคมอาเซียนอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2558

อุปสรรค (Threat)

(1) วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง โรคระบาด ภัยพิบัติและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวชะลอหรือยกเลิกการเดินทางท่องเที่ยวในประเทศไทย

(2) ธุรกิจการท่องเที่ยวมีการแข่งขันสูง ส่งผลให้เกิดรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เน้นปริมาณ นักท่องเที่ยวจำนวนมากแต่คุณภาพต่ำ กล่าวคือ นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวไม่นาน และใช้จ่ายในระหว่างการท่องเที่ยวน้อย

(3) ประเทศเพื่อนบ้านในกลุ่มประชาคมอาเซียนต่างมุ่งใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะในประเทศพม่า และลาว ซึ่งมีฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย รวมทั้งที่ผ่านมาเป็นประเทศปิด เมื่อเปิดตัวผ่านประชาคมอาเซียนจึงเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยว

จากผลการวิเคราะห์ SWOT ดังกล่าวข้างต้น ทีมวิจัยได้นำศักยภาพด้าน จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค มาประกอบเป็นการท่องเที่ยวเชิงรุก (พิจารณาใช้จุดแข็งร่วมกับโอกาส) การท่องเที่ยวเชิงรับ (ใช้จุดแข็งเพื่อป้องกันอุปสรรค) การท่องเที่ยวเชิงรอจังหวะ (นำจุดแข็งมาใช้แก้ไขจุดอ่อน) รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (ใช้จุดแข็งมาสร้างสรรค์เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว) ดังต่อไปนี้

5.3.1 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงรุกในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

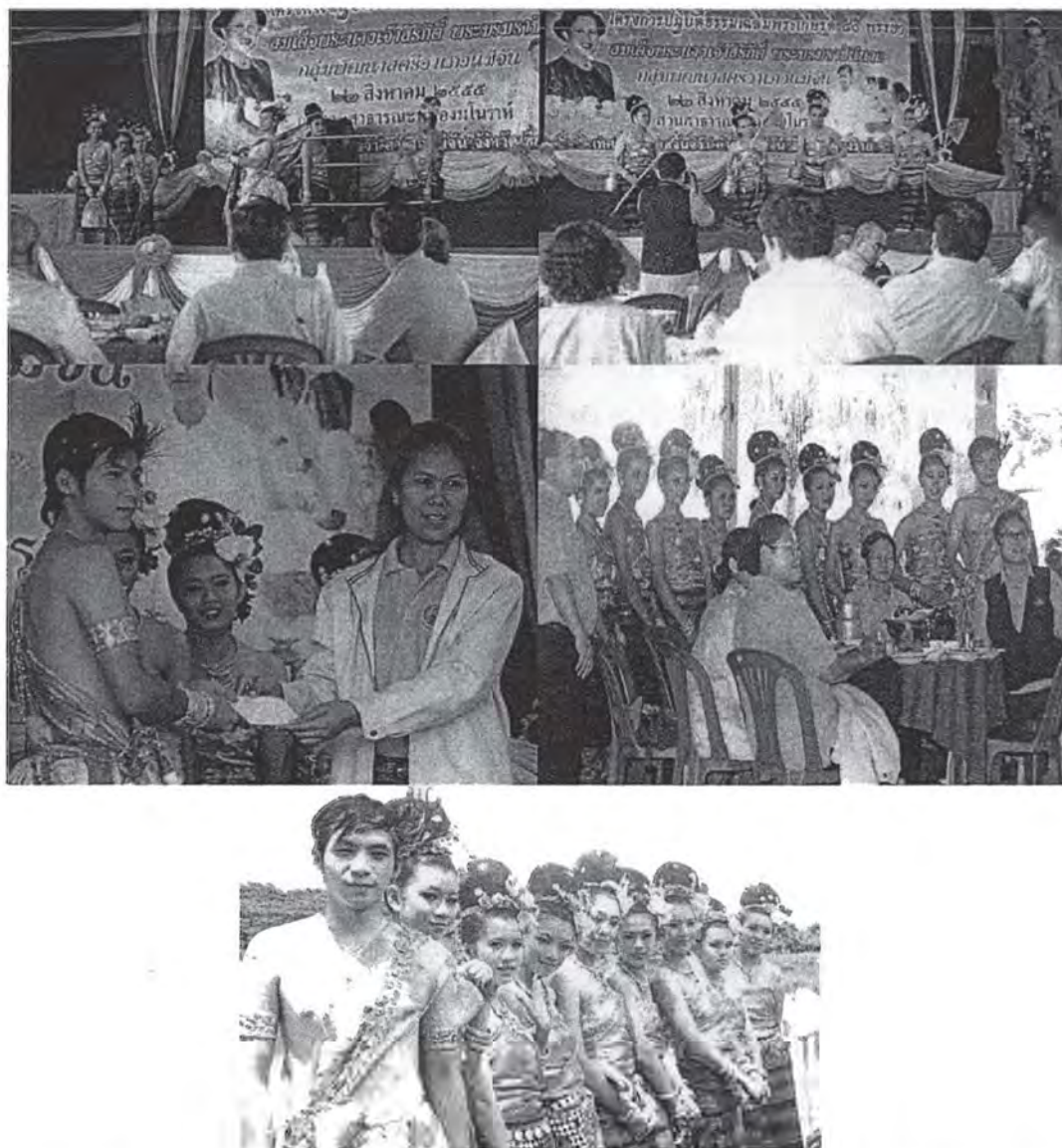
จากศักยภาพด้านจุดแข็งซึ่งมีความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งหากนำมาพิจารณา ร่วมกับโอกาสด้านการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงกับชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่มียุทธศาสตร์ที่กำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงรุก หรือมุ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวตามลำดับดังนี้

1) กิจกรรมการแสดงประเพณีและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งใช้การแสดง “วิถีคนเมืองหนอง” ซึ่งเป็นจุดแข็งของกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ล้านนาตำบลท่าข้าวเปลือกที่มีความงดงามน่าประทับใจ ร่วมกับการเล่าเรื่องราวการตั้งถิ่นฐานและองค์ความรู้ของ “คนเมืองหนอง” ด้วยพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่อง พร้อมการชมทิวทัศน์พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องจากบริเวณวัดหมื่นพุทธ และกราบนมัสการพร้อมกับชื่นชมพระเจ้าแสนแซ่ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นศิลปะการสร้างพระพุทธรูปในสมัยโยนกนครที่ค้นพบแล้วนำมาประดิษฐานไว้ที่วัดบ้านแม่แล้ว กิจกรรมการท่องเที่ยวนี้สามารถจัดการท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปีโดยมีสถานที่/แหล่งท่องเที่ยว/ทรัพยากรการท่องเที่ยวประกอบด้วย

- 1) พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่อง
- 2) ชมการแสดงวิถีคนเมืองหนองของกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ตำบลท่าข้าวเปลือก
- 3) พระเจ้าแสนแซ่ (วัดบ้านแม่แล้ว)
- 4) วัดหมื่นพุทธเมตตาคุณาราม เป็นต้น

กรณีศึกษาการท่องเที่ยวจัดการแสดง “วิถีคนเมืองหนอง” ของกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ล้านนาตำบลท่าข้าวเปลือกเพื่อต้อนรับที่ปรึกษารัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรม และวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย ในวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2555 ณ ห้องประชุมสวนเฉลิมพระเกียรติหนองมโนราห์ ตำบลจันจว้าใต้ ซึ่งภายหลังการแสดงกลุ่มเยาวชนได้รับการชื่นชมจากวัฒนธรรมจังหวัดเชียงรายว่าเป็นการแสดงที่มีความสวยงาม อีกทั้งยังถ่ายทอดวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้เข้าใจได้เป็นอย่างดี นับได้ว่ามีเสน่ห์และสร้างความประทับใจให้กับคณะมาและได้รับชมในครั้งนี้ และเป็นกิจกรรมที่ยกระดับเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวได้ นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนฯ ยังได้รับการถ่ายภาพเป็นที่ระลึกกับคณะของวัฒนธรรมจังหวัดที่เดินทางมาในครั้งนี้พร้อมทั้งชื่นชมและให้กำลังใจในการรักษาความงามของศิลปะ การแสดง ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่งดงามให้คงอยู่สืบไป

ภาพที่ 10 แสดงประมวลผลงานกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ล้านนาตำบลท่าข้าวเปลือกในการแสดงชุด “วิถีคนเมืองหนอง” ต้อนรับคณะที่ปรึกษารัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรม และวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย

2) กิจกรรมการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท

เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตการประกอบอาชีพของคนเมืองหนอง ซึ่งยังพบการเลี้ยงควาย จับสัตว์น้ำ และของป่าในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง โดยใช้เส้นทางศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ดำเนินการแก้มลิงชุมชนบ้านป่าสักหลวงหมู่ที่ 1 ตำบลจันจว้าใต้ ซึ่งสามารถจัดการท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี โดยมีสถานที่/แหล่งท่องเที่ยว/ทรัพยากรการท่องเที่ยวประกอบด้วย

- 1) พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่อง
- 2) ปางควายบ้านป่าสักหลวง/บ้านต้นยาง/บ้านห้วยน้ำราก/บ้านแม่หะ (ตามความสมัครใจของนักท่องเที่ยว)

3) แหล่งเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพ และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น “เวียงหนองล่อง” เขตชุมชนบ้านป่าสักหลวง ตำบลจันจว้าใต้

กรณีศึกษาการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท ได้มีกลุ่มเยาวชนจากโรงเรียน สามัคคีวิทยาคม จำนวน 5 คน ประกอบด้วย

ตารางที่ 21 แสดงรายชื่อกลุ่มเยาวชนที่เดินทางเข้ามาศึกษาวิถีชีวิตคนเมืองหนองและเรียนรู้ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

ลำดับที่	ชื่อ - สกุล	ที่อยู่
1	นางสาวสุพิชา บุญเสรี	839/5-6 ต.รอบเวียง อ.เมือง จ.เชียงราย
2	นายไมตรี ยาดี	198/1 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
3	นางสาวธัญชา กองคำ	81/1 ต.เวียง อ.เมือง จ.เชียงราย
4	นางสาวณัฏฐนิชา กุลดี	4/8 ต.สันทราย อ.เมือง จ.เชียงราย
5	นางสาวพิมพ์วิมล รวีพรนันท์	287 ม. 5 ต.ท่าสุด อ.เมือง จ.เชียงราย

กลุ่มเยาวชนทั้ง 5 คน ได้เข้ามาท่องเที่ยวศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบการจัดทำโครงการการทำงานที่ทางชีวภาพของโรงเรียนสามัคคีวิทยาคมในวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2555 ซึ่งทีมวิจัยได้จัดกิจกรรมในลักษณะการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบทตามลำดับดังนี้

1) เริ่มต้นกิจกรรมโดยใช้พิธีภักดิ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่องการให้ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ชุ่มน้ำ ประวัติศาสตร์และการเปลี่ยนแปลงรวมถึงวิถีชีวิตของประชาชนรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

2) นมัสการพระธาตุดอยกู่แก้ว และชมวิวพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องบริเวณจุดชมวิวดพระธาตุดอยกู่แก้ว

3) ชมวิถีชีวิตกลุ่มเลี้ยงควายในปางควายบ้านป่าสักหลวง

4) เดินเท้าศึกษาวิถีชีวิตคนเมืองหนองและความหลากหลายทางชีวภาพจากปางควายบ้านป่าสักหลวง - เส้นทางศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง (คันดินเก็บน้ำ) เขตชุมชนบ้านป่าสักหลวง ตำบลจันจว้าใต้

5) เดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

ประมวลภาพการทดลองจัดกิจกรรมเรียนรู้วิถีชีวิตคนเมืองหนอง

ภาพที่ 11 แสดงการใช้พิธีภักดิ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่องเป็นแหล่งข้อมูลด้านวิถีชีวิตและข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

ภาพที่ 12 การใช้เส้นทางเดินเท้า(คันดินเก็บน้ำ) สำหรับจัดกิจกรรมเรียนรู้วิถีชีวิตและความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

ภาพที่ 13 แสดงความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

3) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง

จากการสำรวจพื้นที่ของกลุ่มยุววิจัยโรงเรียนจันจว้าวิทยาคมพบว่าพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวประเภทกีฬา โดยเฉพาะการปั่นจักรยานแบบกึ่งวิบากบนเส้นทางรอบหนองน้ำตั้งแต่บริเวณปางควายบ้านป่าสักหลวงลัดเลาะขอบหนองไปยังปางควายบ้านต้นยาง วัดป่าหมากหน่อ ปางควายบ้านห้วยน้ำราก หนองหลวงบ้านแม่ลัว วัดพระเจ้า แสนแซ่(บ้านแม่ลัว) วัดหมื่นพุทธา ปางควายบ้านแม่ทะ วัดพระธาตุดอยกู่แก้ว แล้วมาจบการแข่งขันที่บริเวณหนองมโนราห์ เป็นต้น ซึ่งสถานที่ที่กล่าวมามีลักษณะเป็นเส้นทางเป็นวงกลมรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ใช้ระยะเวลาการแข่งขันได้ทั้งวันหรือเริ่มแข่งขันในเวลาเช้า แล้วจบการแข่งขันในช่วงเย็นซึ่งในพิธีมอบรางวัลยังสามารถจัดเลี้ยงอาหารพื้นถิ่นและชมการแสดงศิลปวัฒนธรรมคนเมืองหนอง รวมถึงการพักผ่อนในพื้นที่ได้อีกด้วย ในการนี้ทีมวิจัยฯ ได้ประสานความร่วมมือไปยังกลุ่มนักปั่นจักรยานอำเภอแม่จัน ซึ่งได้รับการตอบรับและให้ความสนใจกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกีฬาด้วยการปั่นจักรยานรอบเวียงหนองล่อง ซึ่งจะได้นัดหมายและดำเนินการสำรวจพื้นที่กำหนดเส้นทางจัดการแข่งขันร่วมกันทั้งทีมวิจัยฯ กลุ่มนักปั่นจักรยานและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในลำดับต่อไป

ภาพที่ 14 แสดงการท่องเที่ยวเชิงกีฬาบริเวณปางควายบ้านห้วยน้ำราก

5.3.2 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงตั้งรับในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

จากศักยภาพด้านจุดแข็งซึ่งมีความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งหากนำมาพิจารณา ร่วมกับอุปสรรคด้านการท่องเที่ยวทั้งในด้านการแข่งขันและโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เวลาท่องเที่ยวในพื้นที่ ไม่นานซึ่งเกิดขึ้นกับแหล่งท่องเที่ยวทั่วไปนั้น ทีมวิจัยได้กำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ดังนี้

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ผสมการการแสดงแสงสีเสียง

“เวียงโยนกนคร”

เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการบอกเล่าประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการเป็น อาณาจักรโบราณที่เรียกว่า “โยนกนคร” ก่อนจะล่มสลายเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง จากนั้นจึงมีประชาชน กลุ่มชาติพันธุ์ชาวยอง ลื้อ ชาวอีสาน และชาวอาข่า อพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันมานาน กว่า 200 ปี พร้อมกับยังพบแหล่งโบราณคดีที่มีอายุเก่าแก่ เป็นหลักฐานที่ทำให้ประชาชนเหล่านี้เชื่อว่า พื้นที่ ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องแห่งนี้เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรโบราณดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

การแสดงแสงสีเสียง “เวียงโยนกนคร” เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่ใช้ฐานทรัพยากรที่เป็น จุดแข็งในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์อาณาจักรโบราณโยนกนคร การแสดง นาฏศิลป์ของกลุ่มเยาชนชุดวิถีคนเมืองหนอง ศาสนสถาน ตลอดจนความหลากหลายทางชาติพันธุ์กลุ่มชาว ยอง ลื้อ อีสาน และอาข่า ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง นอกจากนี้ยังสามารถจัดกิจกรรมการ แสดงแสงสีเสียงพร้อมกับการจัดเลี้ยงขันโตกอาหารสุขภาพหรืออาหารพื้นถิ่นของกลุ่มสตรีแม่บ้านได้อย่าง เหมาะสม ซึ่งการดำเนินการจัดขึ้นนั้นต้องใช้งบประมาณระหว่าง 200,000 – 300,000 บาท งบประมาณ ดังกล่าวอาจใช้การระดมทุนจากการขายบัตรขันโตก ร่วมกับการหาผู้สนับสนุนจากห้างร้าน สถานประกอบการ สินค้าและบริการ ตลอดจนการดำเนินกิจกรรม CSR ของบริษัทขนาดใหญ่ เป็นต้น

สำหรับการการแสดงแสงสีเสียงหากสามารถดำเนินการจัดขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง โดยจัดอยู่ในช่วงระหว่างเดือนธันวาคม – มกราคม ซึ่งตรงกับการจัดงานมหกรรมไม้ดอกฯ ของจังหวัดเชียงราย

จะเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ช่วยเพิ่มความหลากหลายทางการท่องเที่ยวให้กับจังหวัดเชียงราย และเป็นกลไกที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการบ้านพักแบบโฮมสเตย์ ของที่ระลึก และสินค้าของฝากในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องต่อไป

5.3.3 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงร่องจันทะในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

จากศักยภาพด้านจุดแข็งซึ่งมีความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งหากนำมาพิจารณา ร่วมกับจุดอ่อนของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากนัก อีกทั้งพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องต้องได้รับการประกาศกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์อย่างชัดเจน (Zoning) เช่น พื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่อนุรักษ์เข้มข้น(ห้ามจับ/ล่าโดยเด็ดขาด) พื้นที่ปรับปรุง/บำรุงรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ และพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์ (จับสัตว์น้ำ หาของป่า และเลี้ยงสัตว์) ซึ่งหากจัดการพื้นที่และสร้างความเข้าใจร่วมกับประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้ ตลอดจนมีรูปธรรมในการบริหารจัดการพื้นที่ เช่น การอนุรักษ์นกหายาก พื้นที่เก็บกักน้ำ พื้นที่ปลูกป่าอัน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้จะเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเรียนรู้ และพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องจะเปรียบเสมือน “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” ประกอบด้วยจุดเรียนรู้ต่าง ๆ อาทิ

-จุดเรียนรู้ระบบน้ำ ปังและป่าอัน ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของเวียงหนองล่อง

-จุดเรียนรู้วิถีคนเมืองหนอง เป็นแหล่งทำมาหากินของประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องซึ่งมีภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน เช่นการทำค้ายไซ การใส่คัมกั้ง ต้มปลาไหล เป็นต้น

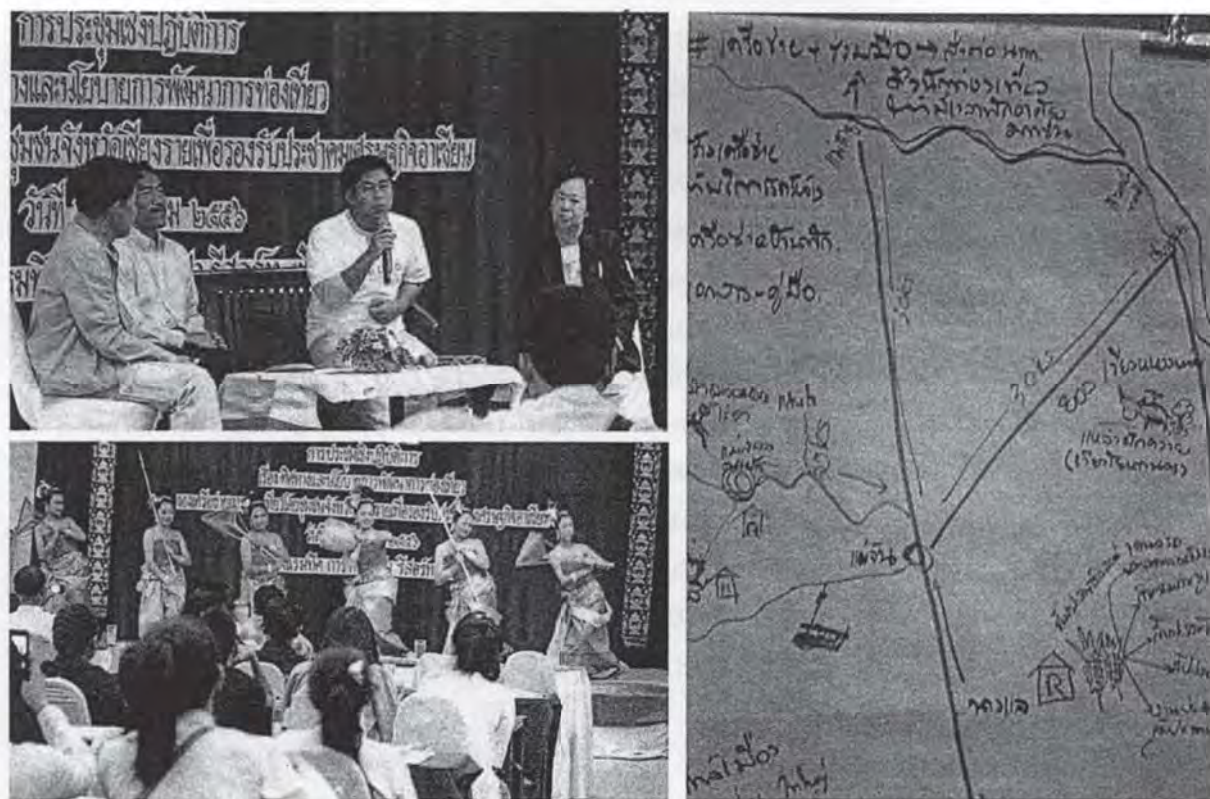
- จุดเรียนรู้การเลี้ยงควาย สืบเนื่องจาก เวียงหนองล่อง เป็นพื้นที่ราบลุ่มกว้างใหญ่มีเนื้อที่รวม กว่า 20,000 ไร่ มีทุ่งหญ้าและหนองน้ำธรรมชาติหลายแห่งนับได้ว่าเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเลี้ยงควายมายาวนานตั้งแต่สมัยโบราณที่มีพ่อค้าวัวต่าง ควายต่าง ชาวล้านนาที่เดินทางผ่านมาและพักเลี้ยงควายในบริเวณนี้ก่อนจะเดินทางไปค้าขายกับหัวเมืองต่าง ๆ ในแถบสิบสองปันนา เป็นต้น

5.4 แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบล จันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

5.4.1 การสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงราย

สำหรับแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องนั้นทีมวิจัยฯ ได้ให้ความสำคัญกับเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับแหล่งท่องเที่ยวชุมชนอื่น ๆ เพื่อเป็นเครือข่ายส่งต่อนักท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว สร้างความหลากหลายทางการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีเวลาพักอาศัยในจังหวัดเชียงรายเพิ่มมากขึ้น ในการนี้ได้เข้าร่วมประชุมกับเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงราย ในวันที่ 20 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2556 ณ โรงแรม ทีคาร์เด็น รีสอร์ท ซึ่งได้ร่วมทบทวนสถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องร่วมกับแหล่งท่องเที่ยวชุมชนพื้นที่อื่น ๆ ในจังหวัดเชียงราย จำนวน 18 ชุมชน สาระสำคัญสรุปได้ว่า จังหวัดเชียงรายเป็นเป้าหมายสำคัญของการเดินทางท่องเที่ยวต่อการเปิดประชาคมอาเซียน ซึ่งย่อมส่งผลกระทบทั้งในด้านบวกที่จะก่อให้เกิดการกระจายรายได้ เกิดอาชีพใหม่ เป็นต้น แต่อีกด้านหนึ่งผลกระทบทางลบโดยเฉพาะความต้องการที่ดินของนายทุน ก่อให้เกิดการขายที่ดินของ

ประชาชน กาเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็ว ตามลำดับ ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อมให้กับประชาชน สร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนในเชิงสร้างสรรค์ในเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งในด้านแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ศิลปะ วิถีชีวิต องค์กรความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของกลุ่มคนต่าง ๆ โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็นโซนต่าง ๆ ประกอบด้วย 1) โซนเวียงป่าเป้า วาวี คอยช้าง 2) โซนแม่ยาว 3) โซนแม่สลอง แม่สาย แม่จัน 4) โซนภูชี้ฟ้า และ 5) โซนริมโขง ในการนี้เยาวชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้แสดงชุด “วิถีคนเมืองหนอง” เป็นกรณีศึกษาในการนำวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องในแต่ละรอบปีมาผสมผสานกับทักษะทางนาฏศิลป์ของกลุ่มเยาวชน ออกแบบเป็นการแสดงที่สื่อสารเรื่องราวการดำเนินชีวิตในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ประกอบด้วย การเลี้ยงควาย การหาปลา การทำนาปลูกข้าว เก็บเกี่ยว ผลผลิต และการละเล่นต่าง ๆ ในแต่ละปี การแสดงดังกล่าวได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี รวมทั้งในการปฏิบัติการสร้างสรรค์การท่องเที่ยวผู้แทนกลุ่มปางควาย กลุ่มแม่บ้านและเยาวชน ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนา ปางควายให้เป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์นำร่องในกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนริมโขง ประกอบด้วย อำเภอเชียงแสน พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง และอำเภอเชียงของ ตามลำดับ

ภาพที่ 15 แสดงการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงรายของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

5.4.2 การสร้างข้อตกลงร่วมกันในพื้นที่

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ทีมวิจัยฯ ได้ใช้กิจกรรมการวิจัย ทั้งการจัดเวทีระดมชุมชน การสนทนากลุ่มย่อย การปฏิบัติการทดลองการท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวโดยฐานทุนทรัพยากรของชุมชนและเปิดพื้นที่ให้ประชาชนที่สนใจเข้าร่วมแสดงออกทั้งในเชิงความคิดเห็น การลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ตลอดจนการค้นหาข้อสรุปร่วมกันระหว่างตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่ม/องค์กรในชุมชน รวมทั้งองค์การพัฒนาเอกชนในพื้นที่ต่อกรณีการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่ควรมีทิศทางที่เห็นภาพชัดเจนตรงกัน ซึ่งจากการดำเนินการวิจัยแม้จะประสบกับปัญหาทั้งข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในชุมชนอันเนื่องมาจากรูปแบบการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน กรณีการจัดสรรที่ทำกินในเขตตำบลท่าข้าวเปลือก กับการใช้ประโยชน์จากการเลี้ยงสัตว์ จับสัตว์น้ำและหาของป่าในพื้นที่ตำบลจันจว้าและจันจว้าใต้ รวมทั้งการที่ยังไม่สามารถหาข้อสรุปที่ชัดเจนเรื่องแนวเขตระหว่างตำบลในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง นำไปสู่กรณีข้อพิพาทการบุกรุกแนวเขต ตลอดจนผลประโยชน์ทับซ้อนทางการเมืองทั้งในระดับชาติและนักการเมืองท้องถิ่นต่อโครงการพัฒนาในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เป็นต้น สิ่งทีกล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นอุปสรรค แรงเสียดทานที่ทีมวิจัยฯ ไม่สามารถดำเนินการทำความเข้าใจ และสร้างการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นให้ประชาชนรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการท่องเที่ยว และสร้างกติกาที่เป็นข้อกำหนด หรือแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวร่วมกันได้

อย่างไรก็ตาม ทีมวิจัยฯ ได้พบว่า ข้าราชการประจำของเทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก ประกอบด้วย ปลัดเทศบาล เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน และเจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผนฯ รวมทั้งกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มเยาวชน ได้ให้ความสำคัญและเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลท่าข้าวเปลือกอย่างต่อเนื่อง ส่วนของเทศบาลตำบลจันจว้ามีผู้แทนจากกลุ่มสมาคมคีปวงควายเข้าร่วมกิจกรรมวิจัยมาโดยตลอดด้วยเช่นกัน ทั้งนี้จากการหารือแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้ข้อสรุปร่วมกันว่า ควรดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องให้เป็นเครื่องมือที่จะชักชวนให้ประชาชนที่ขัดแย้งกันอยู่เริ่มหันหน้าเข้ามาหากัน ซึ่งเป็นทางออกที่ดีอีกทางหนึ่ง ในขณะที่แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวนั้น ควรขยายความร่วมมือไปยังกลุ่มชุมชนพื้นที่ชุ่มน้ำหนองบงคาย ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กัน และมีพื้นที่ใกล้เคียงกับอำเภอเชียงแสน จากนั้นจึงเชื่อมโยงเข้าเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวพันกันจากอำเภอเชียงแสน หนองบงคายและเวียงหนองล่อง ดังนั้นทีมวิจัยฯ จึงได้ประสานเชื่อมโยงความร่วมมือกับโรงเรียนขาวนา กลุ่มเพื่อนกทะเลสาบเชียงแสน และเจ้าหน้าที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองบงคาย หารือร่วมกับเทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก กลุ่มสมาคมคีปวงควาย เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำทั้ง 2 แห่งร่วมกัน ดังนี้

1) รูปแบบการท่องเที่ยว

ควรเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บนฐานทุนทางทรัพยากร/ประเพณี ของชุมชน เช่น นวศิริตำบลท่าข้าวเปลือก ทรัพยากรการท่องเที่ยวตามผลกาวิจัยเพื่อท้องถิ่น ตลอดจนมีข้อเสนอให้มีการเชื่อมโยงกับกลุ่มโรงเรียนขาวนา และอำเภอเชียงแสน ตามลำดับ

2) เจ้าภาพหลัก/ผู้ขับเคลื่อน

หน่วยงานที่ควรมีส่วนเป็นเจ้าภาพหลักในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำทั้ง 2 แห่ง ได้แก่ (1) กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนรอบพื้นที่ชุ่มน้ำ เช่น กลุ่มพัฒนาสตรี กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มเพื่อนกทะเลสาบ เป็นต้น ประกับ (2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ทั้ง 3 แห่ง คือ เทศบาลตำบลจันจว้า เทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก และเทศบาลตำบลโยนก พร้อมกันนี้ (3) หน่วยงานที่มีส่วนในการหนุนเสริมการขับเคลื่อนได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงราย สำนักท่องเที่ยว และกีฬาจังหวัดเชียงราย เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองบงคาย เป็นต้น

3) เป้าหมาย

ขับเคลื่อนให้เวียงหนองล่อง-หนองบงคาย เป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ของจังหวัด
เชียงราย

4) กิจกรรมการขับเคลื่อน

(1) การประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
เช่น

- การอัญเชิญ (เดือนกุมภาพันธ์)
- การบวงสรวงเจ้าผู้ครองเมืองหนองล่อง (ทุกวันที่ 6 เมษายน)
- เทศกาลดูนกน้ำ (เดือนตุลาคม – กุมภาพันธ์) เป็นต้น

(2) ช่องทางการประชาสัมพันธ์

- วิทยุชุมชน
- Website
- การจัดนิทรรศการ
- เอกสารประชาสัมพันธ์ แผ่นพับ โปสเตอร์

(3) การสร้างเครือข่าย ระหว่างอปท. ผู้ประกอบการโรงแรม ที่พัก
ไกด์นำเที่ยว บริษัทนำเที่ยว เป็นต้น

(4) โปรแกรมการท่องเที่ยวทั้งแบบไป – กลับ และพักค้างคืน
อย่างน้อย 1 คืน

(5) สร้างตราสัญลักษณ์ ของฝากที่ระลึกของแหล่งท่องเที่ยว

(6) การเตรียมความด้านภาษา

5.4.3 โครงสร้างการบริหารการท่องเที่ยว

ในระหว่างการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ทีมวิจัยฯ พบว่า หน่วยงานในท้องถิ่นหรือเทศบาลทั้ง ตำบลจันจว้าได้และตำบลท่าข้าวเปลือกต่างให้ความสำคัญกับการส่งเสริมให้เกิดกลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว โดยเฉพาะเทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก ที่พบว่าปลัดเทศบาลและเจ้าพนักงานพัฒนาชุมชนมีแนวคิดในการผลักดันให้เกิด “คณะกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวเทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก” นอกจากนี้ยังรวมไปถึงโรงเรียนจันจว้าวิทยาคม ที่มอบหมายให้มีครูและนักเรียนในกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศูนย์จันจว้าศึกษา ทำหน้าที่ดูแลและให้บริการที่พักแบบบ้านดินหรือ “จันจว้าเลคควีรียอร์ส” ในขณะที่กลุ่มประชาชนนั้น พบกลุ่มประชาชนนำเที่ยวดูนก นำโดย นายสุรพล เครือสุวรรณ ผู้ใหญ่บ้านและประชาชนในชุมชนบ้านห้วยน้ำราก หมู่ 9 กลุ่มจัดการท่องเที่ยวปางควาย นำโดยนายดุสิต จิตสุข และปางควายบ้านห้วยน้ำราก ตลอดจนกลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มให้บริการรถนำเที่ยว เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ทีมวิจัยฯ จะจัดให้เกิดการสนทนากลุ่มเพื่อหาแนวทางในการผลักดันให้เกิดกลุ่มองค์กรด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวร่วมกันทั้ง 3 ตำบล แต่ผลการดำเนินการยังไม่ประสบ

ผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องมาจากกรณีพิพาทแนวเขตระหว่างเทศบาลตำบลจันจว้าและตำบลท่าข้าวเปลือก ส่งผลให้แนวคิดด้านการท่องเที่ยวกลายเป็นแนวคิดที่ต่างคนต่างทำ แม้ทีมวิจัยฯ จะได้จัดปฏิบัติการเรียนรู้ร่วมกันของประชาชนระหว่างตำบลจันจว้าและตำบลท่าข้าวเปลือก ซึ่งได้ข้อสรุปร่วมกันว่า

“จำเป็นต้องมีหน่วยงานกลางเข้ามาจัดการกับข้อพิพาทระหว่างตำบลให้เป็นที่เรียบร้อยก่อน เพราะเป็นข้อพิพาทระหว่างผู้บริหารของเทศบาลทั้ง 2 แห่ง ทำให้แนวคิด แนวทางการพัฒนาต่าง ๆ ไม่สามารถผสมผสานความร่วมมือต่อกันได้ สำหรับประชาชนนั้นส่วนใหญ่พร้อมให้ความร่วมมือกัน เพราะเป็นที่เบื่อน้องเข้ามาหาถิ่นร่วมกันมานานอยู่แล้ว และสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การท่องเที่ยว ยังเกิดขึ้นไม่ต่อเนื่อง สม่่าเสมอทำให้การรวมตัวของประชาชนยังเป็นการรวมตัวกันแบบหลวม ๆ หรือรวมกันเฉพาะที่มีกิจกรรมมากกว่า แต่เป้าหมายในการจัดการท่องเที่ยวนั้นชัดเจนตรงกันว่า แต่ละกลุ่มให้ความสำคัญกับสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ ชุมน้ำเวียงหนองล่องและพื้นที่ใกล้เคียง และใช้การท่องเที่ยวนั้นรักษาสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นไว้ ไม่ให้สูญหายไปจากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง”

สำหรับโครงสร้างในการบริหารการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องนั้นทีมวิจัยฯ มีความเห็นว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดตั้งหน่วยงานในระดับจังหวัดเข้ามาร่วมหาทางออกต่อกรณีพิพาทและความขัดแย้งต่าง ๆ รวมถึงการหนุนเสริมให้สามารถดำเนินการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้อย่างเต็มศักยภาพ สอดคล้องเหมาะสมกับพื้นที่ ต่อกรณีนี้ทีมวิจัยฯ เสนอให้จังหวัดเชียงรายจัดตั้งคณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย เพื่อให้เป็นกลไกให้เกิดเจ้าภาพหรือมีหน่วยงาน/องค์กรที่ดูแลรับผิดชอบงานด้านพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างจริงจังทั้งกับพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องและพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งอื่น ๆ ในจังหวัดเชียงรายด้วย ทั้งนี้ในระดับท้องถิ่นนั้น ควรมีคณะทำงานพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่ประกอบด้วยคณะกรรมการที่ทำหน้าที่ด้านการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มงานต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มงานอำนวยการ รับผิดชอบด้านการบริหาร การตลาด และการประชาสัมพันธ์ บัญชี การเงิน เป็นต้น รวมไปถึงกลุ่มงานดำเนินการด้านที่พัก การให้บริการอาหาร การนำเที่ยว การแสดง กลุ่มอาชีพ กลุ่มปางควาย ฯลฯ ที่จะต้องเริ่มทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่กำลังจะร่วมกันทำ ร่วมทำการระดมกำลังคิด จนถึงขั้นตอนการร่วมกันบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ในระบบพี่เลี้ยงเพื่อหนุนเสริมให้เกิดการจัดการบนฐานคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งในด้านการศึกษาวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์ในชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว การตลาดและการประชาสัมพันธ์เพื่อเข้าถึงกลุ่มลูกค้าคุณภาพ การจัดการพื้นที่แหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยว สถิติจำนวนนักท่องเที่ยวและขีดความสามารถในการรองรับได้ การจัดการรายได้กองทุน การกระจายประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สวัสดิการชุมชนจากฐานการท่องเที่ยว เป็นต้น รวมไปถึงการเฝ้าระวังผลกระทบ มาตรการรองรับขยะ ของเสียและมลพิษต่าง ๆ ตามลำดับ ดังแสดงในแผนภาพ

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องฯ ในครั้งนี้เป็นกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกันว่าแนวทางการจัดการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเพื่อให้การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเป็นเครื่องมือในการศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมมีประสบการณ์ใหม่ๆเพิ่มขึ้น ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษา สภาพแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ แหล่งโบราณคดีและวิถีชีวิต รวมถึงวัฒนธรรมของชุมชน อย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยประกอบด้วย

1) เพื่อศึกษาบริบททางวัฒนธรรมและรวบรวมข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

2) เพื่อศึกษารูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน

3) เพื่อหาแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายให้เป็นเครื่องมือการสร้างคุณค่าในคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุ และช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวได้อย่างยาวนาน

สำหรับกระบวนการวิจัยได้ใช้วิธีการผสมผสานทั้งการศึกษาเอกสารทบทวนประวัติศาสตร์ เวทีหารือ การสนทนากลุ่ม การสำรวจและการจัดทำแผนที่ทรัพยากร ตลอดจนการปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถสรุปผลการวิจัยและมีข้อเสนอแนะดังนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย

6.1.1 สถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องก่อนเริ่มปฏิบัติการกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การท่องเที่ยวเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องระหว่างปี พ.ศ. 2552 - 2553 โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายในขณะนั้นคาดหวังว่า เวียงหนองล่อง จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางน้ำและแหล่งประวัติศาสตร์การก่อตั้งเมืองเชียงรายและอาณาจักรล้านนา ส่งผลให้หน่วยงานในท้องถิ่น โดยเฉพาะเทศบาลตำบลจันจว้ากำหนดโครงการพัฒนาพื้นที่ให้เวียงหนองล่องเป็นแหล่งท่องเที่ยวซึ่งกำหนดให้มีการจัดสรรพื้นที่ท่องเที่ยวอย่างน้อย 5 แหล่ง ได้แก่ หนองมนโนราห์ พื้นที่ชุ่มน้ำบริเวณชุมชนบ้านป่าสักหลวง ปางควายบ้านป่าสักหลวง ปางควายบ้านต้นยาง และวัดป่าหมากหน่อตามลำดับ โดยโครงการดังกล่าวเป็นโครงการที่เน้นปรับปรุงภูมิทัศน์และก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกรองรับการท่องเที่ยว ทว่าจากบทเรียนการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชนในห้วงเวลาเดียวกันกลับยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร มีปัจจัยสำคัญมาจากการขาดความรู้ความเข้าใจพื้นฐานทรัพยากรการจัดการ

ท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม ขาดนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ตลอดจนยังไม่มีกลุ่ม/องค์กรในการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างเข้มแข็งจริงจัง เป็นต้น

จากสถานการณ์ข้างต้น ทีมวิจัยซึ่งเป็นประชาชนในท้องถิ่นและเป็นส่วนหนึ่งของประชาชนที่มีบทบาทเรียนความล้มเหลวในการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมา จึงมุ่งให้ความสำคัญไปยังการปรับวิธีการคิดในการจัดการท่องเที่ยวเป็นหลัก โดยเฉพาะฐานคิดการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือสะท้อนให้ประชาชนในชุมชนและหน่วยงานในท้องถิ่นเล็งเห็นถึงความสำคัญของการดูแลความสมบูรณ์ทางธรรมชาติและแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องให้เป็นจุดดึงดูดใจและสามารถจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้อย่างหลากหลายและยาวนาน แนวคิดนี้ได้นำไปสู่การจัดกิจกรรมวิจัยระยะเริ่มต้น คือ(1) กิจกรรมการท่องเที่ยวเติมเต็มความมั่นใจให้กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ซึ่งเป็นทั้งการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวบนฐานทรัพยากรของชุมชนรวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับนักท่องเที่ยว นำไปสู่ (2) การทบทวนบริบททางวัฒนธรรมและฐานคิดด้านการท่องเที่ยว ซึ่งสะท้อนให้เห็นฐานคิดเบื้องหลังของการจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมาว่าประชาชนที่เข้าร่วมจัดการท่องเที่ยวนั้นต้องการโอกาสในการพัฒนา/สร้างอาชีพใหม่ ๆ และคาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะช่วยสร้างรายได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นไปตามการท่องเที่ยวกระแสหลักหรือการท่องเที่ยวแบบมวลชน คือ มุ่งหวังให้เกิดการท่องเที่ยว มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวและใช้จ่ายใช้สอยอย่างต่อเนื่องในปริมาณมาก ๆ ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ จะต้องเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีจุดเด่น ได้รับความนิยมเป็นกระแสที่ทำให้นักท่องเที่ยวเที่ยวตามกันไป เช่น แหล่งท่องเที่ยวอำเภอบางแพ เป็นต้น ซึ่งการท่องเที่ยวในลักษณะที่กล่าวมานี้ จำเป็นต้องลงทุนมหาศาลอีกทั้งยังมีผลกระทบอันเนื่องมาจากการท่องเที่ยวหลายประการที่จะตามมา โดยเฉพาะปัญหาขยะ/ของเสีย การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน การปรับตัวขึ้นของค่าครองชีพ เป็นต้น สำหรับพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องยังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม พื้นที่บางแห่งยังแห้งแล้ง มีดินไม่รียบยักซ์ปกคลุมกระจายเป็นบริเวณกว้าง แหล่งโบราณคดีส่วนมากชำรุดทรุดโทรม ไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควร พื้นที่โดยรอบถูกแผ้วถางจนเตียนโล่ง ทำให้ขาดความสวยงามทางธรรมชาติ ไม่สามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมจึงยังไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวนั้นเอง กระนั้นก็ตาม **“ตัวตนคนเมืองหนอง”** หรือวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ซึ่งประกอบด้วย เครื่องมือเครื่องใช้ ความคิดความเชื่อและความรู้ของประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้เรียกขานตนเองว่าเป็น คนเมืองหนอง นั้นกลับมีเสน่ห์น่าสนใจ และมีคุณค่าแก่การเรียนรู้และนำมาจัดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งสิ้น จึงสรุปได้ว่า พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องแม้จะได้รับการคาดหวังให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงรายและมีความพยายามที่จะพัฒนาให้พื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวดังที่คาดหวัง ประกอบกับฐานคิดการจัดการท่องเที่ยวของประชาชนที่คาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะเป็นแหล่งสร้างโอกาสทางอาชีพและมีรายได้เพิ่มขึ้นซึ่งเป็นการท่องเที่ยวกระแสหลักที่ต้องมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมาก ๆ แต่ในขณะที่พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องยังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงรอบด้าน โดยเฉพาะภาวะความแห้งแล้ง จึงทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องยังไม่สามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมเป็นจำนวนมาก ๆ ได้ ทว่าสิ่งที่ยังมิได้รับการกล่าวถึงในการพัฒนาการท่องเที่ยวและจัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมาคือ **“ตัวตนคนเมืองหนอง”** ซึ่งมีเสน่ห์ น่าสนใจ และมีคุณค่าต่อการจัดการท่องเที่ยวแบบเรียนรู้ตนเอง

6.1.2 ผลการศึกษาทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบล จันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ทรัพยากรการท่องเที่ยวในเขตตำบลจันจว้าและตำบลจันจว้าใต้

ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท ธรรมชาติ	ทรัพยากรการ ท่องเที่ยวประเภท ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสน สถาน	ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท ศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรมและภูมิ ปัญญา	ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท มนุษย์สร้างขึ้น
1) “เมืองหนอง”	1) พิพิธภัณฑสถาน เวียงหนองล่อง 2) วัดพระธาตุดอยกู่ แก้ว 3) วัดป่าหมากหน่อ 4) แหล่งโบราณคดีรอบ เวียงหนองล่อง 5) วัดป่ากุก	1) แหล่งภูมิปัญญา เกษตรกรรมชุมชนบ้าน สันทางหลวง 2) ค่ายไซ และปาง ควาย เมืองหนอง 3) ประเพณีสงกรานต์ พระธาตุดอยกู่แก้ว	1) ปางควาย 2) ศาลากลางน้ำ (บ้าน ห้วย น้ำราก) 3) แก้มลิงชุมชนบ้าน ป่าสักหลวง 4) ร้านกาแฟดอย

ทรัพยากรการท่องเที่ยวในเขตตำบลท่าข้าวเปลือก

ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท ธรรมชาติ	ทรัพยากรการ ท่องเที่ยวประเภท ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสน สถาน	ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท ศิลปะ วัฒนธรรมและ ประเพณี	ทรัพยากร การท่องเที่ยวประเภท มนุษย์สร้างขึ้น
1) บ่อน้ำร้อน 2) แหล่งขมบก 3) น้ำตกผาแดง 4) หนองหลวง	1) พระเจ้าแสนแซ่ 2) เจ้าแม่กวนอิม 3) บ่อน้ำทิพย์ 4) วัดหมื่นพุทธเมตตา คุณาราม	1) กลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ ล้านนา	1) สถานีผลิตไฟฟ้าจาก พลังงานแสงอาทิตย์ (Solar Farm)

6.1.3 รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเขตตำบลจันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน

1) จุดเด่นของพื้นที่ในแต่ละตำบล

1.1) ตำบลจันจว้าใต้มีพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นเวียงหนองล่องที่มีศักยภาพเป็นจุดเด่นสามารถใช้เป็นสถานที่ต้อนรับและให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตและข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้เป็นอย่างดี

1.2) ตำบลจันจว้า มีวัดป่าหมากหน่อเป็นจุดเด่น

1.3) ตำบลท่าข้าวเปลือกจะทำการแสดงของเยาวชนสืบศิลป์ล้านนาชุด “วิถีคนเมืองหนอง” เป็นจุดดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่

2) ศักยภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

2.1) จุดแข็ง (Strengths) ของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ประกอบด้วย การเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่มีทั้งความหลากหลายทางชีวภาพและพบแหล่งโบราณคดีกว่า 77 แหล่ง รวมทั้งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของประชาชนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน สัมมองค์ความรู้การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เรียกตนเองว่า “คนเมืองหนอง” โดยกลุ่มเยาวชนสามารถจัดการแสดงนาฏศิลป์ “วิถีคนเมืองหนอง” เพื่อใช้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของ ซึ่งจะเป็นประตูสู่อาเซียนในอนาคตอันใกล้

2.2) จุดอ่อน (Weakness) ของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ประกอบด้วย การขาดการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ประกอบกับประชาชนในท้องถิ่นยังขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือการพัฒนาท้องถิ่นมากกว่าหวังเพียงรายได้จากกาท่องเที่ยวตลอดจนยังขาดการวางแผนการเตรียมความพร้อมทางภาษา การสื่อความหมายของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่เป็นทั้งพื้นที่ชุ่มน้ำ แหล่งโบราณคดี และความหลากหลายทางชาติพันธุ์รอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง

2.3) โอกาส (Opportunity) ของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ประกอบด้วย การขยายตัวทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวจากการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ในการนี้รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวในระดับการเป็นวาระสำคัญของชาติ ในการนี้จังหวัดเชียงรายยังได้รับการคาดหวังให้เป็นต้นแบบการท่องเที่ยวในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน พร้อมทั้งยังมีแนวโน้มการขยายตัวของกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวจีนในพื้นที่สปป.ลาวติดกับชายแดนอำเภอเชียงแสน ล้วนแล้วแต่ส่งผลต่อการท่องเที่ยวทั้งสิ้น

2.4) อุปสรรค (Threat) ของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง ประกอบด้วย วิกฤติการณ์ต่าง ๆ ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ โรคระบาด ฯ ส่งผลต่อความผันผวนทางการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงราย ประกอบกับธุรกิจการท่องเที่ยวมีการแข่งขันสูงอีกทั้งยังเกิดรูปแบบการท่องเที่ยวแบบเน้นนักท่องเที่ยวจำนวนมากแต่คุณภาพต่ำ คือใช้เวลาเรียนรู้และพักอาศัยไม่นานและใช้จ่ายระหว่างการท่องเที่ยวน้อยลง นอกจากนี้ประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนต่างมุ่งใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะทำให้การท่องเที่ยวมีการแข่งขันสูงเพิ่มขึ้นไปอีก

3) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม

3.1) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงรุกในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม

จากศักยภาพด้านจุดแข็งซึ่งมีความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งหากนำมาพิจารณาพร้อมกับโอกาสด้านการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ใกล้เคียงกับชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม ทีมวิจัยได้กำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงรุก หรือมุ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวตามลำดับดังนี้

3.1.1) กิจกรรมการแสดงประเพณีและศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น

เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งใช้การแสดง “วิถีคนเมืองหนอง” ซึ่งเป็นจุดแข็งของกลุ่มเยาวชนสืบศิลป์ล้านนาตำบลท่าข้าวเปลือกที่มีความงดงามน่าประทับใจ ร่วมกับการเล่าเรื่องราวการตั้งถิ่นฐานและองค์ความรู้ของ “คนเมืองหนอง” ด้วยพิพิธภัณฑสถานพื้นถิ่นเวียงหนองหล่ม พร้อมการชมทิวทัศน์พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มจากบริเวณวัดหมื่นพุทธ และกราบนมัสการพร้อมกับชื่นชมพระเจ้าแสนแซ่ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นศิลปะการสร้างพระพุทธรูปในสมัยโยนกนครที่ค้นพบแล้วนำมาประดิษฐานไว้ที่วัดบ้านแม่ลัว

3.1.2) กิจกรรมการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท

เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตการประกอบอาชีพของคนเมืองหนอง ซึ่งยังพบการเลี้ยงควาย จับสัตว์น้ำ และของป่าในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม โดยใช้เส้นทางศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ดำเนินการแก้มลิงชุมชนบ้านป่าสักหลวงหมู่ที่ 1 ตำบลจันจว้าใต้ ซึ่งสามารถจัดการท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี

3.1.3) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง

พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มมีลักษณะภูมิประเทศที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวประเภทกีฬา โดยเฉพาะการปั่นจักรยานแบบกึ่งวิบากบนเส้นทางรอบหนองน้ำตั้งแต่บริเวณปางควายบ้านป่าสักหลวงลัดเลาะขอบหนองไปยังปางควายบ้านต้นยาง วัดป่าหมากหน่อ ปางควายบ้านห้วยน้ำราก หนองหลวงบ้านแม่ลัว วัดพระเจ้า แสนแซ่(บ้านแม่ลัว) วัดหมื่นพุทธฯ ปางควายบ้านแม่ทะ วัดพระธาตุตอญู่แก้ว แล้วมาจบการแข่งขันที่บริเวณหนองมนโนราห์ เป็นต้น ซึ่งสถานที่ที่กล่าวมามีลักษณะเป็นเส้นทางเป็นวงกลมรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม ใช้ระยะเวลาการแข่งขันได้ทั้งวันหรือเริ่มแข่งขันในเวลาเช้า แล้วจบการแข่งขันในช่วงเย็นซึ่งในพิธีมอบรางวัลยังสามารถจัดเลี้ยงอาหารพื้นถิ่นและชมการแสดงศิลปวัฒนธรรมคนเมืองหนอง รวมถึงการพักค้างแรมในพื้นที่ได้อีกด้วย

3.2) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงตั้งรับในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม

จากศักยภาพด้านจุดแข็งซึ่งมีความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งหากนำมาพิจารณาพร้อมกับอุปสรรคด้านการท่องเที่ยวทั้งในด้านการแข่งขันและโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เวลาท่องเที่ยวในพื้นที่ไม่นานซึ่งเกิดขึ้นกับแหล่งท่องเที่ยวทั่วไปนั้น ทีมวิจัยได้กำหนดแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อตั้งรับคือ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ผสมกับการแสดงแสงสีเสียง “เวียงโยนกนคร” เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นการบอกเล่าประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการเป็นอาณาจักรโบราณที่เรียกว่า “โยนกนคร” ก่อนจะล่มสลายเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม จากนั้นจึงมีประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์ชาวยอง ลื้อ ชาวอีสาน และชาวอาข่า อพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานดำรงชีวิตร่วมกันมานานกว่า 200 ปี พร้อมกับยังพบแหล่งโบราณคดีที่มีอายุเก่าแก่ เป็นหลักฐานที่ทำให้ประชาชนเหล่านี้เชื่อว่า พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มแห่งนี้เคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักรโบราณ

3.3) กิจกรรมการท่องเที่ยวยังเชิงรอกังหะในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม

จากศักยภาพด้านจุดแข็งซึ่งมีความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ซึ่งหากนำมาพิจารณาร่วมกับจุดอ่อนของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มที่ประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจแนวทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากนัก อีกทั้งพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มต้องได้รับการประกาศกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์อย่างชัดเจน (Zoning) เช่น พื้นที่แหล่งน้ำ พื้นที่อนุรักษ์เข้มข้น(ห้ามจับ/ล่าโดยเด็ดขาด) พื้นที่ปรับปรุง/บำรุงรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ และพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์ (จับสัตว์น้ำ หาของป่า และเลี้ยงสัตว์) ซึ่งหากจัดการพื้นที่และสร้างความเข้าใจร่วมกับประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มได้ ตลอดจนมีรูปแบบในการบริหารจัดการพื้นที่ เช่น การอนุรักษ์นกหายาก พื้นที่เก็บกักน้ำ พื้นที่ปลูกป่าอื่น เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้จะเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวยั่งยืน และพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มจะเปรียบเสมือน “พิพิธภัณฑ์มีชีวิต” ประกอบด้วยจุดเรียนรู้ต่าง ๆ อาทิ จุดเรียนรู้ระบบน้ำ ปิง และป่าอื่น จุดเรียนรู้วิถีคนเมืองหนอง และจุดเรียนรู้การเลี้ยง เป็นต้น

6.1.4 แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มเขตตำบล จันจว้า ตำบลจันจว้าใต้ และตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

1) การสร้างความร่วมมือกับเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดเชียงราย

พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มได้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับแหล่งท่องเที่ยวชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัดเชียงราย เพื่อเป็นเครือข่ายส่งต่อกันการท่องเที่ยวการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว สร้างความหลากหลายทางการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวมีเวลาพักอาศัยในจังหวัดเชียงรายเพิ่มมากขึ้น

2) การสร้างข้อตกลงร่วมกันในพื้นที่

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ทีมวิจัยฯ ได้ใช้กิจกรรมการวิจัย ทั้งการจัดเวทีระดมชุมชน การสนทนากลุ่มย่อย การปฏิบัติการทดลองการท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวโดยฐานทุนทรัพยากรของชุมชนและเปิดพื้นที่ให้ประชาชนที่สนใจเข้าร่วมแสดงออกทั้งในเชิงความคิดเห็น การลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม ตลอดจนการค้นหาข้อสรุปร่วมกันระหว่างตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่ม/องค์กรในชุมชน รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ต่อกรณีการจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มที่ควรมีทิศทางที่เห็นภาพชัดเจนตรงกันประกอบด้วย

2.1) รูปแบบการท่องเที่ยว ควรเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บนฐานทุนทางทรัพยากร/ประเพณี ของชุมชน เช่น นวศิริตำบลท่าข้าวเปลือก ทรัพยากรการท่องเที่ยวตามผลกาวิจัยเพื่อท้องถิ่น ตลอดจนมีข้อเสนอให้มีการเชื่อมโยงกับกลุ่มโรงเรียนชาวนา และอำเภอเชียงแสน ตามลำดับ

2.2) เจ้าภาพหลัก/ผู้ขับเคลื่อน ประกอบด้วยหน่วยงานที่ควรมีส่วนเป็นเจ้าของหลักในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำทั้ง 2 แห่ง ได้แก่ (1) กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนรอบพื้นที่ชุ่มน้ำ เช่น กลุ่มพัฒนาสตรี กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มเยาวชนกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มเพื่อนนก กลุ่มรักษาทะเลสาบ เป็นต้น ประกับ (2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง 3 แห่ง คือ เทศบาลตำบลจันจว้า เทศบาลตำบลท่าข้าวเปลือก และเทศบาลตำบลโยนก พร้อมกันนี้ (3) หน่วยงานที่มีส่วนในการหนุนเสริมการขับเคลื่อนได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงราย สำนักท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงราย เขตห้ามล่าสัตว์ป่าหนองบงคาย เป็นต้น

2.3) เป้าหมาย เพื่อขับเคลื่อนให้เวียงหนองล่อง-หนองบงคาย เป็นแหล่งท่องเที่ยว แห่งใหม่ของจังหวัดเชียงราย

2.4) กิจกรรมการขับเคลื่อน ได้แก่

- (1) การประชาสัมพันธ์การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น
 - การอัญเชิญนก (เดือนกุมภาพันธ์)
 - การบวงสรวงเจ้าผู้ครองเมืองหนองล่อง (ทุกวันที่ 6 เมษายน)
 - เทศกาลตุนกน้ำ (เดือนตุลาคม – กุมภาพันธ์) เป็นต้น
- (2) ช่องทางการประชาสัมพันธ์
 - วิทยุชุมชน
 - Website
 - การจัดนิทรรศการ
 - เอกสารประชาสัมพันธ์ แผ่นพับ โปสเตอร์
- (3) การสร้างเครือข่าย ระหว่างอปท. ผู้ประกอบการโรงแรม ที่พัก ไกด์นำเที่ยว บริษัทนำเที่ยว เป็นต้น
- (4) โปรแกรมการท่องเที่ยวทั้งแบบไป – กลับ และพักค้างคืน อย่างน้อย 1 คืน
- (5) สร้างตราสัญลักษณ์ ของฝากที่ระลึกของแหล่งท่องเที่ยว
- (6) การเตรียมความด้านภาษา

3) ข้อเสนอแนะโครงสร้างองค์กร

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ทีมวิจัยฯ ทีมวิจัยฯ มีความเห็นว่า จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผู้แทนจากหน่วยงานในระดับจังหวัดเข้ามาร่วมหาทางออกต่อกรณีพิพาทและความขัดแย้งต่าง ๆ รวมถึงการหนุนเสริมให้สามารถดำเนินการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องได้อย่างเต็มศักยภาพ สอดคล้องเหมาะสมกับพื้นที่ ต่อกรณีนี้ทีมวิจัยฯ เสนอให้จังหวัดเชียงรายจัดตั้งคณะกรรมการพื้นที่ชุ่มน้ำจังหวัดเชียงราย เพื่อให้เป็นกลไกให้เกิดเจ้าภาพหรือมีหน่วยงาน/องค์กรที่ดูแลรับผิดชอบงานด้านพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างจริงจังทั้งกับพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องและพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งอื่น ๆ ในจังหวัดเชียงรายด้วย ทั้งนี้ในระดับท้องถิ่นนั้น ควรมีคณะทำงานพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องที่ประกอบด้วยคณะกรรมการที่ทำหน้าที่ด้านการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มงานต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มงานอำนวยการ รับผิดชอบด้านการบริหาร การตลาดและการประชาสัมพันธ์ บัญชี การเงิน เป็นต้น รวมไปถึงจนถึงกลุ่มงานดำเนินการด้านที่พัก การให้บริการอาหาร การนำเที่ยว การแสดง กลุ่มอาชีพ กลุ่มปางควาย ฯลฯ ที่จะต้องเริ่มทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่กำลังจะร่วมกันทำ ร่วมทำการระดมกำลังคิด จนถึงขั้นตอนการร่วมกันบริหารจัดการเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ในระบบที่เลี้ยงเพื่อหนุนเสริมให้เกิดการจัดการบนฐานคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งในด้านการศึกษาวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์ในชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว การตลาดและการประชาสัมพันธ์เพื่อเข้าถึงกลุ่มลูกค้าคุณภาพ การจัดการพื้นที่แหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยว สถิติจำนวนนักท่องเที่ยวและขีดความสามารถในการรองรับได้ การจัดการรายได้ กองทุน การกระจายประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สวัสดิการชุมชนจากฐานการท่องเที่ยว เป็นต้น รวมไปถึงจนถึงการเฝ้าระวังผลกระทบมาตรการรองรับขยะ ของเสียและมลพิษต่าง ๆ ตามลำดับ

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ทีมวิจัยได้พบข้อค้นพบสำคัญหลายประการประกอบด้วย

1) จากผลการวิจัยในครั้งนี้แม้จะพบว่าประชาชนรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องในปัจจุบันเป็นกลุ่มคนละกลุ่มกับประวัติศาสตร์การก่อสร้างเมืองโบราณและอาณาจักรล้านนา เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ขาดพลังในการดูแลเอาใจใส่ต่อแหล่งโบราณคดีที่พบกว่า 77 แหล่งในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง แต่การมีคำเรียกขานตนเองว่าเป็น “คนเมืองหนอง” ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนความเป็นตัวตนและวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และไม่ได้จากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ร่วมกันนั้นนับเป็นสิ่งสำคัญต่อการนำประกอบการพิจารณาวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เนื่องจากเป็นจุดแข็งที่มีเสน่ห์และเป็นปัจจัยที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนดังที่ สุปิยา ทาปทา (2550) ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนอยู่แล้ว ซึ่งเน้นความสำคัญแก่ความเป็นคนและความผสมกลมกลืนกันในชุมชน ความเป็นญาติมิตร ความมีน้ำใจ และความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อีกทั้งวัฒนธรรมชุมชนเป็นรากฐานที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ซึ่งจะเป็แรงผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นมาจาก มีประวัติยาวนาน ดังนั้นถ้ามีวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมจะสำเร็จได้ไม่ยาก สิ่งสำคัญจะมีวิธีการใดในการทำให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตัวเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน และซาบซึ้งในประวัติการต่อสู้ร่วมกันตลอดมา การวิจัยยังพบอีกว่าการพัฒนาส่วนใหญ่มุ่งสร้างสาธารณูปโภค โครงสร้างพื้นฐาน ทั้งที่แท้จริงแล้ววัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังของชุมชนหรือเปรียบได้ว่าวัฒนธรรมชุมชนเป็นทุนทางสังคมและเป็นทุนทรัพย์ของชุมชนที่สามารถแปรผลให้เป็นได้พลัง คุณค่ารวมถึงเป็นทรัพย์สินและเงินทองได้ ขึ้นอยู่กับวิธิตัดและการปฏิบัติของชุมชนแต่ละชุมชน ซึ่งอภิชัย พันธเสน (2539 อ้างในจริณ ศิริ, 2549) ได้เสนอแนวคิดการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมชุมชนไว้ว่า เนื้อแท้ของการพัฒนาชุมชนนั้นก็คือ พัฒนาสติปัญญาและขีดความสามารถของคนในชุมชนให้สามารถเผชิญกับปัญหาและแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เอง ดังนั้น ก่อนที่จะพัฒนาคน จึงจำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่า คนในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนั้นได้รับผลกระทบอะไรบ้าง ซึ่งอาจจะต้องย้อนกลับไปศึกษาถึงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นตัวสำคัญที่จะกำหนดพฤติกรรมและขีดความสามารถของคนในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะสิ่งที่ชุมชนมีอยู่แล้ว คือประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชุมชน ผู้นำทางปัญญาชนของชุมชนหรือปัญญาชนชาวบ้านทั้งหมดนี้มีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว แต่ในบางครั้งปัญญาชนในหมู่บ้านขาดการเชื่อมโยงข้อมูลบางด้านเข้าด้วยกันเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจน และในการทำงานด้านวิเคราะห์เพื่อยกระดับจิตสำนึก สิ่งปัญญาชนจากภายนอกจะต้องทำให้ได้คือ เข้าใจวิถีคิดของชาวบ้านหรือซึมซาบอุดมการณ์ของชาวบ้านเข้าสู่ระบบคิด ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถสื่อความหมายเชื่อมโยงความคิดของปัญญาชนชาวบ้านกับปัญญาชนจากภายนอกเข้าหากัน ในลักษณะดังกล่าวการเข้าใจถึงวัฒนธรรมของชุมชนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งโดยเริ่มต้นจากการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวบ้าน เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจสภาพของชุมชน ตลอดจนพฤติกรรมวิธีการคิดและวิเคราะห์ปัญหาของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อเป้าหมายการพัฒนาคนในชุมชนให้มีสมรรถนะพอที่จะต่อสู้แก้ไขปัญหอันเกิดจากการแพร่ขยายตัวของลัทธิทุนนิยมได้ ทั้งนี้ตั้งอยู่บนรากฐานความคิดที่ว่า วัฒนธรรมเดิมของชุมชนเป็นวัฒนธรรมเดิมที่ขัดแย้งและไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่ถูกครอบงำโดยระบบทุนนิยม ดังนั้นการจะแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ต้องพัฒนาคนจากศักยภาพเดิมที่ชุมชนมีอยู่ คือ วัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนให้สามารถตั้งรับรวมทั้งอาจมีความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมชุมชนบางประการ เพื่อก่อให้เกิดการปรับตัวของชุมชน โดยสามารถอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยมได้ โดยที่ระบบดังกล่าวไม่สามารถทำ

อันตรายต่อชุมชนในลักษณะที่ก่อให้เกิดสภาพของการล่มสลายได้ ทั้งนี้ในกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาของชาวบ้านนั้นย่อมทำให้พบผู้นำตามธรรมชาติหรือปัญญาชนชาวบ้านด้วยพร้อมกัน ผู้นำหรือปัญญาชนชาวบ้านเหล่านี้จะมีส่วนสำคัญในการวิเคราะห์เพื่อสร้างจิตสำนึก เพื่อดำเนินกิจกรรมในการแก้ปัญหาที่มาจากความต้องการของชาวบ้าน และสอดคล้องกับประวัติศาสตร์ของชุมชน อันเป็นหนทางหนึ่งของการต่อสู้กับระบบทุนนิยม และอยู่ร่วมกับทุนนิยมได้โดยไม่ก่อให้เกิดอันตราย ซึ่งอาจจะต้องนำไปสู่การปรับตัวหรือผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยจะต้องกลับไปศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวบ้านให้มีความเข้าใจลึกซึ้งมากขึ้น รวมทั้งการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีขึ้นตลอดเวลาที่ผ่านมา ดังนั้นการวิจัยนี้จึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการวิเคราะห์ให้ประชาชนที่เป็นทีมวิจัย และผู้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยได้เห็นถึงประเด็นทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะจุดเปลี่ยนและแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัตร รวมทั้งการวิจัยนี้ยังเป็นการแสวงหาอุดมการณ์ร่วมกันว่าจะใช้วัฒนธรรมของคนเมืองหนองบัวเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยมีเป้าหมายสำคัญคือ เพื่อกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกถึงความเป็นคนเมืองหนองบัวร่วมกัน และมีผลพลอยได้คือการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือการต่อสู้กับระบบทุนนิยมโดยเฉพาะการเปิดประชาคมอาเซียนซึ่งจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในอนาคตอันใกล้

2) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่พบในการวิจัยในครั้งนี้ กิจกรรมการท่องเที่ยวที่กำหนดจัดขึ้นเป็นไปตามฐานทรัพยากรที่พบในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง แต่อย่างไรก็ตามทีมวิจัยฯ ได้พยายามสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงราย และสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเชียงรายในการกำหนดแผนปฏิบัติการพัฒนาองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวตามแนวคิดที่นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว (เทิดชาย ช่วยบำรุง .2552, องค์การการค้าโลก, Collier & Harraway และ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา เป็นต้น) ได้นำเสนอไว้โดยทีมวิจัยฯ เล็งเห็นสำหรับพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องควรให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวดังต่อไปนี้ คือ

- ที่พัก (Accommodation) หมายถึง สถานที่ที่จัดไว้เพื่อให้คนเดินทางหรือนักท่องเที่ยวได้เข้าพัก พร้อมการบริการอาหารและเครื่องดื่ม ซึ่งปัจจุบันมีประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องเริ่มให้ความสนใจ และเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนท่องเที่ยวที่มีการให้บริการที่พักแบบโฮมสเตย์ เช่น ชุมชนบ้านร่องปลาเย็น เป็นต้น แต่ยังคงใช้เวลาในการดำเนินการสร้างความรู้ความเข้าใจอีกระยะหนึ่งจึงจะสามารถให้บริการได้ สำหรับแนวทางการพัฒนาองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวด้านที่พักรอบพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องในอนาคตนั้นสามารถดำเนินการได้ทั้งแบบบ้านพักโฮมสเตย์ การส่งเสริมประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวอย่างจริงจังเพื่อกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนที่มีความสามารถในการลงทุนเข้ามาเป็นผู้ประกอบการให้บริการที่พัก รวมไปถึงการให้บริการที่พักแบบลานกางเต็นท์ เป็นต้น

- สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) หมายถึง ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวได้ ซึ่งสิ่งดึงดูดใจนี้หมายรวมถึง สิ่งที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงหรือมีความโดดเด่นและเป็นที่สนใจกว่าแหล่งอื่น ๆ โดยพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องมีสิ่งที่น่าสนใจด้านการท่องเที่ยวได้หลายประเภทแต่ยังต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและจริงจัง เช่น ดอกเอื้องพร้าวซึ่งเป็นกล้วยไม้ดินที่ได้รับการยกย่องว่าสวยงามที่สุดในบรรดากล้วยไม้ดิน (ต้องใช้เวลาในการปลูกในพื้นที่ชุ่มน้ำอีก 1-2 ปี ทั้งนี้ช่วงที่เอื้องพร้าวออกดอกอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-เมษายนของทุกปี ซึ่งยังเป็นช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย) แหล่งชมนกหายาก (ต้องกำหนดเขตพื้นที่เข้า

ชมและพื้นที่อนุรักษ์ก่อนจึงจะจัดการท่องเที่ยวได้) การพัฒนาเส้นทางเดินเท้าศึกษาธรรมชาติและวิถีชีวิตในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง เป็นต้น

- สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) หมายถึง สิ่งที่จัดขึ้นเพื่อให้เอื้อประโยชน์และอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว โดยพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องยังขาดห้องน้ำสะอาด จุดชมนก รวมทั้งร้านอาหาร ตลอดจนสินค้าของที่ระลึกต่าง ๆ เป็นต้น

- การบริการจัดการเสริมในแหล่งท่องเที่ยว (Ancillary service) เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เอื้อให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ ประกอบด้วยการบริหารจัดการและการปฏิบัติการ ซึ่งหมายรวมถึงเรื่องตลาด ระบบข้อมูลข่าวสาร การประสานงาน การส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยว นโยบายการท่องเที่ยว การวางแผนอำนวยความสะดวกเพื่อจัดการการท่องเที่ยวและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวตามลำดับ

3) ภาพรวมของการวิจัยในครั้งนี้ได้มุ่งเน้นสร้างกระบวนการให้ประชาชนที่ร่วมเป็นทีมวิจัย และร่วมในกระบวนการวิจัยได้เข้าใจถึงฐานคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนดังที่ได้สรุปไว้ในบทที่ 2 กล่าวคือ “การท่องเที่ยวที่เจ้าบ้าน(Hosts)คือประชาชนในชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดทิศทางนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนด้านต่าง ๆ ทั้งทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของชุมชน มากำหนดเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะที่เน้นการเรียนรู้ให้แก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน (Guests) เข้าถึงวิถีท้องถิ่นอย่างแท้จริง ซึ่งจะช่วยสร้างเสริมความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชนด้วยความเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรม พร้อมกับการกระจายรายได้ หมุนเวียนอยู่ในชุมชนอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม รวมถึงการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถจัดการท่องเที่ยวที่เน้นการฟื้นฟู บำรุงรักษา สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่นำมาใช้ในการจัดการท่องเที่ยวให้สามารถใช้ได้อย่างยาวนานจนถึงรุ่นลูกหลาน” แต่กระนั้นก็ตามทีมวิจัยฯ พบว่า การดำเนินการบนฐานคิดดังกล่าวยังไม่เพียงพอที่จะนำไปสู่การสร้างรูปธรรมด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่องขึ้นมาได้ เนื่องจากปัจจัยหลายประการ เช่น กรณีความขัดแย้งแนวเขตระหว่างตำบลจันจว้ากับตำบลโยนก และตำบลจันจว้าได้กับตำบลท่าข้าวเปลือก เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามต่อกรณีฐานคิดการท่องเที่ยวชุมชนนั้น ทีมวิจัยฯ ค้นพบในเวลาต่อมา ฐานคิดด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนอยู่ภายใต้ “โลกาภิวัตน์ด้านการท่องเที่ยว” ซึ่ง สันธุ์ สโรบล (2556) ได้ทบทวนองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนในสังคมไทยและต่างประเทศ พบประเด็นท้าทายที่สำคัญว่า ประเด็นการวิจัยเพื่อการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวชุมชน (อาจ) ไม่ทันกับปรากฏการณ์ของปัญหา อันเนื่องมาจากกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม (Paradigm Shift) อันเริ่มเปลี่ยนจากสังคมทุนนิยมบริโภคนิยมเข้าสู่ยุคสมัยนิยมหลังสมัยใหม่อันเป็นสังคมบริการและสังคมฐานความรู้ (Knowledge based Society) ที่คำนึงถึงและมุ่งเน้นสิ่งแวดล้อมและฐานทรัพยากรของพื้นที่ท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ดังนั้น การวิจัยด้านการท่องเที่ยวต้องครอบคลุมในทุกมิติของการท่องเที่ยวไม่ใช่เฉพาะแต่ที่การวิจัยเพื่อการพัฒนาเจ้าบ้าน (Host) ตามที่ดำเนินงานวิจัยซ้ำแล้วซ้ำอีกในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา ประเด็นท้าทายที่สำคัญคือ ที่ผ่านมาชุมชนท้องถิ่นเป็นเสมือนแหล่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่าง และแท้จริงแล้วชุมชนเองก็มีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาและปรับปรุงตนเองให้สามารถมีผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ อันหลากหลายและที่น่าสนใจต่อนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นผลดีต่อระบบเศรษฐกิจอันต่อเนื่องของชุมชนด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม มีคำถามสำคัญว่า “ใครเป็นผู้ควบคุมการท่องเที่ยวชุมชน” ผลประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการบริหารจัดการการท่องเที่ยวจะมีการจัดการสร้างการกระจายไปยังคนชุมชน (ทุกคน) ได้อย่างไร และกระจายจริงหรือไม่ การควบคุมการท่องเที่ยวของชุมชนนั้นแท้จริง

แล้วเป็นกลไกเชิงอำนาจที่มีการควบคุมจากภายนอก โดยใช้เงื่อนไขทรัพยากรของชุมชนเพื่อผลประโยชน์ของบริษัทและกลุ่มการเมืองใช้หรือไม่ ด้วยเหตุนี้การท่องเที่ยวชุมชนจึงไม่ใช่สิ่งที่ทุกคนในชุมชนต้องการ แต่ก็มีข้อเรียกร้องต่อไปว่า หากการท่องเที่ยวชุมชนจะเป็นกลไกและเครื่องมือการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างจริงจังแล้ว มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการเพิ่มกระบวนการบริหารจัดการที่กระจายประโยชน์ไปยังชุมชนเจ้าบ้านได้อย่างไร ภายใต้ปรากฏการณ์ที่ผ่านมาที่การท่องเที่ยวชุมชนทำได้เพียงในฐานะหนึ่งของเสียการท่องเที่ยวกระแสหลักเท่านั้น ที่สำคัญคือความหวังของชุมชนในการดำเนินการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนก็ทำได้เพียงแต่การสร้างความร่วมมือกับบริษัทหรือเจ้าของที่พักตากอากาศ โดยที่คนในชุมชนเข้าร่วมในรูปแบบของการให้ที่พักและรับจ้างเพื่อแลกเปลี่ยนกับค่าแรงในราคาต่ำเท่านั้น ที่สำคัญกว่านั้นคือ แหล่งเงินทุนที่เข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่แตกต่างกัน (เป็นอย่างมาก) ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปสร้างนวัตกรรมการท่องเที่ยว (แบบใหม่) ร่วมกับปัจเจกบุคคล หรือ กลุ่มบุคคล รวมทั้งการเข้าไปร่วมกับกลุ่มธุรกิจขนาดเล็ก ผู้ประกอบการท้องถิ่น หรือ องค์กรสมาคมรวมทั้งรัฐบาลหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนการเข้าไปเชื่อมประสานกับชนเผ่าหรือกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนพื้นเมืองเพื่อเป้าหมายในการสร้าง “ความประทับใจอันแปลกใหม่” ให้กับนักท่องเที่ยว การดำเนินการในลักษณะดังกล่าวไม่ได้สร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนท่องเที่ยวแต่อย่างใด หากแต่จะต้องพิจารณาประเด็นในมิติต่าง ๆ เหล่านี้ประกอบด้วยได้แก่

- (1) การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจของชุมชนท่องเที่ยว รวมถึงการได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวในระดับปัจเจกบุคคลที่เข้าร่วมโครงการ การได้รับประโยชน์ร่วมกันทั้งชุมชนจากการท่องเที่ยว เช่น การปรับปรุงถนน เป็นต้น
- (2) กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการตัดสินใจ เช่น การเป็นเจ้าของธุรกิจในการจัดการท่องเที่ยว การร่วมทุนทางธุรกิจของคนในชุมชน เป็นต้น
- (3) พลังอำนาจในการเข้าไปจัดการและต่อรอง เช่น การพัฒนาธุรกิจร่วมกับคนนอกเพื่อประโยชน์ของชุมชน
- (4) การกำหนดบทบาทและตัวตนในระบบการท่องเที่ยวกระแสหลัก เช่น การพัฒนาเครือข่ายผลิตภัณฑ์การตลาด การท่องเที่ยวภายในชุมชน
- (5) ความยั่งยืนของระบบนิเวศชุมชน มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรโดยชุมชนเพื่อประโยชน์ (จัดใช้) ของชุมชน
- (6) ความสามารถของชุมชนในการควบคุมและจัดการ เช่น การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและเปิดให้มีการจัดการร่วมกันในรูปสหกรณ์ การบริหารและพัฒนาโดยภาคเอกชนบนฐานชุมชนเป็นเจ้าของ เป็นต้น
- (7) ผลประโยชน์กับความสามารถตอบสนองปัจเจกบุคคล
- (8) ความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชน
- (9) จุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

6.3 ข้อเสนอแนะ

6.3.1 มิติเชิงวิจัย

- 1) ควรเพิ่มการวิจัยด้านขีดความสามารถในการรองรับได้ทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง
- 2) ควรเพิ่มการศึกษาในมิติการเพิ่มมูลค่าจากคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง
- 3) ควรเพิ่มการศึกษาเส้นทางท่องเที่ยว โลจิสติกส์ที่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงเส้นทางท่องเที่ยวทั้งในภูมิภาค ประเทศและต่างประเทศ

6.3.2 มิติเชิงพัฒนา

- 1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนให้เกิดกลุ่ม/องค์กรชุมชน เช่น เครือข่ายชาวบ้าน “คนเมืองหนอง” เพื่อเป็นกลไกการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว การอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง
- 2) ควรสร้างกลไกความร่วมมือในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มาจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ท่องเที่ยว เช่น ภาคเอกชน ภาครัฐ ชุมชน หรือหน่วยงาน NGO

บรรณานุกรม

- กระทรวงวัฒนธรรม,2552, แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม.
- กองพัฒนาเกษตรที่สูง, 2545, คู่มือการมีส่วนร่วมของชุมชนด้านการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: สำนักงาน ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ไกรสิทธิ์ สิทธิติก และคณะ, 2546, “การเสริมสร้างศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอำเภอ” ใน การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ, สันติ์ สโรบล (บรรณาธิการ), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, เชียงใหม่ หน้า 103-109.
- จริน ศิริ,2549, การพัฒนาศักยภาพชุมชนด้านการท่องเที่ยวโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นฐานในการ พัฒนา: กรณีศึกษาชุมชนเมืองก๊อต อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่. คุชชินพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนพัฒนาชนบท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ดุจฤดี คงสุวรรณและภัทรีพันธุ์ พันธุ, 2552, ศึกษาการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไท เพื่อ จัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เส้นทางแม่สาย(เชียงราย)-เชียงตุง (พม่า) . เชียงราย: คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- ดุชฎี ขาวนา และคณะ,2551, รายงานการวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่าง ยั่งยืน ชุมชนบ้านผาแตก หมู่ที่ 10 ตำบลสบเปิง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่.
- ณัฐการ์ต เพ็งหาพันธ์,2554, การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญา ตรีศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ณชพงศ จันจุฬา ,2549, “นโยบายการท่องเที่ยวไทย จากอดีต ปัจจุบัน สู่อนาคตและบทพิสูจน์ความ ยั่งยืน”, วารสารหาดใหญ่วิชาการ, ปีที่ 4 ฉบับที่ 7-8 (ฉบับพิเศษ) มิถุนายน - ธันวาคม หน้า 71-80.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา,2548, แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด
- ทรงจิต พูลลาภ และคณะ, 2548, รายงานการวิจัยและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทางปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงในกระบวนการเส้นทางสายฝ้าย.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2551, การท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม: จุดเปลี่ยนอันตามันสู่ความยั่งยืน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2552, บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่าง ยั่งยืนบนฐานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, กรุงเทพฯ.
- นวลน้อย ธนะชัยศรี,2552, การศึกษาศักยภาพชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกเพื่อการอนุรักษ์และ ฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรม ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548, การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน. ศูนย์วิจัยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย , กรุงเทพฯ.

บุญยสกุลย์ อเนกสุข, 2549, กระบวนการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม, วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาโทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ประพันธ์พงษ์ ชินพงษ์, 2551, “ผลกระทบของนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2546-2549 ต่อจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วารสารวิจัยและพัฒนา วไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 หน้า 16-30.

ปรมินทร์ อริเดช และคณะ, 2549, รายงานการวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน จังหวัดเชียงราย : กรณีเปรียบเทียบเชียงรายกับคุณหมิง.

พิสมัย รัตนโรจน์สกุล, 2545. ทุณชุมชน: เงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในระบบทุนนิยม. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

เพชรศรี นนทศิริ, 2550, “การพัฒนาการท่องเที่ยวชนบทของประเทศไทย: การถ่ายทอดองค์ความรู้จากประสบการณ์ในประเทศฝรั่งเศส” ใน รวมบทความวารสารการท่องเที่ยวนานาชาติ ปี พ.ศ. 2550 , เทตชาย ช่วยบำรุง (บรรณาธิการ), สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย, กรุงเทพฯ, หน้า 164-182.

มิ่งสรรพ ขาวสะอาด และคณะ, 2548, การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงบูรณาการที่ยั่งยืนในกลุ่มแม่น้ำโขง. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

วลัยพร รั้วตระกูลไพบูลย์, 2551, “แนวโน้มพฤติกรรมนักท่องเที่ยวในอนาคต” ใน รวมบทความวารสารการท่องเที่ยวนานาชาติ ปี พ.ศ. 2551 ฉบับที่ 1 , เทตชาย ช่วยบำรุง (บรรณาธิการ), สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย, กรุงเทพฯ, หน้า 1- 12.

วัลทนา ภูมา.2547. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำบ้านป่าสักหลวง ตำบลจันทน์จ้าวใต้ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.

วิรุจ กิจนันทวิวัฒน์, 2548, “จุดเริ่มต้นของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของประเทศไทย” ใน รวมบทความวารสารการท่องเที่ยวนานาชาติ ปี พ.ศ. 2548 , เทตชาย ช่วยบำรุง (บรรณาธิการ), สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย, กรุงเทพฯ.

วิไลลักษณ์ รัตนเพียรธัมมะ และคณะ, 2550, รายงานการวิจัยเรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ศึกษากรณี ชุมชนท่าคา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.

สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549, คู่มือการประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม.

สายรุ้ง ดินโคกสูง, 2549, การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษาหาดขบา ตำบลขบา อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สินธุ์ สโรบล (บรรณาธิการ), 2546, การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, เชียงใหม่.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548, คู่มือการจัดการ: การท่องเที่ยวชุมชนและบ้านพักโฮมสเตย์. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

สิรินยา วัฒนสุขชัย, 2545, ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน กรณีศึกษาหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านทรงไทยปลายโพงพาง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมนุษยวิทยามหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุดชีวัน นันทวัน ณ อยู่ธยา, 2551, การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุวารี ศรีบุญ และคณะ, 2548, รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการท่องเที่ยวชายแดนลุ่มน้ำเหือง-โขง : กรณีศึกษาแก่งคุดคู้ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

สุเปีย ทาปทา, 2550. “วัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนา” วารสารมนุษยศาสตร์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2550 หน้า 41 – 55.

เสกสรร สรรพพิสุทธิ์, 2546, อัตลักษณ์ท้องถิ่นและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม: กรณีศึกษาน้ำแม่สาบ ตำบลสะเมิงใต้ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าอิสระ บัณฑิตวิทยาลัย สาขาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, 2550, คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน. สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, กรุงเทพฯ.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548, คู่มือการจัดการ: การท่องเที่ยวชุมชนและบ้านพักโฮมสเตย์. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

ศรชัย ไทรชมภู และคณะ, 2548, รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยและมอญ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ.

อารีรัตน์ ภาคพิเชฐเจริญ, 2548, ชีตความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน กรณีศึกษา หมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านทรงไทยจังหวัดสมุทรสงคราม, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การจัดการทรัพยากร) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อุมาพร มุณีแนม และพูนทรัพย์ ศรีชู, 2552, “รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนและแผนการตลาดในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนวิถีโหนด-นา-เล อำเภอสิงหพระ จังหวัดสงขลา” ใน รวมบทความ

วารสารการท่องเที่ยวนานาชาติ ปี พ.ศ. 2552 ฉบับที่ 2 , เทิดชาย ช่วยบำรุง (บรรณาธิการ), สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวไทย, กรุงเทพฯ, หน้า 1- 15.

อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546, อัตลักษณ์ (Identity) การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.

Anan Wattanakuljarus and Ian Coxhead, 2008, "Is tourism-based development good for the poor? A general equilibrium analysis for Thailand", *Journal of Policy Modeling*. Vol. 30, pp 929-955.

Erick T. Byrd, (2006), *Stakeholders in sustainable tourism development and their roles: Apply stakeholder theory to sustainable tourism development*. *Tourism review*, vol. 62:6-13.

Nae-Wen Kuo, Pei-Hun Chen. (2009). Quantifying energy use, carbon dioxide emission, and other environmental loads from island tourism based on a life cycle assessment approach. *Journal of cleaner production* (Accepted 24 April 2009).

GLOBE '90, (1990), *An Action Strategy for Sustainable Tourism*. Ottawa: Tourism Canada.

Ian Yeoman, (2008), *Tomorrow's tourism scenarios and trends*. Oxford, UK: Oxford University Press.

HwanSuk Chris Choi and Ercan Sirakaya, 2006, "Sustainability indicators for managing community tourism", *Tourism Management*. Vol.27, pp 1274-1289.

Lesego S. Sebele, 2009, "Community-based tourism ventures, benefit and challenges: Khama Rhino Sanctuary Trust, Central District, Botswana", *Tourism Management* (Accepted 15 January 2009).

Libanda B. And Blignaut J.N., 2008, "Tourism's local benefits for Namibia's community based natural resource management areas" *International Journal of Ecological Economics and Statistics*. Vol. 10 No. W08, pp. 40-52.

Peter Richards, 2009, "10 Step towards successful community-based tourism supply chain partnerships" *The Asia Pacific Ecotourism Regional Conference (APREC)*, 7-9 May 2009, Sri Lanka.

Teresa C.H. Tao and Geoffrey Wall, 2009, *Tourism as a sustainable livelihood strategy*, *Tourism Management* Vol. 30: pp 90-98.